

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**BİR KARMA KURULUŞLU CÜMLE TÜRÜ OLARAK
TÜRKÇEDE AKTARMA CÜMLELERİ**

DOKTORA TEZİ

Emre TÜRKMEN

KASIM-2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**BİR KARMA KURULUŞLU CÜMLE TÜRÜ OLARAK
TÜRKÇEDE AKTARMA CÜMLELERİ**

DOKTORA TEZİ

Emre TÜRKMEN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR

KASIM-2022

TRABZON

ONAY

Emre TÜRKMEN tarafından hazırlanan “Bir Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Türkçede Aktarma Cümleleri” adlı bu çalışma 05.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri yesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. A. Mevhibe COşAR	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Selahittin TOLKUN	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Erhan DURUKAN	ye	☐	☐	
Prof. Dr. Salim KÜÇÜK	ye	☐	☐	
Doç. Dr. Ümit HUNUTLU	ye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Emre TÜRKMEN

25.11.2022

ÖN SÖZ

“Bir Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Türkçede Aktarma Cümleleri” adlı bu çalışma, Türkçe cümle tasniflerinde yer verilmeyen iki tür önerisinden hareketle bir cümle yapısının kuruluş ve dizilişçe Türk dilinin tarihî seyri içindeki yerini belirlemeyi hedeflemektedir.

Literatürde cümle konusu oldukça tartışmalı bir şekilde ele alınır ve yapısından hareketle belirlenen türler de yüklem esasında oldukça sınırlıdır. Türkçe dil bilgisi çalışmalarında cümle, yüklem yeri, anlamı ve sayısından hareketle yapı bakımından çeşitlendirilir. Yüklem çekirdek unsur sayılırken onun etrafındaki öğelerin kuruluş ve diziliş ilişkisi üzerinde ise çokça durulmaz. Kurucu unsurlar, bunların diziliş ve kuruluş ilişkisi yükleme bağı olarak belirlenirken ortaya çıkan çeşitlilik, Türkçenin tarihi süreci içinde ÖNY (Özne-Nesne-Yüklem) dizilişinin esas olmasından hareketle ele alındığında söz konusu tasniflere ilave edilecek ya da yeni tasnifler yapılmasına imkân tanıyan verilere ulaşılabilir. Bunlardan birisi literatürde kısmen değinilmiş “karma kuruluşlu cümle” ve “aktarma cümleleri”dir. Karma kuruluşlu cümle ifadesi bir yapı özelliğini işaret ederken aktarma cümlesi ise işleve bağlı bir adlandırma olarak öne çıkar.

Bu çalışmada literatürde yapı bakımından iç içe birleşik cümle olarak adlandırılan cümlelerin işlevce aktarma cümlesi olarak adlandırılması ve aktarılan cümlelerin de gösterdiği çeşitlilik bakımından genişletilmiş bir yapı olarak karma kuruluşlu cümle olarak tespiti önerilmektedir.

Çalışma ön söz, içindekiler, kısaltmalar, grafik ve tablolar bilgisini takiben giriş ve beş bölümden oluşmakta; sonuç, kaynakça ve ekler ile tamamlanmaktadır.

Çalışmanın her aşamasında mütemadi destek ve bilgisini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR’a müteşekkirim. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Erhan DURUKAN ve Doç. Dr. Ümit HUNUTLU hocalarıma katkıları için ayrıca teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan hocalarımı hürmetle anarken gösterilen bütün ihtimama rağmen çalışmadaki muhtemel eksikliklerin giderilmesi için yapılacak her türlü katkı için minnettar olacağımı ifade etmek isterim.

Kasım, 2022

Emre TÜRKMEN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CÜMLE VE KARMA KURULUŞLU CÜMLE OLARAK AKTARMA CÜMLESİ	6-24
1.1. Cümle Tanımları	6
1.2. Cümlenin Unsurları.....	7
1.3. Cümle Tasnifleri	9
1.4. Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Aktarma Cümlesi	10
1.4.1. Aktarma ve Alıntı Kavramları	11
1.4.2. Aktarma Cümlesi.....	13
1.4.2.1. Aktarma Türleri.....	16
1.4.2.2. Dolaysız Aktarma Cümlesi.....	19
1.4.2.3. Dolaylı Aktarma Cümlesi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÖGELERİNİN DİZİLİŞİ BAKIMINDAN AKTARMA CÜMLELERİ	25-167
2.1. İki Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi	25
2.2. Üç Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi	44
2.3. Dört Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	83
2.4. Beş Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	114
2.5. Altı Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	133
2.6. Yedi Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi	141
2.7. İki Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi	141
2.8. Üç Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	147
2.9. Dört Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	148

2.10. Karşılıklı Konuşma Şeklinde Gelişen Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi.....	148
2.10.1. İki Cümleli.....	149
2.10.2. Üç Cümleli.....	155
2.10.3. Dört Cümleli.....	156
2.10.4. Beş Cümleli.....	156
2.10.5. On İki Cümleli.....	157
2.11. Blok Alıntılı Aktarma Cümleleri.....	158
2.11.1. İki Unsurlu.....	159
2.11.2. Üç Unsurlu.....	163
2.11.3. Dört Unsurlu.....	167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AKTARMA CÜMLESİNİN YÜKLEMİNİ OLUŞTURAN FİİLLER..... 168-215

3.1. anlat-.....	168
3.2. arz eyle-.....	168
3.3. ata-.....	169
3.4. ay-.....	170
3.5. bağır-.....	180
3.6. bilig bir-.....	181
3.7. buyur-.....	181
3.8. çakır-.....	183
3.9. duy-.....	184
3.10. düşün-.....	185
3.11. eşit-.....	185
3.12. fısılda-.....	187
3.13. haber ver-.....	188
3.14. haykır-.....	189
3.15. konuş-.....	189
3.16. mırıldan-.....	190
3.17. ökün-.....	191
3.18. ötüg bir-.....	191
3.19. ötün-.....	191
3.20. sakın-.....	193
3.21. seslen-.....	194
3.22. sor-.....	195
3.23. sözle-.....	197
3.24. tavsiye et-.....	200
3.25. ti-.....	200

3.26. uktur-.....	213
3.27. yalvar-.....	213
3.28. yarlıka-.....	214

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AKTARILAN CÜMLENİN AKTARMA CÜMLESİNE KATILMA BİÇİMİ..... 216-244

4.1. Yükleme Bağlı Bir Unsur Olarak Aktarılan Cümle	216
4.1.1. Nesne.....	216
4.1.2. Zarf Tümleci	225
4.2. Yükleme Bağlı Bir Unsurun Parçası Olarak Aktarılan Cümle	236
4.2.1. Özne Unsurunun İçinde.....	236
4.2.2. Nesne Unsurunun İçinde	239
4.2.3. Yer Tamlayıcısı Unsurunun İçinde.....	242
4.2.4. Zarf Tümleci Unsurunun İçinde.....	243
4.2.5. Yüklem Unsurunun İçinde.....	244

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AKTARILAN CÜMLENİN NİTELİĞİ..... 245-281

5.1. Bağlı Cümle.....	245
5.2. Sıralı Cümle.....	251
5.3. Şartlı Birleşik Cümle	257
5.4. ki’li Birleşik Cümle	261
5.5. Aktarma Cümlesi	266
5.6. Metin-Cümle.....	272

SONUÇ ve ÖNERİLER..... 282

KAYNAKÇA..... 290

EKLER..... 300

ÖZ GEÇMİŞ..... 310

ÖZET

Aktarma cümleleri, düşünüleni ya da söylenileni içerdikleri alıntılar ile çeşitli biçimlerde aktaran karma kuruluşlu cümlelerdir. Literatürde yapıcı iç içe birleşik cümle olarak adlandırılan yapı, işlevce aktarma cümlesidir. Bu yapıdaki iç cümleye karşılık gelen alıntı veya aktarma, aktarılan cümle adını alır. Aktarılan cümlelerin ana cümle yüklemine bağlanmış ya da katılmış şekli de bir bütün olarak aktarma cümlesini ifade etmektedir. Aktarma cümlesi, aktaranın bakış açısı ve konuşurun tutumu esasında şekillenen dolaysız aktarma cümlesi ve dolaylı aktarma cümlesi olarak iki türde görülmektedir.

Bu çalışmada Türkçede aktarma cümlesi kuruluşu art-zamanlı ve sentaktik temelli yaklaşımla incelenmiştir. Doküman incelemesi yöntemi ile taranan metinlerden aktarma cümleleri belirlenmiştir. Belirlenen aktarma cümleleri dönemlere göre unsurlarının diziliş ve kuruluş ilişkileri bağlamında incelenerek değerlendirilmiştir. Türkçenin karma kuruluşlu yapı üretiminin Orhun Türkçesinden günümüze gelinceye kadar seçili metinlerle takibi yapılarak unsur dizilişinin ortaya çıkardığı çeşitlilik gösterilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olarak *ti-* fiilinin, katılma biçimi olarak nesne unsurunun, unsur sayısı bakımından üç unsurlu dizilişlerin ve son olarak aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlelerinin öne çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cümle, Aktarma Cümlesi, Aktarılan Cümle, Diziliş, Karma Kuruluş

ABSTRACT

Reporting clauses are mixed construction sentences that convey in various ways what is thought or told, with the help of the quotations involved. Named in the literature as nested compound sentence in regards to its structure, is functionally a reporting clause. The quotation that corresponds to the internal sentence is called the reported clause. When the reported clause enjoins or connects to the predicate of the main sentence, this form as a whole denotes a reporting clause. The reporting clause can be in two forms as direct and indirect, depending on the figure of speech or the point of view of the reporter.

This study examined the construction of reporting clauses with diachronic linguistic approach based on syntactic analysis. The reporting clauses were identified from the texts surveyed by document analysis method. The identified reporting clauses were assessed in the context of the relations regarding their construction and string of elements based different historical periods. This was done by tracing the formation of mixed construction in selected texts since Orhun Turkish in order to demonstrate the diversity caused by the string of elements.

In accordance with the findings of this study, it was concluded that the usage of *ti-* verb as a predicate, the adjoining of the object as a form, three-element reporting clauses in terms of number of elements, and last but not least, direct reported clauses as the type of reporting dominated the scene in the construction of the reporting clauses.

Keywords: Sentence, Reporting Clause, Reported Clause, Word Order, Mixed Construction

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1.	Y+N Dizilişindeki Aktarma Cümleleri	301
2.	Unsur Sayısı Bakımından Aktarma Cümleleri.....	302
3.	Ö+Y+N Dizilişindeki Aktarma Cümleleri	302
4.	Ö+Y+N+Y Dizilişindeki Aktarma Cümleleri.....	304
5.	Dönemlere Göre Aktarma Cümlesinin Yüklemine Oluşturan Fiiller.....	305
6.	Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Aktarma Cümlesine Katılma Biçimi.....	306
7.	Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Bölünmesi.....	306
8.	Zarf Tümlacı Görevindeki Aktarılan Cümlelerde Kullanılan Fiilimsiler.....	307
9.	Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Niteliği.....	308

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1.	Ögelerinin Dizilişı Bakımından Aktarma Cümleleri.....	309
2.	Aktarmanın Türüne Göre Aktarma Cümleleri	309
3.	Yüklemin Yerine Göre Aktarma Cümleleri	309

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	: Bakınız
Ed.	: Editör
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
DTCFD	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
ICANAS	: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi
İA	: İslam Ansiklopedisi
JOTS	: Journal of Old Turkic Studies
TDAY-B	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK-B	: Türk Tarih Kurumu Belleten
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları

Taranan Eserler için Kullanılan Kısaltmalar

A	: Aydemir
AH	: Atebetü'l-Hakayık
AG	: Ateşten Gömlek
AK	: Ashab-ı Kehfimiz
BD	: Baki Divanı
BK D	: Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü
CD	: Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı
Ç	: Çağlayanlar
DH	: Dürdâne Hanım
DK	: Dede Korkut
EÖG	: Edgü Ögü Tigin - Anyıg Ögü Tigin
FD	: Fuzuli Divanı
G	: Garib-nâme
H	: Hâb-nâme-i Veysî
HA	: Hüsn ü Aşk
HG	: Hâristan ve Gülistan
KB	: Kutadgu Bilig

KBT	: Kafamda Bir Tuhaflık
KK	: Kiralık Konak
KK ₁	: Kara Kitap
KT D	: Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü
KT G	: Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü
KŞ	: Küçük Şeyler
KY	: Kıssa-i Yûsuf
LM	: Leylâ ve Mecnun
MM	: Mu'înü'l-Mürîd
MNK	: Matmazel Noraliya'nın Koltuğu
ND	: Nedim Divanı
NBDI	: Nabi Divanı (Birinci Cilt)
NBDII	: Nabi Divanı (İkinci Cilt)
O	: Otlakçı
SG	: Sodom ve Gomore
SK	: Son Kuşlar
Ş	: Şık
ŞP	: Şıpsevdi
ŞT	: Şânî-zâde Târîhi
T	: Tatarcık
TE	: Târîh-i Ebü'l-Feth
THG	: Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtname
TY B	: Tunyukuk Yazıtı Batı Yüzü
TY D	: Tunyukuk Yazıtı Doğu Yüzü
TY G	: Tunyukuk Yazıtı Güney Yüzü
TY K	: Tunyukuk Yazıtı Kuzey Yüzü
TY ₁ B	: Tunyukuk Yazıtı Batı Yüzü (İkinci Taş)
Üİ	: Üç İtigsizler
YDRN	: Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye
YÖ	: Yılanların Öcü
YS	: Yorgun Savaşçı
YZ	: Yûsuf ve Zelîhâ

Diğer Kısaltma ve İşaretler

()	: Bir yüklem etrafında dil bilgisel bakımdan cümle sayılan birime ait dizilişi gösterir.
[]	: Bir unsurun içinde ibare yahut cümle olduğunu gösterir.
[]	: Sıralı cümleleri gösterir.

{ }	: Araya giren unsur veya cümleyi gösterir.
↪	: Birbiriyle ilişkili cümle unsurlarını gösterir.
↩	: ki'li birleşik cümlelerde ana cümle yüklemiyle ilgili unsuru gösterir.
cdu	: Cümle Dışı Unsur
EC	: Eksiltili Cümle
N	: Nesne
Ö	: Özne
Y	: Yüklem
YT	: Yer Tamlayıcısı
ZT	: Zarf Tümleci

GİRİŞ

Cümle sınıflamalarında veya cümle sınıflamalarının kendi içinde bölümlemelerinde kullanılan terimlerden biri de karmadır. Karma, ayrı türdeki unsurların bir araya getirilmesidir. Karma kuruluşlu cümle de bu minvalde farklı türdeki cümleleri kapsayan bir yapı özelliğidir.

Aktarma cümlesi, aktarmanın dolaylı ve dolaysız olarak yapıldığı, yapıcı çeşitli cümle türlerinden oluşan karma kuruluşlu cümledir. Türkçe sözdizimi çalışmalarında daha çok iç içe birleşik cümle bahsinde aktarma cümlesi özelliği gösteren kuruluşlara yer verilmektedir. İç içe birleşik cümle, iç içe geçen iki cümleden birinin isim durumunda ya da diğerinin unsuru olmasıyla açıklanmakta, temel cümle ve iç cümle ayrımı yapılarak bu birleşik yapıyı meydana getiren birtakım fiillerin varlığından söz edilmektedir. Aktarma cümlesi de yapıcı iç içe geçen iki cümleyi işaretlemekte; ancak işlevce iç içe birleşik cümleden ayrılmaktadır. İç içe birleşik cümlelerin kapsamında isim işlevinde kullanılan ve aktarma ya da alıntı niteliği taşımayan iç cümleler de görülebilmektedir. Aktarma cümlesinde ise iç cümle aktarılan ya da alıntılanan bir cümle özelliği taşır ve aktarılan cümle adını alır.

Aktarılan cümle, aktarma cümlesinin yükleme bağlı bir unsuru veya yükleme bağlı bir unsurun parçasıdır. Bu iki söz dizimsel özellikten birincisinde aktarılan cümle, nesne ve zarf tümleci gibi ana cümle yüklemine bir unsuru olarak görev alırken ikincisinde aktarılan cümle özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem gibi görevli unsurların parçasına karşılık gelmektedir.

Aktarılan cümle, ana cümleye bir iç cümle olarak *diye*, *ki* gibi bağlayıcı nitelikteki unsurlar ile ana cümleye katılabileceği gibi herhangi bir bağlayıcı unsur olmadan da katılabilmektedir. Bunun yanında aktarma cümlesi de sıralı cümle, bağlı cümle, *ki*'li birleşik cümle gibi yapıcı birbirinden farklı cümle niteliklerinden oluşabilmektedir. Dolayısıyla iç cümlelerin ana cümleye katılmasının tek yönlü olmaması ve buna bağlı olarak ana cümlelerin farklı cümle nitelikleri sergilemesi bu tür kuruluşları karma kuruluşlu bir cümle türü olarak değerlendirmeyi olanaklı kılmaktadır.

Bu çalışmada Türkçenin ilk yazı ürünlerinden günümüze uzanan süreçte aktarma cümlesi üretimi ortaya konmaktadır. Çalışmada doküman incelemesi yoluyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesi dönemi hariç tutulduğunda çalışmanın örnekleme çeviri ya da tercüme ile doğrudan bağlantılı eserlerin dâhil edilmediği söylenebilir. Öncelikle Türkçenin ilk yazılı

kaynakları olan Orhun yazıtlarında aktarma cümlesi sorgulanmış, ardından aktarma cümlesinin örnekleri Türkçenin tarihsel seyri gözetilerek Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesini temsil ettiği varsayılan metinlerden taranmıştır. *Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin, Kutadgu Bilig, Mu'inü'l-Mürîd, Dede Korkut* gibi eserlerin tercih edilmesinde bulundukları evrenin temel eserleri oldukları yönündeki yaygın kabul etkili olmuştur. XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ilk yarısına kadarki süreç için *Târîh-i Ebü'l-Feth* ve *Şânî-zâde Târîhi* gibi Osmanlı tarihçiliğinin örnekleri ile *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavât-nâmesi* gibi gazavatname türündeki eserler incelenmiştir. Ayrıca bu süreç için Fuzuli, Şeyh Galip gibi döneminin büyük şairlerinin manzum metinlerinden örnekler alınmıştır. Tanzimat Dönemi ile ilk örnekleri görülen roman ve öykü gibi yazınsal metinler, üç eser dışında ilk baskılar esasında incelenmiştir. Çalışmada *Dürdâne Hanım* (1882), *Şık (Âyine)* (1889), *Küçük Şeyler* (1891), *Hârîstan ve Gülistan* (1901), *Şıpsavdi* (1911), *Ashab-ı Kehfimiz* (1918), *Aydemir* (1918), *Ateşten Gömlek* (1922), *Kiralık Konak* (1922), *Çağlayanlar* (1922), *Sodom ve Gomora* (1928) adlı eserlerin Arap harfli ilk baskıları esas alınmıştır. Bunun yanında *Tatarcık* (1939), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949), *Son Kuşlar* (1952), *Yılanların Öcü* (1959) ve *Yorgun Savaşçı* (1965) adlı eserlerin ilk baskılarında aktarma cümlesi özelliği gösteren kuruluşlar belirlenmiştir. İlk baskılı eserlere ilaveten çalışmanın örneklemine *Otlakçı* (1985), *Kara Kitap* (1999), *Kafamda Bir Tuhaflık* (2014) adlı eserler de eklenmiştir.

Aktarma cümlesi örneklerinin gösteriminde kaynak olarak alındığı metinlerdeki transkripsiyon işaretlerine ve orijinal imlaya sadık kalınmıştır. Ögelerin dizilişi bakımından aktarma cümlelerinin ele alındığı ikinci bölümde ilgili cümlelerin yalnızca orijinal hâline yer verilmiştir. Diğer bölümlerde ise ilk olarak aktarma cümlesinin tarihî metinlerdeki örneği, ardından ilgili örneğin –Tanzimat dönemi sonrası eserler hariç olmak üzere– bugünkü Türkçe karşılığı verilmiştir. Aktarma cümlesinin yüklemine oluşturan bölümler ile aktarılan cümleler koyu tonlu harflerle vurgulanmış; aktarma cümlesi kapsamında bulunmayan cümle ya da ibareler için açık tonlu harfler kullanılmıştır. Bununla birlikte koyu tonlu harflerin bulunduğu ve dikkat çekmesi gerekli olan yerler için eğik yazı tercih edilmiştir: Perri kız geldi, aydur: **Çoban amanatun gel al, amma Oğuzun başına zaval getürdün** didi (DK D215-216/13-1), Peri kız geldi, der: Çoban emaneti gel al, amma Oğuz'un başına felâket getirdin dedi (Ergin, 2008: 153); “Ebe Hanım! Gerçekten pek güzelsiniz” **dedi**. (DH: 47) gibi.

Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Mu'inü'l-Mürîd, Garib-nâme gibi manzum eserlerden belirlenen aktarma cümlesi kuruluşları eğik çizgi (/) işareti kullanılarak yan yana yazılmış, beyit numarası ile gösterilmiştir: *sevindi tidükte sasitur söker / yazıldı tidükte buşup kaş tüger* (KB 4756) gibi. Diğer taraftan *Dede Korkut, Tiryâkî Hasan Paşa Gazavât-nâmesi, Şânî-zâde Târîhi* gibi mensur eserlerdeki aktarma cümleleri -varsanüsha bilgisi ile- satır numarasına göre belirtilmiştir: *Kara Göne oğlu Kara Budağ aydur: Ağam Kazan maslahatdur*. (DK D37/1-2), *Sonunda “Şöyle lâzım idi” deyecek kalmasun*. (ŞT M1 367), *emir sultanumundur dediler* (TGH 27a/1). Öykü ve roman gibi yazınsal türlerden belirlenen aktarma cümlelerinde ise eserin kısaltması ile cümlelerin geçtiği sayfa numarası bilgisi verilmiştir: “Ebe Hanım! Gerçekten pek güzelsiniz” dedi. (DH: 47) gibi.

Çalışmada teorik bilgilerin verildiği ve kuramsal çerçevenin çizildiği birinci bölümü, incelemelerin ve uygulamaların yapıldığı dört bölüm izlemektedir. Birinci bölüm, “Cümle ve Karma Kuruluşlu Cümle Olarak Aktarma Cümlesi” üst başlığını taşımaktadır. Burada cümle tanımları, cümlelerin unsurları ve cümle tasnifleri üzerinde durulmuş, karma kuruluş adlandırması tartışılmıştır. Ardından aktarma ve alıntı kavramlarına yönelik yerli ve yabancı çalışmalarda öne sürülen görüşlere değinilmiştir. Aktarma ile ilişkili çalışmaların hangi bakış açılarıyla ilerlediği, aktarma türlerinin nasıl sınıflandırıldığı ele alındıktan sonra dolaysız aktarma cümlesi ve dolaylı aktarma cümlesi alt başlıklarına yer verilmiştir.

“Ögelerinin Dizilişi Bakımından Aktarma Cümleleri” üst başlığı ile ikinci bölümde aktarma cümlesinin söz dizimsel birimleri üzerinde durulmuştur. Söz dizimsel birimler unsur sayısı, cümle sayısı, karşılıklı konuşma ve blok alıntı özelliklerine göre toplamda on bir alt başlıkta toplanmıştır. Unsur sayısı bakımından *iki unsurlu, üç unsurlu, dört unsurlu, beş unsurlu, altı unsurlu ve yedi unsurlu* olmak üzere altı alt gruba; cümle sayısı bakımından *iki cümleli, üç cümleli ve dört cümleli* olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır. Bunlara ilaveten aktarma cümlesi ile ilişkili olarak *karşılıklı konuşma cümleleri ve blok alıntılı cümleler* de bu başlıkta değerlendirilmiştir.

“Ögelerinin Dizilişi Bakımından Aktarma Cümleleri” bahsinde aktarma cümlesi kuruluşları yüklem merkezinde incelenmiş, kuruluşu meydana getiren unsurlar üretici-dönüşümsel dilbilgisinin parantezleme yöntemiyle gösterilmiştir. Çözümlemelerde basit parantezleme kullanılmış, söz dizimsel çeşitliliği göstermek üzere aktarılan cümleler ayrıca ögelerine ayrılmıştır. Çözümlenen aktarılan cümle için (*) işareti tercih edilmiştir. Her başlık altında aktarma cümlesinin öncelikle kalıbı, ardından kalıbı çeşitlendiren dizilişi ve son olarak örneği şeklinde bir sıralama takip edilmiştir. Söz gelimi *Yā Rab bu otağ kimüñ ola didi.* (DK D76/5-6) nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesi; N+Y başlığı altında, N*[cdu+Ö+Y]+Y dizilişi ile gösterilmiştir. İncelemelerde aktarma cümlesinin öncesinde ya da sonrasında bulunabilen ve aktarma cümlesine dahil olmayan cümleler ile karşılaşılmıştır. Bu cümleler ve bu cümlelere ait dizilişler de dikkate alınmıştır. Dolayısıyla dizilişi ve örneği verilen her cümle için o cümle için unsur dizilişi ayrıca eklenmiştir. Burada aktarma cümlesine dahil olmayan cümle ve çözümlemeler için açık tonlu harflerden yararlanılmıştır.

N*[ZT+Y]+Y

Bayındır Han destur virdi. Nireye diler-iseñ vardidi. (DK D202/7)
(Ö+Y)+(N*[ZT+Y]+Y)

Bir unsurlu bölünen aktarma cümlesi örnekleri ile aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu aktarma cümlesi örnekleri unsur sayısına bağlı olarak ilgili bölümün sonunda verilmiştir. Söz gelimi iki unsurlu aktarma cümleleri bahsinin sonunda “bir unsurla bölünme”, “bir unsurun parçası olma”

adlarında bu özelliklere sahip iki unsurlu aktarma cümlesi örneklerine yer verilmiştir. Bölünen unsurun gösteriminde küme işaretinden { }, parçası olunan unsurunun gösteriminde * işaretinden yararlanılmıştır.

— Nasıl, dedim, nasıl gidiyor sizin transatlantik? (SK: 18)
 $N^* \{Y\}$

Arasıra sessizce “Yaşa, varol âşık!” diyen sessiz sesler işittim. (SK: 80)
 $N^* + Y$

Belirlenen aktarma cümleleri arasında sıralı cümle, ki’li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle gibi farklı cümle türleri yer almıştır. Sıralı cümle niteliği sergileyen cümle dizilişleri için açık tonlu köşeli parantez [], ki’li birleşik cümlelerde ana cümle ve yardımcı cümle ilişkisi için de ok işareti ➔ kullanılmıştır.

Dedi menem atan ey belâ-keş / Men seng-i nedâmetem sen âteş (LM 934)
 $Y + N^* [(Y + \ddot{O} + cdu) + [(\ddot{O} + Y) + (\ddot{O} + Y)]]$

“Âlemin ağzı torba değil ki büzesin!” derler. Ne kadar doğru bir sözdür! (DH: 49)
 $(N^* [[(\ddot{O} + Y) + ki + (Y)]] + Y) + (Y)$

Şartlı birleşik cümleler için ise’nin çekim yaptığı aktarılan cümleler çözümlenmiş, diğer durumlarda ilgili bölüm zarf tümleci kabul edilerek ayrıca çözümlenmemiştir.

Kaynayan şırınga kutusunu ateşten aldı Şakir Efendi:
“Başka bir ilâç lüzum ederse vilâyete bir adam koşturacaksın” dedi. (YÖ: 213)
 $(N + YT + Y + \ddot{O}) + (N^* [ZT[\ddot{O} + Y] + YT + N + Y] + Y)$

Seslenme unsuruna karşılık gelen birimler ile cümle başı edatı olarak kullanılan birimler cümle dışı unsur kabul edilmiş, bu birimler için cdu kısaltması tercih edilmiştir. Ancak iki cümleyi birbirine bağlayan bağlama edatları koyu tonlu harflerle vurgulanarak gösterilmiştir.

Yâ Rab bu otağ kimün ola didi. (DK D76/5-6)
 $N^* [cdu + \ddot{O} + Y] + Y$

ya ‘nî başların kesün dedi (THG 34a/8-9)
 $cdu + N^* [N + Y] + Y$

Bu sebebdendir ki Aristo Hakîm, İskender’e gönderdiği nush u pendî müştemil mektûbunun bir fıkrasında: “Her şey’i misliyle mezc ü terkîb eyle, ya ‘nî emzice-i mütehâlifeyi bir husûsa mübâşir eyleme!” demiştir. (ŞT M4 155)
 $Y + ki + \ddot{O} + YT + N^* [(N + ZT + Y) + ya ‘mî + (N + YT + Y)] + Y$

Bu bölümde incelemesi yapılan cümleler arasında benzer dizilişe sahip aynı eserden alınan birden fazla cümleler göndermelerle ifade edilmiştir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde kısmen gönderim yapılan cümleler ise ikinci bölümde çözümlenmiş cümlelerdir. Diğer bir ifadeyle

ikinci bölümde çözümlemesi yapılan bütün örneklere bahsi geçen yerlerde göndermelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölüm, “Aktarma Cümlesinin Yüklemine Oluşturan Fiiller” üst başlığını taşır. Burada aktarma cümlesinin yüklemi ele alınmıştır. Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olarak belirlenen yirmi sekiz fiil, aynı zamanda bu bölümün alt başlıklarını oluşturmuştur. Başlıklarda *sözle-* (>*söyle-*), *ti-* (>*de-*) gibi Türkçenin tarihî dönemlerine göre ses değişimleri görülebilen fiiller için taramalarda belirlenen ilk şekli esas alınmış, her başlık altında ilk kullanımından günümüz Türkçesine kadarki seyri sorgulanarak örneklerine değinilmiştir.

“Aktarılan Cümlelerin Aktarma Cümlesine Katılma Biçimi” üst başlığı ile dördüncü bölümde yükleme bağlı bir unsur ve yükleme bağlı bir unsurun parçası şeklinde ikili ayrımla aktarılan cümlelerin aktarma cümlesine katılma biçimi incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle aktarılan cümlelerin hangi söz dizimsel görevleri üstlendiği Türkçenin tarihsel seyrine göre sorgulanmıştır.

“Aktarılan Cümlelerin Niteliği” başlıklı beşinci bölümde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümlelerin hangi cümle türleri ile kurulduğu ele alınmıştır. Burada bir bütün olarak aktarma cümlesinin niteliğine bakıldığı gibi aktarma cümlesini bir parçası olan aktarılan cümlelerin niteliğine de odaklanılmıştır.

Sonuç bölümünde incelemelerde aktarma cümlesine ilişkin varılan neticeler, birtakım görüşlerle de desteklenerek sunulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CÜMLE VE KARMA KURULUŞLU CÜMLE OLARAK AKTARMA CÜMLESİ

1.1. Cümle Tanımları

Cümlelerin sınırının ne olduğu ya da bir ifadenin cümle kabul edilebilmesi için gerekli şartların neler olduğu konusunda öne sürülen farklı görüşler cümle tanımlarını çeşitlendirmiştir. Tanımlarda cümlelerin tek bir kelime ya da kelime grubu hâlinde olması, anlamlı olması, yüklem ile temsil edilen bir yargı taşıması ve bir yapı olması vurguları kesişmektedir. Yargı kavramı ile vurgu ya da ekle sağlanmış bitmişlik ifadesi kastedilmektedir. Yargıyı yüklenen, onu üzerinde taşıyan unsur olarak yüklem, çekirdek öge kabul edilmektedir. Cümlelerin tek bir kelime ya da kelime grubundan oluşmasını ise onu meydana getiren üye ya da üyelerin sayısı belirlemektedir. Bunun yanında cümleyi meydana getiren birliklerin anlamlı bir bütün olması ile anlamlılık, bu anlamlı bütünün parçaları ya da birimleri ile de yapı kavramı vurgulanmaktadır.

Cümle tanımlarında biçim, birim, birlik, bütün, dizi, diziliş, dizim, grup, ifade, öbek, şekil ve yapı gibi geniş bir terim kümesi yer almaktadır.¹ *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir Adlı Eserindeki Cümlelerde Unsur Dizilişi ve Kuruluş İlişkisi* adlı çalışmasında çeşitli çalışmalardan derlediği on sekiz farklı cümle tanımına yer veren Coşar (1997: 7-9), cümle tanımlarının kelime grubu olma, yargı taşıma ve anlamlı olma noktalarında toplandığını vurgulamıştır. “Türkçede Cümle Türlerine İlişkin Adlandırmalara Dair: Değerlendirme ve Sınıflandırma” adlı bir diğer çalışmasında Coşar (2019: 220), cümlelerin ek fiille çekimlenmiş bir isim veya bir çekimli fiil etrafında şekillenen anlatım birimi olduğunu kaydeder. Bu değerlendirmeden hareketle kronolojik olarak bakıldığında cümle tanımlarında ortaklaşan yönlerin şu şekilde güncellenmesi mümkün olmuştur:

1. Cümlelerin yargı taşıması üzerine yapılan tanımlar²
2. Cümlede yüklemi çekirdek öge olarak kabul eden tanımlar
3. Cümlelerin tek bir kelimedenden oluşabileceğini belirten tanımlar

¹ Cümle teriminin yerine tümce teriminin tercih edildiği çalışmalar da söz konusudur. Bu çalışmalardan başlıcaları şöyledir: Hatiboğlu (1972); Kükey (1975); Dizdaroğlu (1976); Sağlam (1977); Yörük (1985); Atabay vd. (2003); Gencan (2007).

² “Türk Gramerciliğinde Cümle Tasnifleri Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmasında Ertürk (2020: 415), cümlelerin kapsamının *Müeyyiretü'l-Ulûm*'dan günümüze Anadolu sahasında yazılmış Türkçe gramer kitaplarında “hüküm/yargı bildirme” ölçütü çerçevesinde belirlendiğini kaydeder.

4. Cümlelerin bir kelime grubu olduğunu belirten tanımlar³
5. Cümlelerin anlamlı olmasına değinen tanımlar
6. Cümleyi yapı ekseninde açıklayan tanımlar

1.2. Cümlelerin Unsurları

Geleneksel dil bilgisinde cümlelerin kurucu unsurları genellikle cümlede yaptıkları görev doğrultusunda temel / esas / zorunlu öge ve tamamlayıcı / yardımcı öge şeklinde bölümlenerek incelenmektedir.⁴ Kerimoğlu (2016a: 194), cümleyi oluşturan ögelerin belirlenme ve adlandırılmasının özne, yüklem ve tümleş ögelerinin varlığı esasında yapıldığını, özne ve yüklem dışındaki ögelerin kendi arasında bölümlenme ve adlandırılmasının ise tartışılan konulardan olduğunu söyler.

Cümlelerin ögelerinden yüklem; yargı bildiren, yargıyı üzerinde taşıyan, cümlelerin temel, kurucu ögesi kabul edilmektedir (Atabay vd., 2003: 20; Erkul, 2007: 20; Karaağaç, 2009: 186; Ergin, 2013: 398-399; Aksan, 2015: 125; Banguoğlu, 2015: 520; Karahan, 2015: 14; Aktan, 2016: 84; Özkan vd., 2016: 16). Genellikle cümlede ikinci temel unsur olarak kabul edilen özne de “cümlede yapan ve olanı karşılayan öge” olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 2013: 399; Karahan, 2015: 18; Aktan, 2016: 88; Özkan vd., 2016: 19). Çeşitli özelliklere göre türlere ayrılan⁵ öznenin yapılışı veya oluşturulması, çekimlenip çekimlenmeyeceği ya da ek alıp almayacağı, hangi tür cümlelerde bulunabileceği odaklanılan başlıca konular olarak gösterilir (Delice, 1998: 192-193). Cümlelerin ögelerinden nesne; yüklemi tamamlama, yükleme hâli ekiyle ya da bu ek olmadan yükleme bağlanma, geçişli fiilin ihtiyaç duyduğu bir öge olma esaslarında yapısal değerlendirmelerle tanımlanmakta, yükleme hâli eki taşıyıp taşıyamamasına göre belirtili ve belirtisiz nesne olarak

³ Karaörs (2011: 29) de dilcilerin cümlelerin tarifinde onun hüküm bildiren en büyük kelime grubu olduğu noktasında birleştiklerini söyler.

⁴ Cümle ögeleri adlandırmaları ve çeşidi bakımından farklı değerlendirmelerle ele alınmaktadır. Bunları başlıca dört başlıkta toplamak mümkündür: **1. Özne, tümleş ve yüklem:** üç cümle ögesinin varlığını kabul edenler (Emre, 1945; Hatiboğlu, 1972; Yörük, 1985; Alyılmaz, 1994; Atabay vd., 2003; Deny, 2012) **2. Özne, dolaylı tümleş, nesne, zarf (belirteç) tümleci ve yüklem:** beş cümle ögesinin varlığından söz edenler (Şimşek, 1987; Beserek, 1991; Delice, 2003; Bilgegil, 2014; Demir ve Yılmaz, 2014) **3. Özne, yer tamlayıcısı, nesne, zarf, yüklem ve cümle dışı öge:** adlarında altı cümle ögesinin varlığından söz edenler (Korkmaz, 1992; Karaağaç, 2009; Ergin, 2013; Karahan, 2015; Aktan, 2016); **Özne, dolaylı tümleş, nesne (düz tümleş), zarf (belirteç) tümleci, edat (ilgeç) tümleci ve yüklem:** adlarında altı cümle ögesinin varlığından söz edenler (Dizdaroğlu, 1976; Sağlam, 1977; Akbayır, 2003) **4. Kimse, zarflama, isimleme, nesne ve yüklem:** cümle üyelerini işleyişlerine göre adlandıranlar (Banguoğlu, 2015). Bu çalışmada literatürde karşılaşılan terim sorunu göz önünde tutularak cümlelerin ögelerini “yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve cümle dışı öge” olarak belirleyen yaklaşım takip edilmiştir.

⁵ Coşar (1997: 14-16), 1976-1990 yılları arasında yayımlanan çalışmalardan on altı farklı özne türünü derleyerek bunların kuruluş ve kullanış noktasında ortaya çıkan adlandırmalar olduğunu vurgular. Söz konusu ayrımlardan gerçek, sözde ve örtülü öznelerin cümlede bulunan çekimli eylem yapısına bağlı olarak öznenin girdiği durumlara göre adlandırmalar olduğunu; gizli, açık, açıklamalı, ortak, pekiştirmeli öznelerin ise kullanım sonucu ortaya çıkan adlandırmalar olduğunu belirtir. Delice (1998), yirmi bir farklı adlandırmayı ayrıntılı bir şekilde incelemiş, adlandırmalara yönelik değerlendirme ve önerilerde bulunmuştur. Özne türleri konusunda yeni adlandırma önerileri de ileri sürülmüştür. Usta (2014) “derin özne” ve “yüzey özne” adlandırmalarını teklif eder. Cümledeki yargıyı gerçekleştiren / yapan fakat derin yapıdan hiçbir şekilde çıkarılmayan, bağlamla ortaya konan varlığın karşılığı olarak “derin özne”; sözlüksel olarak veya yükleme kodlanarak yüzeye çıkarılan özneyi “yüzey özne” şeklinde adlandırır.

incelenmektedir (Atabay vd., 2003: 51; Delice, 2003: 139; Erkul, 2007: 35; Ergin, 2013: 399; Özmen, 2016: 36).⁶ Nesnenin cümle içinde bir iç cümle hâlinde kullanımı için gramerlerde tümcelerın tümleç olarak kullanımı, çekimli eylemlerin adlaşması, cümlelerin isim değeri taşıyabilmesi, cümlelerin isimleşmesi, isimleşen cümleler, cümle öbeğı gibi adlandırmalar önerilmektedir. Cümle öğelerinden yer tamlayıcısı; “cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge” şeklinde tanımlanmaktadır (Karahana, 2015: 29). Yer tamlayıcısı tanımlarında onun yüklemın anlamını bütünleyen, tamamlayan ya da tümleyen yani yardımcı bir unsur olduğuna vurgu yapılmaktadır (Şimşek, 1987: 120; Atabay vd., 2003: 58; Erkul, 2007: 39; Kerimoğlu, 2014: 187; Özkan vd., 2016: 32).⁷ Cümlede yüklemın anlamını “zaman, yer, yön, durum, miktar, sebep, araç, ölçü, nitelik” yönünden bütünleyen ya da tamamlayan unsur olarak kabul edilen bir diğer öge zarf tümlecidir (Atabay vd., 2003: 62; Erkul, 2007: 43; Karaağaç, 2009: 195; Ergin, 2013: 400; Özkan ve Sevinçli, 2013: 143; Karahan, 2015: 32; Aktan, 2016: 103; Özkan vd., 2016: 35; Özmen, 2016: 39). Zarfların cümlede tamamlayıcı olarak önemli ölçüde yer alırken özel bir durum gösterdiklerini belirten Coşar (1997: 25), dil birimi olarak sınırlı sayıda görünse de zarf işlevindeki kelimelerin aynı zamanda zarf tümleci olduğuna kanaatindedir. Bu manada bazı dil bilgisi çalışmalarında edat (ilgeç) tümleci adıyla yer verilen birimleri kavram ve işlev olarak zarf tümleçlerinin bir çeşidi kabul eder. Gramerlerde beş ögenin dışında altıncı bir öge olarak cümle dışı unsurdan söz edilir (Erkul, 2007: 45; Ergin, 2013: 401; Özkan ve Sevinçli, 2013: 154; Aktan, 2016: 107; Özkan vd., 2016: 43). “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Öğeleri)” adlı çalışmasında cümle dışı unsur olarak hangi unsurların değerlendirileceğinin tartışma konusu olduğunu dile getiren Kerimoğlu (2007: 122); M. Ergin, L. Karahan gibi kimi araştırmacıların bağlaç ve ünlemlerle ünlem gruplarını cümle dışı unsur kabul ettiğini, T. N. Gencan, H. Ediskun, H. Dizdaroğlu gibi kimi araştırmacıların ise bunları edat-ilgeç tümleci başlığı altında incelediğini ekler. Öte yandan “cümle dışı unsur” adlandırmasını eleştiren ve yeni terim önerilerinde bulunan araştırmacılar da dikkat çeker.⁸

⁶ Belirtili ve belirtisiz nesne dışında yapı, anlam ve kullanımdan kaynaklanan “ortak nesne”, “açıklamalı nesne”, “pekiştirmeli nesne”, “dolaylı nesne”, “kökteş nesne” adlandırmaları için bk. (Coşar, 1997: 18-19).

⁷ Kerimoğlu’nun belirttiğine göre T. N. Gencan, M. Ergin, H. Ediskun, R. Şimşek, İ. Cemiloğlu gibi bazı dilciler yaklaşma, bulunma ve ayrılma hâli ekini alan öğeleri biçim esasında değerlendirip yüklemi zaman, tarz vb. açımdan nitelese de yer tamlayıcısı kabul ederken T. Banguoğlu, H. Dizdaroğlu, S. Güneş, L. Karahan, A. Üstüner, A. Erden, İ. Delice, S. Eker, M. Özkan-V. Sevinçli gibi bazı dilciler ise ilgili ekleri alan öğeleri işlev esasında değerlendirip yüklemi zaman, tarz vb. açıdan nitelemesi durumunda zarf kabul etmiştir (2014: 187).

⁸ *Türkçenin Sözdizimi* adlı çalışmasında Özmen (2016: 42-43), “Cümleye türlü anlam ilişkileri ile katılan; ancak, yükleme doğrudan doğruya bağlanmayan, yükleme sorulan hiçbir soruya cevap vermeyen cümle ögesi, bağımsız tümleçtir.” tanımıyla “bağımsız tümleç” terimini önerir. Bağımsız tümleçleri anlamları ve görevleri bakımından bağlama görevindeki bağımsız tümleçler, bağlama ve kuvvetlendirme görevindeki bağımsız tümleçler ve ünleme görevindeki bağımsız tümleçler şeklinde üç başlıkta sınıflandırır.

1.3. Cümle Tasnifleri

Cümle türleri yapı⁹, anlam, tür ve bağlanmış gibi farklı esaslar temelinde yüklem temel alınarak belirlenmektedir. Yapı esasında yapılan cümle sınıflandırmalarında basit ve birleşik cümle ayrımını yüklem sayısına belirlemektedir. Buna göre birleşik cümle şartlı birleşik, *ki*'li birleşik ve iç içe birleşik cümle şeklinde ayrılır (Karaağaç, 2009; Ergin, 2013; Aktan, 2016; Özkan vd., 2016). Bununla birlikte birbirinden farklılaşan birleşik cümle tasnifleri de söz konusudur. İçinde fiilimsi bulunan cümleler¹⁰ ile şart cümlesi taşıyan cümleler¹¹ birleşik cümle ile ilgili tartışmalı konulardandır. Birleşik cümle ile ilgili tartışmalı konular arasında *ki*'li cümleler¹² ve sıralı cümleler¹³ de yer alır. Anlamları bakımından cümleler için genellikle olumlu, olumsuz ve soru cümlesi şeklinde bir ayrım yapılmakta, kimi kaynaklarda bu tasnife emir ve ünlem cümlesi gibi türler de eklenmektedir. Olumlu, olumsuz ve soru cümleleri ayrımının anlamdan çok biçime göre yapılmış bir sınıflama mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. Yüklem türüne göre ya da yüklemine göre cümle tasniflerinde ad/isim ve eylem/fiil cümlesi/tümcesi şeklinde ikili bir ayrım yaygınlık kazanmıştır (Hatiboğlu, 1972; Dizdaroğlu, 1976; Erkul, 2007; Hengirmen, 2007; Karaağaç, 2009; Deny, 2012; Ergin, 2013; Özkan ve Sevinçli, 2013; Bilgegil, 2014; Karahan, 2015; Aktan, 2016; Özmen, 2016; Ay, 2020). Bağlanışlarına göre cümle tasniflerinde Dizdaroğlu (1976) “bağımlı sıralı, bağımsız sıralı, açıklamalı sıralı, karma sıralı” alt başlıklarıyla sıralı cümleyi işler; Karahan (2015) ise sıralı cümle, bağlı cümle gibi cümle tiplerini yapıdan bağımsız olarak “cümlelerin bağlanma şekilleri” adı altında inceler.

Kuruluşlarına göre cümle sınıflandırmalarında yüklem yeri esas alınmaktadır (Yörük, 1985; Demir, 2013). Ögelerin dizilişleriyle de ilişkilendirilen bu sınıflandırmada düz/kurallı cümle ve devrik

⁹ Cümleleri sadece yapı bakımından inceleyenler çalışmalar için bk. (Banguoğlu, 2015; Gencan, 2007).

¹⁰ Fiilimsilerin yer aldığı cümleler bazı kaynaklarda “girişik cümle”, “karmaşık birleşik cümle” gibi adlandırmalarla birleşik cümle kabul edilirken (Atabay vd., 2003; Banguoğlu, 2015) bazı kaynaklarda basit cümle kabul edilir (Zülfikar, 1995; Korkmaz, 2000; Karaağaç, 2009; Karahan, 2011; Ergin, 2013; Özkan ve Sevinçli, 2013; Aktan, 2016; Özkan vd., 2016). Öte yandan girişik cümle kabulünün kendi içinde farklı değerlendirmeleri için bk. (Savran, 1999).

¹¹ Bazı araştırmacılar, -sA şart ekini almış fiillerin bulundukları cümlede zarf görevini üstlendiklerinden dolayı -sA ekini zarf-fiil kategorisinde değerlendirir (Gülsevin, 1990; Karahan, 1994). Buna karşın Develi (1995), -sA ekini almış fiillerin cümlede fail, nesne ve yer tamlayıcısı görevlerini de üstlendiklerini belirterek ekin sadece zarf-fiil kategorisi içerisinde değerlendirilmemesi gerektiğini savunur.

¹² Tulum (1978: 23), aralarında anlam ve şekil ilişkileri bulunan birden çok cümlelerin bir araya gelmesiyle kurulmuş cümlelerin birleşik cümle olduğunu, bir birleşik cümle çeşidi olarak *ki*'li birleşik cümlelerin de iki cümlelerin “*ki*” ile bağlanmasıyla kurulduğunu ifade eder. Literatürde bu tür cümleler genellikle yapı bakımından birleşik cümle bahsinde değerlendirilirken (Delice, 2003; Karaağaç, 2009; Ergin, 2013; Özkan ve Sevinçli, 2013; Aktan, 2016; Özkan vd., 2016) kimi çalışmalarda “*ki*'li cümle (ilgi cümlesi)”, “*ki*'li bağlı cümle / *ki*'li bağlı tümce” gibi farklı adlarla sıralı cümle, bağlı cümle ya da sıralanışlarına göre tümce bahislerinde ele alınır (Ediskun, 1999; Erkul, 2007; Gülsevin, 2020). *Türkçede Söz Dizimi* adlı çalışmasında Karahan (2015), yapı, sıralı ve bağlı gibi cümle terimlerinden bağımsız olarak *ki*'li cümleleri “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” bölümünde “*ki* bağlama edatı ile bağlanan cümleler” alt başlığıyla inceler.

¹³ Daha çok aralarındaki anlam ilişkisine dayanan sıralı cümleler, yapı (Hatiboğlu, 1972; Karaağaç, 2009; Özkan ve Sevinçli, 2013; Özkan vd., 2016;) ile ilişkilendirilerek ele alındığı gibi yapı dışında kullanım (Delice, 2003), bağlanış (Dizdaroğlu, 1976), biçim (Ediskun, 1999; Erkul, 2007) ve sıralanış (Gülsevin, 2020) gibi türlü başlıklar altında da incelenmektedir.

cümle şeklinde iki tür cümleden söz edilmektedir. Aynı bağlama kimi çalışmalarda “ayraç cümlesi”, “kesik cümle” cümle türleri de eklenmektedir (Dizdaroğlu, 1976; Sağlam, 1977).

Coşar (1997), kuruluş ve diziliş ilişkisi esasında cümleyi ifade edilen oluş ve kılış ile olan ve kılının tek ve ortak olup olmaması bakımından düz kuruluşlu cümle ve karma kuruluşlu cümle şeklinde adlandırmayı önerir. Buna göre tek bir yargı taşıyan cümleleri “düz kuruluşlu cümle”, birden çok yargı taşıyan cümleleri “karma kuruluşlu cümle” kabul eder.¹⁴ Coşar’ın (1997) yaptığı gruplandırmadan hareketle *Bir Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Türkçede Aktarma Cümleleri* adlı çalışmamızda aktarma cümleleri bir karma kuruluşlu cümle türü olarak değerlendirilmiştir.

1.4. Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Aktarma Cümlesi

Karma (mixed), “Ayrı türden olan öğelerin karıştırılmasıyla oluşmuş, muhtelit” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 1333) anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla karma kelimesinin kapsamını oluşturan unsurların birbirinden farklı oluşu göze çarpmaktadır. Dilbilim terimleri sözlüklerinde ise kısaltma ile ilişkilendirilen karma terimi biçimbilimsel düzlemde “İki ayrı birimden tek birim oluşturacak biçimde yapılan kısaltma; örn. Türk. *kahve+altı>kahvaltı*” şeklinde tanımlanır (İmer vd., 2019: 172). Bunun yanında söz dizimi esasında yapılan sınırlı sayıdaki çalışmada karma teriminin farklı başlıklarda kullanıldığı görülür (Dizdaroğlu, 1976; Şimşek, 1987; Coşar, 1997; Yüksel, 2006; Sarıca, 2015). Dizdaroğlu (1976) ve Şimşek (1987) cümle türlerinden sıralı cümle bahsinde “karma sıralı tümce” adlandırmasından söz eder. “Bağımsız ve bağımlı sıralı tümcelerden oluşan yargılı anlatım” için karma sıralı tümce terimini kullanan Dizdaroğlu (1976: 243), karma sıralı tümceyle en az iki bağımsız sıralı tümce ile bir bağımlı sıralı tümcenin ya da iki bağımlı sıralı tümce ile bir bağımsız sıralı tümcenin varlığını kasteder. Dizdaroğlu’nun terimine benzer şekilde Şimşek (1987: 300-301) de ikiden çok bağımsız tümceden oluşan sıralı tümcelerde farklı nitelikteki yapıların bir araya gelebileceğini söyleyerek bu tür bağımlılık ve bağımsızlık özelliklerini birlikte taşıyan sıralı cümleleri adlandırmak için karma terimini kullanır. Coşar (1997) ise cümleyi “düz kuruluşlu cümle” ve “karma kuruluşlu cümle” şeklinde iki ana başlıkta sınıflandırırken karma teriminden yararlanır. *Türkçede Biçim ve Cümle Dersleri* adlı çalışmasında cümle tiplerini “tek önermeli cümle” ve “çok önermeli cümle” şeklinde iki başlıkta belirleyen Yüksel (2006), çok önermeli cümle başlığı altında “karma cümle” adlandırmasına yer verir. Ona göre karma cümle, “temel cümleye bağlı, bir veya birden fazla yan cümle ile bir veya birden fazla öbeğin bulunduğu çok önermeli cümle tipidir” (2006: 138). *Türkçe Cümle Bilgisi* adlı çalışmasında Sarıca (2015), yapı bakımından basit, birleşik, bağlı ve sıralı cümle şeklinde ayırdığı cümleler yanında ayrı bir başlıkta “karma cümleler” adlandırmasına yer verir. Sarıca’nın (2015: 112) belirttiğine göre karma cümle, her türden cümle yapısının yer yer bir arada kullanılmasıdır.

¹⁴ Düz kuruluşları; düz kuruluşlu fiil cümleleri, düz kuruluşlu isim cümleleri karma kuruluşları; bağlı cümleler, aktarma cümleleri, ara sözlü/cümleli cümleler, özel kuruluşlu cümleler şeklinde tasnif eder.

Cümle türlerinin belirlenmesinde ya da belirlenen cümle türünün kendi içinde bölümlendirilmesinde ‘birbirinden farklı unsurların bir araya gelişi’ anlamında karma teriminden yararlanıldığı, farklı olan unsurun kimi çalışmalarda yargıya karşılık gelirken kimi çalışmalarda ise bir cümle türüne denk geldiği görülmektedir.¹⁵ Bu çalışmada içinde türce birbirinden farklı özellikler gösteren cümleleri içermeye, tam yargılı bir ifadenin bir cümle türünün unsuru ya da unsurlarından herhangi birinin bir parçası olması gibi özelliklerinden hareketle aktarma cümleleri karma kuruluş özelliği gösteren cümleler olarak kabul edilmiştir.

1.4.1. Aktarma ve Alıntı Kavramları

Aktarma, sözbirliklerinin “iletmek, bildirmek” hedefi doğrultusunda konuşurdan dinleyene, aktarandan aktarılan, mütekellimden müstemiyeye, hitap edenden muhataba yöneltilmesidir. Dilbilim terimleri sözlüklerinde “bir başka dilden alınmış öge, sözcük” anlamında ödünçleme ile ilişkilendirilmektedir (Hengirmen, 2009: 21; Çotuksöken, 2012: 19; İmer vd., 2019: 20).

Alıntılar tırnak işareti, konuşma çizgisi veya virgül gibi işaretlerle metinlere dahil edilir (Finnegan, 2011: 43-44). Dilbilimi terimleri sözlüklerinde alıntı, aktarma ile bağlantılı olarak tanımlanır: Gencan vd. (1974: 14), “Başka bir yerden olduğu gibi aktarılacak tırnak içinde verilen söz, tümce ya da parça”, Çotuksöken (2012: 20), “Sözlü ya da yazılı metinlerde, başka bir kaynaktan ya da yazardan aktarılan ve tırnak ya da ayraç (parantez) içinde sunulan tümce ya da bölüm.”, İmer vd. (2019: 22), “Bir yazar ya da konuşucunun sözlerinin doğrudan aktarılması” gibi.¹⁶

Batı literatüründe aktarma veya alıntı kavramları “söylenenin ya da ne söylendiğinin inşası” (Buttny ve Williams, 2000: 113) olarak bilinen *dolaylı anlatım* (reported speech) ile ilişkilendirilmektedir.¹⁷ Holt (2009: 190), *dolaylı anlatım* adlandırmasının alıntı veya aktarma ile eş

¹⁵ Kapsadığı unsurların birbiriyle aynı olmasıyla karma teriminden ayrılan karmaşık (*complex*) terimi, Türkçenin söz dizimini konu edinen çalışmalarda girişik cümleleri ve içinde birden fazla birleşik cümle bulunan cümleleri adlandırmak için tercih edilmektedir (Delice, 2003; Erkul, 2007; Banguoğlu, 2015; Özmen, 2016; Gülsevin, 2020). Bu genel kabul dışında Doğan (2011: 961-974), karmaşık cümle terimini Farsça kökenli cümle başı edatlarıyla kurulmuş birden fazla birleşik cümlelerin ya da bir Türkçe yardımcı cümle ile Farsça kökenli bir birleşik cümle yapısının bir araya geldiği yapıları adlandırmak için kullanmaktadır.

¹⁶ Batı literatüründeki kullanışı ile *quote* “alıntı yapmak”, başlangıçta bir metni daha kısa numaralı bölümlere ayırma işlemi için Latince “miktar, kaç tane” anlamına gelen *quot* kelimesinden türetilmiştir. İlk olarak XIV. yüzyılda kaydedilen “alıntılanmak” kelimesi, herhangi bir kitaptan alıntılanmış bir pasajı değil, o kitapta yer alan bölüm sayılarını karşılamak için kullanılmıştır. Kelimenin, alıntılanan bölümünün nerede bulunduğunu içeren sayfa, bölüm bilgisi vb. belirtilerek gösterimi anlamındaki kullanımının ise XVI. yüzyılla beraber kaydedildiği söylenir (Finnegan, 2011: 95).

¹⁷ Voloşinov (2001: 184), dolaylı anlatımı şöyle tanımlar: “Öteki kişinin sözcelemlerini anlatmaya ve bu sözcelemleri başkalarının sözcelemleri olarak sınırlı, monolojik bir bağlama katmaya yönelik olarak bir dilde bulduğumuz sözdizimsel kalıplar (dolaysız söylem, dolaylı söylem, yarı-dolaylı söylem), bu kalıpların değişimleri ve bu değişimlerin çeşitleri”. *Dolaylı anlatım* (reported speech) adlandırması kapsayıcı olmakla birlikte bu adlandırma dışında farklı terimlerin de varlığı göze çarpar. *Dolaylı anlatım* (reported speech) terimini karşılamak için *quotation*, *quoted direct speech*, *oratio recta/oratio oblique*, *represented speech/thought*, *direct/indirect speech*, *free indirect speech/style/discourse*, *quasi-direct/free semi-direct discourse*, *semi-indirect style*, *le style indirect libre*, *erlebte/verschleierte/halbdirekte/pseudo-objektive Rede*, *Rede als Tatsache*, *summary reported speech*, *reported dialogue*, *discourse presentation*, *constructed dialogue* gibi türlü terimler

anlamli olarak kullanildigindan söz eder. Nitekim Larson (1978: 21), alintilarin geleneksel olarak söyleme fiilli (verb of saying) yüklemlerin nesnesi kabul edildiğini bu yüzden cümlenin ayrılmaz parçası olduğunu ifade eder. “Reported direct speech in Dutch” adlı çalışmasında de Vries (2006: 221), alıntının söz dizimsel yerine odaklanırken yüklemden önce gelen alıntıların yükleminden önce gelen alıntılardan işlevce farklı olduğunu kaydeder. Yüklemden önce gelen alıntıların yükleminden sonra gelen alıntılara göre sık kullanımını, aktarma ediminden çok aktarılan ifadenin içeriğinin ön planda tutulması ile açıklar.

Alıntı terimini yalnızca doğrudan aktarım karşılığında kullanan Clark ve Gerrig (1990: 764), onu bir *gösterme türü* (a type of demonstration) olarak değerlendirir. “Quotations as Demonstrations” adlı çalışmasında alternatif alıntılama teorilerine de değinir. Buna göre alıntılanan şeyin resmedilmesi varsayımına dayanan *anma teorisi* (mention theory), alıntının gösterici bir referans türü olduğu iddiasını taşıyan *gösterme teorisi* (demonstrative theory), alıntıyı imgesel bir konuşma edimi olarak değerlendiren *dramacı teori* (dramaturgical theory) ele alınan alternatif alıntılama teorileridir. Bunlardan dramacı teoride alıntılar *ciddi olmayan eylemler* (nonserious action) kabul edilir.¹⁸ Teorinin öncüsü Wierzbicka’ya göre (1974), alıntılar imgesel konuşma edimidir. Bir başkasının sözlerini alıntılarla aktaran kimse, alıntı yaptığı kişinin rolünü geçici olarak üstlenir, onun rolünü oynar. Diğer bir ifadeyle aktarıcı kendini konuşan kişi olarak görür ve bu doğrultuda hareket eder. Finnegan (2011: 75) de benzer şekilde başkasının sesini kendi sesiyle sahneye koymanın alıntı ya da alıntılanmak olduğundan söz eder.

Alıntılama faaliyetinin hangi durumlarda gerçekleştiği ve alıntının neden tercih edildiği meselesi alıntı ile ilgili çalışmalarda odaklanılan bir başka konudur. Buna göre alıntının hangi durumlarda ve neden kullanıldığı sorusu tek bir yanıtla açıklanamamakta; ikna etmek, mizah yapmak, kutsiyet kazandırmak, bağ kurmak, kişisel sorumluluktan kaçınmak gibi farklı nedenlerle alıntılama faaliyetinin gerçekleşebileceğinden söz edilmektedir (Finnegan, 2011: 259-260). Benzer şekilde aktarma da kimi araştırmacılarca söylenenin yeniden söylenişi ya da başkalarının sözlerinin sade bir tekrarı olarak sınırlandırılmamakta, aktarmanın işlevsel yönleri vurgulanmaktadır.

kullanılmıştır (Janssen ve Wurff, 1996: 3; Holt, 2009: 192). Bununla birlikte *yapılandırılmış diyalog* (constructed dialogue) ve *söz ve düşünce temsili* (represented speech and thought) adlandırmaları *dolaylı anlatım* (reported speech) karşılığında kullanılan diğer adlandırmalardır. Tannen (2007) *yapılandırılmış diyalog* ile aktarımı yapan kişiyi ön planda tutar. Ona göre kelimeleri farklı bir sesle farklı bir durum için üretmek, eskisinin kopyasından ziyade yeni bir yaratım ortaya koymaktır. Aktaran başkalarının sözlerini aktarırken kendi sesine yer vermekten tamamıyla kaçınmaz. Bu durumda aktarım kesin bir tekrardan çok yeniden inşa edilen niteliğe bürünür (Finnegan, 2011: 103-104). Dolayısıyla konuşur, aktarımı yaparken daha önce söylenenlerin doğrudan alıntı veya nakledilen söz olarak tam söylendiği şekliyle değil, aklında kalanlara göre kendi sözcükleri ile aktarır (Barutcu Özönder, 2018: 212). Hodges (2015: 51) da dolaysız alıntılarla belirgin olmadığı ve alıntılama yerine alıntılanmayı yapana odaklanıldığı için bu terimin tercih edildiğini söyler. Banfield (2015) ise *söz ve düşünce temsili* ile bire bir ya da tam olarak aktarma niyetinden çok aktarılan cümlenin temsil edilmesini kasteder. Burada aktarımın sözü temsil ettiği gibi bilinci de temsil ettiği düşüncesi vardır (Mathis 1991: 19).

¹⁸ Goffman’ın *Frame Analysis* adlı çalışmasından (1974) aktarılan bilgiye göre insani eylemler ciddi ve ciddi olmayan (serious-nonserious) olarak iki şekildedir. İki insan kavga ettiğinde eylemleri ciddi iken bu eylemi bir oyun platformu üzerinde gerçekleştirdiklerinde eylemleri ciddi değildir. O hâlde ciddi olmayan eylemler ciddi eylemlerin dönüşüme uğramış biçimleridir (Clark ve Gerrig, 1990: 766). İlgili ayrımı Austin’in *Söylemek ve Yapmak* adlı çalışmasında da görmek mümkündür. Austin’e göre kurgusal söylem ciddi olmayan sözcelemlerdir (2017: 30).

Kısacası aktarma ve alıntı birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Tanımlarda alıntının aktarılarak yapıldığı vurgulanmakta; tırnak, konuşma çizgisi ve virgül gibi noktalama işaretleri ile de gösteriminin sağlandığı belirtilmektedir. Genellikle söyleme fiilli yüklemelerin nesnesi olan alıntılar kimi çalışmalarda doğrudan aktarım karşılığında kullanılmakta, çeşitli alıntılama teorileri ile açıklanmaktadır. Söz gelimi dramacı teoriye göre bir başkasına ait sözün alıntılanması, o sözün alıntılamanın sesiyle yeniden sahneye konması anlamına gelmektedir. Öte yandan alıntılama faaliyetinin geniş bir kullanım alanına sahip olmasının alıntı tercihlerini de çeşitlendirdiği görülmektedir.

1.4.2. Aktarma Cümlesi

Aktarma cümlesi, meramı alıntılarla çeşitli biçimlerde aktaran cümlelerdir. Aktarma cümlesi yapı olarak geleneksel dil bilgisindeki iç içe birleşik cümle, aktarılan cümle de bu yapıdaki alıntı ve aktarmanın yerini tutan iç cümledir.¹⁹ Dolayısıyla aktarılan cümlelerin herhangi bir bağlayıcı unsur olmadan ana cümle yüklemine bir unsur ya da o unsurun bir parçası olarak yer aldığı kuruluşlar, aktarma cümlesinin bütününe işaret eder. Bu cümle kuruluşlarının bütünü dolaylı ve dolaysız anlatım cümleleri olarak da değerlendirilir ve burada da karma kuruluş gösteren aktarma cümleleri olarak yorumlanmaları düşünülmüştür.

Türkçe dilbilim terimleri sözlüklerinde ‘aktarma cümlesi’ adlandırmasından söz edilmemektedir. Söz dizimi literatüründe ise aktarma cümlesi adına değinen sınırlı sayıda çalışmanın varlığı dikkati çeker. Coşar (1997), Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Beş Şehir* adlı eserindeki cümleleri unsuru dizilişi ve kuruluş ilişkisi açısından incelediği çalışmasında dolaysız aktarma cümleleri ve dolaylı aktarma cümleleri ayrımı ile aktarma cümlesi bahsini ele alır.

Koç (1999: 182), *eyit-* ve *de-* fiilli yüklemelerin dolaysız aktarımları, çekimli bir fiil ve ona bağlı bütün unsurları bir grup hâlinde nesne işleyişiyle kendine kattığını belirterek aktarma cümlesi örneklerine değinir.

Diğer taraftan dolaysız ve dolaylı anlatım gibi farklı adlandırmalarla aktarma cümlesi örnekleri görülebilmektedir (Arslantaş, 2002; Sözer, 2004; Özmen, 2004; 2008).

“Türkçede Dolaylı Anlatım” adlı çalışmasında Arslantaş (2002), dolaylı anlatımı bir anlatım türü olarak inceler. İlk olarak dolaylı anlatımın yapısına yer veren Arslantaş, bu tür anlatımlarda kullanılan fiilleri ‘konuşma eylemleri’ ve ‘düşünsel eylemler’ olarak sınıflandırır. Sınıflandırdığı

¹⁹ Alıntılamanın birer iç cümle olduğu varsayımından farklı olarak Kerimoğlu (2016b), iç cümle olarak adlandırılan dizilerin yargı bildirmeyen nitelikte olduklarını belirterek bu tür diziler için ‘cümle öbeği’ adlandırmasını önerir.

fiilleri çatıları bakımından ele aldıktan sonra dolaysız anlatımdan dolaylı anlatıma dönüşümde meydana gelen değişmelerden söz eder. Son olarak dolaylı anlatım cümlelerini olumluluk ve olumsuzluk açısından ana tümce-yan tümce ilişkisi içerisinde değerlendirir.

Özmen (2004), “Divanü Lügati’t-Türk’te ve Kutadgu Bilig’de ‘aymak’ Fiiliyle Kurulan Dolaysız Anlatım Cümleleri Üzerine” adlı çalışmasında *Kutadgu Bilig* ve *Divanü Lügati’t-Türk* adlı eserlerdeki dolaysız anlatım cümlelerini inceler. Belirlediği örneklerden hareketle *ay-* fiili ile oluşturulan dolaysız anlatım cümlelerinde Türkçenin olağan cümle dizilişinden farklı olarak temel cümle başta, nesne konumundaki aktarma cümlesinin sonda bulunduğundan söz eder. “Türkçede Dolaysız Anlatım” başlıklı bir diğer çalışmasında ise Özmen (2008) sırasıyla dolaysız anlatım, dolaysız anlatım fiilleri, dolaysız anlatım ve cümle yapısı, dolaysız anlatım ve noktalama işaretleri başlıklarına yer verdikten sonra Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemlerinden dolaysız anlatım örnekleri verir. Dolaysız anlatımın Türkçenin her dönem ve sahasında kullanıldığını belirtir (2008: 274).

Sözer (2004), *Türkçe’de Dolaylı Anlatım ve Kimi Yan Cümleler* adlı çalışmasında “-mE” mastar eki ve “-DİK” ve “-EcEk” partisip ekleri olmak üzere dolaylı anlatımın üç şekilde mümkün olabileceğini kaydeder. Doğrudan anlatımdan dolaylı anlatıma geçişteki değişiklikler üzerinde durur.

Türkçenin sözdizimini ele alan çalışmalarda dolaylı anlatım ve dolaysız anlatım, cümle türleri adı altında incelenir ve bu başlıklar altında aktarma cümlesi örneklerine değinilir (Kornfilt, 1997; Özmen, 2016).

Kornfilt (1997: 1-3), dolaylı ve dolaysız aktarma cümlelerini iç cümle, iç cümlelerin niteliği, iç cümlelerin söz dizimsel yeri, iç cümlelerde şahsı gösteren işaretleyicilerin durumu bakımından karşılaştırır.

Özmen (2016: 201-210) ‘Yapıları Bakımından Cümleler’ başlığı altında dolaylı ve dolaysız anlatımdan söz eder. Dolaysız anlatımı ‘Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde Dolaysız Anlatım’ ve ‘Günümüz Türkçesinde Dolaysız Anlatım’ alt başlıklarıyla ele alır. ‘Günümüz Türkçesinde Dolaysız Anlatım’ı da ‘De- Fiilinin Değişik Kullanımları ve Türevleriyle Dolaysız Anlatım’, ‘De- Fiili Dışındaki Anlatım Yolları ile Dolaysız Anlatım’, ‘Eksilteli Dolaysız Anlatım’ ve son olarak ‘Dolaysız Anlatım ve Noktalama İşaretleri’ başlıklarıyla ayrıntılandırır.

Batı literatüründe aktarma cümlesi, farklı disiplinlerin konusu olarak ele alınmaktadır. Özellikle Voloşinov ve Bahtin’in öncü çalışmalarıyla aktarma kavramının yaygınlaştığından,

edebiyat kuramı, dil felsefesi, dil bilimi, toplumdilbilim, konuşma analizi ve budun bilimi gibi farklı alanların araştırma konusu olduğundan söz edilir (Clift ve Holt, 2006: 2; Holt, 2009: 190, 191).²⁰

16-17 Aralık 1993 yılında Leiden Üniversitesinde *Verbs and Reported Speech: Structure and System* adlı kolokyumun yayımlanmış metni olan *Reported Speech Forms and Functions of The Verb* (1996) adlı çalışma, aktarma cümleleri ile ilgili yapılmış çalışmalar, aktarma cümlelerinin dillere göre karakteristik özellikleri ve aktarma cümlesi adlandırmasında kabul edilen terimleri ihtiva etmektedir.

“Direct speech and indirect speech: a functional study” adlı çalışmasında Li (1986), dolaylı ve dolaysız aktarma cümlelerini söz dizimsel ve işlevsel özellikleri açısından incelemektedir. “Reported speech: Some general issues” adlı çalışmasında Coulmas (1986) ise aktarma türleri, aktarılan ifadenin aktarıldığı kaynak ile aynı olup olmaması ve aktarma cümlelerinde kullanılan zaman kiplerinin dizilimi ile gramatikal birleşme konularını ele almaktadır.

Marksizm ve Dil Felsefesi adlı çalışmasında Voloşinov (2001) dolaylı söylem, dolaysız söylem ve yarı-dolaylı söylem adlandırmaları ile konunun tarihsel temelleri ile türlerin ayırt edici niteliklerine değinir.

Clift ve Holt (2006), aktarma cümleleri üzerine hangi disiplinlerde çalışmalar yapıldığını, bu çalışmaların hangi bakış açıları doğrultusunda ilerlediğini, dolaysız aktarma cümlelerinin karakteristik özelliklerini, aktarma cümlelerinin hikâyelerde kullanımının temellerini ve son olarak konuşma analizi çalışmalarının aktarma cümlesi çalışmalarına katkısını inceler. “Reported Speech” adlı çalışmasında ise Holt (2009); terim, adlandırma, öncü isimler, odaklanılan konular ve doğrudan aktarım ile dolaylı aktarım arasındaki farklılıkları detaylandırarak ele almaktadır.

Metinler arasılık bağlamında aktarma cümlelerine değinen çalışmalar da vardır. “Intertextuality in Discourse” adlı çalışmasında Hodges (2015), metinler arasılık kavramını, terminoloji ve felsefi temel açısından inceleyerek metinler arası söylem analizinin çeşitli yönlerini ele alırken aktarma cümlelerinden söz eder.

Aktarma cümlesi çalışmalarının *yapı* (form), *gerçeklik/orijinallik/aslına uygunluk* (authenticity) ve *işlev* (what it does) bakış açılarıyla ilerlediğini söylemek mümkündür. Yapısal dil bilim çalışmaları doğrudan aktarımı dolaylı aktarıma dönüştüren söz dizimsel işlemlere odaklanırken

²⁰ Bu konuda literatür değerlendirmelerine de rastlanmaktadır. Arnold M. Zwicky’nin 1960’ların sonlarından 1970’lerin başlarına kadarki literatürü değerlendirdiği “Bibliography IV: direct and indirect discourse” (1974) adlı çalışmasının yanında Tom Güldemann, Manfred von Roncador ve Wim van der Wurff’un kaleme aldığı, 1850’lerin başlarından 2000’li yılların başlarına kadar İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Almanca gibi Avrupa dillerinde yazılmış çok sayıda çalışmayı içine alan “A comprehensive bibliography of reported discourse” (2002) adlı bibliyografik çalışmalar dikkati çeker.

işlevsel dil bilgisi yaklaşımıyla ortaya konan çalışmalarda dolaylı ve doğrudan aktarmanın işlevleri öne çıkmaktadır. Yapısal dil bilimi çalışmalarında odaklanılan dolaysız aktarım ile dolaylı aktarım arasındaki farklılığın yerini, takip eden dil bilimsel çalışmalarda dolaysız aktarım ile dolaylı aktarımın bir karışımı olarak bilinen *serbest dolaylı* (free indirect) ve *serbest dolaysız* (free direct, quasi direct) türleri almaktadır (Clift ve Holt, 2006: 3).

Öte yandan konuşma analizi, dil antropolojisi ve diyalojik yaklaşım (*dialogical approach*) perspektifindeki çalışmalarda ise özellikle anlatı bağlamları ile ilgili olarak söylem ve etkileşimde aktarma cümlelerinin örgütlenmesine odaklanılmaktadır (Johansen, 2011: 2848). Son yirmi yıllık süreçte aktarma cümleleri üzerine yoğunlaşan deneysel çalışmalarla birlikte aktarma cümlelerinin işlevsel ve pragmatik yönlerine ilginin arttığı görülmektedir (Clift ve Holt, 2006: 3).

Türkçedeki kabuller açısından ve bu tezde aktarma cümlesi yapıcı iç içe birleşik cümledir ve bu yapıda alıntı ve aktarmaya karşılık gelen iç cümle de aktarılan cümledir. Bu nitelikteki cümleler dolaylı ve dolaysız anlatım cümleleri kabul edilmekte, örneklerine dolaylı ve dolaysız anlatım bahislerinde yer verilmektedir.

1.4.2.1. Aktarma Türleri

Dolaysız aktarma (oratio recta / direct quotation) ve *dolaylı aktarma* (oratio obliqua / indirect quotation) geleneksel olarak varlığı kabul edilen, aktaranın bakış açısı ve konuşurun tutumu esasında farklılık gösteren iki tür aktarma cümlesidir. (Coulmas, 1986: 2). İlkinde alıntılama *direct speech* (quotations) ile ikincisinde ise başka kelimelerle açıklama *indirect speech* (paraphrases) ile aktarma yapılmaktadır (Hodges, 2015: 50).

Batılı literatürde dolaysız ve dolaylı aktarma ile birlikte *serbest dolaylı* aktarma adında üçüncü bir türden söz edilmektedir. Holt (2009: 193-194) bu konuda doğrudan aktarım ile dolaylı aktarım arasındaki ayrımın kimi zaman belirgin olmadığını, içinde doğrudan aktarım özelliği gösteren sözlerin dolaylı aktarım yoluyla aktarılabileceğini, bu tür doğrudan ve dolaylı aktarma ile ilişkilendirilen unsurların bir arada bulunduğu yapılara da Banfield, Coulmas, Semino ve Short, Thompson gibi araştırmacıların *serbest dolaylı* (free indirect) ya da *serbest dolaysız* (quasi-direct speech) adını verdiğini söyler. Ayrıca ona göre *serbest dolaylı* (free indirect) türünü de kimi zaman içine alacak şekilde kategorileri doğrudan ve dolaylı olarak sınıflamanın ve bu yapılara ağırlık vermenin sebebi, aktarma cümlesi üzerine yapılan ilk çalışmaların icat edilmiş ya da edebî metinlerden alınmış örneklere dayanmasıdır.

Dolaylı ve dolaysız dışındaki aktarma türlerini noktalama tasarrufu ile bağlantılı olarak açıklayan çalışmalar vardır.²¹ Finnegan (2011: 100-101), dolaysız ve dolaylı aktarım dışındaki türlerin varlığını tırnak işareti, konuşma çizgisi gibi noktalama işaretlerinin kullanılmaması ya da farklı yazı tipinin tercih edilmemesiyle ilişkilendirir. Ona göre anlatıcının karakterinin konuşma ve düşüncesini açık bir alıntı işareti olmadan aktarması; *temsili söz* (represented speech), *serbest dolaylı söz* (free indirect speech), *örtülü söz* (veiled speech), *yaşantılanmış / sinanmış söz* (experienced speech), *yarı dolaysız söz* (quasi-direct speech) gibi doğrudan ve dolaylı konuşma arasında kesişen farklı terim kümelerini²² ortaya çıkarmıştır.²³ Hem yazarın hem de karakterin temsiliyle romanda bir stil hâlini alan bu çiftseslilik, hangi unsurun alıntı hangi unsurun anlatı olduğu (kim konuşuyor) sorusunu beraberinde getirmiştir. Bu tarz Jane Austen, Walter Scott ve Gustave Flaubert gibi romancılarda açıkça görülürken psikolojideki gelişmelerle bireyin iç dünyasını yansıtan düşüncelerin de diyaloglarla temsil edilebileceği bir noktaya taşınmıştır.

Anlatıbilim ve deyişbilim çalışmalarında dolaysız ve dolaylı aktarma dışındaki türler *söylem çeşitleri* ya da *sözün temsili* bahislerinde ele alınmaktadır. Kökleri Platon'un *mimesis diegesis*²⁴ (gösterme ve anlatma) ayırımına uzanan sözün temsili meselesi, anlatıda sözün ya da konuşmanın

²¹ Sözgelimi dolaysız aktarımdan yazım açısından farklılaştığı belirtilen *bağımsız dolaysız* (free direct) *aktarımın*, aktaran kişinin varlığını gösteren tırnak işaretinin kaldırılmasıyla ortaya çıktığı ve dolayısıyla bağımsız dolaysız ile dolaysız aktarım arasında dil bilgisel bir ayrımın olmadığı ifade edilir (Leech ve Short, 1981'den aktaran: Gül, 2006: 11-12). Bağımsız dolaysız için *dolaysız serbest* adlandırmasını tercih eden Kıran (2003: 181), bu türün söz dizimsel bir kesinti, tırnak ve konuşma çizgisi gibi özel bir noktalama biçimine sahip olmayışı ile dolaysız anlatımdan ayrıldığını söyler. Özünlü (2001: 169, 179) de sadece yazınsal alanda görüldüğünü belirttiği bu türün dolaysız konuşma ile dil bilgisel açıdan farklı olmadığını, aktarılan cümle ile anlatıcının cümlesi arasında tırnak işaretinin yerine virgül kullanılmasıyla ortaya çıktığını ve yazara yalnızca yazım kurallarında değişiklik yapma özgürlüğünü verdiğini belirtir.

²² Bu terminolojiye dair bk. McHale (1978).

²³ Coulmas (1986: 6-10), üçüncü türe dair farklı adlandırma ve değerlendirmelerden söz eder. T. Kalepky'nin *örtülü söz* (verschleirte Rede / veiled speech) terimi, bu değerlendirmelerin ilkidir. *Örtülü söz* ile aktaran kişinin belirsizliğine bağlı olarak metnin aktaran tarafından mı aktarılan metnin sahibi oluşturulduğunun yorumu okura bırakılır. Bir diğeri C. Bally'nin *serbest dolaylı anlatım* (style indirect libre / free indirect style) adlandırmasıdır. Bu tür de dolaylı aktarımın bir çeşidi olarak kabul edilir. Ancak E. Lorck'un, bu kabulü doğru bulmadığı belirtilerek *yaşantılanmış söz / sinanmış söz* (Erlebte Rede/ experienced speech) terimini önerdiği belirtilir. O. Jespersen'in de Lorck'un terimini eleştirdiğine değinilir. Jespersen'in yazar aktardığı düşünce ya da sözleri deneyimlemez, yalnızca okura ifade eder kanaatinde olduğu ve nesir dilinde tipik olarak kullanılan bu tür için *temsili söz* (represented speech) terimini önerdiği söylenir. Temsili sözle 'dedi' (he said), 'diye düşündü' (he thought) gibi bağlayıcı unsurlar olmadan kişinin düşünce ve sözlerinin aktarılabilmesi belirtilir.

²⁴ *Anlatıbilime Giriş* adlı çalışmada Dervişcemaloğlu (2016: 16), Platon'un *mimesis – diegesis* ayrımı hakkında şu bilgilere yer verir: "Platon, *Devlet* isimli eserinde edebî türleri 'mimesis' ve 'diegesis' diye adlandırdığı temel konuşma kiplerinden hareketle ikiye ayırır. 'Mimesis'ten kastı, karakterlerin diyaloglarının ve monologlarının aynen aktarılması yani dolaysız bir biçimde taklit edilerek verilmesidir. 'Diegesis' ise yazara atfedilebilecek bütün sözceleri kapsar. Platon'a göre lirik tür, 'diegesis'in kullanımıyla dramatik tür ise 'mimesis'in kullanımıyla sınırlıdır. Epik tür ise hem 'mimesis' hem de 'diegesis'i içerir." Türleri belirlemesi dışında mimesis ve diegesis'in karakterlerin sözlerinin aracısız/dolaysız söylemle (*mimesis*) sunulmasına, bunların bir anlatıcının diegetik söylemi içinde (*dolaylı söylem*, *serbest dolaylı söylem* ve sözün aktarımında) temsil edilmesine olanak tanıdığından söz edilir (Yılmaz, 2018: 18).

hangi şekillerde²⁵ aktarılacağı diğer bir ifadeyle anlatının söylem²⁶ boyutu ile ilgilidir²⁷ (Dervişcemaloğlu, 2016: 71). Karakterin düşüncesinin de bu bağlamda değerlendirilerek ele alındığı çalışmalar vardır (Özünü, 1983; Gül, 2006; Üstünel, 2016; Yılmaz, 2018). Konuşma ve düşünce aktarımı ayrımının 1960'lardan itibaren çağdaş deyişbilim (stylistique) yaklaşımı esasında gelişmeye başladığına dikkat çeken Özünü (2001: 59-60), söz ve düşünce aktarımlarını; *dolaysız* (direct), *dolaylı* (indirect), *bağımsız dolaysız* (free direct), *bağımsız dolaylı* (free indirect) ve *eylem anlatı aktarımı*²⁸ (narrative report of speech acts) olmak üzere beş ana türde inceleyerek örnekendirir. *Bağımsız dolaysız* ve *bağımsız dolaylı* türlerinin estetik canlılık taşıdığını, yazarlara yalnız gerçek olay, söz ve düşünceleri değil; imgesel olan olay, söz ve düşünceleri de iletebilme ve aktarabilme olanağı verdiğini vurgular (2001: 174).

Aktarma cümleleri genellikle dolaysız ve dolaylı aktarma şeklinde iki tür başlığında ele alınıp incelenmektedir. Sınırları dolaysız ve dolaylı olarak belirlenen aktarımların insan imgesindeki yaratıcılık yeteneğini yansıtamadığı düşüncesi²⁹ ve özellikle deyişbilim çalışmalarında dil kullanımını açıklama çabası, yeni aktarım türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aktarma cümlesi kuruluşunda *de-*, *söyle-* gibi aktarım fiilleri (verb of saying), tırnak işareti ya da konuşma çizgisi işaretlerinden birinin kullanılıp kullanılmaması türleri çeşitlendiren unsurlar arasındadır. Buna göre yüklemi *de-*, *söyle-* gibi fiillerle oluşmayan aktarma örnekleri bağımsız dolaysız ya da dolaysız serbest (free direct speech), aktarım fiillerinden herhangi birinin bulunmadığı doğrudan ve dolaylı aktarmanın iç içe geçtiği aktarımın ise bağımsız dolaylı ya da serbest dolaylı (free indirect

²⁵ Dervişcemaloğlu'nun (2016: 69-70) belirttiğine göre bu konuda iki temel görüş vardır. Bunlardan ilki, XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başlarında Anglo-Amerikan kökenli Henry James ve Percy Lubock gibi eleştirmenlerin *göstermede* (mimesis) sözün anlatımını, *anlatmada* (diegesis) olayın anlatımını esas almalarıdır. Buna göre göstermede aracılık etme durumu söz konusu değildir ya da minimum düzeydedir, anlatmada ise aracılık etme durumu hakimdir ve anlatıcının varlığı fazlasıyla hissedilir. İkincisi de Genette'in "diegesis ve mimesis" yerine anlatıcının anlatıya az ya da çok dahil olmasına göre değişen 'diegesisin çeşitli dereceleri' olduğu fikridir.

²⁶ Saussure'un dil/söz (langue/parole) ayrımını benimseyen kuramcılara göre anlatı, dilin yapısına benzeyen bir sistemdir (langue/dil); bu anlatsal sistemin altında birçok değişik anlatı metni (parole/söz) yer almaktadır. Karmaşık bir gösterge olan anlatsal bir metin için gösteren söylem (discours), gösterilen ise öykü (story) yani "eylem dizisi"dir (Dervişcemaloğlu, 2016: 19-20). Nerdeyse bütün anlatı teorileri ne anlatıldığı (öykü), nasıl anlatıldığı (söylem) arasında bir ayrım yapmaktadır (Jahn, 2015: 43).

²⁷ Sözün temsiliyle ilgili başta gelen sınıflandırmalar şöyle sıralanabilir: Genette (2020: 168-170): 1. Anlatılan Konuşma, 2. Dolaylı Konuşma, 3. Serbest Dolaylı Anlatım, 4. Dolaysız Konuşma; (Rimon-Kenan 2002'den aktaran: Dervişcemaloğlu, 2016: 74-75): 1. Diegetik Özet, 2. Daha Az Diegetik Olan Özet, 3 İçeriğin Dolaylı Olarak Açıklanması (Dolaylı söylem), 4. Bir Dereceye Kadar Mimetik Olan Dolaylı Söylem, 5. Serbest Dolaylı Söylem, 6. Dolaysız Söylem, 7. Serbest Dolaysız Söylem; Voloşinov (2001: 184): 1. Dolaysız Söylem, 2. Dolaylı Söylem, 3. Yarı-Dolaylı Söylem; Jahn (2015: 122): 1. Dolaysız Söylem, 2. Serbest Dolaylı Söylem, 3. Dolaylı Söylem; Leech ve Short (1981: 318-351): 1. Dolaysız Aktarım (Direct speech), 2. Dolaylı Aktarım (Indirect speech), 3. Serbest Dolaysız Aktarım (Free direct speech), 4. Sözeylem Anlatı Aktarımı (The narrative report of speech acts), 5. Serbest Dolaylı Aktarım (Free indirect speech); Özünü (2001: 59-60): 1. Dolaysız (Direct), 2. Dolaylı (indirect), 3. Bağımsız Dolaysız (free direct), 4 Bağımsız Dolaylı (free indirect), 5. Eylem Anlatı Aktarımı (narrative report of speech acts).

²⁸ Dolaylı aktarımdan daha dolaylı bir aktarım olduğu belirtilen bu türde, başkasının sözlerinin aktarılan sözleri açıklayan bir başka fiille anlatıldığı ifade edilir (Leech ve Short, 1981'den aktaran: Gül, 2006: 12).

²⁹ Özünü'nün (2001: 166) belirttiğine göre sınırları ve biçimleri geleneksel dilbilimde kesin olarak belirlenen dolaysız ve dolaylı konuşma ve düşünce aktarımları, insan imgesindeki yaratıcılık yeteneğini pek fazla yansıtmıyordu. XX. yüzyılın son yarısında dilbilimcilerin bulgularına göre yazarlar bu geleneksel kuralları zorlayarak kendi aralarında yeni yan tür ve biçimlerin doğmasına yol açmışlardır.

speech) terimleriyle adlandırıldığı görülmektedir. Aktarılan cümlelerin aktarım fiillerinden farklı olarak başka bir fiil ile anlatıldığı aktarma ise eylem anlatı aktarımı (narrative report of speech acts) adını almaktadır.

Bu çalışmada dolaysız ve dolaylı aktarma cümlesi şeklinde ikili ayrım kabul edilmiştir. Bu kabulün temelinde dolaysız ve dolaylı dışındaki türlerin XVIII. yüzyıldan itibaren belirmesi ve bu yeni türlerin noktalama işareti ve aktarma fiili kullanılıp kullanılmamasına göre çeşitlenmesi yatmaktadır. VIII. yüzyıldan itibaren süreklilik gösteren aktarma cümlesi üretiminin söz dizimsel özelliklerinin ortaya konması, deyişbilimsel ya da anlatıbilimsel bakımdan aktarımı yapanın anlatı yeteneğine değil, onun anlatımaracı olarak ürettiği yapılara söz dizimsel açıdan odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte aktarma cümlesinin işlevsel yönlerinden söz edildiği durumlarda anlatıbilim ve deyişbilim çalışmalarının önerdiği ve benimsediği yaklaşımlar da dikkate alınmıştır.

1.4.2.2. Dolaysız Aktarma Cümlesi

Dolaysız aktarma cümlesi, aktarımın doğrudan, aktarımı yapılan ya da alıntılanan kişinin sözlerine müdahale edilmeden bire bir aktarıldığı ya da alıntılındığı aktarma cümlesidir. Bu tür aktarımda aktarım, aslına uygun şekilde, aktarımı yapılan konuşmacının söylediklerine bire bir sadık alınarak yapılır.

Türkçe söz dizimi literatüründe dolaysız aktarma cümlesi genellikle *de-* fiili etrafında tanımlanmaktadır. Coşar (1997: 153), dolaysız aktarma cümlesini “Dolaysız aktarım cümleleri, *de-* fiilinin asıl cümlelerin yüklemi olduğu cümlelerle asıl cümleden sonra gelen bir alıntı ya da ifadenin (:) işaretinden sonra verildiği cümlelerdir.” şeklinde tanımlar. Kornfilt (1997: 2), öznesi yalın hâlde yüklemi ise çekimli bir fiil özelliği taşıyan iç cümlelerin *de-* fiiline bağlandığı cümleleri dolaysız aktarma cümlesi olarak kabul eder.

Ahmet (ben) dün sinemaya gittim dedi.
Komşular (biz) yarın seyahate çıkacağız dediler.
Sen bize Ahmet dün sinemaya gitti dedin.
Sen bize (biz) yarın seyahate çıkacağız dedin. (Kornfilt, 1997: 2)

Özmen (2008: 271) de Türkçede dolaysız anlatımdan söz ederken dolaysız anlatım cümlesinin *de-* fiiliyle oluşturulduğunu belirtir:

Türkiye Türkçesinde, dolaysız anlatım cümleleri, asıl olarak *de-* fiiliyle oluşturulur. Ana cümlesinin yüklemine oluşturan *de-* fiili, değişik kiplerle çekimlenebilir. Bu tür dolaysız anlatım cümlelerinde, genellikle ana cümlelerin yüklem dışındaki öğeleri başta, aktarılan cümle ortada, ana cümlelerin yüklemi sonda bulunmaktadır; ancak, ana cümlesi devrik yapıda olan cümleler de olabilmektedir.

Özözen (2009: 155) de Türkçede doğrudan aktarmalarda kullanılan temel fiilin *de-* olduğunu, bu işleviyle en eski dönem metinlerinden başlayarak günümüz Türk dili ve lehçelerini de kucaklayan geniş bir kullanım alanı bulunduğunu söyler.

Aktarılan cümlelerin *ki* bağlama edatı ile ana cümle yüklemine bağlandığı kuruluşlar dolaysız aktarma cümlesi ile bağlantılı olarak değinilen bir başka konudur (Tulum, 1978; Kornfilt, 1997, Özmen, 2016). *Ma'ârif-nâme: Metin ve Ki'li Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme* adlı çalışmasında Tulum (1978: 46), ana cümleye cümle hâlinde katılan nesne yardımcı cümlelerinden söz ederken dolaysız aktarma cümlesi örneklerine yer verir:

Ana cümle yüklemi 'di-' fiilinin görülen geçmiş zaman 3. şahsı dışındaki diğer çekim şekilleri veya aynı fiilin başka kipli şekilleri halinde bulunuyor ise, yardımcı cümle ana cümleye olduğu gibi katılır. Bu türlü birleşik cümleler sıralı cümle niteliğindedir ve yardımcı cümle 'ki' edatından sonra iki nokta (:) konularak tırnak içine alınır.

Gâh didüm **ki**: 'İlm-i zâhirden birez nesne göreyin'
"Gâh, 'İlm-i zâhirden biraz nesne göreyim' dedim".

Her yıl dirüz **ki**: 'Gelesi yıl idevüz; fülân nesne mânîdür, anı aradan giderevüz.'
"Her yıl , 'Gelesi yıl edevüz; falan nesne mânîdür, onu aradan giderevüz' deriz." (Tulum, 1978: 46)

Kornfilt (1997: 3), dolaysız aktarmanın bir başka türünde Farsçadan ödünçlenen *ki* bağlama edatının kullanıldığını söz eder.

Sen bize dedin **ki** Ahmet dün sinemaya gitti. (Kornfilt, 1997: 3)

Özmen (2016: 205) de dolaysız anlatımın yapısının *de-* fiilli ile *ki*'li birleşik cümle yapısında bulunduğu zaman bu tür cümlelerdeki dizilişin "ana cümle + *ki* + iki nokta (:) + aktarılan cümle veya cümleler" biçiminde olduğunu ve araya nokta konup konmamasının ise tercihe bağlı olduğunu söyler.

Kornfilt (1997: 2), aktarılan cümlelerin *de-* fiili haricinde bir çekimli eylemin ögesi olduğu dolaysız aktarma cümlelerinde aktarılan cümle ile çekimli eylem arasında *de-* fiilinin bir türevi olan *diye* edatının yer aldığını belirtir.

Ahmet (ben) sinemaya gideceğim **diye** mırıldandı. (Kornfilt, 1997: 2)

Aktarılan ya da alıntılanan cümlelerin *diye* vasıtasıyla ana cümle yüklemine bağlanması ile ilgili Deny (2012: 791) de benzer görüştedir. *diye* yapısının 'diyerek' anlamında zarf-fiil olarak kullanıldığını ve esas itibarıyla dolaysız bir sözü cümle içine aldığını söyler.

Körlere “Mum pahalıya çıkmış” demişler “O bizim vazifemizde değil” **diye** cevap vermişler. (Deny, 2012: 791-792)

Özmen (2016: 205) de dolaysız anlatım cümlelerinde *diye*’nin aktarılan cümle ya da cümlelerden sonra geldiğini ve edat grubu oluşturduğunu belirtir.

Bir kadın “Ayıldı ayıldı” **diye** bağırdı. (Özmen, 2016: 205)

Bir aktarma cümlesindeki dolaysız alıntı, herhangi bir bağlayıcı unsur olmadan bulunduğu cümlelerin bir unsuru olabildiği gibi bir kelime grubundan oluşan unsurun bir parçasına da karşılık gelebilir. Bu tür kuruluşlarda aktarılan cümle genellikle bir kelime grubundan meydana gelen sözbirliğin bir parçasına karşılık gelir. (bk. 4.2. Yükleme Bağlı Bir Unsurun Parçası Olarak Aktarılan Cümle). Özmen (2016: 206) bu tür kuruluşlar için ‘Doğrudan Doğruya Aktarılan İç Cümleli Dolaysız Anlatım’ adlandırmasını yaparken şu örneklerle yer verir:

Enver paşa / da / **“Hiç olmazsa / bir Alay / Kızılkilise’ye kadar / gitmelidir. //”** emrini vermiş, // kendisi ilerlemiş.

“Efendim, bizim Alay çok kayıp verdiği için Başkomutan’ın emriyle dinlenmektedir. İmdada gidemem,” cevabıyla karşılaştım.

İstanbul’un yarattığı “sünepe, zibidi, düttürü Leylâ” gibi sıfatları çok kullanırdı; İkdâm sahibi Cevdet Bey’e: **“İlâhî Cevdet Bey, ilâhîlerle güvey giresin...”** hitabıyla âdeta söyler gibi yazı yazardı.

Olayın bir **“O haber yalandır. Yayınlanmadan önce bana sorsaydınız, size bilgi verirdim”**li boyutu var, (...) (Özmen, 2016: 206)

1.4.2.3. Dolaylı Aktarma Cümlesi

Aktarımın doğrudan yapılmadığı, aktarımı yapılan kişinin sözlerinin aktarımı yapan kişinin sözleriyle verildiği aktarma cümlesidir. Konuşulanan / yazılanın aktaranın bakış açısı ile aktarıldığı dolaylı aktarma cümlesi, bazı yapısal farklılıklar ile dolaysız aktarma cümlesinden ayırt edilebilmektedir.

John, “Yorgunum” dedi.
[John said, “I’m tired.”]

John yorgun olduğunu söyledi.
[John said (that) he was tired.] (Li, 1986: 29).

Yukarıdaki cümleler sırasıyla dolaysız ve dolaylı aktarma cümlesidir. Birinci örnekte, aktarılan cümlelerin yüklemi birinci tekil kişi ekini (*yorgunum*) almasına karşın ikinci örnekte yüklem sınıfat-fiil eki ve üçüncü tekil kişi iyelik eki ile (*onun yorgun olduğu*) farklılaştığı görülmektedir. Yapısal

açından birbirinden farklı olan her iki örnek, aynı mesajı iletmeleri bakımından birbiriyle ortaktır (Li, 1986: 29).

Dolaylı aktarma cümlesini dolaylı anlatım adı altında inceleyen Özmen (2016: 201) de dolaylı anlatımda aktarılan sözün anlamının korunduğunu, yalnızca sözdizimi açısından dolaysız anlatımdan ayrıldığını ifade eder. Sözdizimsel farklılığın ise aktarılan cümlelerin yüklemelerinin fiilimsiye dönüşmesinden ileri geldiğini belirtir. Konu ile ilgili Ahmet Haşim ve Memduh Şevket Esenal'dan derlediği şu örneklerle yer verir:

Bir müddet sonra / tekrar yanıma gelerek: /
- **Bulamadım**, / sakın / başka yolcularınkine / karışmış olmasın? Bir / de / böyle / **arayayım**,
/ **dedi**.

Bir müddet sonra tekrar yanıma gelerek, **bulamadığımı**, başka yolcularınkine karışmış olabileceğini, bir de böyle **arayacağımı**, **söyledi**.

Birkaç hafta valilik ettikten sonra karısında dediki:
“Bu yurttta yapabileceğim işlerin en iyisini almış bulunuyorum. Valilik, bana biçilmiş kaftanmış da benim haberim yokmuş!”

Birkaç hafta valilik ettikten sonra karısına bu yurttta yapabileceği işlerin en iyisini almış bulunduğunu, valiliğin kendisi için biçilmiş kaftan olduğunu bundan da haberinin olmadığını söyledi. (Özmen, 2016: 201)

Dolaylı aktarma cümlesi; dolaysız aktarma cümlesinden yalnızca iç cümle yüklemine fiilimsiye dönüşmesi ile farklılaşmaz, yüklemine dönüşümüne eylemin kılıcı özne de eşlik eder. Bunun için de her iki unsurun üzerine ek getirilir. Doğrudan aktarımın yapıldığı aktarma cümlesinden farklı olarak dolaylı aktarma cümlesinde aktarılan cümlelerin öznesine tamlayan eki, fiilimsiye dönüşen yüklemine ise belirtme hâli eki getirilmektedir (Kornfilt, 1997: 1-2; Arslantaş, 2002: 47; Sözer, 2004: 6).

Ayşe'nin test çözdüğünü söyledi. (Arslantaş, 2002: 48)

Ahmet'in dün sinemaya gittiğini bize anlatmadın. (Kornfilt, 1997: 1)

Kamil, bana Tayfun'un bugün gelmediğini söyledi. (Sözer, 2004: 7)

Dolaylı aktarma cümlelerinde şahsı işaretleyen birimlerin yanında *burada/orada*, *şimdi/o zaman*, *gel-/git-*, *de-/söyle-* gibi gösterimsel birimler de aktaranın bakış açısına göre değişmektedir (Li, 1986: 34).

John, Paul'a, “**Buraya gel** ve **bu** dağınıklığa dikkat et.” dedi.
[John told Paul, “*Come here* and take care of *this* mess!”]

John, Paul'a **oraya gitmesini** ve **o** dağınıklığa dikkat etmesini söyledi.
[John told Paul to *go there* and take care of *that* mess.] (Li, 1986: 34)

Yukarıdaki cümlelerde aktarılan cümle/ibare, hem sözcüksel hem de söz dizimsel açıdan birbirinden farklıdır. Birinci cümledeki alıntı; John'un bakış açısıyla üretilmekte ve *de-* fiilli yüklem nesnesidir. İkinci cümledeki alıntı ise aktaran kişinin bakış açısıyla yapılandırılmıştır, tam üyeli bir cümle değil; *söyle-* fiilli yüklem nesnesi olan kelime grubudur. İlaveten *gel-* ve *dikkat et-* eylemlerinin *gitmesi* ve *dikkat etmesi* biçimlerine dönüşmesi *de-* fiilli yüklem *söyle-* fiilli yüklemle karşılaşması, belirtisiz nesne temsilindeki alıntının yükleme hâli eki ile belirtili nesneye dönüşmesi göze çarpan diğer ayrımlardır. Buna tırnak işaretinin dolaysız aktarma cümlesi için özel kullanımı da eklenebilmektedir.

Arslantaş (2002: 53-54) da dolaylı aktarma cümlelerinde şahıs ve işaret zamirlerinin yanı sıra işaret sıfatlarının ve son olarak zaman gösteren sözcüklerin genişlebileceğinden³⁰ söz ederek şu örneklerle yer verir:

'**Bunu** alacağım' dedi.
Onu alacağını söyledi.

'**Şu** adamla konuştum' dedi.
O adamla konuştuğunu söyledi.

'Onunla **burada** karşılaştık' dedi.
Onunla **orada** karşılaştığını söyledi.

Yarın akşam uğrınız abi... dedi.
(abisine) **Ertesi gün** akşam uğrayacaklarını ...söyledi. (Arslantaş, 2002: 54)

Dolaylı aktarım, aktarılan ifadenin aktarılmış, çevrilmiş ya da dönüştürülmüş bir biçimi olarak kabul edilmektedir (Özünü, 2001: 171). Ancak dolaylı aktarımın dolaysız aktarımdan dönüştürülmüş bir biçim olup olmadığını sorgulayan semantik çalışmalar da söz konusudur (Partee, 1973).³¹

³⁰ Bunun aksi örnekleri ile karşılaşmak mümkündür. Arslantaş (2002: 54), aktaran kişinin aktardığı cümlede söz ettiği kişinin ya da nesnenin yanında olduğu ya da belirttiği yerde bulunduğu dolaylı aktarma cümlelerinde herhangi bir değişimin görülmeyeceğini şu örneklerle gösterir: **Bu** kitabı alacağını söyledi. Onunla **burada** karşılaştığını söyledi.

³¹ Bu durum da çoklukla dolaysız aktarımdan dolaylı aktarıma dönüşümün kabul edilemeyeceği yönünde yorumlanmaktadır. Li (1986: 30), konu ile ilgili verdiği örneklerden hareketle dolaylı aktarma cümlelerinin eş anlamlı kabul edilebileceğini; ancak aynı durumun dolaysız aktarma cümleleri için geçerli olamayacağını kaydeder. Şu örneklerle yer verir (1986: 29-30): John bu teoremin yanlış olduğunu söyledi. [John said that this theorem was false.], John bu teoremin doğru olmadığını söyledi. [John said that this theorem was not true.]; John, "bu teori yanlıştır" dedi. [John said, "This theorem is false."] John, "bu teori doğru değildir" dedi. [John said, "This theorem is not true."]

Dolaylı aktarma cümlesinin dolaysız aktarma cümlesinden ayrılan bir diğer yönü de onun bütün dünya dillerinde görülememesidir. Li'e (1986: 39-40) göre dolaysız aktarma cümlesinin ilk dil ediniminden itibaren doğuştan gelen taklit yeteneği sayesinde daha basit bir şekilde kullanılabilmesi, onun bütün dünya dillerinde görülebilmesini şaşırtıcı kılmamaktadır. Dolaylı aktarma cümlelerinin yeniden yorumlanma ve farklı yapılarla açıklanma gibi daha karmaşık iletişim stratejileri içermesi onun Paez, Navajo ve Amharic gibi dillerde görülememesinin nedenidir.

Dolaylı aktarma cümlesi aktarımın bire bir yapılmadığı, aktarılan sözlerin aktaran tarafından yeniden üretildiği aktarma cümlesidir. Yeniden üretilen dolaylı aktarma cümlesinde öznenin tamlayan eki, yüklemnin belirtme hâli eki alması gibi bazı sözdizimsel değişikliklere gidilirken kaynak cümle ile aktarılan cümle arasındaki anlam bağı korunmaktadır. Sözdizimsel değişikliklerin yanı sıra sözcük seçiminde de değişikliğe gidilen dolaylı aktarma cümleleri de söz konusudur. Bu değişikliklerde aktaranın konumu ve onun bakış açısı belirleyici olmaktadır.

Aktarımların türlere göre işlevleri göz önüne alındığında doğrudan aktarımın öne çıktığı söylenebilmektedir. Yalnızca söylenenleri iletmekle kalmadığı aynı zamanda kanıt sunduğu belirtilmektedir. Kaynak cümlelerin söz dizimi ve sözcük kadrosunun muhafazası ile söyleniş tarzının âdeti yeniden canlandırılması da dolaysız aktarma cümlelerine has niteliklerdir (Leech ve Short, 1981: 321; Holt, 2009: 192-193). Dolayısıyla doğrudan aktarımda adılaştırma, tümleç ve fiilin zamanı gibi gramatikal unsurlar, tamamıyla orijinal konuşmacının bakış açısına göre üretilir. Bu yönleri ile daha doğru ve güvenilir oldukları varsayılmakta, özellikle avukatların mahkeme konuşmalarında doğrudan aktarma cümlelerini kullandıkları belirtilmektedir (Philipis, 1986'dan aktaran: Holt, 2009: 196). Mesajların doğrulukla aktarılması gerektiğine inanılan dinsel ritüellerde de doğrudan aktarma cümlelerinin tercih edilmesi söz konusudur (Holt, 2009: 196). Bununla birlikte aktarana aktardığı ile ilgili sorumluluk yüklememe, söylenilenin kanıtı olma ve özellikle gazetelerde canlı çarpıcı bir biçimde haber sunmaya imkân tanıma gibi faktörler, dolaylı aktarım yerine dolaysız aktarım cümlelerinin tercih edilmesinde etkili olmaktadır (Wurff, 2002: 136).

Özetle dolaysız aktarma cümlelerinde doğrudan alıntı ile kaynak cümle arasında herhangi bir değişikliğin bulunmadığı, kaynak cümlelerin kelimesi kelimesine aktarıldığı; dolaylı aktarma cümlelerinde ise aktaranın bakış açısı doğrultusunda birtakım söz dizimsel değişikliklere gidilerek kaynak cümlelerin içeriğinin aktarıldığı, dolayısıyla kaynak cümlelerin dönüştürüldüğü söylenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÖGELERİNİN DİZİLİŞİ BAKIMINDAN AKTARMA CÜMLELERİ

Türkçede aktarma cümleleri; ögelerinin dizilişi, kuruluşlarında yer alan fiiller, ana cümleye katılma biçimleri ve cümle nitelikleri yönleriyle ele alınmaya müsaittir. Bu şekilde tarihsel süreçte metinler üzerinden dilin izlediği yollar, dildeki gelişme ve değişimler de gözlenebilir. Aktarma cümlesinin öge dizilişindeki çeşitliliğin ortaya konmasının Türkçe söz dizimindeki dinamizme işarete edeceği açıktır.

Aktarma cümlelerinde aktarılan cümle, bir unsur ya da bir unsurun parçası olarak kendi diziliş çeşitliliği içinde genişleyebilmekte ve buna bağlı olarak çeşitlenebilmektedir. Bu durumun çeşitliliği de aktarma cümlesi ve onun cümle kalıplarını artırmaktadır. Örneğin aslında ZT+N+Y dizilişindeki üç unsurlu bir cümlede aktarılan cümleleri teşkil eden nesne unsurunun N[Y], N[(Y)+(Y)], N[YT+ZT+Y], N[(N+Y)+(Y)] şeklinde genişleyen ve çeşitlenen örnekleri görülmektedir. Dolayısıyla aktarılan cümlelerin bir unsur veya unsurun parçası olmasına göre ZT+N+Y dizilişindeki bir cümle nesne unsurunun çeşitlenmesine bağlı olarak farklı dizilişler sergileyebilmektedir.

2.1. İki Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

İncelenen metinlerde iki unsurlu aktarma cümlesinin 149 örneği belirlenmiştir. 149 aktarma cümlesinin 91'i kurallı, 58'i devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise 136'sı dolaysız, 13'ü dolaylıdır. İki unsurlu aktarma cümlesi üretiminde 107 cümle kalıbı kullanılmıştır. Bunlar arasında yüklem ve nesne (Y+N) dizilişi 46 farklı kalıpla en çok cümle kalıbının bulunduğu diziliştir (bk. Tablo 1). Nesne ve yüklem (N+Y) dizilişi ise 60 cümle ile en çok örneği görülen iki unsurlu aktarma cümlesidir.

İlk örnekleri Orhun yazıtlarında bulunan iki unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları, Harezmi Türkçesi haricinde başlangıçtan günümüze metinlerle takip edilebilir (bk. Tablo 2). Aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesinin Harezmi Türkçesi dışındaki tarihî süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. İki unsurlu dolaylı aktarma cümlesinin ilk örneği ise Karahanlı Türkçesindedir. Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde de iki unsurlu dolaylı aktarma cümlesi üretimi devam etmektedir.

- **N+Y**

Nesne ve yüklem (N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin 39 farklı cümle kalıbında toplam 60 örneği belirlenmiştir. Bu cümlelere aktarmanın türü açısından bakıldığında dolaylı aktarma cümlesi üretiminin N*+Y dizilişi ile sınırlı olduğu, diğer dizilişlerin dolaysız aktarma cümlesi üretimi sergilediği görülmektedir.

N*+Y, yedisi Eski Anadolu Türkçesi, dördü Türkiye Türkçesinde olmak üzere 11 aktarma cümlesi ile örneği en çok görülen kalıptır. N*+Y kalıbını nicelik bakımından N*[Ö+Y] kalıbındaki aktarma cümleleri izler. Bu kalıpta üçü Eski Anadolu Türkçesi, biri Osmanlı Türkçesi ve ikisi Türkiye Türkçesinde olmak üzere altı farklı aktarma cümlesi vardır. Bununla birlikte N*[Ö+YT+Y] ve N*[(Y+N+cdu)+(Y)]+Y kalıplarında üçer, N*[YT+Ö+Y+cdu]+Y ve N*[ZT+Y] kalıplarında ikişer aktarma cümlesi vardır. Geriye kalan dizilişlerin birer örnekle temsil edildiği görülmektedir.

Bu dizilişteki aktarma cümlelerinin belirlenen ilk örnekleri Tunyukuk yazıtındadır. Tunyukuk yazıtında dört farklı kalıpta olmak üzere nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesi kuruluşu açığa çıkar.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

N*[N+Y]+Y

k(a)g(a)n mu kışayın t(e)dim (TY B5)
N*[N+Y]+Y

N*[ZT+Y]+Y

könl(ü)ñçe ud(u)z t(e)di (TY G8)
N*[ZT+Y]+Y

Bayındır Han destur virdi. Nireye diler-iseñ vardi. (DK D202/7)
(Ö+Y)+(N*[ZT+Y]+Y)

N*[(ZT+N)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

yor(ı)m(a)s(a)r bizni k(a)g(a)ni alp (ä)rm(i)ş (a)yguçısı bilge (ä)rm(i)ş k(a)ç(a)n n(ä)ñ (ä)rs(ä)r
bizni öl(ü)rt(ä)çik ök t(e)m(i)ş (TY K5-6)
N*[(ZT+N)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

N*[(ZT+ZT+Ö+N)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+ZT+Y)+(ZT+Y)]+Y

(a)ḡ(a)ru sül(ä)m(ä)s(ä)r k(a)ç(a)n n(ä)ḡ (ä)rs(ä)r ol b(i)zni [k(a)g(a)ni (a)lp (ä)rm(i)ş] (a)yguçısı
 bilgä (ä)rm(i)ş k(a)ç(a)n n(ä)ḡ (ä)rs(ä)r öl(ü)rt(ä)çi köök üç(ä)gün k(a)b(i)ş(i)p sül(ä)l(i)m (e)di
 yok kış(a)l(i)m t(e)m(i)ş (TY D3-4)
 $N^*[(ZT+ZT+\ddot{O}+N)+(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)+(\ddot{O}+ZT+Y)+(ZT+Y)]+Y$

$N^*[(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)]+Y$

uluḡluk meniḡ siz alınmaḡ tidi (AH 284)
 $N^*[(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)]+Y$

$N^*[(cdu+Y)+(cdu+Y)]+Y$

Eyle kim sevdi Çalap ol Ahmed'i / Hem resülüm hem ḡabībümsin didi (G 211)
 $(ZT+kim+Y+\ddot{O}+N)+(N^*[(cdu+Y)+(cdu+Y)]+Y)$

$N^*[(N+Y)+(ZT+Y)]+Y$

Ḥaḡ seni bunda niye viribidi / 'Ömrüñi varşöyle mi ḡarc it didi (G 1209)
 $(\ddot{O}+N+YT+ZT+Y)+(N^*[(N+Y)+(ZT+Y)]+Y)$

$N^*[\ddot{O}+YT+Y]+Y$

Her dem uçmaḡ ni'metin yirler-idi / Biz buña katlanmazuz dirler-idi (G 2518)
 $(ZT+N+Y)+(N^*[\ddot{O}+YT+Y]+Y)$

Sarhoşluk arabacılıḡa benzemez derler. (DH: 5)
 $(N^*[\ddot{O}+YT+Y]+Y)$

Bir yarım kiloluk karagözü iḡneden çıkarıp kış altına fırlatıyor. Ben bir tane tutamıyorum. O
 durmadan balık çekiyor.
 — Sen yem yedirmene bak, diyor. (SK: 77)
 $(ZT+YT+Y)+(\ddot{O}+N+Y)+(\ddot{O}+ZT+Y)+(N^*[\ddot{O}+YT+Y]+Y)$

$N^*[\ddot{O}+Y]+Y$

'Äḡıl-ısañ nesne 'arz eylemegil / 'Aḡl u cān u ṭā'atım vardimegil (G 1446)
 $(ZT+N+Y)+(N^*[\ddot{O}+Y]+Y)$

hem züleyḡa oḡlanı sever idi / uş bu oḡlan benüm olsun dir idi (KY 17a/643)
 $(ZT+\ddot{O}+N+Y)+(N^*[\ddot{O}+Y]+Y)$

Şöklü Melikden adam geldi, Ḳazan Bigüñ ḡatunı ḡanḡıñuzdur didi. (DK D51/10-11)
 $(YT+\ddot{O}+Y)+(N^*[\ddot{O}+Y]+Y)$

emir sultānumuñdur dēdiler (THG 27a/1)
 $(N^*[\ddot{O}+Y]+Y)$

Pertev Bey bir iskemle çekti. Yanıma geldi. “Bizim musikimiz hakkındaki fikriniz nedir?” dedi.
(Ç: 31)
(Ö+N+Y)+(YT+Y)+(N*[Ö+Y]+Y)

Esmer lekelerin adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görececek olursa gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çakar:
— Bizim pilâvlıklar geldi, derdi. (SK: 6)
(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)+(N*[Ö+Y]+Y)

N*[Y+N+YT]+Y

Göñli Hâk kendüzi-y-içün eyledi / İstesünler beni göñülde didi (G 2291)
(N+Ö+ZT+Y)+(N*[Y+N+YT]+Y)

N*[(Y+N+YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Ö+YT+Y)+(Y)]+Y

Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yigidin aılmazı oldu. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler: Gelün oğlanı babasına kovlayalım, ola kim öldüre, gine bizüm ‘izzetümüz hürmetümüz anuñ babası yanında hoş ola artuñ ola didiler. (DK D18/9-13)
((Ö+Y)+(N+Y)+(Ö+Y))+(YT+Y)+N*[(Y+N+YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Ö+YT+Y)+(Y)]+Y

N*[(cdu+N+Y)+(Y)]+Y

Mere buğañuzu koyu virün gelsün didi. (DK D181/13)
N*[(cdu+N+Y)+(Y)]+Y

N*[cdu+Ö+Y]+Y

Yâ Rab bu otağ kimün ola didi. (DK D76/5-6)
N*[cdu+Ö+Y]+Y

N*[cdu+Ö+YT+Y]+Y

A bigler oğlan kaçaru gitdi ola didi. (DK D134/10)
N*[cdu+Ö+YT+Y]+Y

N*[(cdu+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y)]+Y

Muştuluk, gözün aydın, oğulların ikisi bile sağ esen geldi dediler. (DK D270/12-13)
N*[(cdu+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y)]+Y

N*[(cdu+YT+Ö+Y)]+Y

serdâr ha zretlerine dèdiler sulţānum kaçanijadan ādem geldi dèdiler (THG 51b/1-2)
(YT+Y)+N*[(cdu+YT+Ö+Y)]+Y

N*[Ö+Y+cdu]+Y

Bayındır Hıandan buyruk böyledür hanum didiler. (DK D11/11)
N*[Ö+Y+cdu]+Y

N*[(Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

Kurt yüzi mübârekdür, kurd-ilen bir haberleşeyim didi. (DK D45/10)
N*[(Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

N*[((Ö+YT+Y)+(Y))+((YT+Y)+(Y))+((YT+Y)+(Y))]+Y

Oğlandır ne bilsün, geyiği kıvar-idi götürür-idi babasının önünde sinirler-idi. Babam at segirdişüme başsun kıvansun, oğ atışuma başsun güvensün, kılıç çalışuma başsun sevensün dir-idi. (DK D22/4-6)³²
[(Y)+(Y)]+[(N+Y)+(Y)+(YT+Y)]+(N*[(Ö+YT+Y)+(Y)]+[(YT+Y)+(Y)]+[(YT+Y)+(Y)]+Y)

N*[(Y+N+cdu)+(Y)]+Y

Kara Göne çaparyetdi. Çal kılıcuñ kardaş Kazan yetdüm didi. (DK D59-60/13-1)
(Ö+ZT+Y)+(N*[(Y+N+cdu)+(Y)]+Y)

Çal kılıcuñ bigüm Kazan yetdüm didi. (DK D62/2-3)
N*[(Y+N+cdu)+(Y)]+Y

Çal kılıcuñ³³ ağam Kazan yetdüm didi. (DK D62/6)
N*[(Y+N+cdu)+(Y)]+Y

N*[YT+Ö+Y+cdu]+Y

Ortamuzda bu nişan olsun han kıızı didi. (DK D80/5)
N*[YT+Ö+Y+cdu]+Y

Birdenbire beni karşısında bulunca hiç şaşırmadı:
— Bu tarafta balık daha çok da.. dedi. (SK: 51)
(ZT+ZT+ZT+Y)+(N*[YT+Ö+Y+cdu]+Y)

N*[((YT+Ö+Y)+(N+Y+Ö))+((Ö+N+Y))+((N+Ö+Y)+(N+Ö+Y))]+Y

³² Cemiloğlu (2018: 72), *Dede Korkut*'ta N+Y kuruluşundaki cümlelerin diğer cümle dizilişlerine nispetle sayıca fazla olduğundan söz eder. Olayların anlatılışı nakil esasına dayandığı için nesne görevindeki bir yardımcı cümlelerin *de-* fiilinin değişik kiplerine bağlanması bu durumda etkili olduğuna işaret eder.

³³ Cümlede yer alan nesnenin özelliğine ilişkin Ergin (2009: 478): "Bugün ancak belirli olarak akkuzatif eki ile kullanılan cümle nesnesi *Dede Korkut*'ta çok defa belirsiz nesne halinde eksizdir. Eski Anadolu Türkçesinin bir hususiyeti olarak *Dede Korkut*'ta büyük bir belirsiz nesne temayülü görülür. Bilhassa iyelik ekli nesnelerde bu belirsizlik, eksizlik temayülü bugünün aksine çok fazladır: *atum saqlar-idüm* 129-4, *atum boğazlayup* 144-9, *digüm yeterün* 83-13, *çal kılıcuñ* 61-2, *bizim sözümüz almaz* 20-13, *benüm başum beynüm alduñuz* 107- 6-7, *kökümüz keser hepümüz kırar* 265-7, *kılıcum elüme alayın mı* 13-12 misallerinde olduğu gibi." der.

Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmışdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. (DK D18/5-8)
 $N^*[(YT+\ddot{O}+Y)+(N+Y+\ddot{O}))+(\ddot{O}+N+Y)+(N+\ddot{O}+Y)+(N+\ddot{O}+Y)]+Y$

$N^*[(YT+YT-(Y+cdu)-\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+ZT+ZT+Y)]+Y$

Oğlan anda yıkılduğda boz atlu Hızır oğlana hazır oldu, üç katla yarasın eli-y-ile şığadı, saña bu yaradan korhıma oğlan ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi-y-ile senüñ yaraña melhemdür didi, gayıb oldı. (DK D26-27/ 11-1)
 $(ZT+\ddot{O}+ZT+Y)+(ZT+N+ZT+Y)+(N^*[(YT+YT-(Y+cdu)-\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+ZT+ZT+Y)]+Y)+(Y)$

$N^*[(YT+Y)+(YT+Y)+(Y)+(Y)]+Y$

Kāfire haber verdiler, birine yapışduğ kırk yirden avaz geldi bilmedük kanķısıdur didiler. (DK D51/12-13)
 $(YT+Y)+N^*[(YT+Y)+(YT+Y)+(Y)+(Y)]+Y$

$N^*[Y]+Y$

Ta‘viz dedi vü kıldı ta‘zim / Evvel öpüp andan etditeslīm (LM 1945)
 $(N^*[Y]+Y)+vü+((Y)+(ZT+ZT+Y))$

$N^*[cdu+ZT+N+YT+Y]+Y$

Al bir merak daha! “Sakın kara sevdaya filana uğrayıp da kendisini kuyuya muyuya atmasın?” denilir. (DH: 26)
 $(Y+N+ZT)+(N^*[cdu+ZT+N+YT+Y]+Y)$

$N^*[cdu+ZT+Y]+Y$

“Ebe Hanım! Gerçekten pek güzelsiniz” dedi. (DH: 47)
 $N^*[cdu+ZT+Y]+Y$

$N^*[(\ddot{O}+Y)+ki+(Y)]+Y$

“Âlemin ağzı torba değil ki büzesin!” derler. Ne kadar doğru bir sözdür! (DH: 49)
 $(N^*[(\ddot{O}+Y)+ki+(Y)]+Y)+(Y)$

$N^*[\ddot{O}+N+Y]+Y$

“Bu çiçekler, ah bu çiçekler... Beni öldürecek!” diyordu. (KŞ: 102)
 $N^*[\ddot{O}+N+Y]+Y$

$N^*[\ddot{O}+N+Y+ZT[N^*[Y]+Y]]+Y[\emptyset]$

— Anzavur millete yemin ettiriyormuş, Kur’ana el bastırıp... “Her biriniz, kalpaklı İttihatçı gerberteceksiniz, cennetlik olalım dersiniz” demekteymiş... (YS: 414)
 $N^*[(\ddot{O}+YT+Y+ZT)+(N^*[\ddot{O}+N+Y+ZT[N^*[Y]+Y]]+Y[\emptyset])]$

$N^*[\ddot{O}+ZT+Y]+Y$

Çocuklar sabahın beş buçuğundan, gecenin birine, daha doğrusu ertesi sabahın birine kadar çalışıyorlardı, demiştim. (SK: 108)
 $N^*[\ddot{O}+ZT+Y]+Y$

$N^*[\ddot{O}+ZT+Y+YT]+Y$

Kendisi ağır ağır oltasını çekiyor.
— Senin yem çoktan gitti balığın kamına, diyor. (SK: 76)
 $(\ddot{O}+ZT+N+Y)+(N^*[\ddot{O}+ZT+Y+YT]+Y)$

$N^*[Y+YT]+Y$

Dönüp bana baktı:
— Bakayım senin zokana, dedi. (SK: 71)
 $(ZT+YT+Y)+(N^*[Y+YT]+Y)$

$N^*[YT+Y]+Y$

Birdenbire kahveciabla gözlerimi kırlangıç yuvasında yakalayiverdi.
— Kırlangıca mı bakıyorsun, dedi. (SK: 103)
 $(ZT+\ddot{O}+N+YT+Y)+(N^*[YT+Y]+Y)$

$N^*[(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y$

Bir zamanlar Ârif Dino bize küçük bir resim dersi vermiş, “resim yaparken evvelâ muhiti çezeceksiniz. Sonra dahilî teferruata geçersiniz.” demişti. (SK: 26)
 $(ZT+\ddot{O}+YT+N+Y)+(N^*[(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y)$

$N^*[(\ddot{O}+Y+cdu)+(\ddot{O}+Y)]+Y$

Haçça kucağındaki çocukları silkip fırladı:
“Ben kalkayım ana, sen dur” dedi. (YÖ: 32)
 $(\ddot{O}+ZT+Y)+(N^*[(\ddot{O}+Y+cdu)+(\ddot{O}+Y)]+Y)$

$N^*[(YT+ZT+N+Y)+(N+Y)+(Y)]+Y$

Şakir Efendi önce bir iğne yaptı, sonra baldırını boğdu, şimdi de yarıyordu. “Ocağa çabuk bir ateş yakın, bir maşa koyun, kızarsın...” diyordu. (YÖ: 267)
 $(\ddot{O}+ZT+Y)+(ZT+N+Y)+(ZT+cdu+Y)+(N^*[(YT+ZT+N+Y)+(N+Y)+(Y)]+Y)$

$N^*[ZT[\ddot{O}+Y]+YT+N+Y]+Y$

Kaynayan şırınga kutusunu ateşten aldı Şakir Efendi:

“Başka bir ilaç lüzum ederse vilâyete bir adam koşturacaksın” dedi. (YÖ: 213)
(N+YT+Y+Ö)+(N*[ZT[Ö+Y]+YT+N+Y]+Y)

Bu dizilişe sahip dolaylı aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

N*+Y

Dedem Korkut gelüben şadılık çaldı, gâzi erenler başına ne geldüğün aydı virdi (DK D234/9-10)
(Ö+ZT+Y)+(N*+Y)

[ve diğer örnekler: DK D121-122/13-2, DK D201/2-4, DK D253/4-7, DK D290-291/13-1, DK D303/6-8, DK D237/7-9]

Dürdâne'den hiç bahsetmedi. Fakat sevmekte olduğu bir kadın var yahut yok olduğunu da söylemedi. (DH: 47)
(YT+ZT+Y)+fakat+(N*+Y)

On dakika kadam gittikten sonra Bey bana bir sigara teklif eyledi. Eğer gözlerimi açar ise sigarayı kabuledeceğimi söyledim. (DH: 45)
(ZT+Ö+YT+N+Y)+(N*+Y)

İstanbul'dan birtakım şüpheli adamların oraya geldiğini, kendimizi bunlardan sakınmamızı tavsiye etti. (AG: 130)
N*+Y

İkinci çocuğunu doğurduktan sonra birden değiştiğini, güzelliğini hızla kaybederek otuz yaşına varmadan yaşlandığını, kendisini dine vererek bir tekkeye dadandığını duymuş, bir daha da hiç görmemişti. (YS: 160)
(N*+Y)+(ZT+ZT+Y)

- **Y+N**

Yüklem ve nesne(Y+N) dizilişinin 46 farklı cümle kalıbında toplam 47 örneği tespit edilmiştir. Bu kalıptaki aktarma cümleleri yüklem yerine göre devriktir. Bununla birlikte dolaylı aktarma cümlesi üretiminin Y+N* dizilişi ile sınırlı olduğu, geri kalan dizilişlerin dolaysız aktarma cümlesi üretimi sergilediği görülmektedir.

Bu dizilişteki aktarma cümlesinin belirlenen ilk örneği Tunyukuk yazıtındadır. İlk örneğinin yanında Y+N dizilişindeki aktarma cümlesi kuruluşu örneklerinin 26'sı Eski Anadolu Türkçesi, 16'sı Osmanlı Türkçesi, üçü Karahanlı Türkçesi metinlerinden belirlenirken Türkiye Türkçesinden bir örnek tespit edilmiştir.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

Y+N*[(Ö+Y)+(Y)+(ZT+Y)]

(e)ş(id)t(i)m (a)z yir y[olı] (a)nı b[ırl(ä)] (ä)rm(i)ş bir (a)t oruukı (ä)rm(i)ş (a)nın b(a)rm(i)ş (TY D7)

Y+N*[(Ö+Y)+(Y)+(ZT+Y)]

Y+N*[Y+YT+Ö]

bu ay toldı itti kör at ton tolum / ayur köndüreyim tapuğka yolum (KB 474)
(Ö+Y-(Y)-N)+(Y+N*[Y+YT+Ö])

Y+N*[ZT[Ö+Y]+Y+Ö]

yanut birdi odğurmış aydı seninğ / tilekinğ bu erse tilek yok meniñ (KB 4023)
(Y+Ö)+Y+N*[ZT[Ö+Y]+Y+Ö]

Y+N*[(ZT+Y)+(ZT+YT+Y)]

uğuş keldi utru ayurbütrü kör / sözüñğ bolsa yañğluğ sañğa bolğa qor (KB 193)
(Ö+Y)+Y+N*[(ZT+Y)+(ZT+YT+Y)]

Y+kim+N*[(N+Y+YT)+(Ö+Y+YT)]

Eydevüz kim seni gerekdür bize / Cānumuz müştāk-durur görklü yüze (G 1143)
Y+kim+N*[(N+Y+YT)+(Ö+Y+YT)]

Y+kim+N*[Ö+Y]

Çün ‘acız qaldı kamu baqdı yire / Eytdiler kim atamız ögüt vire (G 587)
((cdu+Y)+(Ö+Y+YT))+(Y+kim+N*[Ö+Y])

Y+N*[(cdu+ZT+Ö+Y)+(Y)+(Y+YT)+(ZT+YT+N+Y+ZT)+(YT+Y+N+ZT)+(ZT+Y)+(YT+N+Y+ZT+Ö)+(ZT+Y+YT+Ö)]

Eydür iy kav bārisen maḥrūm koma / Čāresüzem baqğıl āḥir ḥālūme
Tañrı ‘ışkıyçun baña od vir birez / Bu şavuç elinden al bini bu kez
Tap buñaldım baña od vir bāri sen / Buñaluban muḥtac oldum saña ben (G 530-532)
Y+N*[(cdu+ZT+Ö+Y)+(Y)+(Y+YT)+(ZT+YT+N+Y+ZT)+(YT+Y+N+ZT)+(ZT+Y)+(YT+N+Y+ZT+Ö)+(ZT+Y+YT+Ö)]

Y+N*[(cdu+Y+Ö)+(ZT+Y)+(Y+Ö)]

Eytdiler hey ne-durur aḥvālūñüz / Ne urışursız nedür aḥvālūñüz (G 629)
Y+N*[(cdu+Y+Ö)+(ZT+Y)+(Y+Ö)]

Y+N*[(cdu+Y)+(Y)+(Y)+[(YT+Y+N)+kim+ZT(Ö+ZT+Y+N)]]

Geldi ilerü eytdi hey urışmañuz / Şabr idüñ birbirüñüze düşmeñüz
Baña virüñ aqçayı kim ben sizi / Hoşnud eylep getürem arzünüzü (G 635-636)
(Y+ZT)+(Y+N*[(cdu+Y)+(Y)+(Y)+[(YT+Y+N)+kim+ZT(Ö+ZT+Y+N)]])

Y+N*[(N+Ö+Y)+(YT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y+ZT)]

Eytdi sini biz halife eyledük / Yir yüzine hüküm için viribidük
Halk içinde hak yolını ırmadın / Doğru sürgil dünyaya karılmadın (G 298-299)
Y+N*[(N+Ö+Y)+(YT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y+ZT)]

Y+N*[(Ö+N+Y)+(Y)]+(ZT+YT+Y)]

Eytdi oklu okuñuz sñ göreyüm / Aña lāyık size öğüt vireyüm (G 576)
Y+N*[(Ö+N+Y)+(Y)]+(ZT+YT+Y)]

Y+N*[(Ö+Y+ZT)+(Y+Ö+ZT)]

Eytdiler fermān senüñ n'ider isen / Duta vuz biz her ne kim sen dir-iseñ (G 574)
Y+N*[(Ö+Y+ZT)+(Y+Ö+ZT)]

Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(YT+ZT+Y)]

Eytdi bu yir bağçaya lāyık-durur / Bunda bağça olmağa bayık-durur (G 1516)
Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(YT+ZT+Y)]

Y+N*[(Y+cdu+YT)]

Da'vet itdi bunları Hak yolına / Eytdi gelüñ iy kavum girçek dine (G 236)
(Y+N+YT)+(Y+N*[(Y+cdu+YT)])

Y+N*[(Y)+(Y+N)+(Y+YT+N)]

Eytdiler aluñ için bu şerbeti / Giderüñ kendüzüñüzden zahmeti (G 1568)
Y+N*[(Y)+(Y+N)+(Y+YT+N)]

Y+N*[(Y+Y+N+ZT)+[(YT+Y+ZT+N)+kim+ZT((YT+N+Y+ZT)+(Y+N+ZT))]]

Eytdi varuñ getürüñ bir ok dağı / Baña virüñ bu kez ol otuz okı
Kim size ol ögüdi eydem 'ayān / Bilesiz her bir işi bellü beyan (G 578-579)
Y+N*[(Y+Y+N+ZT)+[(YT+Y+ZT+N)+kim+ZT((YT+N+Y+ZT)+(Y+N+ZT))]]

Y+N*[(Y)+(Y+YT)+(N+Y)+(N+ZT+Y)+(ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+Y)]

Kişi şaldı çevre yaña yollara / Eytdi varuñ ma‘lum eyleñ illere
Yidi iqlim halkını da ‘vet kıluñ / Gelmeyiñ geñsüzün alup gelüñ
Tā ki cümle bu yimişden yiyeler / Niçe kim dünya dura söyleyeler (G 1532-1534)
(N+Y+YT)+(Y+N*[(Y)+(Y+YT)+(N+Y)+(N+ZT+Y)+(ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+Y)])

Y+N*[(YT+Y)+(Y)]

Süklünüp bişmiş kuzu söz virdi hem / Eytdi benden yime zehr-ālūdeyem (G 167)
(Ö+Y+cdu)+(Y+N*[(YT+Y)+(Y)])

Y+N*[(ZT+ZT+Y)+(Y)+(ZT+N+Y)]

Eytdi bu kez bir görüñ şıya mısıız / Şımasañuz didüğüm tuya mısıız (G 584)
Y+N*[(ZT+ZT+Y)+(Y)+(ZT+N+Y)]

Y+kim+N*[(Y+cdu)+(N+Y+cdu)]

didiler kim söylegil iy pādişāh / kāmunuñ sırrın bilürsin yüzi māh (KY 22a/847)
Y+kim+N*[(Y+cdu)+(N+Y+cdu)]

Y+N*[(N+Y+YT)+(ZT+Y+N+Ö+YT)]

dididi kamu gencümi virgil aña / tek getür ol cānı sen benden yaña (KY 13b/503)
Y+N*[(N+Y+YT)+(ZT+Y+N+Ö+YT)]

Y+N*[Ö+Y]

eytdiler yūsufı yiyen kurd budur / ol zamān ya‘kūb kūrda and virir (KY 6a/202)
(Y+N*[Ö+Y])+(ZT+Ö+YT+Y)

Y+N*[(Ö+Y+YT)+(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)]

eytdi yūsuf çıkmaz evden siz varuñ / her biriñüz işlü işiñüze gidüñ (KY 4a/123)
Y+N*[(Ö+Y+YT)+(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)]

Y+N*[Ö+YT+Y]

kıldılar kardaşları bu gez hāsed / eytdiler yūsuf bize bağladı sed (KY 3a/62)
(Y{Ö+ZT})+(Y+N*[Ö+YT+Y])

Y+N*[(Y+cdu)+(Ö+N+Y+ZT)]

dididi ‘ibrī dilidür iy şehriyār / kimse anı söylemedi āşikār (KY 27b/1068)
Y+N*[(Y+cdu)+(Ö+N+Y+ZT)]

Y+N*[(Y+Ö)+(Y+cdu)]+[(**ZT***[Ö+Y]+YT+Y)+(ZT+YT+Y)]+[(Y)+(Y)+(Ö+N+Y)]+(ZT+YT+Y)]

didî kulumdurbenüm ol nev-cüvân / şatun aldum eyâ şâh-ı cihân
oğlum olgıl diyü aña söyledüm / soñra baña hâyin oldu bilmedüm
kıyamadum ben anı öldürmedüm / şuçıyıla ana zindân eyledüm (KY 26a/1002-1004)
Y+N*[(Y+Ö)+(Y+cdu)]+[(**ZT***[Ö+Y]+YT+Y)+(ZT+YT+Y)]+[(Y)+(Y)+(Ö+N+Y)]+(ZT+YT+Y)]

Y+N*[cdu+Y+N]

Aydur: Yigit at oğluñı. (DK D199/2)
Y+N*[cdu+Y+N]

Y+N*[(cdu+YT+Y)+(YT+N+Y)]

Anlar eyle digeç at ağızlu Aruz Koca iki dizinüñ üstine çökdî, aydur: Ağam Kazan sası dinlü
Gürcistan ağzında oturursın, orduñ üstine kimi kırsın? (DK D37/2-5)
(ZT+Ö+YT+Y)+(Y+N*[(cdu+YT+Y)+(YT+N+Y)])

Y+N*[(N+Y+cdu)+(N+Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y+cdu)+(Y)+(Y)+(Y)+(Y)+
(YT+Y)+[(Y)+(Y)]+(ZT+Y)]

Kaba dizi üzerine çökdî ayıtdı: Ünüm añañ bigler sözüm diñleñ bigler, yata yata yanumuz ağrdı,
tura tura bilümüz kırdı, yoryalum a bigler, av avlayalum kuş kuşlayalum, şıgın geyik yıkalum,
kayıdalum otağumuza düşelüm, yiyelüm içelüm hoş kiçelüm. (DK D36/10-13)
(YT+Y)+(Y+N*[(N+Y+cdu)+(N+Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y+cdu)+(Y)+(Y)+(Y)+(Y)+
+(YT+Y)+[(Y)+(Y)]+(ZT+Y)])

Y+ki+N*[(Ö+ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(Y)+(ZT+Y)]

Âhır dil alındı, habervirdi ki: “Kıral belî gice geldi, bize istimâlet itti; çıktı, kal’a-i Kiluc’dan yana
gitti.” (TE 112a)
(ZT+N+Y)+(Y+ki+N*[(Ö+ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(Y)+(ZT+Y)])

Y+N*[(YT+Y)+**amma**+(ZT+ZT+Ö+Y)+**ve**+(N+YT+Y)]

Eyitti: “Her fesâd işlerine sevinürem; ammâ, kakıduklarında ve hışm u gazab atına bindüklerinde
gâyet ferah bulup gözlerüm nurlanur. Ve ol hâlde bulduğum zaferi gayrı hinde bulmazın.” (TE
16b-17a)
Y+N*[(YT+Y)+**amma**+(ZT+ZT+Ö+Y)+**ve**+(N+YT+Y)]

Y+ki+N*[(cdu+YT+Y)+[(Ö+Y+ZT)+(Y+Ö)]+[(Ö+Y+N)+(Ö+YT+Y+N)]]

Arz eylediler ki ey cihân-dâr / Mecnûndan olup mîsen haberdâr
Biz cân kıluruz anun fedâsı / A’dâmuzadur anun du’âsı
Biz kasd ederüz anun murâdın / Ol düşmene bağlar i’tikâdın (LM 1557-1559)

$Y+ki+N*[(cdu+YT+Y)+[(\ddot{O}+Y+ZT)+(Y+\ddot{O})]+[(\ddot{O}+Y+N)+(\ddot{O}+YT+Y+N)]]$

$Y+ki+N*[(Y+\ddot{O})+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+[(Y)+ki+(Y)]]$

Sordı ki nedendür inbisâtun / Âdetçe görünmeyen neşâtun
Maksûduna dest-res mi buldun / Dildâruna hem-nefes mi oldun
Ne kadrile ser-bülend olupsen / N’oldı ki neşât-mend olupsen (LM 2341-2343)
 $Y+ki+N*[(Y+\ddot{O})+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+[(Y)+ki+(Y)]]$

$Y+ki+N*[ZT+Y+\ddot{O}+N]$

Deme ki bulup kesâdı bâzâr / Bulmaz bu metâımız hırîdâr (LM 452)
 $Y+ki+N*[ZT+Y+\ddot{O}+N]$

$Y+N*[(Y+N)+(\ddot{O}\{Y\})]$

Dedi bilürem nedür devâsı / Uş yazılı mendedür du’âsı (LM 1941)
 $Y+N*[(Y+N)+\ddot{O}\{Y\}]$

$Y+N*[(Y+\ddot{O}+cdu)+[(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)]]$

Dedi menem atan ey belâ-keş / Men seng-i nedâmetem sen âteş (LM 934)
 $Y+N*[(Y+\ddot{O}+cdu)+[(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)]]$

$Y+N*[(Y+\ddot{O})+(N+Y)+(Y+YT)]$

Dedi nedür ata yohsa ane / Leylî gerek özgedür fesâne (LM 935)
 $Y+N*[(Y+\ddot{O})+(N+Y)+(Y+YT)]$

$Y+N*[(Y+YT+\ddot{O})+kim+(ZT+ZT+Y+ZT)]$

Derler bu idi Arabda âdet / Kim er eger ölse kalsa avret
Bir yıl iki yıl dutardı mâtem / Feryâd ü figân edüp demâdem (LM 2452-2453)
 $Y+N*[(Y+YT+\ddot{O})+kim+(ZT+ZT+Y+ZT)]$

$Y+N*[(Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O})+(Y)]$

Bu bezm-i dil-güşâyâ maḥrem olmaz Bâkıyâ her kes / Di gelsün ehl-i diller gelmesün bîgâneler
dönsün (BD 391/5)
 $(YT+Y+cdu+\ddot{O})+(Y+N*[(Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O})+(Y)])$

$Y+ki+N*[cdu+ZT+\ddot{O}+YT+N+Y]+Y$

dedi-ki sulṭānum eger taḥrî te’ālâ ḥaḫretleri ‘ināyet edüp sulṭānumdan himmet olursa ben ḫuluj ol
başlara bir top atayım dedi (THG 19b/1-3)
 $Y+ki+N*[cdu+ZT+\ddot{O}+YT+N+Y]+Y$

Y+kim+N*[(cdu+ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Y)+(N+ZT+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

dédi-kim sultānum yoḡaruda yanıḡ altında olan ‘askerümüzden kāğıdlar ile ādemler gelüp ḡaber vèrdiler ol cānibde bir memleket var imiş ebkān [ḡırısḡan / firengistān] ṡa’ifesinüḡ ka‘beleri imiş aḡı ṡimdi türkden almışlardur ṡenligüḡ aṡlı oldur dèdi (THG 16a/10-13)
Y+kim+N*[(cdu+ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Y)+(N+ZT+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

Y+N*[(cdu+N+YT+Y)+(Ö+Y)]

eyitdi yigit buḡı ḡanda bulduḡ sen ne yerlüsün (THG 31a/4-5)
Y+N*[(cdu+N+YT+Y)+(Ö+Y)]

Y+N*[Y]

Sordum dehenisırrını dir sırr-ı hafîdür / Şübhe bir iken virdi habermüşkil iki oldı (TE 124a)
((Y+N)+(Y+N*[Y]))+(ZT-(Y)-Ö+Y)

eyitdiler gördük (THG 25b/6)
Y+N*[Y]

Y+ki+N*[(Y+Ö)+[(Y)+(Y+Ö)]]

Sordı ki ne ḡüne nāmedir ol / Göster ne siyâh-câmedir ol (HA 923)
Y+ki+N*[(Y+Ö)+[(Y)+(Y+Ö)]]

Y+N*[(Y)+(ZT+Y)+(Y)]

Mınıldandı:
— Bakayım... Yarın görüşürüz... Allah rahatlık versin. (MNK: 17)
Y+N*[(Y)+(ZT+Y)+(Y)]

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneḡi aṡaḡıdaki gibidir:

Y+N*

Muşṡa fā ‘arz eyledi Ḥaḡ varlıḡın / Söyledi hem kendü peyḡāmbarlıḡın (G 234)
(Ö+Y+N)+(Y+N*)

- **Y+ZT**

Yüklem ve zarf tümleci (Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin üç farklı cümle kalıbında üç örneḡi belirlenmiştir. Bu kalıptaki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü açısından dolaysızdır.

Yüklem ve zarftümleci dizilişindeki aktarma cümlesi kuruluşunun örnekleri, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde dir.

Y+ki+ZT*[Ö+Y]

Habergeldi ki, on a lay hâzır müctemi‘ düşmen vardur, diyü (TE 85a)
Y+ki+ZT*[Ö+Y]

Y+ZT*[(Y)+(ZT+Y)]

Hanku elinden tuttu, çekti, boynunu büktü ve yalvardı:
— Gitme, belki gelemesin! (Ç: 15)
(Ö+YT+Y)+(Y)+(N+Y)+ve+(Y+ZT*[(Y)+(ZT+Y)])

Y+ZT*[(cdu+YT+N+Y)+(Y)+(Y)]

Yalvarır: “Allah aşkına Yusuf Allah aşkına, tahtaların üzerine sigara bırakma, yanacağız, kül olacağız” (MNK: 23)
Y+ZT*[(cdu+YT+N+Y)+(Y)+(Y)]

- **ZT+Y**

Zarf tümleci ve yüklem (ZT+Y) dizilişinin 13 farklı cümle kalıbında toplam 22 aktarma cümlesi örneği belirlenmiştir. Bunlardan dokuzu Osmanlı Türkçesi, beşi Türkiye Türkçesi, dördü Eski Anadolu Türkçesi kapsamındadır. Orhun ve Eski Uygur Türkçesinde de ikişer örnek yer almaktadır.

Bu kalıptaki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. İlk örnekleri Bilge Kağan yazıtındadır. Burada ZT*[Ö+Y] ve ZT*[Y] kalıplarında olmak üzere iki aktarma cümlesi söz konusudur. ZT*[Ö+Y] dizilişinde açığa çıkan aktarma cümlesi kuruluşunun benzer üretimi gerek Osmanlı Türkçesi gerekse Türkiye Türkçesinde görülebilmektedir. ZT*[Y] dizilişinde açığa çıkan aktarma cümlesi kuruluşunun benzer üretimi ise Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerindedir.

ZT*[Ö+Y]+Y

y(a)d(a)k y(a)bız boltı tip (a)lg(a)lı k(e)lti (BK D32)
ZT*[Ö+Y]+Y

ol okusun dëyü buyurdu (THG 31b/2-3)
ZT*[Ö+Y]+Y

“Büsbütün cıvık bir şey olurdu!” diye homurdandı. (YS: 79)
ZT*[Ö+Y]+Y

ZT*[Y]+Y

ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n s(a)k[(i)nt(i)m.....] (BK D35)
ZT*[Y]+Y

Bize geldünise endişe yime / Ne kılam dîyübeni gussa yime (YDRN 55)
(ZT+Y)+(ZT*[Y]+Y)

çekdiler anı yokarı gördiler / peridür diyü ta ‘accüb kıldılar (KY 7a/229)
[(Y+N+ZT)+(Y)]+(ZT*[Y]+Y)

Lutf ile tekellüm etdi âgâz / Kimsen deyüben yetürdi âvâz (LM 2574)
(ZT+N+Y)+(ZT*[Y]+Y)

ZT*[N+Y]+Y

Bizni irinç kılğaysız tip tidi. (EÖG 59)
ZT*[N+Y]+Y

Oı kırk nâmerdler bunu tıydılar, ne eyleyelüm diyü tanışdılar. (DK D29/10)
(Ö+N+Y)+(ZT*[N+Y]+Y)

ZT*[(ZT+Y)+(Y)]+Y

Tirig oztum keltüküm bu tip ötünti (EÖG 156)
ZT*[(ZT+Y)+(Y)]+Y

ZT*[Ö+YT+N+Y]+Y

girü geldi ibn-i yâmin gördiler /şâh saña ne virdi diyü şordılar (KY 37a/1451)
((ZT+Y+Ö)+(Y))+(ZT*[Ö+YT+N+Y]+Y)

ZT*[(cdu+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

Kâfir temerrüd üzre musırr oldı. “İşte Üngürûs geliyorur, üç günden hâlünüz ne olur, göresiz, andan sizün ile söyleşevüz” diyü çağırışılar (TE 82a)
(Ö+ZT+Y)+(ZT*[(cdu+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y)

ZT*[(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)]+Y

Ve seby ü nehb çok vâkı‘ olurdı; “Harâmî gemisidür, ana hükmüm yoktur.”, diye özr iderdi (TE 64a)
(cdu+Ö+ZT+Y)+(ZT*[(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)]+Y)

ZT*[Ö+ZT+Y]+Y

Çün Kara-hisâr muhayyem-i hıyâm-ı saltanat oldu, bu emr-i da ‘vete gönderilen ilçi geldi, “Pîr Ahmed nakz-ı ahd idüp gelmedi” diyü habervirdi (TE 132a)
(cdu+Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT*[Ö+ZT+Y]+Y)

“Küllî imâmet ile namâz kılalum.” diyü fermân eyledi(H 116a/3)
ZT*[Ö+ZT+Y]+Y

ZT*[cdu]+Y

Lebbeyk deyüp ayağa durdı / Ol ka ‘be-i maksâda yüz urdı (LM 940)
(ZT*[cdu]+Y)+(Ö+YT+Y)

Ol dûsta zâhireyleyüp râz / Yâ dûst deyüp yetürdi âvâz (LM 1684)
(YT+ZT)+(ZT*[cdu]+Y)

Ve içini çekti, çekti, çekti, “Allahım” diyip bıraktı. (MNK: 77)
((cdu+Y)+(Y)+(Y))+(ZT*[cdu]+Y)

ZT*[YT+Y]+Y

kanîja üzerine gidelüm dëyü münâsib gördiler (THG 3b/9-11)
ZT*[YT+Y]+Y

ZT*[N+Y+cdu]+Y

Bekir Sami Bey, biraz ayrıldıktan sonra, hayvanın dizginlerini çekip durdurdu, “Kendinizi kollayın Cemil Bey!” diye seslendi. (YS: 354)
(Ö+ZT+ZT+Y)+(ZT*[N+Y+cdu]+Y)

ZT*[ZT+Ö+Y+cdu]+Y

Cemil ellerini pantolonun ceplerine soktu, “Kız, boyunatkısını vermeseydi hâlimiz dumandı arkadaş” diye güldü. (YS: 35)
(Ö+N+YT+Y)+(ZT*[ZT[Ö+N+Y]+Ö+Y+cdu]+Y)

ZT*[ZT+Ö+Y+ZT]+Y

“Paşalar memleketten çıkıp gittikten sonra, İttihat — Terakkinin büyük şefi bu mu acaba?” diye düşünüyordu. (YS: 359)
ZT*[ZT+Ö+Y+ZT]+Y

- **Bir Unsurla Bölünme**

Aktarılan cümlelerin bir unsurla bölündüğü iki unsurlu aktarma cümlesinin tek kalıpta olmak üzere toplam altı örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşta aktarılan cümle, yüklem unsuru ile bölünmektedir.

N* {Y}

Çalışmanın örnekleme dahilinde nesne temsilindeki aktarılan cümlelerin yüklem unsuru ile bölündüğü bu kalıpta altı aktarma cümlesi belirlenmiştir. Yüklem yerine göre devrik olan bu dizilişin ilk örneği *Kutadgu Bilig*'dedir. Bu altı cümleden beşi dolaysız aktarma cümlesi, biri Karahanlı Türkçesinde olmak üzere dolaylı aktarma cümlesi kuruluşudur.

yirindin bu ilke nelük kelmışin / ayu birdi barça özi bilmışin (KB 504)

N* {Y}

Dür şadefde didiler âhûda nâf / Göñül erenlerdedür câhilde lâf (G 2039)

N* {Y}

kimi firîşte dir kimi perî kimi hûr / halk kâmusı hûsnine hayran olur (KY 7a/236)

N* {Y}+(Ö+YT+Y)

Merdümden edem deme kenâre / Merdüm göz içindedür ne çâre (LM 615)

N* {Y}+(Ö+Y+cdu)

Ol şifte açdı çem-i pür-nem / Kimsen dedi ey menümle hem-dem

Ger elçi isen yetürpeyâmun / Ver müjdesin ol meh-i tamâmun

V'er yolcu isen oturma gâfil / Azm eyle gözet bir özge menzil (LM 2051-2053)

(Ö+Y+ZT)+N* {Y}

— Nasıl, dedim, nasıl gidiyor sizin transatlantik? (SK: 18)

N* {Y}

- **Bir Unsurun Parçası Olma**

Aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu iki unsurlu aktarma cümlesinin beş farklı kalıpta toplam 11 örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle; özne, nesne, yüklem unsurlarının parçasına karşılık gelmektedir.

N*+Y

Aktarılan cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği, nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin iki örneği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesi kapsamındaki her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Arasıra sessizce “Yaşa, varol âşık!” diyen sessiz sesler işittim. (SK: 80)
N*+Y

Haçça, kağnıdaki öteberiyi hemen yukarı çıkardı. “Ana, ana!” diye bağıran çocuklarını kucakladı.
(YÖ: 31)
(Ö+N+ZT+ZT+Y)+(N*+Y)

Ö*+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği, özne ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin dört örneği tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinden bir, Türkiye Türkçesinden iki örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri; yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Kendü hâlin bilmeyen âdem degül / Aña hayvân dir-iseñ gam degül (G 2476)
(Ö+Y)+(Ö*+Y)

“Bir takım hatâ-keş ve galat-endâzların sihâm-ı tedâbîr-i nâ-sâzlarına nişâne olmağla, şehiden ‘âzim-i dâr-ı bekâ oldu” kavli, müsellemtâr-ı kazâyâdandır. (ŞT M1 28)
Ö*+Y

“Dürdâne olmadıktan sonra bana cihanda bütün kadınlar bigâne dir!” sözünden başka ağzından lakırdı çıkmaz. (DH: 97)
Ö*+Y

Azıcık pişmanlığa benzemiyor mu bu rahatlık? diye düşündüğüm oluyor. (SK: 106)
Ö*+Y

Ö+Y*

Aktarılan cümlelerin yüklem parçasına karşılık geldiği, özne ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin biri Eski Anadolu Türkçesinde diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Câhil oldur kim dimez iş nicedür / Şöyledür kim gündüz aña gicedür (G 1156)
(Ö+Y*)+((Y)+kim+(Ö+YT+Y))

Sandalcı Sohbet'ten beklenen cevap ancak dördüncü hafta geldi. O cevap ise "Bu akşam Beyoğlu'nda ... otele bulunacağım"dan ibaretti. (DH: 94)
(Ö+ZT+ZT+Y)+(Ö+Y*)

Y+Ö*

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği, yüklem ve özne üyeli aktarma cümlesinin biri Karahanlı Türkçesinde, diğeri Eski Anadolu Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

kanı ol bayat men tigüçi otun / tengizde ıoğı ıdtı tengri töbün (KB 4712)
Y+Ö*

Kanı şol kim ben fülānam dir idi / Dürlü ni'metler cihānda yir-idi (G 2266)
(Y+Ö*)+(N+YT+Y)

YT+Y*

Aktarılan cümlelerin yüklemine parçasına karşılık geldiği, yer tamlayıcısı ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Buna "Sabahtanberi seni arıyorum"dan başka cevap verilmezdi. (MNK: 116)
YT+Y*

2.2. Üç Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Üç unsurlu aktarma cümlesinin 252 örneği vardır. 252 aktarma cümlesinin 99'u kurallı, 153'ü devriktir. Bu cümleler aktarmanın yönü bakımından değerlendirildiğinde 240'ının dolaysız, 12'sinin dolaylı aktarma cümlesi olduğu görülmüştür. Üç unsurlu aktarma cümlesi üretiminde 212 cümle kalıbı kullanılmıştır. Bunlar arasında özne, yüklem ve nesne (Ö+Y+N) dizilişi, 59 kalıpta 61 örnekle dikkati çekmektedir (bk. Tablo 3).

İlk örnekleri Orhun yazıtlarında bulunan üç unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları, başlangıçtan günümüze metinlerle takip edilebilir olması bakımından geniş kapsamlıdır (bk. Tablo 2). Aktarmanın türü bakımından üç unsurlu dolaysız aktarma cümlesinin de Orhun Türkçesinden Türkiye Türkçesine uzanan süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. Üç unsurlu dolaylı aktarma cümlesinin ilk örneği ise Eski Anadolu Türkçesindedir. Eski Anadolu Türkçesinin ardından Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde de üç unsurlu dolaylı aktarma cümlesi üretimi devam etmektedir.

- **cdu+N+Y**

Cümle dışı unsur, nesne ve yüklem (cdu+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin farklı kalıplardaki dört örneği, Osmanlı Türkçesinden belirlenmiştir. Dört aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+N*[Ö+cdu+Y]+Y

Ve insân eğerçi ünsten müştaktur dimişler, ammâ devâ‘î-i ef‘âli ve merâtib-i ahvâli muhtelif ve mütenevvî’dür (TE 7b)
(cdu+N*[Ö+cdu+Y]+Y)+amma+(Ö+Y)

cdu+N*[N+Y]+Y

ya ‘nî başların kesün dedi (THG 34a/8-9)
cdu+N*[N+Y]+Y

cdu+N*[(Ö+Y)+(N+Y)]+Y

Ve: “Bu usûl âyîn-i Nasârâ’dan değildir, ne lâzımdır” derler idi. (ŞT M2 370)
cdu+N*[(Ö+Y)+(N+Y)]+Y

cdu+N*[ZT+N+Y]+Y

Ve: “Bir dakîka te’hîr olunmaksızın ya öyle ya böyle bir nihâyet cevâb isteriz” dediler. (ŞT M4 68)
cdu+N*[ZT+N+Y]+Y

- **cdu+Y+N**

Cümle dışı unsur, yüklem ve nesne (cdu+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin farklı kalıplarda iki örneği belirlenmiştir. Osmanlı Türkçesi kapsamındaki her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Y+ki+N*[Ö+Y]

Ve dimişlerdür ki, temâmet-i tavâyif-i muhtelif adle muhtâcdur (TE 14a)
cdu+Y+ki+N*[Ö+Y]

cdu+Y+ki+N*[N+Ö-(cdu)-Y]

Lâkin derler ki bu Ehrâmlar’ın birkaç büyüklerini hazret-i Lût ve hazret-i Şu‘ayb ve hazret-i İdrîs ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhimü’s-selâm binâ buyurmuşlardır. (ŞT M1 10)

cdu+Y+ki+N*[N+Ö-(cdu)-Y]

- **N+Y+cdu**

Nesne, yüklem ve cümle dışı unsur (N+Y+cdu) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N*[ZT+Y]+Y+cdu

Bu işi bilmez-iseñ nesne degül / Bilmedin bildüm dimegil iy foğül (G 1377)
(ZT[N+Y]+Ö+Y)+(N*[ZT+Y]+Y+cdu)

- **N+Y+N**

Nesne, yüklem ve nesne (N+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N+Y+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)+(cdu+Y)]

Yatın arka tara fında hasır koltuklarda oturan süslü bayanlardan birinin tiz sesi işitildi:
— Küçük bayanın hakkı var. Ahpaplık sonraya kalsın. Kaptan çek.. (T: 63 -64)
N+Y+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)+(cdu+Y)]

- **N+Y+Ö**

Nesne, yüklem ve özne (N+Y+Ö) dizilişindeki aktarma cümlesinin 14 farklı kalıpta toplam 17 örneği tespit edilmiştir. Bunlardan birer örnek Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde diğerleri ise Türkiye Türkçesindedir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N*[Y]+Y+Ö, üç örnekle bu dizilişin örneği en çok görülen kalıbıdır. N*[Y]+Y+Ö kalıbını nicelik bakımından N*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö kalıbındaki iki aktarma cümlesi izlemektedir.

N*[(ZT+Y)+(Y+N)]+Y+Ö

emr kıldı cebra' ile bir (ü) bar/ tiz iriş tut yūsufi dir kirdigār (KY 5a/156)
(Y+YT+Ö)+(N*[(ZT+Y)+(Y+N)]+Y+Ö)

N*[ZT+Y]+Y+Ö

Kıldan ince vü iti kılıçtan / Köpri kılup geçün diye ol sultân (TE 169b)
N*[ZT+Y]+Y+Ö

N*[cdu]+Y+Ö

— Hayır, dedi Ferit. (MNK: 33)
N*[cdu]+Y+Ö

N*[cdu+Ö+Y+cdu]+Y+Ö

“Fakat bunlar da bir şey değil evlâdım” diyordu kadın. (MNK: 25)
N*[cdu+Ö+Y+cdu]+Y+Ö

N*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö

— Amma da sular var, ha, dedi. Kalafat. (SK: 74)
N*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö

“Haceli’nin kerpiçleri kurudu mu acabola?” dedi İrazca. (YÖ: 100)
N*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö

N*[Y+cdu]+Y+Ö

“Eksik olma oğlum” dedi kadın. (MNK: 9)
N*[Y+cdu]+Y+Ö

N*[Y+Ö]+Y+Ö

— Yok bir şey, dedi Ferit. (MNK: 11)
N*[Y+Ö]+Y+Ö

N*[(ZT+Y)+(Y)]+Y+Ö

“Şimdi gider, gelirim” dedi Feridun. (MNK: 32)
N*[(ZT+Y)+(Y)]+Y+Ö

N*[Ö+Y+ZT]+Y+Ö

“Ben böyüdüm gayrı” dedi Ahmet. (YÖ: 11)
N*[Ö+Y+ZT]+Y+Ö

N*[Y]+Y+Ö

“Öldürecek misin?” dedi Haçça. (YÖ: 20)

N*[Y]+Y+Ö

[ve diğer örnekler: YÖ: 23, YÖ: 226]

N*[(Y)+(N+Y+cdu)]+Y+Ö

“Susmayın, bir söz söyleyin ya fu!” dedi Hacı. (YÖ: 46)

N*[(Y)+(N+Y+cdu)]+Y+Ö

N*[Y+ZT]+Y+Ö

“Git sağlıcağla” dedi Haçça. (YÖ: 221)

N*[Y+ZT]+Y+Ö

N*[YT+N+Y]+Y+Ö

“Buralara da tere, marul saçalım” diyordu Haçça. (YÖ: 21)

N*[YT+N+Y]+Y+Ö

N*[ZT+Y+cdu]+Y+Ö

“Hiç zahmet etmeseydin teyze” dedi Şakir Efendi. (YÖ: 215)

N*[ZT+Y+cdu]+Y+Ö

- **N+Y+YT**

Nesne, yüklem ve yer tamlayıcısı (N+Y+YT) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı kalıpta olmak üzere toplam üç örneği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesi kapsamındaki her üç örnek de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N*[cdu+Ö+Y]+Y+YT

“Hadi bakalım avrat, sen de en” dedi Haçça’ya. (YÖ: 13)

N*[cdu+Ö+Y]+Y+YT

N*[cdu+YT+Y+ZT]+Y+YT

“Arkadaşlar, eve gidelim ekmek yemeğe” dedi işçilerine. (YÖ: 51)

N*[cdu+YT+Y+ZT]+Y+YT

N*[Y]+Y+YT

Ahmet, altı yaşın sevimliliğiyle güldü. Sağlam, süt beyaz dişleri parladı:

“Alır mısın?” dedi babasına. (YÖ: 12)

((Ö+ZT+Y)+(N+Y))+(N*[Y]+Y+YT)

- **N+Y+ZT**

Nesne, yüklem ve zarf tümleci (N+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N*[ZT+ZT+ZT+Y]+Y+ZT

“İnip şu herifle bir takışayım mı?” diyordu kendi kendine. (YÖ: 54)

N*[ZT+ZT+ZT+Y]+Y+ZT

- **N+YT+Y**

Nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem (N+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

N*+YT+Y

Ayağınuñ şınduğın kimseye dimesi. (DK D242/8)

N*+YT+Y

- **Ö+N+Y**

Özne, nesne ve yüklem (Ö+N+Y) dizilişinin 25 farklı cümle kalıbında toplam 34 örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine göre kurallıdır. Bu cümlelere aktarmanın türü açısından bakıldığında dolaylı aktarma cümlesi üretiminin Ö+N*+Y dizilişi ile sınırlı olduğu, geri kalan dizilişlerin dolaysız aktarma cümlesi üretimi sergilediği görülmektedir.

Bu dizilişteki aktarma cümlesi kuruluşunun belirlenen ilk örnekleri Karahanlı Türkçesinde. Harezmi, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde de özne, nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesi kuruluşları belirlenebilmektedir.

Ö+N+Y dizilişinin Ö+N*+Y ve Ö+N*[Y]+Y kalıpları işlektir. Buna göre her iki kalıpta da biri Eski Anadolu Türkçesi, üçü Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam dört cümle bulunmaktadır.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

Ö+N*[Ö+Y]+Y

resul erni otka yüzün atğuçı / til ol tidi yığ til yul ottın yüzüñg (AH 159-160)
(Ö+N*[Ö+Y]+Y)+((Y+N)+(Y+YT+N))

Bayındır Han, senüñ olsun didi. (DK D216/13)
Ö+N*[Ö+Y]+Y

Bir gürühı şol yimişden yidiler / Kim yiyenler bu eyüdüdidiler (G 1559)
(Ö+YT+Y)+kim+(Ö+N*[Ö+Y]+Y)

Ö+N*[ZT+Ö+Y]+Y

bilig yind usanma bil ol haq resul / bilig çinde erse siz arkañg tidi (AH 103-104)
(N+Y)+(Y)+(Y)+(Ö+N*[ZT+Ö+Y]+Y)

Halk “Bu sefer Tatar vurdu!” dedi. (T: 13)
Ö+N*[ZT+Ö+Y]+Y

Ö+N*[N+ZT+Y]+Y

şerī‘at tiziñni tamām ört tøyür (MM 69)
Ö+N*[N+ZT+Y]+Y

Ö+N*[(cdu+N+Y)+(Y)]+Y

Kan Turalı mere kâfir aşlanuñı koyu vir gelsün didi. (DK D184/9-10)
Ö+N*[(cdu+N+Y)+(Y)]+Y

Ö+N*[Y]+Y

Beyrek hoş ola didi. (DK D296/2)
Ö+N*[Y]+Y

Recep:
— Kura çekelim, dedi. (T: 72)
Ö+N*[Y]+Y

Gözlerini onun yüzünden ayırmıyan Feridun:
— Sapsarısn! dedi. (MNK: 198)
Ö+N*[Y]+Y

Muhtar:
“Fenadır!..” dedi. (YÖ: 173)
Ö+N*[Y]+Y

Ö+N*[(Y)+(Y)]+Y

Dirse Hân varuñ getürüñ öldüreyim didi. (DK D19/12)
Ö+N*[(Y)+(Y)]+Y

Ö+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(N+Y)+(ZT+ZT+Y)+(Y)]+Y

Ba‘zılar: “Biz akına geldük, düşmen aramak hâcet değüldür; uğurumuz görelüm, düşmen gelürse Türk kazancı üzerinde, avı üzerinde ceng ider gibi çalışavuz, haklaşavuz”, didiler. (TE 85a)
Ö+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(N+Y)+(ZT+ZT+Y)+(Y)]+Y

Ö+N*[(ZT+N+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

Ba‘zı tavıçalar: “Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum” didiler. (TE 85a)
Ö+N*[(ZT+N+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

Ö+N*[(Ö+ZT+ZT+ZT+Y)+ve+(YT+Y)+(Ö+ZT+Y)+[(ZT+YT+Y)+(YT+Y)]]+Y

Ehl-i keşfî: “Biz ev bark terk idüp, mahzâ gazâda cân u baş oynamağa geldük; ve niçe bunun gibi garîme cevâb idegeldük. Bunların def ‘i bizüm ittifâkumuz ve avnümüz ile mümkündür. Bu mahal bize gösterilmez ise gemimüze girürüz, ırakdan temâşâcı oluruz”, didiler. (TE 44b)
Ö+N*[(Ö+ZT+ZT+ZT+Y)+ve+(YT+Y)+(Ö+ZT+Y)+[(ZT+YT+Y)+(YT+Y)]]+Y

Ö+N*[(Y+N)+(YT+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

Paşa “Alınız şu haini zaptiye müşirine götürünüz benim hatırım için cezanın en ağrını tertip eylesin” dedi. (DH: 88)
Ö+N*[(Y+N)+(YT+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

Ö+N*[ZT+ZT+Y]+Y

Kâtib-i Umumi Niyazi Bey:
— Şimdiden sonra ayda iki defa toplanacağız diyor. (AK: 51)
Ö+N*[ZT+ZT+Y]+Y

Ö+N*[(cdu+Ö+ZT+Y)+[ya+(Ö+N+Y)+ya+(Ö+N+Y)]]+Y

Necdet “İşte ben içimdeki kıyameti istiaba kadir değilim; ya ben onu boğacağım, ya o beni boğacak!” diyordu. (SG: 32)
Ö+N*[(cdu+Ö+ZT+Y)+[ya+(Ö+N+Y)+ya+(Ö+N+Y)]]+Y

Ö+N*[cdu+Ö+ZT+Y]+Y

Necdet:
— Lakin bu telefon muhaveresi hâlâ devam ediyor dedi. (SG: 30)
Ö+N*[cdu+Ö+ZT+Y]+Y

Ö+N*[Ö+ZT+ZT+N+Y]+Y

Pansiyon sahibi kadın; “Mister Nizami her akşam tam bir saat İsveç jimnastiği yapıyor” derdi. (T: 74)

$\ddot{O}+N^*[(\ddot{O}+ZT+ZT+N+Y)]+Y$

$\ddot{O}+N^*[(cdu+Y)+(Y)+(Y)]+Y$

Kalafat:

— Mademki elinden iş gelmiyor. Uyu, uyu, diyor. (SK: 77)

$\ddot{O}+N^*[(cdu+Y)+(Y)+(Y)]+Y$

$\ddot{O}+N^*[Y+\ddot{O}]+Y$

Bir tanesi “Saitmiş o...” dedi. (SK: 26)

$\ddot{O}+N^*[Y+\ddot{O}]+Y$

$\ddot{O}+N^*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+ZT+ZT+Y)]+Y$

Bayram:

“Teyze, sen otur, ben gidip bir bakayım” dedi, kalktı. (YÖ: 35)

$(\ddot{O}+N^*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+ZT+ZT+Y)]+Y)+(Y)$

$\ddot{O}+N^*[(\ddot{O}+YT+Y)+(N^*[Y]+Y)]+Y$

Mustafa:

“Ben muhtara anlatırım, “Vermediler” derim” dedi. (YÖ: 103)

$\ddot{O}+N^*[(\ddot{O}+YT+Y)+(N^*[Y]+Y)]+Y$

$\ddot{O}+N^*[(\ddot{O}+ZT+Y+YT+ZT^*[ZT+Y])+emme+(\ddot{O}+Y)]+Y$

Bayram:

“Ben çok dedim buna “Seyrek açalım” diye emme, bu senin gelinin dinlemedi ki” dedi.

(YÖ: 32)

$\ddot{O}+N^*[(\ddot{O}+ZT+Y+YT+ZT^*[ZT+Y])+emme+(\ddot{O}+Y)]+Y$

$\ddot{O}+N^*[Y+ZT+cdu]+Y$

Bayram:

“Git sağlıcağla Fatma” dedi. (YÖ: 221)

$\ddot{O}+N^*[Y+ZT+cdu]+Y$

$\ddot{O}+N^*[(Y)+(ZT+Y+\ddot{O})]+Y$

Ahmet:

“Oturmayacağız, hemen gideceğiz biz” dedi. (YÖ: 105)

$\ddot{O}+N^*[(Y)+(ZT+Y+\ddot{O})]+Y$

Ö+N*[YT+N+Y+cdu]+Y

Bayram:

“Bu çite birez daha çöyür getirmeli Haçça” dedi. (YÖ: 14)

Ö+N*[YT+N+Y+cdu]+Y

Ö+N*[(ZT+Ö+Y)+emme+(YT+Ö+Y)]+Y

Haçça:

“Bir daha evlenmeğe hacet yok emme, benden de hayır yok” dedi. (YÖ: 222)

Ö+N*[(ZT+Ö+Y)+emme+(YT+Ö+Y)]+Y

Ö+N*[(ZT+Ö+YT+Y)+(Ö+N+Y)]+Y

Haçça:

“Sekiz dokuz yıldan beri ben de sizin takıma karıştım. Yılanlar beni de kendilerine düşman bilmezler mi?” dedi. (YÖ: 24)

Ö+N*[(ZT+Ö+YT+Y)+(Ö+N+Y)]+Y

Bu dizilişte belirlenen dolaylı aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

Ö+N*+Y

Han kıızı boyı uzun Burla Hatun Kazanun geldiğin işitdi, atdan aygır deveden buğra koyundan
koç kırdurdi. (DK D135/5-6)
(Ö+N*+Y)+(N+Y)

Fatma Tosun Beyin de onu görmek istediğini söyledi. (MNK: 173)

Ö+N*+Y

[ve diğer örnek: MNK: 230]

Ahmet, bundan daha iyi nasıl çalışılabileceğini düşündü. (YÖ: 67)

Ö+N*+Y

- **Ö+Y+N**

Özne, yüklem ve nesne (Ö+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin 59 farklı cümle kalıbında toplam 61 örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Bu dizilişe sahip aktarma cümlelerinin belirlenen ilk örnekleri Eski Uygur Türkçesinde, Karahanlı, Harezm, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde de özne, yüklem ve nesne üyeli aktarma cümlesi kuruluşları görülmeye devam etmektedir.

Ö+Y+N dizilişinin Ö+Y+N*[(cdu+Ö+Y)+(ZT+Y)] kalıbında ikisi Eski Anadolu Türkçesi, diğeri Osmanlı Türkçesinde olmak üzere toplam üç cümle bulunmaktadır.

Ö+Y+N*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]

Biri ayur kazğanç neñ tarıǵ tarımaқта edgü yoǵ kim bir tarısar miñ tümen bolur. (EÖG 37)
Ö+Y+N*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]

Ö+Y+N*[ZT+Y]

Biri ayur öñtün kidin satıǵ[k]a yuluǵ[k]a barsar bay bolur. (EÖG 39)
Ö+Y+N*[ZT+Y]

Ö+Y+N*[(ZT+ZT+Y)+(Y)]

Biri ayur koy yılǵı ıǵıdser yılǵa aşılar bay bolur. (EÖG 38)
Ö+Y+N*[(ZT+ZT+Y)+(Y)]

Ö+Y+N*[(N+Y+Ö)+(YT+Y+N*[(Y+YT)+(Y)])+(Y+Ö)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT+ZT+cdu)]

bu aydı mini ıdı odǵur mıǵa / saǵa aydı kelgil maǵa bir tuǵa
aǵır boldı köñli yatur inçikın / tegip tuǵ aǵar bir ay köñli yakın (KB 5962-5963)
Ö+Y+N*[(N+Y+Ö)+(YT+Y+N*[(Y+YT)+(Y)])+(Y+Ö)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT+ZT+cdu)]

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+Ö)+(Ö+YT+Y)+(N+Ö+ZT*[Y]+Y)]

bu ay toldı aydı söz aǵı telim / ǵalı sözleyü bilse uş bu tilim
yava söz biligsiz tilindin çıkar / biligsiz kişig bilge yılǵı atar (KB 984-985)
Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+Ö)+(Ö+YT+Y)+(N+Ö+ZT*[Y]+Y)]

Ö+Y+N*[(Y+N)+(N+Y)]

baǵa kördüm erse yinik boldı yük / özüm aydı sözle sözüñ barı tók (KB 195)
(ZT+Y+Ö)+(Ö+Y+N*[(Y+N)+(N+Y)])

Ö+Y+N*[(Y)+(Y+Ö)+(YT+Y)+(Y+Ö)]

ilig aydı kim sen negü ol atıñ / ǵayudın kelir sen negü ol yatıñ (KB 583)
Ö+Y+N*[(Y)+(Y+Ö)+(YT+Y)+(Y+Ö)]

Ö+Y+N*[(ZT+YT+Y)+(Y+N+Ö)+(N+Y)+(ZT+Y+YT+N+N*)]

ħacıb aydı aşnu maǵa kelsüni / köreyin anı men mini körsüni
yana uǵtura yın iligke bu söz / ǵayu kün körüngü ǵaçan kelgü öz (KB 509-510)
Ö+Y+N*[(ZT+YT+Y)+(Y+N+Ö)+(N+Y)+(ZT+Y+YT+N+N*)]

Ö+Y+N*[YT+Y+ZT]

ebū yūsuf ayturbulardın bəriñ / eger bolsa sanı zekāt bėrgüçe (MM 225)
Ö+Y+N*[YT+Y+ZT]

Ö+Y+kim+N*[Ö+Y]

Gerçi taķdır Tañrı'dandur her işe / Hiç kimesne eydimez kim bu nişe (G 874)
(ZT+Ö+Y+YT)+(Ö+Y+kim+N*[Ö+Y])

Ö+Y+kim+N*[Ö+Y+ZT]

Ger vuñuş u ger tıyūr ger ins ü cān / Didiler kim sen resülsın bī-gümān (G 169)
Ö+Y+kim+N*[Ö+Y+ZT]

Ö+Y+N*[(cdu+Y)+(Y+YT)+(Y+N[(Y)+(Y)+(Ö+YT+Y)+(Y)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT))]+(Ö+Y)+(Ö+Y+N)+(Y)+(Ö+Y)+(Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+[(Y)+(Ö+Y)]]

Ādem eytdi yā Īlāhā Rabbenā / Suçlu oldum ra ħmet it ben miskine
Bilürem eksüklüyem suç işledüm / Kendü kendü nefsüme zılm eyledüm
Tevbe kıldum döndüm uş senden yaña / Kamu eksügüm-ile geldüm saña
Sen Raħīm'sin hem Kerīm'sin hem Ğafūr / Hem Ğadīm'sin hem Muķīm'sin hem Şabūr
Ben bilürem suçımı kıldum günāh / Sen kerımsin yarlığa iy Pādişāh
Dāyimā bizden yañadan suç-durur / Yarlığa ğıl raħmetüñ üküş-durur (G 890-895)
Ö+Y+N*[(cdu+Y)+(Y+YT)+(Y+N[(Y)+(Y)+(Ö+YT+Y)+(Y)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT))]+(Ö+Y)+(Ö+Y+N)+(Y)+(Ö+Y)+(Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+[(Y)+(Ö+Y)]]

Ö+Y+N*[(N+Y)+(ZT+Y)]

Begler eytdi didüğüñ işleyelüm / Buyurursañ yapmağa başlayalum (G 1517)
Ö+Y+N*[(N+Y)+(ZT+Y)]

Ö+Y+N*[(Y+Ö)+(YT+Y+Ö+N)+(Ö+ZT+N+Y)+(YT+N+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(Ö {Y})+(Ö+Y)]

İblis eytdi senlüdür bu cümle iş / Senden alur kamu 'ālem perveriş
Sen ezelde bu işi düzmiş-idüñ / 'Arş üzre nüşhasın yazmış-idüñ
Her bir iş kim işlenür fitne senüñ / 'Ālem içre yörüyen fetvā senüñ
Bu iş içre suçı ne ben miskinüñ / Emr ü taķdır ü dilek cümle senüñ (G 884-887)
Ö+Y+N*[(Y+Ö)+(YT+Y+Ö+N)+(Ö+ZT+N+Y)+(YT+N+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(Ö {Y})+(Ö+Y)]

Ö+Y+N*[(Y+Ö+ZT)+((N+Y)+kim+(Y+ZT))]

Bunlar eytdi dönmezüz biz söz ile / Nesne göster kim görelüm göz ile (G 237)
Ö+Y+N*[(Y+Ö+ZT)+((N+Y)+kim+(Y+ZT))]

$\ddot{O}+Y+N*[((Y+N)+\textbf{kim}+(\ddot{O}+Y+N))]$

Sultān eydür getürüñ mi'mārları / Kim bularyapabilür dīvārları (G 1518)
 $\ddot{O}+Y+N*[((Y+N)+\textbf{kim}+(\ddot{O}+Y+N))]$

$\ddot{O}+Y+N*[(Y+ZT)+(Y+ZT)]$

Begler eytdi maḥkumuz ne dir-iseñ / İşleyevüz niçe ḥükm ider-iseñ (G 1510)
 $\ddot{O}+Y+N*[(Y+ZT)+(Y+ZT)]$

$\ddot{O}+Y+N*[cdu+Y+YT+cdu]$

şehir halkı didiler iy nāzenīn / şatma taşradan gelene ya emīn (KY 29b/1133)
 $\ddot{O}+Y+N*[cdu+Y+YT+cdu]$

$\ddot{O}+Y+N*[cdu+\ddot{O}\{Y\}+ZT]$

yūsuf eydür iy şehen-şāh-ı cihān / tanıgum vardır benüm uşbu zamān (KY 18a/670)
 $\ddot{O}+Y+N*[cdu+\ddot{O}\{Y\}+ZT]$

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)]$

yūsuf eydür iy cemā'at siz gelüñ / gönülünüz kanda diler ise varuñ (KY 22a/848)
 $\ddot{O}+Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)]$

yūsuf eydür iy züleyḥā sen dile / ḥācetüñ ne varısa gelsün dile (KY 50b/2013)
 $\ddot{O}+Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)]$

her kes dērlerdi 'acabā bu şenligüñ a şlı nedür niye olur (THG 27a/2)
 $\ddot{O}+Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)]$

$\ddot{O}+Y+N*[N+Y+\ddot{O}]$

şāh buyurdi etmegi yisün ḥabbāz / aḡuluydı yimedi anı ḥabbāz (KY 21a/789)
 $(\ddot{O}+Y+N*[N+Y+\ddot{O}])+((Y)+(Y+N+\ddot{O}))$

$\ddot{O}+Y+N*[(N+Y+YT)+[(Y+N)+(ZT+Y+YT)]]$

şāh eytdi at ṭon iletüñ aña / aluñ anı tiz gelün benden yaña (KY 26a/1007)
 $\ddot{O}+Y+N*[(N+Y+YT)+[(Y+N)+(ZT+Y+YT)]]$

$\ddot{O}+Y+N*[(N+Y)+(ZT+\ddot{O}+YT+Y)]$

şāh eytdi anı āzād eylegil / benüm içün sen aña dād eylegil (KY 26a/1005)
 $\ddot{O}+Y+N*[(N+Y)+(ZT+\ddot{O}+YT+Y)]$

Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)+(ZT+YT+Y)]

yūsuf eydür tañrı anı söylede / gördüğünde şāha ta kırıeylede (KY 18a/673)
Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)+(ZT+YT+Y)]

Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y+YT)+(ZT+Y)+(Ö+Y+YT)]

yūsuf eydür ben niçün baķam saña / eyle olmaz ol revā gelmez baña (KY 15a/547)
Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y+YT)+(ZT+Y)+(Ö+Y+YT)]

Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)]

yūsuf eydür siz niçün gıtmediñüz / beni koyup nişe terk itmediñüz (KY 22b/865)
Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)]

Ö+Y+N*[(Y+N+YT)+(Ö+Y+YT)]

mālik eydür şatuñuz anı baña / benden artuķ müşteriyoķdur buña (KY 7a/243)
Ö+Y+N*[(Y+N+YT)+(Ö+Y+YT)]

Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]

yūsuf eydür tiz buları ķonduruñ / ol benüm kiçi sarāya indiruñ (KY 31b/1221)
Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]

Ö+Y+N*[(ZT+Y+cdu)+(N+YT+Ö+Y)]

yūsuf eydür niçin aġlarsın yigit / hāl lūñ aḥvālūñ baña sen ‘arz it (KY 36a/1413)
Ö+Y+N*[(ZT+Y+cdu)+(N+YT+Ö+Y)]

Ö+Y+N*[cdu+Y]

Ķara Gōne oġlı Ķara Budaġ aydur: Aġam Ķazan maşlahatdur. (DK D37/1-2)
Ö+Y+N*[cdu+Y]

Ö+Y+N*[cdu+YT+Y]

Tekür aydur: Yigit ne yirden gelürsin? (DK D179/2-3)
Ö+Y+N*[cdu+YT+Y]

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]

Ķāfirler aydur: Bu at Begilüñdür, biz kaçaruz. (DK D246/12)
Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y)]

Kazan Big aydur: Bu hüner atun-mıdur, erün-midür? (DK D238/4-5)

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y)]

Ö+Y+N*[Y+Ö]

Egrek aydur: Kanı ol delü yigit (DK D266/3)

Ö+Y+N*[Y+Ö]

Ö+Y+N*[(ZT+Ö+ZT+YT+Y)+(Ö+Y+ZT)]

Korçut Ata ayıtdı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamât kopınça. (DK D2/4-6)

Ö+Y+N*[(ZT+Ö+ZT+YT+Y)+(Ö+Y+ZT)]

Ö+Y+ki+N*[(Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+Ö+Y)]

Kıral eyitmiş ki: “Çün böyledür, yarın yörüiş olsun. Müsahhar ider isem yakam, yıkam; göçüm hılâf-ı murâd görünür ise, yine göçmek mümkün.” (TE 125a)

Ö+Y+ki+N*[(Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+Ö+Y)]

Ö+Y+N*[(cdu+YT+Y)+ve+(ZT+YT+Y)]

Hazret-i Zekeriyâ eyitti: “Yâ mel’ûn! Âdem oğlanlarının kankı fi’linden safâ sürersin, ve kankı hâlde ana zafer bulursın?” (TE 16b-17a)

Ö+Y+N*[(cdu+YT+Y)+ve+(ZT+YT+Y)]

Ö+Y+N*[(cdu+Y+YT+Ö)+[(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)]+(Ö+ZT+Y)+(Ö{YT+Y})+[(Ö+N+Y)+(Y)]+(YT+Y)+(Ö+Y)+(Y+ZT)]

Mecnûn dedi ey vefâlu yârum / Yohdur mı bu yolda neng ü ârum

Cânâneye cân veren yetüpdür / Cân vermeyen arada itüpdür

Ol düstuma degüldi düşmen / Hem ol ana âşık idi hem men

Ol cânını verdi vâsıl oldu / Öz mertebesinde kâmil oldu

Naksum menüm ermedi kemâle / Ayb eyleme aglasam bu hâle (LM 2470-2474)

Ö+Y+N*[(cdu+Y+YT+Ö)+[(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)]+(Ö+ZT+Y)+(Ö{YT+Y})+[(Ö+N+Y)+(Y)]+(YT+Y)+(Ö+Y)+(Y+ZT)]

Ö+Y+N*[(cdu+ZT+Y+N)+(Ö{Y})+(ZT+ZT+Y+N)]

Mecnûn dedi ey dür-i yegâne / Mecnûna bilür misen nişâne

Ol şiftenün nedür nişânı / Gördükde neden bilürsen anı (LM 2578-2579)

Ö+Y+N*[(cdu+ZT+Y+N)+(Ö{Y})+(ZT+ZT+Y+N)]

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y+Ö)]

Mecnûn dedi ehl-i aşk olur hâr / Hüsn ehlinedür sa fâ sezâ -vâr (LM 2583)
Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y+Ö)]

Ö+Y+N*[(Y+Ö)+(Y+N+ZT)+(ZT+ZT+Y)]

Sayyâd dedi budur ma ‘âşum / Açman ayagın gederse başum
Katlinde bu saydun etsem ihmâl / Etfâl ü ıyâlûme n’olur hâl (LM 1170-1171)
Ö+Y+N*[(Y+Ö)+(Y+N+ZT)+(ZT+ZT+Y)]

Ö+Y+N*[cdu+Ö+Y]

‘ömer ağa eyitdi sultānum istedüğün ādem budur (THG 29a/13)
Ö+Y+N*[cdu+Ö+Y]

Ö+Y+N*[(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)]

gāzī ḥasan paşa eyitdi ol gayri dili getürün görelüm berāber söyler mi (THG 16b/5-6)
Ö+Y+N*[(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)]

Ö+Y+N*[N+YT+Y]

gāzī ḥasan paşa eyitdi bu firengi kıanda dutduñuz (THG 29a/12-13)
Ö+Y+N*[N+YT+Y]

Ö+Y+N*[Ö+Y]

gāzī ḥasan paşa eydür ol vilāyetün adı nedür (THG 16a/13)
Ö+Y+N*[Ö+Y]

Ö+Y+N*[(Ö+Y)+[(Y)+ve+(Ö+Y)]]

gāzī ḥasan paşa eyitdi saña sorduğum budur ne yerlûsin ve ol [yol]daşuñuz ne yerlûdür (THG 33a/6-7)
Ö+Y+N*[(Ö+Y)+[(Y)+ve+(Ö+Y)]]

Ö+Y+N*[(Y)+(Y)]

ferdinan kırāl eyitdi göreyim sizi intikām alasız (THG 13a/8-9)
Ö+Y+N*[(Y)+(Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+(N+Y)+(Y)]

kırāl eyitdi getürün haberinedür göreyim (THG 31a/1)
Ö+Y+N*[(Y)+(N+Y)+(Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+(N+YT+Y)+zira+(N*[Ö+Y]+Y)]

ol dil eydür gerçektür macarı ı kal'anuñ eñrâ fına oğratmıyürler zîrâ anlar türk ile birdür dërler (THG 16b/3-5)

Ö+Y+N*[(Y)+(N+YT+Y)+zira+(N*[Ö+Y]+Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+(ZT+Y)]

ibrâhîm paşa dëdi amân vërün çıkup gitsünler (THG 4b/7-8)

Ö+Y+N*[(Y)+(ZT+Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+ve+(ZT+ZT+Y)]

dil eydür buluşdılar ve ne dëdiler ise bir bir söylediler (THG 25a-25b/13-1)

Ö+Y+N*[(Y)+ve+(ZT+ZT+Y)]

Ö+Y+N*[(YT+Y)+zira+(Ö+Y)]

ol eyitti kırâldan ğayriye dëmezem zîrâ benüm ğaberüm çokdur (THG 30b/9-10)

Ö+Y+N*[(YT+Y)+zira+(Ö+Y)]

Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]

hasan paşa eyitdi imdi bu geçe olan şenligünüz ne idi (THG 16a/9-10)

Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]

Ö+Y+N*[(ZT+YT+Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)]

ğāzī hasan paşa eydür şimdi 'askerünüzde macar ve hırvat var-mıduranlardan bir kimse('i) kal'a altına gelmezler şimdiye dek ne-ka'dar dil almış isek hep sizden alındı (THG 16b/1-3)

Ö+Y+N*[(ZT+YT+Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+[(YT+Y)+(Y)]]

Gayret dedi Aşkar'a süvâr ol / Bu kal'ada kalma râh-vâr ol (HA 1726)

Ö+Y+N*[(Y)+[(YT+Y)+(Y)]]

Ö+Y+ki+N*[N+ZT+Y]

Dürdâne diyordu ki:

— Seni artık benden usanmış gibi görüyorum. (DH: 57)

Ö+Y+ki+N*[N+ZT+Y]

Ö+Y+N*[(N+ZT+Y)+(ZT+Y)]

Yahya Aziz sordu:

— Sizi o geceden sonra ziyaret edemedim. Bazı bazı buna benzer krizler geçirir misiniz?

(MNK: 143)

Ö+Y+N*[(N+ZT+Y)+(ZT+Y)]

Ö+Y+ki+N*[(Ö+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(YT+ZT+Y)+(N+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)]

İyi tanınmış bir süvari zabiti olan erkek kardeşi derdi ki: “Safınazın iyi hoca, benim iyi süvari olmam sırf bir psikoloji meselesidir. Çocuk ve at, bunlar pek birbirine benzer. İkisine de iyi bakmalı. İkisinin de istediğini yapmamalı. Yalnız beklemedikleri zamanda ikisinin de ağzına bir parça şeker verirsiniz kuzu gibi arkanızdan gelir.” (T: 137)

Ö+Y+ki+N*[(Ö+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(YT+ZT+Y)+(N+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)]

Ö+Y+N*[(Y)+(YT+Y)]

Ferit düşündü: Benim kalemim. Nilüfer’de kalmıştı. (MNK: 111)

Ö+Y+N*[(Y)+(YT+Y)]

- **Ö+ZT+Y**

Özne, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin 14 farklı cümle kalıbında toplam 16 örneği tespit edilmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Özne, zarf tümleci ve yüklem üyeli aktarma cümlesi kuruluşları Orhun Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinlerinden belirlenebilmektedir.

Bununla birlikte Ö+ZT+Y dizilişinin Ö+ZT*[(Ö+Y)+Y] kalıbı hem Orhun Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi, Ö+ZT*[Y]+Y kalıbı ise hem Eski Uygur Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi kapsamında benzer aktarma cümlesi üretimleri sergilemesi bakımından dikkati çeker.

Ö+ZT*[(Ö+Y)+Y]

k(a)ra bod(u)n k(a)g(a)n(ı)m k(e)lti tip ög(i)r(i)p s(e)b(i)nti (BK D41)

Ö+ZT*[(Ö+Y)+Y]

Cemil: “Araba bekliyor!” diye yutkundu. (YS: 77)

Ö+ZT*[(Ö+Y)+Y]

Ö+ZT*[Y]+Y

Ol kızlar kapağcı biz tip tidi. (EÖG 110)

Ö+ZT*[Y]+Y

Bayram, “Dinliyorum” deyip sustu. (YÖ: 79)

Ö+ZT*[Y]+Y

Ö+ZT*[(ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(Y)]+Y

Udçı er neg[ü]lüg barıǵsadıǵaz köñlüñüzni kim birtti barmañ tip tidi. (EÖG 180)

Ö+ZT*[(ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(Y)]+Y

Ö+ZT*[N+Y]+Y

Kāfirler yalan söylersiz diyü taşa tutdılar. (DK D284/2-3)

Ö+ZT*[N+Y]+Y

Ö+ZT*[cdu+N+YT+Y]+Y

Seniha:

— Ayol, çocuǵu nereye götürüyorsunuz? diye seslendi. (KK: 62)

Ö+ZT*[cdu+N+YT+Y]+Y

Ö+ZT*[[YT...]+(Ö+cdu+Y)]+Y

İsmail:

— Herif altı yıla yakındır köyün mezarlığında... Kemikleri bile kalmadı.

Der demez yüzüne sükûn geldi. (T: 31)

Ö+ZT*[[YT...]+(Ö+cdu+Y)]+Y

Ö+ZT*[cdu+Y+Ö]+Y

Arkasından bakan Ferit “güzel kız, ölme sen” diye düşündü. (MNK: 109)

Ö+ZT*[cdu+Y+Ö]+Y

Ö+ZT*[[ZT...]]+Y

Kucağında tohum çıkılarıyla dolu bir kalbur tutan karısı:

“Eğer mahsul zamanı selgelip her şeyi silip süpürmezse...” diye gülümseyordu. (YÖ: 11)

Ö+ZT*[[ZT...]]+Y

Ö+ZT*[N+Y+cdu]+Y

Fatma:

“Çamaşır mı yuya caksın hala?” diye sordu. (YÖ: 217)

Ö+ZT*[N+Y+cdu]+Y

Ö+ZT*[N+Y+cdu+ZT]+Y

İrazca:

“Ne düşünüyorsun oğlum derin derin?” diye bağırdı. (YÖ: 140)

Ö+ZT*[N+Y+cdu+ZT]+Y

Ö+ZT*[N+ZT+Y+cdu]+Y

Haçça:

“Oğlunu bir güzel donattın hey’erif!” diye söylendi. (YÖ: 12)

Ö+ZT*[N+ZT+Y+cdu]+Y

Ö+ZT*[ZT+Y]+Y

Kara Bayram:

(Heç olmazsa Memmet Hafızdan eyi söylüyor) diye düşünüyordu. (YÖ: 265)

Ö+ZT*[ZT+Y]+Y

Ö+ZT*[(ZT+Y)+(Y)]+Y

Sultanca:

“İçeri girin oturun” diye yer gösterdi. (YÖ: 105)

Ö+ZT*[(ZT+Y)+(Y)]+Y

Ö+ZT*[ZT+YT+YT+N+Y]+Y

Cemil: “Şimdi denizde olanlara Allaktan destek isteyecek” diye bekledi. (YS: 18)

Ö+ZT*[ZT+YT+YT+N+Y]+Y

- **Y+N+Y**

Yüklem, nesne ve yüklem (Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı kalıpta toplam 15 örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+N+Y dizilişine sahip aktarma cümlesi kuruluşunun ilk örnekleri, Eski Anadolu Türkçesinde. Özellikle *Dede Korkut*’ta *ay-* ve *di-* fiilli yüklemeler ile çerçevelenmiş alıntı sözler; bu dizilişte çeşitlenmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin ardından bu dizilişin tek örneği, Osmanlı Türkçesinde.

Y+N*[ZT+ZT+Y]+Y

Şıdırlar oklu okın söylediler / Ne dir-iseñ imdi söyle didiler (G 577)

(Y+Ö+N)+(Y+N*[ZT+ZT+Y]+Y)

Y+N*[(cdu)+(Y)+(Y)+(YT+Ö+Y)]+Y

Çoban şehid olan qardaşların Həqinə qodı, kəfirler leşinden bir böyük depe yıgdı, ça kmaq ça kupa od ya kdı, da hı kepeneginden kurumsı idüp yarasına başdı, yoluñ kıyısın alup oturdı, ağladı şı kladı, aydur: Salur Kazan, Big Kazan, ölü misin diri-misin, bu işlerden haberüñ yok-mıdur didi (DK D42/4-9)

((Ö+N+YT+Y)+(N+Y)+(ZT+N+Y)+**da hı**+(ZT+YT+Y)+(ZT+Y)+(Y))+(**Y+N***[(cdu)+(Y)+(Y)+(YT+Ö+Y)]+Y)

Y+N*[(cdu+N+Y+Y)+**amma**+(YT+Y)]+Y

Perri kıızı geldi, aydur: Çoban amanatuñ gel al, amma Oğuzuñ başına zaval getürdüñ didi. (DK D215-216/13-1)

(Ö+Y)+(Y+N*[(cdu+N+Y+Y)+**amma**+(YT+Y)]+Y)

Y+N*[(cdu+(Y)+(YT+Y)]+(Y)]+Y

Aydur: Mere kavat, varbigüñe di gelsün didi. (DK D289/4-5)

Y+N*[(cdu+(Y)+(YT+Y)]+(Y)]+Y

Y+N*[(cdu+YT+Y)+(Y)]+Y

Aydur: Mere kavat oğlı bigüñe di gelsün didi. (DK D288/8-9)

Y+N*[(cdu+YT+Y)+(Y)]+Y

Y+N*[(cdu+ZT+Ö+Y)+**kim**+(N*[(N+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y)]+Y

Ayıldılar: Hanum bu gün Bayındır Handan buyruk şöyledür kim oğlı kıızı olmayanı Tañrı Ta'ala qarğayupdur biz da hı qarğaruz dimişdür didiler. (DK D12/2-4)

Y+N*[(cdu+ZT+Ö+Y)+**kim**+(N*[(N+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y)]+Y

Y+N*[(Ö+Y)+(Y)+(Y)]+(ZT+ZT+Y)+[(Y)+(Y)+(Ö+Y)+(Y)]+Y

Böyle digeç Dirse Han hatunına cavab virmedi, ol kırk nāmerd qarşu geldi, aydur: Oğluñ sağdur esendür, avdadur, bu gün yarın kanda ise gelür, kırkma kayurma, big serhoşdur cavab viremez didiler. (DK D25-26/11-2)

((ZT+Ö+YT+Y)+(Ö+Y))+(Y+N*[(Ö+Y)+(Y)+(Y)]+(ZT+ZT+Y)+[(Y)+(Y)+(Ö+Y)+(Y)]+Y)

Y+N*[(Ö+Y+cdu)+(Ö+Y+cdu)]+(Ö+YT+N+Y+cdu)]+Y

Çoban böyle digeç Kazan āh itdi, 'aklı başından gitdi, dünya 'ālem gözine karangu oldı, aydur: Ağzuñ kunsun çoban, dilüñ çürisün çoban, Qādir senüñ alnuña kada yazsun çoban didi. (DK D48/3-6)

((ZT+Ö+Y)+(Y)+(Ö+YT+Y))+(Y+N*[(Ö+Y+cdu)+(Ö+Y+cdu)]+(Ö+YT+N+Y+cdu)]+Y)

Y+N*[(cdu+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N*[(Ö+ZT+Y)]+Y)+(Ö+Y)+(Ö+N+Y)+(YT+Y)+(Ö+Y)+[(Y{Ö})+Y]]+Y

Vardı bu kırk yigidiñ yigirmisi bir yaña yigirmisi dağı bir yaña oldı. Evvel yigirmisi vardı, Dirse Hana bu haberi getürdi, aydur: Görür-misin Dirse Han neler oldı, yarınmasun yarçınmasun, senüñ oğluñ kür kopdı, erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel kopdı-y-ise çeküp aldı, ağ şakallu kocanuñ ağzın sögdi, ağ pürçeklü karınuñ südin tartdı, ağan tırı şulardan haber kiçe, arķurı yatan Ala Tağdan teber aşı, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlu böyle bid'at işlemiş diyeler, gezdüğüñden öldüğüñ yig ola, Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazabeyleye, böyle oğul senüñ neñe gerek, böyle oğul olma kdan olmamak yigdür öldürseñe didiler. (DK D18-19/13-12)

((Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(YT+N+Y))+Y+N*[(cdu+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N*[(Ö+ZT+Y]+Y)+(Ö+Y)+(Ö+N+Y)+(YT+Y)+(Ö+Y)+[(Y{Ö})+Y])]+Y

Y+N*[(Y)+(Y)+(N+Y)+(N+YT+YT+Y)]+Y

Ol kırk nāmerd dağı bunu gördiler. Ayıtdılar: Gelüñ varalum şol yigidi tutup getürelüm, ikisini bir yirde kāfire yetürelüm didiler. (DK D31/8-10)

((Ö+N+Y)+(Y+N*[(Y)+(Y)+(N+Y)+(N+YT+YT+Y)]+Y)

Y+N*[(YT+N+Y)+(Ö+Y)]+(Ö+YT+ZT+Y)]+Y

Oğlan fikr eyledi, aydur: Bir tama direk ururlar, ol tama tayağ olur, ben bunuñ alına niye tayağ olurun tıururıñ didi. (DK D16-17/13-2)

((Ö+Y)+(Y+N*[(YT+N+Y)+(Ö+Y)]+(Ö+YT+ZT+Y)]+Y)

Y+N*[(ZT+cdu+Ö+YT+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y+Y)+(YT+Y)+(YT+Y+Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N*[(Ö+ZT+Y]+Y)+(N+Y)+(YT+YT+Y)+(Ö+Y)+(Y)]+Y

Böyle digeç hanum ol nāmerdlerüñ yigirmisi dağı çıka geldi ve bir kov anlar dağı getürdiler. Aydur: Kalkubanı Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü tıurdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasınıñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi, anası-y-ile şöhet eyledi, atasına kaşd eyledi, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, arķurı yatan ala tağdan haber kiçe, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlu böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanun katında saña kazab ola, böyle oğul neñe gerek, öldürseñe didiler. (DK D19-20/13-10)

((ZT+cdu+Ö+Y)+ve+(N+Ö+Y))+Y+N*[(ZT+cdu+Ö+YT+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y+Y)+(YT+Y)+(YT+Y+Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N*[(Ö+ZT+Y]+Y)+(N+Y)+(YT+YT+Y)+(Ö+Y)+(Y)]+Y)

Y+N*[(ZT+cdu+YT+Y)+(Ö+YT+Y)]+Y

Dirse Han yirinden örü tıurdı, aydur: Kalkubanı yigitlerüm yirüñüzden örü tıurıñ, bu qarayıb baña ya bendendürya hatundandur didi. (DK D12/4-6)

((Ö+YT+Y)+(Y+N*[(ZT+cdu+YT+Y)+(Ö+YT+Y)]+Y)

Y+N*[(ZT+ZT*[(Ö+Y)+YT+Y]]+Y

Boyı uzun Burla Hatun bunu işitdi, yüregi-y-ile canına odlar düşdi. Kırk ince billü kızuñ içine girdi, ögüt virdi, aydur: Kanķıñuza yapışurlar-ise Kazan hatunı kanķıñuzdır diyü, kırk yirden avaz viresiz didi. (DK D51/7-10)

((Ö+N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(Y))+Y+N*[(ZT+ZT*[(Ö+Y)+YT+Y]]+Y)

Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+N+N+Y)]+Y

dédiler meger ƙal'anuŋ [topları] āšikāre dururmış biz aŋı ġayri nesne ŝanurdük dédiler (THG 12b/8-9)

Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+N+N+Y)]+Y

• **Y+Ö+N**

Yüklem, özne ve nesne (Y+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında altı örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+Ö+N dizilişine sahip aktarma cümlesinin ilk örnekleri, Karahanlı Türkçesinde, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi kapsamındaki eserlerde de bu dizilişteki aktarma cümlelerinin takibi yapılabilmektedir.

Y+Ö+N*[ZT[Ö+Y]+Y+Ö]

muŋgar meŋzetü sözler öglüg kişi / kim öglüg sözün tutsa itlür işi (KB 820)

Y+Ö+N*[ZT[Ö+Y]+Y+Ö]

Y+Ö+N*[(Ö+ZT+Y)+(Y+N)]

ötündi bu ögdülmüş ilig ƙutı / uzun kiç tirilsü ya dılsu atı (KB 1585)

Y+Ö+N*[(Ö+ZT+Y)+(Y+N)]

Y+Ö+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]

ayursen keğim ton şerab aş kerek / telim mal öküş ƙul ƙara-baş kerek (AH 297-298)

Y+Ö+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]

Y+Ö+ki+N*[(Y+N)+(Y)+(N+Y)]

ça ġırır ĥabbāz ki iç megil ŝarāb / a ġuludur içüñi eyler ĥarāb (KY 21a/787)

Y+Ö+ki+N*[(Y+N)+(Y)+(N+Y)]

Y+Ö+N*[Y+Ö+cdu]

Ƙamu bunlara ġlaŝur ba ƙmaz aŝa / Ŝordı Yūsuf yemedüñüz siz paŝa (YZ 37a/10)

((Ö+Y)+(Y+YT))+(Y+Ö+N*[Y+Ö+cdu])

Y+Ö+N*[Y+Ö]

Anuñçün ƙalb-i mü'min oldı 'arş-ı a'zam-ı Bârî / Didi 'ârif benem ol noƙta-imevzû'a tahte'l-bâ
(NBDI I/55)
(ZT)+(Y+Ö+N*[Y+Ö])

- **Y+N+ZT**

Yüklem, nesne ve zarf tümleci (Y+N+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+N+ZT*[Y+Ö+Y]

bitidim bu tañsuƙ turaƒ sözlerin / ƙalı barsa özüm sözüm ƙalsu tip (AH 475-476)
Y+N+ZT*[Y+Ö+Y]

- **Y+YT+N**

Yüklemine yerine göre devrik olan kuruluşlardan biri de yüklem, yer tamlayıcısı ve nesne (Y+YT+N) dizilişindeki aktarma cümlesidir. Bu dizilişte her biri farklı cümle kalıbında toplam dört cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelere aktarmanın türü açısından bakıldığında dolaylı aktarma cümlesi üretiminin Y+YT+N* dizilişi ile sınırlı olduğu, geri kalan dizilişlerin dolaysız aktarma cümlesi üretimi sergilediği görülmektedir.

Y+YT+N dizilişine sahip aktarma cümlesi kuruluşunun ilk örnekleri, Eski Anadolu Türkçesindedir. Diğer örnekler, Osmanlı Türkçesi kapsamındadır.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

Y+YT+N*[(YT+Y)+(Y+Ö)]

Eyt baña ƙançaru vardı ƙanı ol/ Şunu bilendür ki bildi anı ol (G 2268)
(Y+YT+N*[(YT+Y)+(Y+Ö)])+(Y+ki+(Y+N+Ö))

Y+YT+N*[(Y+Ö+YT)]

Geldi anası didi atasına / 'âşık olmış ƙızıuñ âdem hâşına (KY 9b/330)
(Y+Ö)+(Y+YT+N*[(Y+Ö+YT)])

Y+YT+N*[Y+Ö]

Dersüz mana var dil-rübâlar / Leylî kimi çoh perî-likâlar (LM 1010)
Y+YT+N*[Y+Ö]

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

Y+YT+N*

Söylərdi benefşeye gam-ı dil / Kim söyleye olsa yâra vâsıl (LM 818)
(Y+YT+N*)+kim+(Y+ZT)

• **YT+N+Y**

Yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı kalıpta olmak üzere toplam dört örneği belirlenmiştir. Dört örnekten üçü Türkiye Türkçesinde, biri Eski Anadolu Türkçesindedir. Dört aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından YT+N*+Y kalıbındaki dolaylı aktarma cümlesi üretiminin tek örneği Türkiye Türkçesindedir. Geri kalan aktarma cümleleri dolaysız aktarma cümlesidir.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

YT+N*[Y]+Y

Meger sultanum, Dirse Hanuñ oğlançuğı üç da hı ordu uşağı meydanda aşuq oynarlar-idi. Buğayı kıoyu virdiler, oğlançuklara kaç didiler. (DK D16/2-4)
((cdu+Ö+YT+Y)+(N+Y))+(YT+N*[Y]+Y)

YT+N*[(N+ZT+Y+ZT)+[(ZT+Y)+(ZT+Y)]]+Y

Bana:

— Taşı yavaşça bırakıver ben işaret verince. Ondan sonra el sürme, hiç dokunma, der. (SK: 45)

YT+N*[(N+ZT+Y+ZT)+[(ZT+Y)+(ZT+Y)]]+Y

YT+N*[(Y)+(Y)]+Y

Balık verilmemiş adam kahvenin bir iskemlesine çökmüştü. Kahveci başına dikilmişti. Kahveciye:

— Kalkacağız, kalkacağız, dedi. (SK: 64)
((Ö+YT+Y)+(Ö+Y))+(YT+N*[(Y)+(Y)]+Y)

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

YT+N*+Y

Ferit bir çare düşündü. Kadına bir havluyu tavandaki ampule sararak iyice ısıtmasını ve çocuğun midesi üzerine koymasını tavsiye etti. (MNK: 15)
(Ö+N+Y)+(YT+N*+Y)

- **YT+Y+N**

Yüklemin yerine göre devrik olan kuruluşlardan biri de yer tamlayıcısı, yüklem ve nesne (YT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesidir. Bu dizilişte her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere üç aktarma cümlesi tespit edilmiştir.

İlk örneği Tunyukuk yazıtından belirlenen YT+Y+N dizilişindeki aktarma cümlesi, dolaysız aktarma cümlesidir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi kapsamında benzer dizilişteki aktarma cümlesi üretimleri devam etmektedir.

YT+Y+N*[(N[N+Y]+Y)+(N[(N+ZT+Y)+(Ö+YT+N+Y)]+Y)+(N[(ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y)]

bilgä tunyukuk(k)a b(a)ña (a)ydı bu süg (e)l(ä)t tidi kırıy(ı)nıg kööñl(ü)ñçe (a)y b(ä)n s(a)ña nä
(a)y(a)yin tidi k(ä)lir (ä)rs(ä)r köörü k(ä)lür k(ä)lm(ä)z (ä)rs(ä)r tıl(ı)g s(a)b(ı)g (a)lı olur tidi (TY
K7-8)

YT+Y+N*[(N[N+Y]+Y)+(N[(N+ZT+Y)+(Ö+YT+N+Y)]+Y)+(N[(ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y)]

YT+Y+N*[(Ö+Y)+[(Y)+(ZT+Y+N)]]

Birbirine eytdi ol aķça xanı / Getürñ yiyesiye virlüm anı (G 618)
YT+Y+N*[(Ö+Y)+[(Y)+(ZT+Y+N)]]

YT*+Y+N*[Y]

Mecnûndan idi cünûnı efzûn / Leyli deyene der idi Mecnûn (LM 1242)
(Y{Ö})+(YT*+Y+N*[Y])

- **YT+Y+ZT**

Yer tamlayıcısı, yüklem ve zarf tümlecisi (YT+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre devrik olan aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+Y+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]

Senden etmem dâd cevruñ var lûtfuñ yoğ diyüp / Mest-i zevk-i şevkuñam birdür y anumda var yoğ
(FD 61/2)
(YT+Y+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]+((Y)+(Y+Ö)))

- **YT+ZT+Y**

Tek örneği Türkiye Türkçesinden belirlenen yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesi, yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+ZT*[[Y)+(Y)+(N+Y)]]+Y

Yanındaki siyah iri gözlü, siyah gür saçlı, siyah peçeli, pembe yüzlü bir kıza “Gitme, gitme, beni bırakma!” diye yalvarıyor ve ağlıyordu. (Ç: 159)
(YT+ZT*[[Y)+(Y)+(N+Y)]]+Y)+ve+(Y)

- **ZT+N+Y**

Zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin 13 farklı cümle kalıbında toplam 17 örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre kurallıdır.

ZT+N+Y dizilişine sahip aktarma cümlesinin ilk örnekleri Orhun Türkçesinde, Eski Uygur, Karahanlı, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerde bu dizilişteki aktarma cümlesi örnekleri takip edilebilir.

Bu kuruluşlar arasında dolaylı aktarma cümlesi özelliği sergileyen üç örnek, ZT+N*+Y kalıbındadır. Geri kalan dizilişler ise dolaysız aktarma cümleleridir.

ZT+N+Y dizilişinin ZT+N*[Y]+Y kalıbı hem Eski Uygur Türkçesi hem de Karahanlı Türkçesi, ZT+N*[(Y)+(Y)]+Y kalıbı ise hem Karahanlı Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi kapsamında benzer aktarma cümlesi üretimleri sergilemesi bakımından dikkati çeker.

Öte yandan ZT+N+Y dizilişindeki kuruluşlarda aktarılan cümle, nesne dışında zarf tümleci ile de temsil edilebilmektedir. Bilge Kağan yazıtında yer alan ZT*[YT+ZT+Y]+N+Y kalıbındaki bir aktarma cümlesinde aktarılan cümle zarf tümleci ile temsil edilmektedir.

Bununla birlikte ZT*[ZT[(Ö+Y)+(Y)]]+N*[ZT+Y]+Y kalıbında Tunyukuk yazıtından belirlenen bir örnekte, hem zarf tümleci hem de nesne unsuru ile temsil edilen aktarılan cümleler bulunmaktadır.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

ZT*[YT+ZT+Y]+N+Y

bir(i)ye k(a)rluk bod(u)n t(a)pa süle tip tud(u)n y(a)mt(a)r(ı)g ıt(tı)m (BK D40)
ZT*[YT+ZT+Y]+N+Y

ZT*[ZT[(Ö+Y)+(Y)]]+N*[ZT+Y]+Y

köögm(ä)n yolu bir (ä)rm(i)ş tum(i)ş t(e)y(i)n (e)ş(i)d(i)p bu yol(u)n yoris(a)r y(a)r(a)m(a)çı
t(e)d(i)m (TY D6)
ZT*[ZT[(Ö+Y)+(Y)]]+N*[ZT+Y]+Y

ZT+N*[[N+Y)+(Y)]]+Y

bunça iş(ig) küç(ü)g birtük(g)e)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n ölür(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yin tir
(e)rm(i)ş (KT D10)
ZT+N*[[N+Y)+(Y)]]+Y

ZT+N*[Y]+Y

Tigin ayıtsar kapağcı kırkın biz tidiler. (EÖG 115)
ZT+N*[Y]+Y

tiledi törütti bu bolmış kamuğ / bir ök bol tidi boldı qolmış kamuğ (KB 4)
(Y)+(Y+N)+(ZT+N*[Y]+Y)+(Y+Ö)

ZT+N*[[Y)+(Y)]]+Y

başıp kördi ilig közin imledi / işaret bile kelgil oldur tidi (KB 768)
((ZT+Y+Ö)+(ZT+Y))+(ZT+N*[[Y)+(Y)]]+Y

Kendi kendine “sakınmalı, sakınmalı” diyordu. (T: 162)
ZT+N*[[Y)+(Y)]]+Y

ZT+N*[N+Y]+Y

Kâfir hõd mest ü harâb idi, şarâb-ı gurûr-ı galebeye dahı yitiştiler; cezmen, “Türk sındı” didiler
(TE 69a)
((Ö+Y)+(YT+Y))+(ZT+N*[N+Y]+Y)

ZT+N*[cdu+YT+N+Y]+Y

Hazin Demir’e baktı. Ve biraz korkak bir sesle:
— Demir Bey, bana da yerimde yapılacak bir iş verecektiniz! dedi. (A: 43)
(Ö+YT+Y)+ve+(ZT+N*[cdu+YT+N+Y]+Y)

ZT+N*[((ZT[Ö+Y]+Y)+ki+(N+Y))] +Y

Bir hayli sükuttan sonra “dünyada benim için bir kadın sevmek mümkün ve müyesser olsaydı emin olunuz ki sizi severdim” dedi. (DH: 47)

ZT+N*[(ZT[Ö+Y]+Y)+**ki**+(N+Y)]+Y

ZT+N*[(ZT+Y)+(N+Y)]+(cdu+ZT+Y)+(Y)]+Y

Bayan Selâmi, Zehranın yüzü bulutlandığı için sevindi. İçinden: “Cır cır böceği gibi ötüyor, gençlerin hepsine tahakküm etmek istiyor... Oh biraz içi karışsın, kıskansın” diyor. (T: 103)

(Ö+ZT+Y)+(ZT+N*[(ZT+Y)+(N+Y)]+(cdu+ZT+Y)+(Y)]+Y

ZT+N*[(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y+cdu)]+Y

Hemen: “Boş yerimiz kalmadı. Bu sene çok hücum var efendim” denecekti. (SK: 34)

ZT+N*[(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y+cdu)]+Y

ZT+N*[(Y+Ö)+(ZT+Y)]+Y

Hristo Kalfa gibi: “Benim yaptığım duvardıro, öyle çabuk bir iki taş sökmekle devrilmez” derdi. (SK: 55)

ZT+N*[(Y+Ö)+(ZT+Y)]+Y

ZT+N*[ZT+Y]+Y

Bir dinsiz insan olarak dinleyemeyeceğimi, sezemeyeceğimi sandığı insanlığıma söylemiş gibi:

— Tevrat ile, İncil ile, Zebur ile, Kur'an ile geldin ise merhaba, dedi. (SK: 80)

ZT+N*[ZT+Y]+Y

Bu dizilişte belirlenen üç dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

ZT+N*+Y

Sen hademe-i Devlet-i ‘aliyye’den olup, tarafından gayret ü sadakat me’mûl olduğundan, ol taraflara me’mûr ve ta’yîn kılınarak istihdâm olunmakda olduğuna nazaran, her hâlde ‘âkılâne davranup iş görmeğe ve âferin almağa çalışan lâzimededen iken, ba‘zı mahallerden dahi akça almağa cesâret etmekde olduğun işidiliyor. (ŞT M4 107)

ZT+N*+Y

On dakika içinde bütün cadde doldu. Kalabalık o kadar çok, o kadar sık idi ki kimse kımlıdayamıyordu. Bir genç -sonradan kim olduğunu öğrendim, Türk Ocakları’nın hatibi imiş- bizim kulübün yüksek peronuna çıktı. Gayet gür, parlak, tannan bir sesle ‘Osmanlılık’ kelimesinin ‘düvelî’ bir tabirden başka bir şey olmadığını, dinler gibi milliyetlerin de muhterem, kutsi, ihmal olunmaz müesseseler olduğunu, Türkiye’de on dört milyondan ziyade Türkçe konuşan Müslümanın Türk addolunduğunu, Arapça konuşan yine bu kadar Müslümanın Arap addolunduğunu, azlığı teşkil eden Rumlarla Ermenilerin de kendi milliyetlerini muhafaza etmelerini Türklerin memnuniyetle telakki edeceklerini haykırdı. (AK: 90)

((ZT+Ö+Y)+((Ö+ZT+Y)+**ki**+(Ö+Y))+(Ö-((ZT+N+Y)+(Y))-YT+Y))+(ZT+N*+Y)

Yalnız bir defa ailesinin Kırımlı olduğunu, babasının sabık Rus Çarının yatında kamarot olduğunu söylemişti. (T: 10)
ZT+N*+Y

- **ZT+Ö+Y**

Zarf tümleci, özne ve yüklem (ZT+Ö+Y) dizilişinin her biri farklı cümle kalıbında olan üç örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türüne göre dolaysızdır.

ZT+Ö+Y dizilişine sahip aktarma cümlesinin belirlenen ilk örneği, Kül Tigin yazıtındadır. Karahanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamında da bu dizilişin üretimi devam etmektedir.

ZT*[YT+Y]+Ö+Y

bir(i)ye çug(a)y yış tög(ü)lt(ü)n y(a)zı koon(a)yin tis(e)r türük bod(u)n öls(i)k(i)g (KT G6-7)
ZT*[YT+Y]+Ö+Y

ZT*[ZT+Y]+Ö+Y

tile tutçı tınma tilep yetgü yok / tilep bulmadım tip yanın yatgü yok (KB 4783)
((Y+ZT)+(Y)+(Ö+Y))+(**ZT*[ZT+Y]+Ö+Y**)

ZT*[Y]+Ö+Y

“Yatmıyor musun” derken arkadaşının üşüyeceğini, yorgunluğunu düşünmediği belliydi. (YS: 110)
ZT*[Y]+Ö+Y

- **ZT+Y+N**

Zarf tümleci, yüklem ve nesne (ZT+Y+N) dizilişinin her biri farklı cümle kalıbında olan altı örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türüne göre dolaysızdır.

ZT+Y+N dizilişine sahip aktarma cümlelerinden dördü Osmanlı Türkçesi, ikisi de Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerdedir.

ZT+Y+N dizilişinde aktarılan cümle, zarf tümleci ve nesne unsurları ile temsil edilebilmektedir. Zarf tümleci ile temsil edildiği dizilişin tek örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Diğer örneklerde aktarılan cümle, nesne unsuru ile temsil edilmektedir.

ZT*[Ö+Y]+Y+N

Ağrı yiynisi günâhumuzun / Seçile diyü kura hem mizân (TE 169b)
ZT*[Ö+Y]+Y+N

ZT+Y+N*[cdu+Y+YT+N)+(Ö+YT+Y)+(YT+Ö+Y)+[(Y+N)+(Y+N)]

Lutf ile dediler ey sühan-senc / Fâş eyle cihana bir nihân genc
Leyli Mecnûn Acemde çohtur / Etrâkde ol fesâne yohdur
Takrîre getür bu dâstânı / Kıl tâze bu eski bûstânı (LM 420-422)
ZT+Y+N*[cdu+Y+YT+N)+(Ö+YT+Y)+(YT+Ö+Y)+[(Y+N)+(Y+N)]

ZT+Y+N*[(ZT+YT+Y+Ö)+(Y)]

Tınâb-ı sâye-bânına işâret eyleyip der hem / Senin zîrinde pinhandır ruhum bend-i nikâbımsın
(ND k.15/17)
ZT+Y+N*[(ZT+YT+Y+Ö)+(Y)]

ZT+Y+N*[(N+Y)+(ZT+YT+Y)]

ba‘dehü eyitdi iki âdem göndürdüm varup kırâllarınıza buluşdılar mı (THG 25a/12-13)
ZT+Y+N*[(N+Y)+(ZT+YT+Y)]

ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+[(Ö+Y)+(Ö+Y)]]

Haçça’nın dehşetten gözleri büyüyordu. Birdenbire sordu:
“Yılanlar nasıl karar verebilmiş: Dili yok, ağzı yok?” (YÖ: 22)
(Ö{ZT}+Y)+(ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+[(Ö+Y)+(Ö+Y)]])

ZT+Y+N*[N+Y+ZT[Ö+N+Y]]

Tabancasını yastığın altına sokarken sordu:
— Mustafa Kemali öldürecek miydin? Ha lil Paşa elini tutmasaydı? (YS: 110-111)
ZT+Y+N*[N+Y+ZT[Ö+N+Y]]

• **ZT+Y+Ö**

Zarf tümleci, yüklem ve özne (ZT+Y+Ö) dizilişinin her biri farklı cümle kalıbında olan dört örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türüne göre dolaysızdır.

ZT+Y+Ö dizilişinde belirlenen aktarma cümlesi örneklerinin tamamı Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerdedir.

ZT*[Y]+Y+Ö

— Hasta mısın? diye sordu Feridun. (MNK: 198)
ZT*[Y]+Y+Ö

ZT*[(Y+cdu)+(Ö+Y)+(ZT+Y+N)+(cdu)+(Y)+(ZT+Y)]+Y+Ö

“Geldin mi Hüseyin? Anahtar hanımda. Şimdi açarız kapıyı. Hüseyin, Hüseynim... Geldin mi? Nasıl geldin?” derken bayılmışım ben. (MNK: 45)
ZT*[(Y+cdu)+(Ö+Y)+(ZT+Y+N)+(cdu)+(Y)+(ZT+Y)]+Y+Ö

ZT*[ZT+Y+cdu]+Y+Ö

“Çayır çayır yanacağız, imdat!” diye bağıryorkadın. (MNK: 29)
ZT*[ZT+Y+cdu]+Y+Ö

ZT*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö

“Duş dediğin ne ki Bayram?” diye soruyordu Haçça. (YÖ: 16)
ZT*[Ö+Y+cdu]+Y+Ö

- **ZT+Y+ZT**

Zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci (ZT+Y+ZT) dizilişinin her biri farklı cümle kalıbında olan toplam üç örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Y+ZT dizilişine sahip aktarma cümlesi kuruluşlarının belirlenen ilk örneği Eski Uygur Türkçesinde. Karahanlı Türkçesinde de bu dizilişteki aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder. Bununla birlikte Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerde de tek örnekte olmak üzere ZT+Y+ZT dizilişinde aktarma cümlesi yer almaktadır.

ZT+Y+ZT dizilişinde yükleme bağlı iki zarf tümleci bulunmaktadır. Dolayısıyla aktarılan cümle gerek yüklemden önce gelen zarf tümlecine gerekse yüklemden sonra gelen zarf tümlecine karşılık gelebilir. Yüklemden önce gelen zarf tümlecinde aktarılan cümlelerin bulunduğu tek örnek, Karahanlı Türkçesinde. Geri kalan kalıplarda aktarılan cümle, yüklemden sonra gelen ikinci zarf tümleci unsuru ile temsil edilmektedir.

ZT+Y+ZT*[Ö+Y]

neşegin aştı bir öçmek bolur tip (Üİ 115b/7-8)
ZT+Y+ZT*[Ö+Y]

ZT*[ZT+Y]+Y+ZT

uğuşluğnı kördüm kör az sözledi / öküş sözledim tip ökündiyılın (KB 4335)
(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)+(ZT*[ZT+Y]+Y+ZT)

ZT+Y+ZT*[(Y)+(YT+Y)+(ZT+N+YT+Y)]

Bu şansın birdenbire verdiği cesaretle bağırdı:
— Git, o karıya söyle. Seni rahat bırakmazsa onu öldürmeye karar verdim. (MNK: 106)
ZT+Y+ZT*[(Y)+(YT+Y)+(ZT+N+YT+Y)]

- **ZT+YT+Y**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem (ZT+YT+Y) dizilişinin her biri farklı cümle kalıbında olan toplam üç örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+Y dizilişindeki aktarma cümlesi kuruluşlarının belirlenen ilk örneği Eski Anadolu Türkçesinde. Eski Anadolu Türkçesinin ardından Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bu dizilişteki aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder.

ZT*[ZT+Ö+Y]+YT+Y

Hem oğluñ geldi diyü Aruza muştuladı. (DK D223/12-13)
ZT*[ZT+Ö+Y]+YT+Y

ZT*[Y+cdu]+YT+Y

Kâlâ-yı cihân germ-nigâh itmege degmez / El irmedi hayfâ diyü âh itmege degmez (NBDII 272/1)
(Ö+YT+Y)+(ZT*[Y+cdu]+YT+Y)

ZT*[Y]+YT+Y

“Tanıyormusun?” der gibi Cemilin yüzüne baktı. (YS: 234)
ZT*[Y]+YT+Y

- **ZT+ZT+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (ZT+ZT+Y) dizilişinin farklı cümle kalıplarında dört örneği tespit edilmiştir. Bu cümleler yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+Y dizilişine sahip aktarma cümlesi kuruluşlarının belirlenen ilk örneği Orhun Türkçesinde. Eski Uygur Türkçesinde de bu dizilişteki aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder. Bununla birlikte Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerde de tek örnekte olmak üzere ZT+ZT+Y dizilişinde aktarma cümlesi yer almaktadır.

ZT+ZT+Y dizilişinde yükleme bağlı iki zarf tümlecisi vardır. Dolayısıyla aktarılan cümlelerin; birinci zarf tümlecisi, ikinci zarf tümlecisi ve her iki zarf tümlecine karşılık gelmesiyle bu dizilişteki kalıplar çeşitlenmektedir.

ZT*[Y]+ZT+Y

(a)z t(e)y(i)n n(ä) b(a)s(i)n(a)l(i)m³⁴ (TY₁ B4)
ZT*[Y]+ZT+Y

ZT*[N[Ö+ZT+Y]+Y]+ZT*[ZT+Y]+Y

S[e]n neçük oztuñ tip tiser bir k[e]mi sı[n]uķın tuta öntüm tip tidi. (EÖG 143)
ZT*[N[Ö+ZT+Y]+Y]+ZT*[ZT+Y]+Y

ZT+ZT*[ZT+Y]+Y

Ötrü barsar barğıl tip y[a]rl[ı]ķadı. (EÖG 89)
ZT+ZT*[ZT+Y]+Y

ZT*[ZT[ZT+N+Y]+ZT+Y]+ZT+Y

Şu saatte dünya yüzeyinde yaşıyan kim inle tanışmak istersin deseler, bir parçacık bile düşünmem.
(SK: 39)
ZT*[ZT[ZT+N+Y]+ZT+Y]+ZT+Y

- **Bir Unsurla Bölünme**

Aktarılan cümlelerin bir ya da birden çok unsurla bölündüğü üç unsurlu aktarma cümlesinin beş farklı kalıpta toplam 21 örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle, yüklem ve yüklem ile özne unsurları ile bölünmektedir.

N*{Y}+Y

³⁴ Erdal (2004: 455) dolaylı aktarma cümlesi olarak kabul ettiği örneğin dolaysız karşılığının **(biz) az biz* şeklinde olması gerektiğinden söz eder. Burada Erdal'ın hareket noktasının derin yapı olduğu düşüncesiyle bir metin tamerine başvurmaksızın ilgili cümle eksiltilebilir bir ifade kabul edilip dolaysız aktarma cümlesi olarak gösterilmiştir.

Yüklem unsuru ile bölünen nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Oğuz bigleri gelüp oğlan üstine yığnağ oldılar, taşın didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler.
(DK D17/6-9)
(Ö+ZT+YT+Y)+(N*{Y}+Y)

N*{Y+Ö}

Nesnenin yüklem ve özne unsurları ile bölündüğü bu dizilişte toplam yedi dolaysız aktarma cümlesi tespit edilmiştir. Tamamı Türkiye Türkçesi kapsamında olan bu aktarma cümleleri, yüklemine göre devriktir.

“Gazete satar, diyor anası, para larını bu torbanın içine koyar”. (MNK: 10-11)
N*{Y+Ö}

[ve diğer örnekler: MNK: 59, MNK: 133, MNK: 231]

N*{Y+Ö}

“Kendirin kokusu öyle hoşuma gidiyor ki” dedi Haçça. “Evin içinde, yaz kış, dört kök kendir olsa da koklasam diye hevesleniyorum.” (YÖ: 23)
N*{Y+Ö}

[ve diğer örnekler: YÖ: 45, YÖ: 47]

Ö+N*{Y}

Özne ve yüklem ile bölünen nesne üyeli aktarma cümlesinin toplam sekiz örneği tespit edilmiştir. Sekiz aktarma cümlesi de yüklemine göre devriktir. Bu dizilişin belirlenen ilk örneği Osmanlı Türkçesinde. Türkiye Türkçesinde de benzer dizilişteki örneklerin metinlerle takibi yapılabilmektedir.

gāzī ḥasan paşa bu ‘alāmet bize nişāndur ve bir tenbīhdür dedi allāhu a‘lem bu dem düşmān-ile ‘azīm muḥārebemüz görünür ammā in-şā‘allāhu te‘ālā fırsat bizümdür ve bizüm için ḥayırdur
(THG 5b/4-6)
Ö+N*{Y}

Ben:

— Amma da asrī köymüş ha, dedim. Şu köyün yolunu da bir yapsalar ne farkı kalır bir İsveç köyünden bilmem. (SK: 28)
Ö+N*{Y}

Husunin sahibi:

— Bu köy ötedenberi böyledir, dedi, Çerkes köylerinin hepsi böyledir. Kızları pek asridir.
(SK: 28)
Ö+N*{Y}

[ve diğer örnekler: HG: 67; Ç: 32; MNK: 29; SK: 14]

Özne ve yüklem ile bölünen nesne üyeli aktarma cümlesinin bir örneğinde dolaylı aktarma cümlesi içeren bir özne unsuru dikkati çeker. Örneği, Türkiye Türkçesinden belirlenen söz konusu aktarma cümlesinde nesne temsilindeki dolaysız aktarılan cümle ise yüklem unsuru ile bölünmektedir. Dolayısıyla yüklem yerine göre devriktir.

Hekim çağırılmaya lüzum olmadığını söyleyen Ferit “ben doktor mektebinde okuyorum, dedi, çocuğa bir bakayım da ondan sonra..” (MNK: 10)
Ö*+N*{Y}

Y+N*{Y}

Yüklem ve yüklem ile bölünen nesne üyeli aktarma cümlesinin üçü Eski Anadolu Türkçesi, biri Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam dört örneği belirlenmiştir. Bu dört örnek de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Eydür iy oğlanlarum geçdi zamān / Vaqtum irdi öliserem bî-gümān
Bāri size ben bir öğüt vireyüm / Dünyada dirlik yigin göstereyüm
Eytdi irtē xamu hāzır oluñuz / Her biriñüz bir oq alup gelüñüz
Kim sözüm var söyleyesi söyleyem / Dirlik aşlın size ma‘lüm eyleyem (G 570-573)
Y+N*{Y}

didi şāhā etmegüñ ağısı var / yimegil didi anı iy şehriyār (KY 20b/786)
Y+N*{Y}

çağırurdı iy ḥalāyık ḥās(u) ‘ām / yūsufı bulduñ sevinüñ dir tamām (KY 43b/1729)
Y+N*{Y}

Halil baktı, canı sıkıldı. Söylendi:

— Evi yıktınız, dağıttınız, dedi, ben çukurları yaptırمام. İsterseniz kalırsınız, isterseniz gidersiniz. (O: 181)
[(Ö+Y)+(Y)]+**Y+N*{Y}**

YT+N*{Y}

Yer tamlayıcısı ve yüklem ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği Türkiye Türkçesinden belirlenmiştir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Tayfalardan birine:

— Bunu bize götür sonra, dedi, ötekilerini pay yap. (SK: 62)

YT+N* {Y}

- **Bir Unsurun Parçası Olma**

Aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu üç unsurlu aktarma cümlesinin 11 farklı kalıpta toplam 15 örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle; özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci unsurlarının parçasına karşılık gelmektedir.

Ö*+N+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği özne, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Suzy'nin a baby a baby a baby derken aradabir türkçe nini söylüyormuş gibi, eee... eee... eh – pış.. pış.. pış.. pışş demesi onu güldürdü. (MNK: 62)

Ö*+N+Y

Ö*+Y+cdu

Özne, yüklem ve cümle dışı unsurdan meydana gelen aktarma cümlesinde aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Güzeller mihri-bân olmaz demek yañlışdur ey Bâkı / Olur va 'llâhi bi' llâhi hemân yalvarı görsünler (BD 55/5)

(Ö*+Y+cdu)+((Y+cdu)+(ZT+Y))

Ö*+Y+N

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği özne, yüklem ve nesne üyeli aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ay beg men tigüçi beğütme köngül / vefasız turur dünya devlet töngül (KB 5174)

(Ö*+Y+N)+((Y+Ö)+(Y))

Ö*+ZT+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin biri Osmanlı Türkçesi diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere iki örneği tespit edilmiştir. Her iki örnek de aktarmanın türüne göre dolaysız, yüklemine yerine göre kurallıdır.

Zamānımızda ḥarābdur didiğñiz dünya, ne vaḳitde ma‘mūru ābādān idi (H 109b/1-2)
Ö*+ZT+Y

Dürdāne gibi bir âşık için “Bak berâet-i zimmetini bana ispat için ne kadar zahmetlere giriyor. Beni sevmese bana bu ehemmiyeti verir miydi? Gerçekten kabahatliyse de affettim” demek ne kadartatlıdır. (DH: 71)
Ö*+ZT+Y

Ö+ZT*+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci ve yüklem üyeli aktarma cümlesinin iki örneği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesinde görülen bu iki örnek de yüklem yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından biri dolaylı diğeri ise dolaysız aktarma cümlesidir.

Emireri, depo ça vuşunu yollayacağını söyleyerek çıktı. (YS: 196)
Ö+ZT*+Y

Kosa, (Yaparken bize mi danıştıydım? Şimdi de kendin konuş!) diye öfkelenip sustu. (YÖ: 254)
Ö+ZT*+Y

YT+N*+Y

Aktarılan cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

Bitişik odadan oğluna sıcak havlunun iyi gelip gelmediğini soran kadının yorgun sesi geliyordu. (MNK: 16)
YT+N*+Y

YT*+Y+N*[Y]

Yer tamlayıcısı, yüklem ve nesne üyeli bir aktarma cümlesinde aktarılan cümlelerin yer tamlayıcısının parçasına karşılık geldiği dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. YT*+Y+N*[Y] dizilişi ile açığa çıkan bu kalıpta ayrıca nesne ile temsil edilen ikinci bir aktarılan cümle görülmektedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklem yerine devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Mecnûndan idi cünûnı efzûn / Leylî deyene der idi Mecnûn (LM 1242)
(Y{Ö})+(YT*+Y+N*[Y])

YT*+ZT+Y

Yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem üyeli bir aktarma cümlesinde aktarılan cümlelerin yer tamlayıcısının parçasına karşılık geldiği dizilişin örneği, Türkiye Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Mergup'un "Siyah giyse de yakışıyor" yollu tırrehatına insanın içini ürküten bir tebessümle mukabele eyledi. (DH: 119)

YT*+ZT+Y

ZT+N*+Y

Aktarılan cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin iki örneği belirlenmiştir. Her iki örnek de Türkiye Türkçesinde kapsamında olup yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ne zaman tahta bir masa üzerinde yaz akşamı oturup da şarap içseniz Alkibiades'in kılıç şakırdatarak Sokrates'e: "Peki Sokrates öyle olsun, senin dediğin gibi olsun. Ama benim anlayamadığım işin şurası. Niçin insanoğlu bu kadar ölmeyecek gibi doğup büyüyor, senin gibi seksenini geçiyor da büsbütün akıl, mantık, fikir kesiliyor da, bütün sırları ayan edecekmiş hale geliyor da, tam umutlu zamanında göçüp gidiyor?" dediğini duyarsınız. (SK: 54-55)

ZT+N*+Y

Gözünün birini kırıp başını iki yana sallayarak "derdin ne?" demek istedi. (YS: 167)

ZT+N*+Y

ZT+Ö*+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, özne ve yüklem dizilişinin biri Osmanlı Türkçesinde diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki örnek de yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Herkes hâtırına hutur eden umûr-ı hayriyyeyi söylesin. Sonunda "Şöyle lâzım idi" deyecek kalmasun. (ŞT M1 367)

(Ö+N+Y)+(ZT+Ö*+Y)

Kâmil Beyin ardısıra direnmeden yana oldukları söylenen dokuz kişi geldi. (YS: 261)

ZT+Ö*+Y

ZT*+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Annesi hikâyeyi keserek “saat dokuzu çeyrek geçiyor” dedikten sonra anlatmaya devam etti.
(MNK: 25)
ZT*+YT+Y

2.3. Dört Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Dört unsurlu aktarma cümlesinin 153 örneği vardır. 153 aktarma cümlesinin 56’sı kurallı, 97’si devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise 143’ü dolaysız, 10’u dolaylıdır. Dört unsurlu aktarma cümlesi üretiminde 145 cümle kalıbı kullanılmıştır. Bunlar arasında özne, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+Y+N+Y) dizilişindeki kalıp 32 ömekle dikkati çekmektedir (bk. Tablo 4).

İlk örnekleri Tunyukuk yazıtında bulunan dört unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları, Harezmi Türkçesi haricinde başlangıçtan günümüze metinlerle takip edilebilir (bk. Tablo 2). Aktarmanın türü bakımından dört unsurlu dolaysız aktarma cümlesinin de Harezmi Türkçesi dışındaki tarihî süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. Dört unsurlu dolaylı aktarma cümlesinin ilk örneği ise Karahanlı Türkçesindedir. Karahanlı Türkçesinin ardından Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde de dört unsurlu dolaylı aktarma cümlesi üretimi devam etmektedir.

- **cdu+Ö+N+Y**

Cümle dışı unsur, özne, nesne ve yüklem (cdu+Ö+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Ö+N*[Ö+Y]+Y

Ve ba’zı erbâb-ı tedbir ümerâdan, “Nâmûs-ı pâdişâhî’âyetine buluşmak ve kam’-ı düşmen itmek evlâdır”, didiler. (TE 190b)

cdu+Ö+N*[Ö+Y]+Y

- **cdu+Ö+Y+N**

Cümle dışı unsur, özne, yüklem ve nesne (cdu+Ö+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği Türkiye Türkçesindedir. Yüklem yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Ö+Y+ki+N*[(ZT+ZT+N+Y)+zira+((cdu+N+Y)+(cdu+Ö+ZT+ZT+Y))]

Zira Dürdâne Hanım diyordu ki:

— Denizi ve denize akseden mehtabı temaşa edecek olduktan sonra bari lambayı söndürelim zira hem bizim hariçten görülmemeğimizi mucip olur hem de mehtabın leta feti oda karanlık olduğu zaman bir kat daha artar. (DH: 61)

cdu+Ö+Y+ki+N*[(ZT+ZT+N+Y)+zira+((cdu+N+Y)+(cdu+Ö+ZT+ZT+Y))]

- **cdu+YT+N+Y**

Cümle dışı unsur, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (cdu+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin farklı kalıplarda iki örneği belirlenmiştir. Osmanlı Türkçesindeki her iki örnek de yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+YT+N*[(Ö+Y)+(N+Y)]+Y

Ve birbirine “Ölüm ensendedüreksüklüğün bil” diyiştiler. (TE 48a)

cdu+YT+N*[(Ö+Y)+(N+Y)]+Y

cdu+YT+N*[(Ö+Y)]+Y

Ve cebelü husûsunda: “Erâmil ü eytâma hasâret olmağla, ana ta‘arruz olunmamak evlâ ve müveccehdir” denildi. (ŞT M2 100)

cdu+YT+N*[(Ö+Y)]+Y

- **cdu+ZT+N+Y**

Cümle dışı unsur, zarf tümleci, nesne ve yüklem (cdu+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesidir.

cdu+ZT+N*[(Ö+Y)+ve+(Ö+Y)]+Y

Ve müteğâfilâne hıttâb idüp, ahvâl-i perîşân tamâm oldu, ve eşkıyâ te‘addîsi kemâlin buldı, diye-ydim (H 108a/1-2)

cdu+ZT+N*[(Ö+Y)+ve+(Ö+Y)]+Y

- **cdu+ZT+Y+N**

Cümle dışı unsur, zarf tümleci, yüklem ve nesne (cdu+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Yüklem yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

cdu+ZT*[Y]+Y+N

Ne ölüm endîşesin yir ol kişi / Ne günâh dip terk ider mekrûh işi (G 1191)

(cdu+N+Y+Ö)+(cdu+ZT*[Y]+Y+N)

- **N+YT+ZT+Y**

Nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (N+YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

N*+YT+ZT+Y

andan dönüp tâborlarına vardı ve vâkı' hâli ferdinan kırâ la bir bir söyledi (THG 20a /1-2)
(ZT+YT+Y)+ve+(N*+YT+ZT+Y)

- **Ö+cdu+Y+N**

Özne, cümle dışı unsur, yüklem ve nesne (Ö+cdu+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+cdu+Y+N*[Ö+Y]

anlar da hı eyitdiler sulţānum hāzretlerinūn himmet-i şerīfleri bizūm olsun (THG 15a/6-7)
Ö+cdu+Y+N*[Ö+Y]

- **Ö+N+Y+YT**

Özne, nesne, yüklem ve yer tamlayıcısı (Ö+N+Y+YT) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+N*[Y+cdu]+Y+YT

İçinde bir şey: “Eriştin büyük adam!” demektedir ona. (SK: 12)
Ö+N*[Y+cdu]+Y+YT

- **Ö+N+Y+ZT**

Özne, nesne, yüklem ve zarf tümleci (Ö+N+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin iki farklı kalıpta iki örneği tespit edilmiştir. Her iki örnek de Türkiye Türkçesinde olup yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+N*[Ö+cdu+Y]+Y+ZT

Haçça, “Bu da eyi akıl” dedi kendi kendine. (YÖ: 23)
Ö+N*[Ö+cdu+Y]+Y+ZT

Ö+N*[Y+N+cdu]+Y+ZT

Fatma:
(Rezil rüsva ettin bizi eşşek herif!) dedi hışımla. (YÖ: 238)
Ö+N*[Y+N+cdu]+Y+ZT

• **Ö+Y+N+Y**

Özne, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin 31 farklı cümle kalıbında toplam 32 örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+Y+N+Y dizilişine sahip aktarma cümlesi kuruluşlarının belirlenen ilk örnekleri Eski Anadolu Türkçesinde. Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamında da özne, yüklem, nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesi kuruluşları görülmeye devam eder.

Ö+Y+N+Y dizilişinin kalıplarından Ö+Y+N*[Ö+Y]+Y kalıbı, benzer aktarma cümlesi üretimi sergilemesi bakımından dikkati çeker. Buna göre söz konusu kalıpta biri Eski Anadolu Türkçesi, diğeri Osmanlı Türkçesinde olmak üzere toplam iki aktarma cümlesi bulunmaktadır.

Ö+Y+N*[(cdu+N+YT+Y)+(YT+Y)]+Y

Kazan aydur: Karaçuk Çoban anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı altında kalmasun didi. (DK D57/5-7)
Ö+Y+N*[(cdu+N+YT+Y)+(YT+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(cdu+Y+N)+(YT+N+Y)+(YT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+Ö+N+Y)]+Y

Ol kırk nâmerdler aydurlar: Dirse Hân görürmisin oğlanı, yazıda yabanda geyiği kıvar senün öñüñe getirür, geyiğe atar-iken oğ-ile seni urur öldürür, oğluñ seni öldürmedin sen oğluñı öldürü görgil didiler. (DK D22/6-10)
Ö+Y+N*[(cdu+Y+N)+(YT+N+Y)+(YT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+Ö+N+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(cdu+Y+Y)+N*[(Ö+Y+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(cdu+Y+N*[(N+Y)+(Y)]₃+Y)+(Y+N+Y)]₂+Y)]₁+Y

Kazanuñ kardaşı Kara Göne aydur: Kılbaş var ayıt ağam kazan gelsün çıksun, bir yigit senüñ uçuñdan aramızdan eksildi, hem vaşiyyet eylemiş, menüm kanum komayasın alasin dimiş, varalum düşmeni haqlayalum didi. (DK D300-301/12-2)

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+Y+Y)+N*[(\ddot{O}+Y+Y)+(\ddot{O}+ZT+YT+Y)+(cdu+Y+N*[(N+Y)+(Y)]_3+Y)+(Y+N+Y)]_2+Y)]_1+Y$

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+Y+YT+Y)+(Y)]+Y$

Kazan aydur: Yâ Beyrek, var bigüñe ayıt gelsün didi. (DK D287/10-11)

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+Y+YT+Y)+(Y)]+Y$

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+YT+Y)+(N+Y)]+Y$

Begil aydur: Görklüm atdan düşdüm, ayağum şındı didi. (DK D242/12-13)

$\ddot{O}+Y+N*[(cdu+YT+Y)+(N+Y)]+Y$

$\ddot{O}+Y+N*[cdu+ZT+\ddot{O}+YT+Y]+Y$

Oğlan aydur: Ya ‘âşi mel’un sen putlaruña yalvarur-iseñ men ‘âlemleri yokdan var iden Allahuma şğındum didi. (DK D251/11-13)

$\ddot{O}+Y+N*[cdu+ZT+\ddot{O}+YT+Y]+Y$

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(\ddot{O}+ZT+Y)]+Y$

Kazan aydur: Şu Hak dızārın görmışdür, ben bu şu-y-ile haberleşeyim didi. (DK D45/1-2)

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(\ddot{O}+ZT+Y)]+Y$

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+((\ddot{O}+Y)+kim+(YT+Y))] +Y$

Dirse Han aydur: Bayındır Han benüm ne eksikligüm gördi, kılıcumdan-mı gördi, şufamdan-mı gördi. Benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdı, benüm şuçum ne oldu-kim kara otağa kondurdı didi. (DK D11-12/11-2)

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+((\ddot{O}+Y)+kim+(YT+Y))] +Y$

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+ZT+Y)+(\ddot{O}+N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+Y)] +Y$

Dirse Hanuñ nökerleri aydur: Biz senüñ oğluñı niçe getürelüm, senüñ oğluñ bizim sözümüz almaz, bizüm sözümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turgıl, yigitlerüñ oğşağıl boyuña algıl, oğluna uğrağıl, yanuña alup ava çıkğıl, kuş uçurup av avlayıp oğluñı oğlayup öldüre görgil, eger böyle öldürmeziseñ bir dürlü dağı öldürimezsiz bellü bilgil didiler. (DK D20-21/11-4)

$\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+ZT+Y)+(\ddot{O}+N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+Y)] +Y$

$\ddot{O}+Y+N*[\ddot{O}+Y]+Y$

Bayındır Han buyurdı, yigirmi dört sancağ bigi gelsün didi. (DK D205/5-7)

Ö+Y+N*[Ö+Y]+Y

ol eyitdi emir sultānumuñdur dēdi (THG 7b/8)

Ö+Y+N*[Ö+Y]+Y

Ö+Y+N*[(Ö+Y+cdu)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+(YT+N+Y)+(N+YT+Y)+(Ö+Y)+(cdu+YT+Y)+(ZT+Y)+(Y+N+cdu+YT+Y)+(Y+YT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(ZT+YT+Y)+(N+Y)+(N+Y+cdu)]+Y

Uruz aydur: Ağzuñ kırısın ana, diluñ çürisün ana, ana haqqı Tañrı haqqı degülmise-y-idi kalķubanı yirümden tura-y-idüm yaķañ-ile boğazuñdan tuta-y-idüm, kaba ökçem altına şala-y-idüm, ağ yüzüñi kara yire depe-y-idüm, ağzuñ ile burnuñdan kan şorlada-y-idüm, can taťlusın saña göstere-y-idüm, bu ne sözdür, saķın kadın ana menüm üzerüme gelmeyesin, menüm için ağlamayasın, ķo beni kadın ana çengele ursunlar, ķo etümden çeksünler kara kavurma itsünler kırık big kızınuñ öñine iletsünler, anlar bir yidüginde sen iki yigil seni kâfirler bilmesünler tuymasunlar, tā kim şası dinlü kâfirün döşegine varmayasın, şağrağın sürmeyesin, atam Kazan nāmusını şımayasın, saķın didi. (DK D53-54/6-3)

Ö+Y+N*[(Ö+Y+cdu)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+(YT+N+Y)+(N+YT+Y)+(Ö+Y)+(cdu+YT+Y)+(ZT+Y)+(Y+N+cdu+YT+Y)+(Y+YT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(ZT+YT+Y)+(N+Y)+(N+Y+cdu)]+Y

Ö+Y+N*[(Ö+YT+Y)]+Y

Kazan aydur: Üç yüz yigid-ilen oğlum Uruz menüm ivüm üstine tursun didi. (DK D37/5-6)

Ö+Y+N*[(Ö+YT+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(Y)+(Y)+(Ö+Y)]+Y

Tekür aydur: varuñ şoruñ oğlan Begilüñ nesidür didi. (DK D249/2)

Ö+Y+N*[(Y)+(Y)+(Ö+Y)]+Y

Ö+Y+N*[((Y)+(Y)+(Y))+(N+YT+Y)]+Y

Dirse Han aydur: Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez didi. (DK D20/10-11)

Ö+Y+N*[((Y)+(Y)+(Y))+(N+YT+Y)]+Y

Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]+Y

Dede Korkut ayıtdı: Çalar-iseñ elün kırısın didi. (DK D84/10-11)

Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]+Y

Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]+Y

Kız aydur: Kādemi ķutsuz gelin diyinçe udsuz gelin disünler, kayın atama kayın anama aydayım didi. (DK D262/2-4)

Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]+Y

Ö+Y+ki+N*[(Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)]+Y

Ehl-i kal'a eyitmışler ki: "Evümüz ve ehl-i ayâlümüz üstidür. Husûsâ beğümüz evidür. Bizden gayrı kişiye inanmazuz", didiler. (TE 44b)

Ö+Y+ki+N*[(Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)]+Y

Ö+Y+ki+N*[(Ö+YT+N+Y)+(Ö+Y)+ancak**+(N+YT+Y)]+Y**

luṭaran cevāb vèrdi-ki siz türke her ne vèrürseñiz vèrün biz mâni' degül-iz ançaḳ ṭoplarumı barḳa vèrün dèdi (THG 53b/9-10)

Ö+Y+ki+N*[(Ö+YT+N+Y)+(Ö+Y)+ancak**+(N+YT+Y)]+Y**

Ö+Y+N*[cdu+N+ZT+Y]+Y

ol dil eydür sulṭānum su'āletdü[g]ünüzi doḡru söylem dèdi (THG 16a/8-9)

Ö+Y+N*[cdu+N+ZT+Y]+Y

Ö+Y+N*[cdu+[(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])]]+Y

anlareyitdi sulṭānum kimi eydür otuz biñ ādem vardur kimi eydür yigirmi biñ ādem vardur kimi eydür on beş biñ ādem vardur dèdiler (THG 25b/8-9)

Ö+Y+N*[cdu+(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])]+Y

Ö+Y+N*[cdu+(Ö+Y)+ve**+(Ö+Y)]+Y**

dil eydür sulṭānum ben işbana-lıyam ve yoldaşum êfrençedür dedi (THG 33a/7-8)

Ö+Y+N*[cdu+(Ö+Y)+ve**+(Ö+Y)]+Y**

Ö+Y+N*[cdu+YT+N+Y]+Y

ḡāzī ḥasan paşa eyitdi êy ḡāzīler bu ḥareketden ḥaber almaḳ gerekdür dèdi (THG 15b/12-13)

Ö+Y+N*[cdu+YT+N+Y]+Y

Ö+Y+N*[(N+Ö+Y)+ve**+(N+Y)]+Y**

ferdinan kırāl eydürsenün ṭoplarunı türk aldı ve andan ayrı 'askerümüzde olan sâ'iri ṭoplarumuzu bile aldılar dèdi (THG 53b/7-9)

Ö+Y+N*[(N+Ö+Y)+ve**+(N+Y)]+Y**

Ö+Y+N*[N+Y]+Y

ḡāzī ḥasan paşa eyitdi divīt ḳalem ve kâḡıd getürün dèdi (THG 27a-27b/13-1)

Ö+Y+N*[N+Y]+Y

Ö+Y+N*[Ö+N+Y]+Y

ol dil eydür ben diyāruñ adını bilmezem dèdi (THG 16b/1)
Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(Ö+ZT+ZT+Y)+(Ö+Y)+ve+(N+Y)]+Y

gāzī ḥasan paşa buyurđı piyāde gāzīleri çıkup anlar ile çeng etsünler atludan kimse çıkmasun ve top atulmasun buyurđı (THG 7b/10-12)
Ö+Y+N*[(Ö+ZT+ZT+Y)+(Ö+Y)+ve+(N+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+N+Y)]+Y

gāzī ḥasan paşa eyitdi göreyim seni ḥaḳ subḥānehū ve te‘ālā işüñi rāst getüre dèdi (THG 19b/3-4)
Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+N+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+Y)]+Y

gāzī ḥasan paşa eyitdi n’ola ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretleri kolay getüre dèdi (THG 12a/1-2)
Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+Y)]+Y

Ö+Y+N*[(Y+YT+Y+N*[(YT+Ö+Y)+(ZT+ZT+ZT+N+ZT+Y)]+Y]+Y

gāzī ḥasan paşa eyitdi varuñ şol melā‘īne dēyün ḳal’ada bir dāne ṭopumuz yoḳdur olsa niçün ṭop ile bunça kāfirleri öldürmege küllī şafā ēderdük dēyesiz dèdi (THG 8a/2-4)
Ö+Y+N*[(Y+YT+Y+N*[(YT+Ö+Y)+(ZT+ZT+ZT+N+ZT+Y)]+Y]+Y

Ö+Y+N*[(YT+Y)+(ZT+Ö+Y)]+Y

ol eydür kırāldan ḡayriye dēmezem eger ḥaberüm olmazsa başum şart olsun dedi (THG 30b-31a/13-1)
Ö+Y+N*[(YT+Y)+(ZT+Ö+Y)]+Y

Ö+Y+ki+N*[(Ö+N+YT+ZT+Y)+(N+Y)+(N[Y]+Y)]+Y

Selma diyor ki: “Babam bunları bana ölümünden dört ay evvel anlattı. Kendi adının, hele benim adımın mahkeme dosyalarına geçmesini istememiş. Ne nezih adamdı, bilsen!” diyor. (MNK: 73)
Ö+Y+ki+N*[(Ö+N+YT+ZT+Y)+(N+Y)+(N[Y]+Y)]+Y

- **Ö+Y+YT+N**

Özne, yüklem, yer tamlayıcısı ve nesne (Ö+Y+YT+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere toplam beş örneği belirlenmiştir. Beş aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Bu dizilişe sahip aktarma cümlesinin belirlenen ilk örneği Karahanlı Türkçesindedir. Diğer örnekleri ise Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinden alınmıştır.

Ö+Y+YT+N*[(Y)+(Y+N)]

sen aydıñ mañga kut men bilgil mini / sañga uqturu kıldım uqğıl munı (KB 796)
(Ö+Y+YT+N*[(Y)+(Y+N)])+(YT+Y)+(Y+N))

Ö+Y+YT+kim+N*[(Y+ZT)+(N+Y+Ö)]

şāh eytdi sāķīye kim var girü / düşümita ‘bir eylesün ol ulu (KY 25b/974)
Ö+Y+YT+kim+N*[(Y+ZT)+(N+Y+Ö)]

Ö+Y+YT+N*[(cdu+Y+YT)+(YT+Y+ZT)]

oğlan eydür yūsufa iy mihribān / turma bunda kapuya yöri hemān (KY 17b/646)
Ö+Y+YT+N*[(cdu+Y+YT)+(YT+Y+ZT)]

Ö+Y+YT+N*[(cdu+Y)+(Ö+N+Y)]

Gayret dedi Aşk’a ey birâder / Gel yoleri yolda olmak ister (HA 1321)
Ö+Y+YT+N*[(cdu+Y)+(Ö+N+Y)]

Ö+Y+YT+N*[cdu+YT+Y+ZT+N]

Gayret dedi ana ey fedâyî / Kârûn’a sor imdi kîmyâyı (HA 1260)
Ö+Y+YT+N*[cdu+YT+Y+ZT+N]

• **Ö+Y+ZT+N**

Özne, yüklem, zarf tümleci ve nesne (Ö+Y+ZT+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+Y+ZT+N*[cdu+Y+N]

biliglig bilig birdi tilke bışığ / aya til idisi küdezgil başığ (KB 168)
Ö+Y+ZT+N*[cdu³⁵+Y+N]

³⁵ Bu tür özneler “cümle dışı öge”, “açıklamalı özne”, “seslenmeli özne” terimlerinin yanı sıra kimi çalışmalarda “hitap bloku” olarak adlandırılır (Alyılmaz 1994: 303; Kerimoğlu 2016c: 175-176).

- **Ö+YT+N+Y**

Özne, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (Ö+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında yedi örneği belirlenmiştir. Bunlardan üçü Osmanlı Türkçesinde, dördü Türkiye Türkçesindedir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+YT+N*[(Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)]+Y

gāzī ḥasan paşa ḥazretleri anlara gāzānuz mübārek olsun dā'imā gālib ve manşūr ve muẓaffēr
olasız yüzünüz aķ olsun dedi (THG 44b/5-7)
Ö+YT+N*[(Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)]+Y

Ö+YT+N*[N+Y]+Y

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş / El-aman ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana (ND 2/5)
(Ö+YT+N*[N+Y]+Y)+(cdu+Ö+Y+ZT)

Ö+YT+N*[(N+Y)+(N+Y)]+Y

Ben sana bâde içme güzel sevmi mi dedim / Benden niçün bu gûne girîzânsın ey gönül (ND 75/4)
(Ö+YT+N*[(N+Y)+(N+Y)]+Y)+(YT+ZT+Y+cdu)

Ö+YT+N*[(Ö+YT+ZT+Y)+(cdu+ZT..)]+Y

Haşim, Safaya:
— Sen bu sigara illetinden ne zaman vazgeçeceksin? Hem de aç karnına.. dedi. (T: 82)
Ö+YT+N*[(Ö+YT+ZT+Y)+(cdu+ZT..)]+Y

Ö+YT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Ö+N+Y)]+Y

Lâle, kendisiyle konuşan Sungur Baltaya:
— Dansı bahçede yapsanız iyi olur, o vesile ile çocuklar da sizin sinirli misafiriniz ihtiyar hanımı rahatsız etmez, diyordu. (T: 228)
Ö+YT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Ö+N+Y)]+Y

Ö+YT+N*[ZT+ZT+Y]+Y

Ferit ihtiyara “Benim için de biraz dua ediniz” demek istiyordu. (MNK: 207)
Ö+YT+N*[ZT+ZT+Y]+Y

Ö+YT+N*[Ö+Y+cdu]+Y

Sobanın yanında oturmuş ağzında bir garip pipo bulunan ihtiyar adam yanındaki uzun boylu birisine:

— Adamın hakkı var ama, demiş bulundu. (SK: 88)

Ö+YT+N*[Ö+Y+cdu]+Y

- **Ö+YT+Y+N**

Özne, yer tamlayıcısı, yüklem ve nesne (Ö+YT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı kalıplarda iki örneği belirlenmiştir. Yüklemin yerine göre devrik olan iki aktarma cümlesinden biri dolaylı, diğeri ise dolaysız aktarma cümlesidir. Her iki aktarma cümlesi de Türkiye Türkçesindedir.

Ö+YT+Y+N*[ZT+Y+Ö+YT]

Halil paşa Cemile sordu:

— Mustafa Kemal'e beraber mi gittindi sen yedinci orduya? (YS: 100)

Ö+YT+Y+N*[ZT+Y+Ö+YT]

Ö+YT+Y+ki+N*[[(YT+N+Y)+(ZT+YT+N+Y)]]

Atölye müdürü de ikinci müdür Bay Fevzi Eslen'e buyurdu ki bu bayanlara fabrikayı gezdiresin, sonra da resim bölgesinde bir çay içiresin. (O: 115)

Ö+YT+Y+ki+N*[[(YT+N+Y)+(ZT+YT+N+Y)]]

- **Ö+YT+Y+ZT**

Özne, yer tamlayıcısı, yüklem ve zarf tamlacı (Ö+YT+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemin yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+YT+Y+ZT*[(ZT+cdu..)+(YT+N..)+(N*[(Ö+YT+Y)+de+(YT+N+Y)]+Y)+(N*[(ZT+ZT+Ö+Y)+(Y)]+Y)]

Ömer Bey içerden seslendi:

— Güle güle Gelin Hanım!.. Selimanım Teyzeye çok çok selâm... “Ömer Abi, ebemkuşağının altından geçmiş de başına ne işler gelmiş” dersin, “Bundan böyle artık o benim Ömer Abim değil, Ömer ablam” dersin... (YS: 87)

Ö+YT+Y+ZT*[(ZT+cdu..)+(YT+N..)+(N*[(Ö+YT+Y)+de+(YT+N+Y)]+Y)+(N*[(ZT+ZT+Ö+Y)+(Y)]+Y)]

- **Ö+YT+ZT+Y**

Özne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (Ö+YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklem in yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+YT+ZT*[Y]+Y

Haşim Zehraya:

— Recebin Tatarcığa âşık olduğunun farkında mısın? diye sordu. (T: 163)

Ö+YT+ZT*[Y]+Y

- **Ö+ZT+N+Y**

Özne, zarf tümleci, nesne ve yüklem (Ö+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı kalıpta olmak üzere toplam 14 örneği tespit edilmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem in yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından 14 aktarma cümlesinden biri dolaylı, 13'ü ise dolaysız aktarma cümlesidir.

Ö+ZT+N+Y dizilişine sahip aktarma cümlesinin belirlenen ilk örneği Orhun Türkçesinde dir. Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerde özne, zarf tümleci, nesne ve yüklem üyeli aktarma cümlesi kuruluşları belirlenebilmektedir.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

Ö+ZT+N*[YT+Y]+Y

ol üç k(a)g(a)n ögl(ä)ş(i)p (a)ltun yış üzä k(a)b(ı)ş(a)l(ı)m t(e)m(i)ş (TY D3)

Ö+ZT+N*[YT+Y]+Y

Ö+ZT+N*[(cdu+cdu+Ö+Y)+(Y)]+Y

Üşyü-ı‘ Yehūdī her ne kadar gūş-ḥırāş-ı feryād olup bre meded hāy ben ‘İsā bin Meryem degilim. Siziñ dінде müşkil-küşāñız olan Üşyū‘um diyegördü. (H 113a/15-16)

Ö+ZT+N*[(cdu+cdu+Ö+Y)+(Y)]+Y

Ö+ZT+N*[(cdu)+(ZT+N+Y)]+Y

Vālidesi zemzeme-i niyāz çeküp meded ciger-küşem anıñ yirine beni katl idüp ol za ‘İfeyi āzād eyile diyügördü, mecāl olmadı (H 120b/12-14)

(Ö+ZT+N*[(cdu)+(ZT+N+Y)]+Y)+(Y)

Ö+ZT+N*[ZT+ZT+ZT+Y]+Y

Ben oradan beni yalnız salıverecekler havfıyla “Evime kadar yalnız nasıl giderim?” dedim. (DH: 46)

Ö+ZT+N*[ZT+ZT+ZT+Y]+Y

Ö+ZT+N*[YT+Y+cdu]+Y

Validesi şefkati izhar eder bir tavırla Vecih’in gözlerinin içine doğru bakarak:
“İstedğin gibi bir kız bulacağından emin değilim, oğlum” dedi. (HG: 207)

Ö+ZT+N*[YT+Y+cdu]+Y

Ö+ZT+N*[(Y+cdu)+(cdu+Ö+Y)+[(ZT+Y)+(ZT+Y)]]+Y

Dadım, ukala dadım muttasıl: “Ağlama kadını... Hay Allah, gözlerin kızaracak!.. Hiç olur mu? Hiç olur mu?..” diyordu. (HG: 222)

Ö+ZT+N*[(Y+cdu)+(cdu+Ö+Y)+[(ZT+Y)+(ZT+Y)]]+Y

Ö+ZT+N*[[(Y)+(Y)]]+Y

Lâle fısıldar gibi:
— Boğuluyordu... Kurtardım, diyor. (T: 150)

Ö+ZT+N*[[(Y)+(Y)]]+Y

Ö+ZT+N*[(ZT+ZT+N+Y)+fakat+[(ZT+ZT+Ö+YT+N+Y)+(N+Y)+(Y)+(Y)]]+Y

Safa içinden: “Ben iktidar mevkiinde olsam en evvel Salimi asarım, fakat yine en evvel ben mezarına çiçek atar, şapkamı çıkarır, diz çöker ağlarım” diyor. (T: 119)

Ö+ZT+N*[(ZT+ZT+N+Y)+fakat+[(ZT+ZT+Ö+YT+N+Y)+(N+Y)+(Y)+(Y)]]+Y

Ö+ZT+N*[N+Y]+Y

Ferit elini boynundan ayırmıyarak ve sancıdan omuzlarını kaldırarak:
— Beni boğuyorlardı! dedi. (MNK: 130)

Ö+ZT+N*[N+Y]+Y

Ö+ZT+N*[Ö+N+ZT+Y]+Y

Odabaşı onun adını deftere kaydederken “ben Feridi d ile yazarım” demişti. (MNK: 17)

Ö+ZT+N*[Ö+N+ZT+Y]+Y

Ö+ZT+N*[Ö+Y]+Y

Polis önüne bakarak:
— Bir cinayet var! dedi. (MNK: 158)

Ö+ZT+N*[Ö+Y]+Y

Ö+ZT+N*[Ö+YT+Y]+Y

Kara Bayram, kendi kendine, “Muhtar bize taş attı” dedi. (YÖ: 77)
Ö+ZT+N*[Ö+YT+Y]+Y

Ö+ZT+N*[(Y+Ö)+(Ö+Y)]+Y

Haçça, kendi kendine, “Korkmuş bu çocuk, bir iş var” dedi. (YÖ: 20)
Ö+ZT+N*[(Y+Ö)+(Ö+Y)]+Y

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

Ö+ZT+N*+Y

Zehra, kendine sandviç tabağını uzatan Recebin fındık rengi gözlerine bakarken bugün kendisiyle hiç, ama hiç meşgul olmıyan tek gencin Recep olduğunu düşündü. (T: 101)
Ö+ZT+N*+Y

- **Ö+ZT+Y+N**

Özne, zarf tümleci, yüklem ve nesne (Ö+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere toplam dokuz örneği belirlenmiştir. Bu dokuz aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+Y+N dizilişine sahip aktarma cümlesinin belirlenen ilk örneği Orhun Türkçesinde. Eski Uygur, Karahanlı, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinler aracılığıyla da örnekleri takip edilebilir.

Ö+ZT+Y+N*[(N+Y)+(ZT+Y)]

t(ä)ñri (a)nça t(e)m(i)ş (ä)r(i)ñç k(a)n b(e)rt(i)m k(a)n(i)ñ(i)n kood(u)p iç(i)kd(i)ñ (TY B2-3)
Ö+ZT+Y+N*[(N+Y)+(ZT+Y)]

Ö+ZT+Y+N*[cdu+N+Y]

Tigin inçe tip ötü[n]ti қаңым қуты m[e]ni sever mü siz. (EÖG 15)
Ö+ZT+Y+N*[cdu+N+Y]

Ö+ZT+Y+N*[(YT+YT+Y)+(ZT+Y)]

Tigin inçe tip ötünti taştın ilinçüke önmiş erdim üküş yok çığay emgekl[i]ğ tınlıglarag körüp ıgladım. (EÖG 13)
Ö+ZT+Y+N*[(YT+YT+Y)+(ZT+Y)]

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+\ddot{O}+Y]$

Tigin inçe tip saķınç saķıntı tözümün oğuşumın belgürti sözleser inim ölgey. (EÖG 172)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+\ddot{O}+Y]$

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[(ZT+YT+ZT+Y)+(\ddot{O}+Y)]$

Luu ķanı inçe tip saķınç saķıntı uluğ küçlüğ ķutluĖ bod[i]s[a]v[a]tlar ermeser bu yirke neğ tegmegey erti ol bodis[a]v[a]t erinç. (EÖG 122)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[(ZT+YT+ZT+Y)+(\ddot{O}+Y)]$

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+ZT+Y]$

Ėanı ķan inçe tip ay[ı]t[t]ı neke ığlayu busuşluğ keltiğ. (EÖG 12)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+ZT+Y]$

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[\ddot{O}+Y+ZT*[\ddot{O}+Y+Y]+Y]$

yumuşçı baķıp aydı birer turur / sözüm bar tuşayın tiyü yol ķolur (KB 5955)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[\ddot{O}+Y+ZT*[\ddot{O}+Y+Y]+Y]$

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[(ZT+\ddot{O}+Y)+\mathbf{amma}+(ZT+ZT+YT+cdu+Y)+(Y)+(YT+cdu+Y)]$

cümle begler hażż-édüp dediler bu Ėāl böyle olıķaķ bu ķal'a Ėāzırumuzdur āmma buyursaņuz yann bir Ėayrı 'askerümüz varup Ėop altına da dursunlar Ėörelüm bunlara da Ėı ne cevāb ederler (THG 8b/1-3)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[(ZT+\ddot{O}+Y)+\mathbf{amma}+(ZT+ZT+YT+cdu+Y)+(Y)+(YT+cdu+Y)]$

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+ZT+Y+cdu+\ddot{O}+ZT]$

Cemil, merakla sordu:

— Gerçekten bu kadar karıştı mıydı efendim, Kafkasyadaki durum son zamanlarda? (YS: 200)

$\ddot{O}+ZT+Y+N*[ZT+ZT+Y+cdu+\ddot{O}+ZT]$

• $\ddot{O}+ZT+Y+YT$

Özne, zarftümleci, yüklem ve yer tamlayıcısı ($\ddot{O}+ZT+Y+YT$) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklem in yerine Ėöre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$\ddot{O}+ZT*[Y+\ddot{O}]+Y+YT$

Muhtar:

“Nasıldır gelinin vaziyeti umumiyesi?” diye sordu Şakir Efendiye. (YÖ: 212-213)
Ö+ZT*[Y+Ö]+Y+YT

- **Ö+ZT+YT+Y**

Özne, zarf tümleci, yertamlayıcısı ve yüklem (Ö+ZT+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı kalıplarda biri Osmanlı Türkçesi diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Yüklemine göre kurallı olan her iki aktarma cümlesi, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT*[Ö+Y]+YT+Y

ol emir sulṭānumuḡdur dēyüp beligrāda revāne oldu (THG 5b/11-12)
Ö+ZT*[Ö+Y]+YT+Y

Ö+ZT*[ZT+Y+cdu]+YT+Y

Eskici:

— Yolun kenarından yürüseḡ kıyamet kopmaz ya!
der demez ortalıkta bir velvedir koptu. (T: 37)

Ö+ZT*[ZT+Y+cdu]+YT+Y

- **Ö+ZT+ZT+Y**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+ZT*[Y+cdu]+Y

Kızı biraz bekledikten sonra:

— Uyudun mu paṣa baba? diye sordu. (T: 180)

Ö+ZT+ZT*[Y+cdu]+Y

- **Y+N+ZT+ZT**

Yüklem, nesne, zarf tümleci ve zarf tümleci (Y+N+ZT+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+N+ZT+ZT*[Ö+Y]

bezedim kitabnı neva dir sözün / ba kığlı o kığlı asığ a l su tip (AH 77-78)
Y+N+ZT+ZT*[Ö+Y]

- **Y+Ö+YT+N**

Yüklem, özne, yer tamlayıcısı ve nesne (Y+Ö+YT+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+Ö+YT+N*[cdu+ZT+Y+ZT]

didi yūsuf anlara iy mü‘mīnīn / kanda gön l ü n v arı sa gid ü n h em ī n (KY 22b/860)
Y+Ö+YT+N*[cdu+ZT+Y+ZT]

- **Y+YT+Ö+N**

Yüklem, yer tamlayıcısı, özne ve nesne (Y+YT+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+YT+Ö+N*[(N+Ö+YT+Y)+(Y)]

Der anın âb-ı şâdırvân-ı kasrına gül-i hurşîd / Seni ben sînem içre perverîş kıldım gül-âbımsın
(ND k.15/26)
Y+YT+Ö+N*[(N+Ö+YT+Y)+(Y)]

- **Y+ZT+N+Y**

Yüklem, zarf tümleci, nesne ve yüklem (Y+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y)+fakat+(ZT+N*[(YT+ZT+Y)+(Y)]+Y)

Susuyor fakat içinden “bu mis gibi kokan kızarmış ekmekten acaba verirler mi? istesem mi?”
diyor. (T: 150)
(Y)+fakat+(ZT+N*[(YT+ZT+Y)+(Y)]+Y)

- **Y+ZT+ZT+Y**

Yüklem, zarftümleci, zarftümleci ve yüklem (Y+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Orhun Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklem in yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+ZT*[ZT+ZT+Y]+ZT+Y

s(a)k(ı)nt(ı)m toruk buuk(a)lı s(ä)m(i)z buuk(a)lı ır(a)kda bils(ä)r s(ä)m(i)z buuka toruk buka
t(e)y(i)n bilm(ä)z (ä)rm(i)ş t(e)y(i)n (a)nça s(a)k(ı)nt(ı)m (TY B5-6)
Y+ZT*[ZT+ZT+Y]+ZT+Y

- **YT+Y+Ö+N**

Yer tamlayıcısı, yüklem, özne ve nesne (YT+Y+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı kalıpta iki örneği belirlenmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde bulunan her iki aktarma cümlesi de yüklem in yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+Y+Ö+N*[(Ö+YT+N+Y)+(Ö+Y+YT)]

yūsufa eydür züleyhā ben aña / ağu virem salṭanat ḳala saña (KY 16b/619)
YT+Y+Ö+N*[(Ö+YT+N+Y)+(Ö+Y+YT)]

YT+Y+Ö+N*[Y+ZT]

yūsufa eydür züleyhā gel berü / ṭırdı yūsuf ol zamān geldi ilerü (KY 19a/718)
(YT+Y+Ö+N*[Y+ZT])+((Y+Ö+ZT)+(Y+ZT))

- **YT+Y+ZT+Y**

Yer tamlayıcısı, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (YT+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin iki farklı kalıpta biri Eski Anadolu Türkçesi, diğeri Osmanlı Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklem in yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+Y+ki+ZT*[(cdu+YT+Y)+(Ö+ZT+Y)+(Y+YT+ZT+Y)+(Ö+Y)]+Y

ḳonşularına çağırır ḳi ḳız Zeliḳa, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Ḳız, Çan Paşa, Ayna Melek, Ḳutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yataçaḳ yirüm gine bu ḫarab olası-y-idi, nola-y-idi benüm ivüme bir laḫza baḳa-y-idiñüz, ḳoñşı ḫaḳḳı Tañrı ḫaḳḳı diyü söyler. (DK D8-9/11-2)
YT+Y+ki+ZT*[(cdu+YT+Y)+(Ö+ZT+Y)+(Y+YT+ZT+Y)+(Ö+Y)]+Y

YT+Y+ki+ZT*[ZT+YT+Y]+Y

Ağa-yı mûmâ ileyhin ez-kadîm kâtibi Hasan Efendi'den mervîdir ki: “Eğer mühimmât ve zahîremiz olaydı, yalnız cengden nâşî hasma mecbûr olmayup, mukâbele vü müdâfa‘ada pâ-y-dâr olarak, düşmen altı ay cenge ısrâr eylese, kal‘a teslimine nâ-çâr olmaz idik” deyü half billâh eylemiştir. (ŞT M1 293-294)

YT+Y+ki+ZT*[ZT+YT+Y]+Y

- **YT+ZT+N+Y**

Yer tamlayıcısı, zarf tümleci, nesne ve yüklem (YT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

YT+ZT+N*+Y

Tosun’a el işaretleriyle kapının önünde biri olduğunu, fakat çıalmaya devam etmesi lâzım geldiğini anlattı. (MNK: 140)

YT+ZT+N*+Y

- **YT+ZT+Y+N**

Yer tamlayıcısı, zarf tümleci, yüklem ve nesne (YT+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı kalıpta iki örneği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesi kapsamındaki her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+ZT+Y+ki+N*[(cdu+ZT+N+Y)+(N+Y)+(Ö+Y)+fakat+(Ö+Y)+(Ö+ZT*[(cdu+N+Y)+(YT+Y)]+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+(cdu+ZT+YT+N+Y)+lakin+(Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(Y+ki+Ö+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+(Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(N+YT+ZT+Y)+(Ö {ZT+ZT+YT}+Y)]

Kendisini nerdüban başında istikbale den Şöhret’e beşuş bir çehre ile der ki:

— Şöhretciğim biraz geç kaldığım için beni affedersiniz. Pek çok yerleri dolaştım. Köpek çok. Fakat hiçbirisi matluba muvafık değil! Hanelerine gittiğim dostlarımin her biri “ala bizim köpeği al, başka yerden alma” deyip ibram ettiler. Hatırlarını kırmamak için her birine bir yalan söyleyerek savuştum. Hiç ben öyle adi hayvanları peşime takıp da sokağa çıkar mıyım..? Aman Şöhret! En sonra zengin bir İngiliz dostumdan bir köpek buldum. Lakin bu hayvan köpek değil âdetâ bir antika! Bu köpek “karlen” cinsinden imiş elli seneden beridir ki bu cinsin nesli munkanz olmuş! Şimdi nadırtan olarak yalnız “Balear” Adalarında bulunabilir imiş! Bilirsin ya! Bir şey nedret peyda ettikçe kıymeti artar. Bazı ehl-i merak yüz yüz elli liralık alâ cins atlar ile bu köpeği trampa ederler imiş! Bu kıymettar hayvanı bize şimdi gönderecekler. Köpek cinsinden anlayan kimselerin bu gece mutlak bu hayvanda gözleri kalacaktır. (Ş: 21-22)

YT+ZT+Y+ki+N*[(cdu+ZT+N+Y)+(N+Y)+(Ö+Y)+fakat+(Ö+Y)+(Ö+ZT*[(cdu+N+Y)+(YT+Y)]+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+(cdu+ZT+YT+N+Y)+lakin+(Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(Y+ki+Ö+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+(Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(N+YT+ZT+Y)+(Ö {ZT+ZT+YT}+Y)]

YT+ZT+Y+N*[(Y+N)+(N+ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y)]

Neriman torba elinde aşağı indi. Kapıda kolunu sıkıp fısıldadı:

— Üşütme kendini... Paltoyu kalınca al... Geç kalma, olur mu? (YS: 35)
(Ö+ZT+ZT+Y)+(YT+ZT+Y+N*[(Y+N)+(N+ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y)])

- **ZT+N+Y+Ö**

Zarf tümleci, nesne, yüklem ve özne (ZT+N+Y+Ö) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği Türkiye Türkçesinden belirlenmiştir. Yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+N*[Y+cdu]+Y+Ö

Atak bir sesle, “Bereketli olsun İraz Hala” dedi Fatma. (YÖ: 93)

ZT+N*[Y+cdu]+Y+Ö

- **ZT+N+ZT+Y**

Zarf tümleci, nesne, zarf tümleci ve yüklem (ZT+N+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin ZT+N*+ZT+Y kalıbında iki farklı örneği belirlenmiştir. Bunlardan biri Osmanlı Türkçesinde, diğeri ise Türkiye Türkçesindedir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

ZT+N*+ZT+Y

anlardaḥı cān ḥalās edüp ṭāborlarına geldiler ve zābıṭlarına varup cümle vāḳi‘ ḥālī ve gördükleri aḥvālī bir bir söylediler (THG 26b/1-2)
(Ö+ZT+YT+Y)+ve+(ZT+N*+ZT+Y)

Tıp Fakültesini bırakıp felsefeye devam ettiği gündenberi, manalar yüklü bir ses perdesinin, bir iç çekişin, bir yüz kımlıdatışının, bir bakışın bazan sayfalarca yazıya bedel ifade kıymetinde, nominalvetireleri aşan, daha zengin ve kökleri daha derin bir semboller sistemi olup olmadığını çok düşünmüştü. (MNK: 18-19)

ZT+N*+ZT+Y

- **ZT+Ö+N+Y**

Zarf tümleci, özne, nesne ve yüklem (ZT+Ö+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında beş örneği belirlenmiştir. İlk örneği Orhun Türkçesindedir. Diğer örnekleri Türkiye Türkçesi metinlerindendir.

Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü açısından ZT+Ö+N*+Y kalıbında olmak üzere bir örnek dolaylı, geri kalan örnekler dolaysız aktarma cümlesidir.

Bu dizilişe sahip dört dolaysız aktarma cümlesi aşağıdaki gibidir:

ZT+Ö+N*[Y]+Y

buṅ(a)d(ı)p k(a)g(a)n y(ä)lü kör t(e)m(i)ş (TY K2)
ZT+Ö+N*[Y]+Y

ZT+Ö+N*[(Ö+YT+Y)+(Ö+Y)+ama+(...)]+Y

Bu sırada Tuğrul: “Sen ona bakma, zavallı iyi kadındır, ama...” demişti. (Ç: 120)
ZT+Ö+N*[(Ö+YT+Y)+(Ö+Y)+ama+(...)]+Y

ZT+ki+Ö+N*[cdu+Ö+ZT+Y]+Y

O kadar ki aynı zamanda balığa çıkan Kör İsmail “Süphanallah! Tatar Osman galiba hortlamış” derdi. (T: 19)
ZT+ki+Ö+N*[cdu+Ö+ZT+Y]+Y

ZT+Ö+N*[(Ö+Y)+(Y)+ama+(ZT+ZT+Y)]+Y

Burası için müze bekçilerinden biri “Yer altı geçididir. Ayasofyaya bağlı ama ortası çöktüğü için artık gidilemiyor” demişti. (YS: 185)
ZT+Ö+N*[(Ö+Y)+(Y)+ama+(ZT+ZT+Y)]+Y

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği, aşağıdaki gibidir:

ZT+Ö+N*+Y

Kırmaya karar verdikleri bir sırada kadının biri hariçten odanın penceresine merdiven dayayarak içeri girilmesi daha munasip olacağını söyler. (ŞP: 917-918)
ZT+Ö+N*+Y

- **ZT+Ö+Y+N**

Zarf tümlecisi, özne, yüklem ve nesne (ZT+Ö+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında üç örneği belirlenmiştir. İlk örneği Eski Uygur Türkçesinde, diğer örnekleri ise Osmanlı Türkçesi kapsamındadır.

Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+Y+N*[(ZT*[Ö+YT+Y]+Y)+(YT+Y)+(N+Y)+(ZT+Y)+(N+ZT+Y)]

Ol ödün kağı kın yarlık yarlıkadı kim taluyka barayın tiser kırımler oğlum tiginke iş bolunlar ne kergekin barça birgey biz kim yırçı suvçı kimiçi bar erser yime kelzün tiginig isen tükel kelürzünler. (EÖG 69)

ZT+Ö+Y+N*[(ZT*[Ö+YT+Y]+Y)+(YT+Y)+(N+Y)+(ZT+Y)+(N+ZT+Y)]

ZT+Ö+Y+N*[Y+Ö]

Eğer görse anı Ğazi Umur Beğ / Diye olmaya bu tonanmadan yeğ (TE 153b)
ZT+Ö+Y+N*[Y+Ö]

ZT+Ö+Y+N*[ZT+Y]

Nutka gelip Aşkar-ı gül-endâm / Dedi ne sebebdan etdin ârâm (HA 1583)
ZT+Ö+Y+N*[ZT+Y]

- **ZT+Ö+ZT+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Ö+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin iki farklı kalıpta ikisi Eski Uygur Türkçesi, biri Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam üç örneği belirlenmiştir. Üç aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT*[Y]+Y

Ötrü tigin kim sizler tip ayıt[t]ı. (EÖG 109)
ZT+Ö+ZT*[Y]+Y

Ötrü yimişlikçi er ilteyin tip tidi (EÖG 199)
ZT+Ö+ZT*[Y]+Y

ZT+Ö+ZT*[(Y+Ö+ZT+Y)+(N+Y)]+Y

Evvelâ kızın nasıl bir mahrumiyet ve meşakkat içinde büyüdüğünü bilen herkes “Varsın tazecik biraz ferahlasın, gönlünü eğlendsin” diyerek memnun olmuştu. (T: 25)
ZT+Ö+ZT*[(Y+Ö+ZT+Y)+(N+Y)]+Y

- **ZT+Y+N+Ö**

Zarf tümleci, yüklem, nesne ve özne (ZT+Y+N+Ö) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Karahanlı Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklem in yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

ZT*[Y]+Y+N+Ö

tarırlık tip aymış a junnu resul(AH 191)

ZT*[Y]+Y+N+Ö

- **ZT+Y+N+Y**

Zarf tümleci, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin iki farklı kalıpta biri Orhun Türkçesi, diğeri Osmanlı Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklem in yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Y+N*[ZT+Y]+Y

(a)nta s(a)k(i)nt(i)m a [ilk kırk(i)zk]a sü[l(ä)s](ä)r [y(e)g (ä)r]m(i)ş t(e)d(i)m (TY D5-6)

ZT+Y+N*[ZT+Y]+Y

ZT+Y+N*[(N+Y)+ve+(N+Y)]+Y

andan buyurdu buñı çıkarun ve obir dili getirün dedi (THG 33b/13)

ZT+Y+N*[(N+Y)+ve+(N+Y)]+Y

- **ZT+Y+Ö+N**

Zarf tümleci, yüklem, özne ve nesne (ZT+Y+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı kalıpta dört örneği belirlenmiştir. Bunlardan biri Eski Anadolu Türkçesinde, diğ erleri ise Osmanlı Türkçesinde dir. Söz konusu cümleler yüklem in yerine göre devriktir. Aktarmanın türü bakımından biri dolaylı, geri kalanı dolaysız aktarma cümlesidir.

Bu dizilişe sahip üç dolaysız aktarma cümlesi aşağıdaki gibidir:

ZT+Y+Ö+N*[Ö+YT+Y]

eyle buyurdu hüdāvend-ikerim / ben şınuğ göñülde oluram muķīm (KY 2b/50)

ZT+Y+Ö+N*[Ö+YT+Y]

ZT+Y+Ö+N*[(N+Y)+(N+Y)]

Her lahza alup eline bir mâr / Hursend oluben der idi ol zâr
K'ol sünbül-i müşg-bûnı dutdum / Ser-rişte-i ârzûnı dutdum (LM 2245-2246)
ZT+Y+Ö+N*[(N+Y)+(N+Y)]

ZT+Y+Ö+N*[(N+Ö+Y)+(Y)]

Gil-i râhın alıp söyler arûs-ı devlet ü ikbâl / Benim gîsûlarım sen dil-keş eylersin hıdâbımsın (ND k.15/15)
ZT+Y+Ö+N*[(N+Ö+Y)+(Y)]

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

ZT+Y+Ö+N*

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözün / İhtiyâ ilen içer her kimde olsa yâre şu (FD k.3/4)
(ZT+Y+Ö+N*)+(ZT+Y+ZT+N)

- **ZT+Y+Ö+YT**

Zarf tümleci, yüklem, özne ve yer tamlayıcısı (ZT+Y+Ö+YT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[Y+cdu]+Y+Ö+YT

“Nassın ana?” diye bağırdı Bayram aşağıdan. (YÖ: 31)
ZT*[Y+cdu]+Y+Ö+YT

- **ZT+Y+Ö+ZT**

Zarf tümleci, yüklem, özne ve zarf tümleci (ZT+Y+Ö+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Söz konusu aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[(Ö+Y)+(YT+Y)]+Y+Ö+ZT

“Celâl merak etmesin, kimseye söylemiyorum!” diye seslendi Kamer Hanım, şüpheli bir neşeyle.
(KK₁: 328)
ZT*[(Ö+Y)+(YT+Y)]+Y+Ö+ZT

- **ZT+Y+ZT+Y**

Zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Eski Uygur Türkçesinde dir. Yüklem in yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Y+ZT*[(ZT+YT+Y)+(Y)+(Y)]+Y

İnçe tip tidi y[a]rlık bolmaz erser bu yirde yok[k]aru turmaz m[e]n a ş a ş anmaz m[e]n ölgey m[e]n tip tidi. (EÖG 64)

ZT+Y+ZT*[(ZT+YT+Y)+(Y)+(Y)]+Y

- **ZT+YT+N+Y**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (ZT+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde dir. Yüklem in yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*+YT+N*[(Y)+(Y)]+Y

Karısı ona senelerce “sen bir baltaya sap olamazsın” dedikten sonra Türkiyenin birinci derece zenginleri arasına girince karısına: “Baltaya sap değil, baltanın kendisi oldum” demişti. (T: 138)

ZT*+YT+N*[(Y)+(Y)]+Y

- **ZT+ZT+N+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin farklı kalıplarda biri Orhun Türkçesi, diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklem in yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Tunyükük yazıtından belirlenen aktarma cümlesinde aktarılan cümle, nesne ve zarf tümleci unsurları ile temsil edilmektedir.

ZT+ZT*[Ö+Y]+N*[ZT+Y]+Y

(a)ḡ(a)r (a)yt(i)p bir (a)tl(i)g b(a)rm(i)ş t(e)y(i)n ol yol(u)n yoris(a)r unç t(e)d(i)m (TY D7)

ZT+ZT*[Ö+Y]+N*[ZT+Y]+Y

ZT+ZT+N*[ZT+YT+N+Y]+Y

Nihayet kendi kendine: “Cumhuriyet olsak başımıza bu felaket gelemezdi!” diyordu. (AG: 16)
 $ZT+ZT+N*[ZT+YT+N+Y]+Y$

- $ZT+ZT+Y+N$

Zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve nesne ($ZT+ZT+Y+N$) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesi kapsamında olup yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$ZT+ZT+Y+ki+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(YT+Y)+(Y)+(Y)+((ZT+ZT+Y)+(ZT+Y))+(N+ZT+ZT+Y)+(\ddot{O}+Y)+$
 $+(ZT+YT+N+Y)+(\ddot{O}+Y)+(N*[ZT+YT+ZT+Y]+Y)]$

Derhal çehresi münfa ilane bir suret alarak dedi ki:

— Siz yaşamayı ne zannediyorsunuz? İstanbul’un bir köşesine tıkl. Memuriyet mi? Sanat mı? Her nereye devam ediyor isen sabah git akşam gel. Kazandığın akçayı hanende herkimin var ise onlarla ye! Her günün, her saatin birbirinin aynı olsun. Sonra da şu hâle yaşamak namını ver. Fransızların bir sözü vardır “Eğer teferrüt ister isen umumdan başka türlü yaşa” derler. (Ş: 111)
 $ZT+ZT+Y+ki+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(YT+Y)+(Y)+(Y)+((ZT+ZT+Y)+(ZT+Y))+(N+ZT+ZT+Y)+(\ddot{O}+Y)+$
 $Y)+(ZT+YT+N+Y)+(\ddot{O}+Y)+(N*[ZT+YT+ZT+Y]+Y)]$

- $ZT+ZT+Y+ZT$

Zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci ($ZT+ZT+Y+ZT$) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesi kapsamında olup yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$ZT+ZT+Y+ZT*[(YT+ZT+Y)+(Y+cdu)+(Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O})+(cdu)]$

Teğmen Selim birden ayağa kalktı. Tepeden tırnağa titriyordu. Cemil ne olduğunu anlıyamadan, boğuk bir sesle bağırdı:

— Kafkasyada sıcaktan ölmüşler? Olmaz Yarbayım, olmaz böyle şey... Yalan bu... Hayır... (YS: 201)

$ZT+ZT+Y+ZT*[(YT+ZT+Y)+(Y+cdu)+(Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O})+(cdu)]$

- $ZT+ZT+ZT+Y$

Zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem ($ZT+ZT+ZT+Y$) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesi kapsamında olup yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$ZT+ZT*[N+ZT+Y]+ZT+Y$

Ez-cümle: “Tekfûr-dağı Baş-çorbacısı’nı muktezi olduğuna binâ’en salb eyledim” deyü bu def’a yazmışsın. (ŞT M4 107)
ZT+ZT*[N+ZT+Y]+ZT+Y

- **Bir Unsurla Bölünme**

Aktarılan cümlelerin bir unsur ya da unsurlarla bölündüğü dört unsurlu aktarma cümlesinin yedi farklı kalıpta toplam 11 örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle; özne, yüklem, yüklem ile özne ve yüklem ile yer tamlayıcısı unsurları ile bölünmektedir.

N*{Y}+Ö+YT

Yüklem ile bölünen nesne, özne ve yer tamlayıcısı dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Yüklem yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

kurd yidi diyelüm anı biz aña /meyli varidi zîrâ kırtan yaña (KY 6a/185)
(N*{Y}+Ö+YT)+(Ö+Y+cdu+ZT)

Ö+N*{Y+YT}

Özne ve yüklem ile yer tamlayıcısı unsurları ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde.

Kara Bayram’ın karısı Haçça:

“Ahmet bir de çakı ister o zaman” dedi kocasına. “Kemik saplı, zencirli. Ben de bir çevre işlerim. Oğlum onu da takındı mı, asıl o zaman göt atar kızlar ardından.” (YÖ: 12)
Ö+N*{Y+YT}

Ö+Y+N*{Y}

Özne, yüklem ve yüklem ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ikisi Eski Anadolu Türkçesinde, biri Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam üç örneği belirlenmiştir.

yūsuf eydür iy cemā‘at bir haber/ didi virem dinleñ anı mu‘teber (KY 22a/846)
Ö+Y+N*{Y}

Egrek aydur. Gelün varalum didi, tütalum. (DK D266/4-5)
Ö+Y+N*{Y}

Bayram, kağının ön tarafında oğlu ile yan yana oturuyordu. Övenderiyi de oğluna vermişti. Kendisi konuşuyordu:

“Bu yıl patatesi iyi tohumdan ektik. Hem de fazla ektik. Eğer yıl iyi gelirse, çelik öküzün yanına bir tosun alacam sana Ahmet” diyordu. “Gözel güzel tarar, tımar edersin, tüylerinden top yaparsın.” (YÖ: 11)

((Ö+YT+ZT+Y)+(N+YT+Y))+(Ö+Y+N*{Y})

Ö+ZT+N*{Y}

Özne, zarf tümleci ve yüklem ile bölünen nesne dizilişinde üç örnek belirlenmiştir. Üç aktarma cümlesi de Türkiye Türkçesindedir.

O, gülerek:

— Beni boğacaksınız, diyordu; bırakınız da dostlarıma bir kere kendimi göstereyim.. (A: 25)

Ö+ZT+N*{Y}

Osman Baba'nın oğlu marangoz Ali, uslu ve çalışkan bir çocuk, taşan bir yeisle içini çekerek:

— Ah Han Demir, dedi böyle günler görecektir miyiz?.. (A: 123)

Ö+ZT+N*{Y}

Cemil birdenbire:

— Ha! dedi. Şimdi ben de hatırlıyorum. Bir gün Ferdiye Hanım'ın evinde Madam Kraft'la baş başa konuşuyorlardı. Kulağıma ara sıra bazı vapur ve şehir isimleri çarpıyordu. İki defa Madam Kraft'ın “Niçin? Ne mani var? Benimle beraber evvela Viyana'ya kadar gelirsiniz!” dediğini işittim. Seniha gözünün ucuyla beni işaret etti ve ona parmağıyla “Sus!” işareti yaptı idi. (KK: 165-166)

Ö+ZT+N*{Y}

Y+N*{Y}+Y

Yüklem, yüklem ile bölünen nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir.

Ol kırk nāmerdūn bir kaç oğlanuñ yanına geldi, aydur: Babañ didi geyikleri kovsun getürsün benim öñümde depelesün, oğlumuñ at segirdişin kılıç çalışın oğ atışın göreyim, sevineyim kıvanayım güveneyim dididiler. (DK D21-22/12-3)

((Ö+YT+Y)+(Y+N*{Y}+Y))

ZT+Y+N*{Ö}

Zarf tümleci, yüklem ve özne ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir.

kiminḡ oğlı ƙalsa atada kiḡin / atama anı sen tirigde aḡın (KB 3374)

ZT+Y+N*{Ö}

ZT+ZT*{Y+Ö}

Zarf tümleci ve yüklem ile özne unsurları bölünen zarf tümleci dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir.

Uzaktan yaklaşan motorun gürültüsünü işitince, “Geliyor işte!” diye fısıldadı kayıkçı. “Her gece gelir!” (KK₁: 296)
ZT+ZT*{Y+Ö}

- **Bir Unsurun Parçası Olma**

Aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu dört unsurlu aktarma cümlesinin 11 farklı kalıpta toplam 13 örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle; özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci unsurlarının parçasıdır.

cdu+Y+Ö*+YT

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği cümle dışı unsur, yüklem, özne ve yer tamlayıcısı dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindeki. Söz konusu aktarma cümlesi yüklem yerine devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ey bî-vefâ ki ‘âdet olupdur cefâ saña / Bi’llâh cefâdur olma demek bî-vefâ saña (FD 17/1)
(cdu+ki+Y+Ö+ZT)+(cdu+Y+Ö*+YT)

cdu+ZT+N*+Y

Aktarılan cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği cümle dışı unsur, zarf tümleci, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindeki. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Ve açara çamaz arkasında arkadaşının “Ne güzel, ne güzel” dediğini duydu. (T: 68)
cdu+ZT+N*+Y

Ö+ZT+N*+Y

Aktarılan cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin iki örneği tespit edilmiştir. Her iki aktarma cümlesi de Türkiye Türkçesindeki. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Naim Efendi her fena habere mukabil:
— Ne yapalım? Pekâlâ! Ne yapalım? Pekâlâ!
demekten başka bir şey söylemiyordu. (KK: 181)
Ö+ZT+N*+Y

Altı ses birden:
— Kabul, cevabını verdi. (T: 72)
Ö+ZT+N*+Y

Ö+ZT+Y+ZT*

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devriktir.

Fotoğraftaki Nazmi hep öyle kederle gülümsüyordu, oğlunun kendisine “İttihatçı gâvuru” dediğini duymuş gibi... (YS: 13)

Ö+ZT+Y+ZT*

Ö*+ZT+YT+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallıdır.

Vüzerâ ki feth mümteni‘u’l-husûl dimişler idi, haseden Mahmûd Pâşâ’ya teşnî‘lere başladılar. (TE 134b)

Ö*+ZT+YT+Y

Ö+ZT*+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği özne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallıdır.

Cemil, tümenden gidip gelme masraflarına yetecek kadar para alıp komutana “Allaha ısmarladık” dedikten sonra avluya indi. (YS: 413)

Ö+ZT*+YT+Y

YT*+Ö+YT+Y

Aktarılan cümlelerin yer tamlayıcısının parçasına karşılık geldiği yer tamlayıcısı, özne, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallıdır.

Nihayet iskele atıldı, çımacının “Savulun” diye geriye ittiği halk arasında yolcular boşanmıya başladı. (T: 64)

(ZT+N+Y)+(YT*+Ö+YT+Y)

YT*+ZT*+YT+Y

Aktarılan cümlelerin yer tamlayıcısı ve zarf tümleci unsurlarının parçasına karşılık geldiği (YT*+ZT*+YT+Y) dizilişinin tek örneği, Türkiye Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi, yüklem yerine göre kurallıdır.

Yüzüne kuşkuyla bakıp “Ne var?” diye soran Yarbey Kasap Osman Beye, “Yok bir şey... Selâhattin sağlığını soruyor” deyip hayvana atladı. (YS: 426)
YT*+ZT*+YT+Y

ZT*+Ö+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Kapı açılır ama oda içinde kimse yok. “Acaba Ebe Hanım biraz evvel kalktı da dışarıya mı çıktı?” diye öte beri aranır ise de Ebe Hanım hane içinde yoktur. (DH: 26)
(N+Y)+ama+(YT+Ö+Y)+(ZT*+Ö+YT+Y)

ZT+Ö+YT*+Y

Aktarılan cümlelerin yer tamlayıcısının parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin iki örneği de Osmanlı Türkçesinde. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Hâsılâ, kâfir bu “geldi” âvâzesinden bunladı (TE 125a)
ZT+Ö+YT*+Y

Bu derecede galeyân ve buhrân-ı nâsa artık mukâbele kâbil olmayacağı ma’lûm olmağla, cem’iyyet-i mezbûre: “Kıralımızdan kat’î cevâb isteriz” dimeğe başladılar. (ŞT M4 68)
ZT+Ö+YT*+Y

ZT*+Ö+ZT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, özne, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Cemil, karargâhın kapısındaki nöbetçiye Bekir Sami Beyin yukarıda olup olmadığını sorarken, Teğmen Faruk merdivenleri koşarak inip yetişmişti. (YS: 383)
ZT*+Ö+ZT+Y

2.4. Beş Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Beş unsurlu aktarma cümlesinin 76 cümle kalıbında 76 örneği vardır. Bu cümlelerin 32'si kurallı, 44'ü devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise 72'si dolaysız, 4'ü dolaylıdır. İlk örnekleri Tunyukuk yazıtında bulunan beş unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları, Harezmi Türkçesi haricinde başlangıçtan günümüze metinlerle takip edilebilir (bk. Tablo 2). Aktarmanın türü bakımından beş unsurlu dolaysız aktarma cümlesinin de Harezmi Türkçesi dışındaki tarihî süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. Beş unsurlu dolaylı aktarma cümlesinin örnekleri ise Karahanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamındadır.

- **cdu+Ö+ZT+N+Y**

Cümle dışı unsur, özne, zarf tümlecisi, nesne ve yüklem (cdu+Ö+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin belirlenen iki örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşları, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Ö+ZT+N*[(Ö..)+(Ö+Y)]+Y

Ve işte bu hararet ve muhabbet ortasına dalan kız boğuk bir sesle:

— Babam... Babam öldü, dedi. (T: 16)

cdu+Ö+ZT+N*[(Ö..)+(Ö+Y)]+Y

cdu+Ö+ZT+N*[ZT+N+ZT+YT+Y]+Y

Ve Zehra gülerek:

— Acaba akşam vapuru bugün koruya mı yanaşacak? diyor. (T: 103)

cdu+Ö+ZT+N*[ZT+N+ZT+YT+Y]+Y

- **cdu+Ö+ZT+ZT+Y**

Cümle dışı unsur, özne, zarf tümlecisi, zarf tümlecisi ve yüklem (cdu+Ö+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Ö+ZT+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Ve İspanya Memâlikî'nin her yerinde sûret-i muhâlefet ü 'isyân şuyû' bulup, herkes bir ağızdan:

"Millet var olsun, kânûn dâ'im olsun!" deyü çağırıyor oldular. (ŞT M4 68)

cdu+Ö+ZT+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

- **Ö+cdu+Y+N+Y**

Özne, cümle dışı unsur, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+cdu+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+cdu+Y+N*[(cdu+Ö+Y)+(YT+N+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y

ol da hı dēdi sultānum kā firlerūn bir ‘a zīm askeri yanık altında dur dillerde budin söylenür nihāyet firengistāndan seksan biñ firenk gelürmiş anlar gelmeyince bir cānibe hareket etmezler dēdi (THG 6a/3-6)

Ö+cdu+Y+N*[(cdu+Ö+Y)+(YT+N+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y

- **Ö+cdu+ZT+N+Y**

Özne, cümle dışı unsur, zarf tümleci, nesne ve yüklem (Ö+cdu+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+cdu+ZT+N*[(ZT+Ö+ZT+ZT+Y)]+Y

kā firler da hı bu hāberi aldukdā imdi bēş-biñ miqdārı yarar ‘asker varup kanija altına segirdüp dil alsunlar dēdiler (THG 7a/7-9)

Ö+cdu+ZT+N*[(ZT+Ö+ZT+ZT+Y)]+Y

- **Ö+N+Y+ZT+Y**

Özne, nesne, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (Ö+N+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Ö+N+Y)+(ZT*[(Y)+(cdu+N+Y)]+Y)

Fıtnat kulaklarını tıkamış:

— Susturun, Allah aşkına canlı çingırağı susturun.. diye bağıyordu. (T: 226)

(Ö+N+Y)+(ZT*[(Y)+(cdu+N+Y)]+Y)

- **Ö+N+ZT+ZT+Y**

Özne, nesne, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (Ö+N+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesindedir. Söz konusu örnek; yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

Ö+N*+ZT+ZT+Y

Cemil, bir yudum konyak içti. Atıf, cemiyetten, Abdülhamidin son dayanağı, Müşir Şemsi Paşayı vurma ödevi aldığı sıcak bir Temmuz gecesi apansız söylemişti. (YS: 23)
(Ö+N+Y)+(Ö+N*+ZT+ZT+Y)

- **Ö+YT+Y+N+Y**

Özne, yer tamlayıcısı, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+YT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+YT+Y+kim+N*[(cdu+Y)+(YT+N+Y)]+Y

Hak Ta ‘āla Cebṛā’ ile buyurdu kim: Ya Cebṛā’ il var şol kıluma kırk erçe kuvvet virdüm didi. (DK D252/1-2)

(Ö+YT+Y+kim+N*[(cdu+Y)+(YT+N+Y)]+Y)

- **Ö+YT+ZT+ZT+Y**

Özne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (Ö+YT+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemin yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+YT+ZT*[YT+ZT+N+Y]+ZT+Y

Doktor ona “Tıp Fakültesinde dört sene bunu mu okudun?” der gibi yan gözlerle baktı, sonra hastaya morfin iğnesi yaptı. (MNK: 168)

(Ö+YT+ZT*[YT+ZT+N+Y]+ZT+Y)+(ZT+YT+N+Y)

- **Ö+ZT+N+Y+YT**

Özne, zarf tümleci, nesne, yüklem ve yer tamlayıcısı (Ö+ZT+N+Y+YT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+N+Y+YT

Haçça, “Ün var, susun!” diyerek kaşığı bıraktı elinden. (YÖ: 33)

(Ö+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+N+Y+YT)

- **Ö+ZT+N+ZT+Y**

Özne, zarf tümleci, nesne, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+N+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklem yerini göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT*[Y+Ö]+N+ZT+Y

Cemil, “Oldu bitti bu iş!” diye ellerini sevinçle uğuşturdu. (YS: 81)

Ö+ZT*[Y+Ö]+N+ZT+Y

- **Ö+ZT+Y+N+Y**

Özne, zarf tümleci, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+ZT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere toplam beş örneği belirlenmiştir. Bu beş aktarma cümlesi de yüklem yerini göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Bu dizilişteki aktarma cümlesi kuruluşlarının belirlenen ilk örneği, Orhun Türkçesinde. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi kapsamında diğer örnekleri de takip edilebilir.

Ö+ZT+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Ö+N*[Y]+Y)+(Y)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)+(Y)]+Y

b(ä)n (a)nça t(e)r m(ä)n b(ä)n bilgä tuñyukuk (a)ltun yış(ı)g (a)şa k(ä)lt(i)m(i)z (ä)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(ä)çä k(ä)lt(i)m(i)z k(ä)lm(i)şi (a)lp tidi tuym(a)dı t(ä)ñri um(a)y ıduk y(e)r sub b(a)s(a) b(e)rti (ä)r(i)nç n(ä)kä t(ä)z(ä)r biz üküş t(e)y(i)n n(ä)kä koorkuur biz (a)z t(e)y(i)n nä b(a)s(i)n(a)l(i)m t(ä)g(ä)l(i)m tid(i)m (TY₁ B2-4)

Ö+ZT+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Ö+N*[Y]+Y)+(Y)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)+(Y)]+Y

Ö+ZT+Y+N*[(cdu+Y)+(YT+YT+Ö+Y)+(Y)+[(Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y)+(N*[(YT+YT+Ö+Y)+(Ö+ZT+Y)]]]+Y

Oğlan yine aydur: Ana ağlamağıl, maña bu yaradan ölüm yokdur qorhmağıl, boz atlu Hızır maña geldi, üç kerre yaramı şığadı, bu yaradan saña ölüm yokdur tağçıgegi anañ südi saña merhemdür didi. (DK D28/10-13)

Ö+ZT+Y+N*[(cdu+Y)+(YT+YT+Ö+Y)+(Y)+[(Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y)+(N*[(YT+YT+Ö+Y)+(Ö+ZT+Y)]]]+Y

Ö+ZT+Y+ki+N*[(Ö+Y)+(Y)+(Ö+Y)+(cdu+Ö+Y)+amma+(cdu+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Uzun Hasan cevâb virüp eyitti ki: “Sultân Mehemed yaman garîmdür, yahşi pâdişâhtur. Anunka buluşmağa niyyetüm vardır. Belî vakti vardır; ammâ çün melik-zâdeler geldiler, ol vakt bu vakt olsun” didi (TE 139b)

Ö+ZT+Y+ki+N*[(Ö+Y)+(Y)+(Ö+Y)+(cdu+Ö+Y)+amma+(cdu+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Ö+ZT+Y+N*[cdu+ZT+Ö+Y]+Y

kāfirler anı görüp eyitdiler ošte қа‘la ehlini getürmege ‘arabalar geliyür dediler (THG 11a/2-3)
Ö+ZT+Y+N*[cdu+ZT+Ö+Y]+Y

Ö+ZT+Y+ki+N*[(N+YT+Y)+(Ö+YT+Y)]+Y

ol dahı çıkup dedi-ki haberüñ baña söyle ben kırā la dēyeyim dedi. (THG 30b/8-9)
Ö+ZT+Y+ki+N*[(N+YT+Y)+(Ö+YT+Y)]+Y

• **Ö+ZT+Y+ZT+Y**

Özne, zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin iki örneği belirlenmiştir. Biri Orhun Türkçesinde, diğeri Eski Uygur Türkçesinden alınan cümleler; yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+Y+ZT*[Y]+Y

k(a)nt(a)y(a)n s(a)b(ı)g y(a)na k(ä)l<ür>ti ol(u)r(u)ñ tiy(i)n t(e)m(i)ş (TY K9-10)
Ö+ZT+Y+ZT*[Y]+Y

Ö+ZT+Y+ZT*[(YT+N+Y)+(ZT+ZT+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y

Tigin inçe tip ötünti luu qanlarinta çintamani erdini bar kim ülüglük qutluğ kişi ol erdini bulsar
 kamağtınlıqlarqa asıqtusu qılur anı üçün taluyqa kirikseyür men tip ötüntü (EÖG 68)
Ö+ZT+Y+ZT*[(YT+N+Y)+(ZT+ZT+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y

Ö+ZT+YT+ZT+Y

Özne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindeki. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+YT+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+Y

Hasan avazı çıktığı kadar derenin başından “Pılâv suyu kaynadı, taşıyor” diye haykırdı. (T: 85)
Ö+ZT+YT+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+Y

- **Ö+ZT+ZT+N+Y**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci, nesne ve yüklem (Ö+ZT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin üç örneği belirlenmiştir. Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde görülen üç aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Bu dizilişteki aktarma cümlesinde aktarılan cümle, nesne unsuru ile temsil edilebildiği gibi zarf tümleci unsuruna da karşılık gelebilmektedir.

Ö+ZT+ZT+N*[Y]+Y

Öñ gelenler dañı anı birledi / Şoñ gelen hem yine aña bir didi (G 118)
(Ö+N+Y)+(Ö+ZT+ZT+N*[Y]+Y)

Ö+ZT+ZT*[ZT+Y]+N+Y

Sen bu usule bakmayup: “Hemân öldürdüm” deyör isen de, sebebi ne olduğı anlaşılmıyor. (ŞT M4 107)
Ö+ZT+ZT*[ZT+Y]+N+Y

Ö+ZT*[(Y)+fakat+(Y)]+ZT+N*+Y

Özür dilmesini hiç sevmiyen Ferit: “Selma’dan daha güzelsiniz, fakat onun tırnağı olamazsınız” dedikten sonra, tramvayın ön tarafından hızla inerken, arkasından kalın bir sesin “çüş!” diye bağırıldığını duydu. (MNK: 135)
Ö+ZT*[(Y)+fakat+(Y)]+ZT+N*+Y

- **Ö+ZT+ZT+Y+N**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve nesne (Ö+ZT+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Eski Uygur Türkçesinden belirlenmiştir. Yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesidir.

Ö+ZT+ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+ZT+Y)]

Udçı er körüp inçe tip ayıttı siz kişide adruk begrek er közünür siz siz neg[ü]lüg inçe irinç y[a]rl[i]g boltuñuz. (EÖG 171)
Ö+ZT+ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+ZT+Y)]

- **Ö+ZT+ZT+YT+Y**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem (Ö+ZT+ZT+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin ikisi Osmanlı Türkçesinde diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere farklı kalıplarda üç örneği belirlenmiştir. Bu dizilişteki aktarma cümleleri yüklem yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+ZT*[Ö+cdu+Y]+YT+Y

Pâdişâh-ı muzaffer sözlerine iltifât itmedi, Mahmûd Pâşâ bu râyı sahîf ve tedbîrlerini za'îf gösterüp, “Kal'anun fethi, bi-inâyeti'llâh mümkünü'l-husûldür” diyüp, pâdişâhı göçürmeğe vech görmedi (TE 134b)
(Ö+YT+Y)+(Ö+ZT+ZT*[Ö+cdu+Y]+YT+Y)

Ö+ZT+ZT*[(cdu+Ö+Y)+(Ö+N+ZT+ZT+YT+Y)+ve+(ZT+Y)+(cdu+ZT+N+Y)]+YT+Y

bî-çâre hatun feryâd ile: “Aman ben ehl-i 'ırzım. Bu zâlimler beni Yemiş İskelesi'nden alup, dek ü desîse ile buraya getürdiler ve katl ile ihâfe eylediler. Aman Allah için beni kurtarın!” deyü istimdâda başladı. (ŞT M1 350)
Ö+ZT+ZT*[(cdu+Ö+Y)+(Ö+N+ZT+ZT+YT+Y)+ve+(ZT+Y)+(cdu+ZT+N+Y)]+YT+Y

Ö+ZT+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+YT+Y

Mis Barkley içinden “Bu kız fazla ciddi.. Hayattan fazla uzak” dedikten sonra Lâleye döndü. (T: 67)
Ö+ZT+ZT*[(Ö+Y)+(Y)]+YT+Y

- **Ö+ZT+ZT+ZT+Y**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (Ö+ZT+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+ZT*[(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+Y)+amma+(Ö+ZT+Y)+(ZT+N+Y)]+ZT+Y

ferdinan kırālkanija altına ve anlara kaçıyup egersiz kanijaya yakın gelmiş olsanız elbette bir dil yâ bir şahîh haber alurduñuz bârî top atdururduñuz ammâ siz gözünüñüz ile ırak yerden bakup durmuşsınız belki kal'a'ı görmemişsiniz deyü çok ta'nlar eyledi (THG 7b/4-7)
Ö+ZT+ZT*[(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+Y)+amma+(Ö+ZT+Y)+(ZT+N+Y)]+ZT+Y

- **Y+Ö+YT+N+Y**

Yüklem, özne, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (Y+Ö+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+ki+Ö+YT+N*[(N+ZT+Y)+ya‘nî+(N+Y)]+Y

Bu sebebdendir ki Aristo Hakîm, İskender’e gönderdiği nush u pendî müştemil mektûbunun bir fıkrasında: “Her şey’i misliyle mezc ü terkîb eyle, ya ‘nî emzice-i mütelhâlifeyi bir husûsa mübâşir eyleme!” demiştir. (ŞT M4 155)

Y+ki+Ö+YT+N*[(N+ZT+Y)+ya‘nî+(N+Y)]+Y

- **YT+Ö+cdu+Y+N**

Yer tamlayıcısı, özne, cümle dışı unsur, yüklem ve nesne (YT+Ö+cdu+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+Ö+cdu+Y+kim+N*[ZT+Y+Ö]

Pâdişâh(a) yûsuf çün virdi haber / kim baña qardaş olur kamu bular (KY 42b/1687)

YT+Ö+cdu+Y+kim+N*[ZT+Y+Ö]

- **ZT+N+Y+ZT+Y**

Zarf tümleci, nesne, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (ZT+N+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(ZT+N*[Y+cdu]+Y)+ve+(ZT+Y)

Ferid’i görünce “Sen misin oğlum?” dedi ve geri çekildi. (MNK: 95)

(ZT+N*[Y+cdu]+Y)+ve+(ZT+Y)

- **ZT+N+YT+ZT+Y**

Zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (ZT+N+YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[Ö+cdu]+N+YT+ZT+Y

“Kıza elini sürenin vay haline!” diyerek sağ yumruğunu sol avucuna ikikere sürdü. (YS: 78)
ZT*[Ö+cdu]+N+YT+ZT+Y

- **ZT+Ö+Y+N+Y**

Zarf tümleci, özne, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+Ö+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında toplam altı örneği belirlenmiştir. Osmanlı Türkçesinden belirlenen bu altı aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+Y+N*[(cdu+ZT+YT+YT+N+Y)+yohsa+(Ö+ZT+YT+Y)+meger+(ZT+Y)+(cdu+N+YT+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

andan ba‘zılar eyitdiler devletlü kırāl belki bunların gözüne kırkudan bu hîle [bir hayālet / bir hile / bir hayāl] görünmişdür yohsa macar gendülerin içeriye koyup türke yardım etmezler meger ba‘zı aḥbār vèrseler olur hele bu aḥvālî taşra şāyi‘ etmeyelüm elbette bu ḥaberün netîçesi varısa zuhūr eder dediler (THG 17a-17b/12-2)
ZT+Ö+Y+N*[(cdu+ZT+YT+YT+N+Y)+yohsa+(Ö+ZT+YT+Y)+meger+(ZT+Y)+(cdu+N+YT+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

ZT+Ö+Y+N*[(cdu+Y)+lakin+(Ö+YT+N+Y)+amma+((ZT+ZT+N+Y)+ki+(Ö+Y))] +Y

andan ibrahīm paşa eyitdi qarındaşum eyü hoş tedbîr eyledün lâkin sa‘âdetlü pâdişāhumuzun sulṭān meḥmed ḥan ḥazretleri baḡa budunı sipāriş buyurmuşlardur ammā çünki öyle oldu yaş ve yayan buduna gitmek gerekdür ki ḡayri çāre yokdur dedi (THG 3b/6-9)
ZT+Ö+Y+N*[(cdu+Y)+lakin+(Ö+YT+N+Y)+amma+((ZT+ZT+N+Y)+ki+(Ö+Y))] +Y

ZT+Ö+Y+N*[N+Y]+Y

ba‘dehū ḡāzī ḥasan paşa eyitdi ferdinan kırālun oḡaḡını göreyim dedi (THG 44b//10-11)
ZT+Ö+Y+N*[N+Y]+Y

ZT+Ö+Y+N*[N+ZT+Y]+Y

ba‘dehū ḡāzī ḥasan paşa eyitdi saḡa şorduḡum doḡru söyle dedi (THG 16a/7-8)
ZT+Ö+Y+N*[N+ZT+Y]+Y

ZT+Ö+Y+N*[(ZT+cdu+N+ZT+Y)+(ZT+Ö+Y)+(cdu+Ö+Y)+(cdu+Ö+Y)+(cdu+ZT+YT+Y)+(cdu+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

andan ḡāzī ḥasan paşa eyitdi şimdi el-ḥamdü li-llāhi te‘ālā bobōça ḡal‘ası aḡsuzdan muḥāşara olındı āsān vechile fetḥi müyesser oldu bi-‘ināyeti’llāhi te‘ālā ošte ḡanija ḡal‘ası iki ḡünlük yoldur in-şā’allāh anuḡ fetḥi müyesserdür bi-‘ināyeti’llāhi te‘ālā ḡanija fetḥ olınduḡda nemçe kırāl

tahtına üç günlük yoldur inşa 'allāhu te'ālā müyesserdür kāfirlerün yüreginde korku ve dert vardır
hemān evlāsı budur haberleri yoğ-iken varup muhāşara edelüm dedi (THG 3a-3b/ 13-6)
ZT+Ö+Y+N*[(ZT+cdu+N+ZT+Y)+(ZT+Ö+Y)+(cdu+cdu+Ö+Y)+(cdu+Ö+Y)+(cdu+ZT+YT+
Y)+(cdu+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]+Y

ZT+Ö+Y+N*[(ZT+Y)+ve+(Y)]+Y

ba'dehū gāzī hasan paşa hāzretleri şordı niye geldün ve kaḡı diyārlusın dedi (THG 38a/12-13)
ZT+Ö+Y+N*[(ZT+Y)+ve+(Y)]+Y

- **ZT+Ö+Y+ZT+Y**

Zarf tümleci, özne, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Ö+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+Y+ZT*[ZT+ZT+Y]+Y

ba'dehu kafirler eyitdiler dīn-i muḡammed ḡaḡḡīçün bize doḡru bir ṭop atunḡ dēyü yalvardıḡr
(THG 7b-8a /13-1)
ZT+Ö+Y+ZT*[ZT+ZT+Y]+Y

- **ZT+Ö+YT+N+Y**

Zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (ZT+Ö+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı cümle kalıbında iki örneği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesi kapsamında olan her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından biri dolaylı, diğeri ise dolaysız aktarma cümlesidir.

ZT+Ö+YT+N*+Y

Hep İhsan Ayşe'ye Kezban'ı alıp hastahane de yetiştirmesini tavsiye ediyor, Ayşe de her zaman müphem bir cevap veriyor. (AG: 103)
(ZT+Ö+YT+N*+Y)+(Ö+ZT+N+Y)

ZT+Ö+YT+N*[(Ö+YT+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Miralay Nihatla Safa yanyana ağaçların arasından kaybolurken Hasan Ahmede:
— Saat yediye geldi, Recep nerede kaldı. Bu akşam listede balık var. Gidip almak lâzım, diyor. (T: 113)
ZT+Ö+YT+N*[(Ö+YT+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

- **ZT+Ö+YT+Y+N**

Zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı, yüklem ve nesne (ZT+Ö+YT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+YT+Y+ki+N*[(Ö+ZT+Y)+(Y)+(ZT+ZT+Y)+de+(ZT+Y)]

Sohbet dahi hiç ses çıkarmayınca Ali Bey kızlara dedi ki:

— Ismarladığımız yemek hepimize yeter. Oturunuz güle oynaya beraber yiyelim de sonra gidersiniz. (DH: 18)

ZT+Ö+YT+Y+ki+N*[(Ö+ZT+Y)+(Y)+(ZT+ZT+Y)+de+(ZT+Y)]

- **ZT+Ö+YT+ZT+Y**

Zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Ö+YT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+YT+ZT*[ZT+Ö+ZT+Y+cdu]+Y

Ana kız bir müddet birbirile çekiştikten sonra, Dürdane onun yüzüne:

— O kadar istiyorsan sen niçin varmıyorsun anne? diye haykırdı. (T: 141)

ZT+Ö+YT+ZT*[ZT+Ö+ZT+Y+cdu]+Y

- **ZT+Ö+ZT+N+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+Ö+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere toplam üç örneği belirlenmiştir. Bu üç aktarma cümlesi de yüklemine göre kurallıdır. İlk örneği Orhun Türkçesinde, diğer iki örneği ise Türkiye Türkçesinde.

Aktarmanın türü bakımından ZT+Ö+ZT+N*+Y kalıbı dolaylı aktarma cümlesidir. Diğer iki kalıp ise dolaysız aktarma cümlesidir.

ZT+Ö+ZT+N+Y dizilişinin kalıplarından ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y kalıbı, nesne ile temsil edilen aktarılan cümlelerin yanında zarf tümlecinin parçasına karşılık gelen ikinci bir aktarılan cümleyi taşıması bakımından dikkati çekmektedir.

Bu dizilişteki iki dolaysız aktarma cümlesi aşağıdaki gibidir:

ZT+Ö+ZT+N*[(Y)+(Ö+Y)]+Y

ol s(a)b(i)g (e)ş(i)d(i)p b(ä)gl(ä)r koop[(i)n] y(a)n(a)l(i)m (a)rıg ubuti y(e)g t(e)di (TY₁ B1-2)
ZT+Ö+ZT+N*[(Y)+(Ö+Y)]+Y

ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y

Nihayet Mis Barkley’yi bilet kulübesi yanında Recep Tatarcığa teslim etti. Mis Barkley “İşte dostum” der dermez Recep gülerək “Sağ salim teslim ediyorum.. Şapkam olmadığı için selâmlıyamıyorum, affedin bayan” demişti. (T: 64)
(ZT+N+YT+Ö+YT+Y)+(ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y)

Bu dizilişte belirlenen tek dolaylı aktarma cümlesi örneği aşağıdaki gibidir:

ZT+Ö+ZT+N*+Y

Mızıka (Faust) operasından güzel bir parça çalmaktayken dans hocası Mösyö Tirel cenapları şevke gelerek bu havanın yeni bir vals olduğunu haber verdi. (Ş: 170)
ZT+Ö+ZT+N*+Y

- **ZT+Ö+ZT+Y+N**

Zarf tümlecî, özne, zarf tümlecî, yüklem ve nesne (ZT+Ö+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin beş farklı cümle kalıbında beş örneği belirlenmiştir. Bunlardan üçü Eski Uygur Türkçesinde, biri Osmanlı Türkçesinde diğeri ise Türkiye Türkçesinde. Bu kalıptaki aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+Y+N*[Ö+ZT+Y]

[Ö]trü tigin inçe tip tidi m[e]n [t]oğa ezük sözlemez m[e]n. (EÖG 213)
ZT+Ö+ZT+Y+N*[Ö+ZT+Y]

ZT+Ö+ZT+Y+N*[ZT+Y]

Yana kız inçe tip tidi amtı kirtkküntünüz mü (EÖG 209)
ZT+Ö+ZT+Y+N*[ZT+Y]

ZT+Ö+ZT+Y+N*[ZT+ZT+N+Y]

Y[i]me bir bilge nom bilir er inçe tip tidi tav[a]r kazğanmak neñ toluy ögüzke kirip köñülteki küşüşin qanturğalı saqınsar bulunçusuz ç[i]n[t]amani erdini bulsar qamağyirtünçüdeki tınlıqların qanturur (EÖG 40)
ZT+Ö+ZT+Y+N*[ZT+ZT+N+Y]

ZT+Ö+ZT+Y+N*[cdu+Ö+N+YT+Y]

andan gāzī ḥasan paşa yine şordı yā siz anları kırālyanında gördünüz mi (THG 25b/5-6)
ZT+Ö+ZT+Y+N*[cdu+Ö+N+YT+Y]

ZT+Ö+ZT+Y+ki+N*[Y+YT+N]

Hikāye buraya geldiğinde Acem Ali Bey içini çekerek dedi ki:
— Al sana intikamı alınacak bir mazlum daha! (DH: 97)
ZT+Ö+ZT+Y+ki+N*[Y+YT+N]

- **ZT+Ö+ZT+ZT+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Ö+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Uygur Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+ZT*[(Y)+(Y)+(Y)]+Y

Ol ödün Bodis[a]v[a]t tigin [kaŋ]ı qanta bu y[a]r[ı]k işidip y[a]rl[ı]k bolzun tıdmazun barayın tıp
ötünti. (EÖG 60)
ZT+Ö+ZT+ZT*[(Y)+(Y)+(Y)]+Y

- **ZT+Y+Y+Ö+ZT**

Zarf tümleci, yüklem, yüklem, özne ve zarf tümleci (ZT+Y+Y+Ö+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

(ZT*[Y]+Y)+(Y+Ö+ZT[Ö+Y+N])

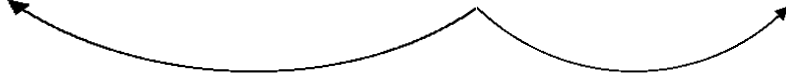
öküş az tıp aymaz pezirler teŋgiz / bulıt hedye kılsa uşaq qaṭreni (AH 65-66)
(ZT*[Y]+Y)+(Y+Ö+ZT[Ö+Y+N])

- **ZT+Y+ZT+ZT+Y**

Zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Y+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Orhun Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(ZT+Y)+ZT*[(ZT+Y)+(Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)]+(ZT+Y)

(a)nça öt(ü)nt(ü)m t(a)bg(a)ç og(u)z kıt(a)ñy buç(ä)gü k(a)b(ı)ş(sa)r k(a)lt(a)çı b(i)z öz (i)çi
t(a)ş(ı)n tutm(i)ş t(ä)g biz yuyka (ä)rkli top(u)lg(a)lı uç(u)z (ä)rm(i)ş y(i)nçgä (ä)rkli(i)g üzg(ä)li
uç(u)z yuyka k(a)l(ı)n bols(a)r topulguluk (a)lp (ä)rm(i)ş y(i)nçgä yog(u)n bols(a)r üzg(ü)lük (a)lp
(ä)rm(i)ş öñrä kıt(a)ñyda b(i)ryä t(a)bg(a)çda kurya kur(ı)d(ı)nta yırya og(u)zda (e)ki üç biñ
süm(ü)z k(ä)lt(ä)çim(i)z b(a)r mu nã (a)nça öt(ü)nt(ü)m (TY G5-7)
(**ZT+Y**)+**ZT***[(**ZT+Y**)+(Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)]+(**ZT+Y**)

- **ZT+YT+Ö+Y+N**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, özne, yüklem ve nesne (ZT+YT+Ö+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin birbirinden farklı cümle kalıbında toplam iki örneği belirlenmiştir. Osmanlı Türkçesi kapsamındaki her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+Ö+Y+N*[(Ö+ZT+ZT+YT+Y)+(Y)+**bulay ki**+(N+Y)+(Y)+cdu+(YT+N+Y)]

andan i'timâd etdikleri bir beglerine kırâl buyurdı siz dağı yaruñ varup kal'a altına segirdesiz
göresiz bulay-ki bir şahîh haber getüreydünüz görelüm dağı size ne cevâb ederler (THG 8b/3-6)
ZT+YT+Ö+Y+N*[(Ö+ZT+ZT+YT+Y)+(Y)+**bulay ki**+(N+Y)+(Y)+cdu+(YT+N+Y)]

ZT+YT+Ö+Y+N*[Y]

Hitâb edip anın eltâfına fasl-ı bahârân der / Veliyy-i ni'metim sermâye-bahş-ı rengü tâbımsın (ND
k.15/14)
ZT+YT+Ö+Y+N*[Y]

- **ZT+YT+Y+N+Y**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+YT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Osmanlı Türkçesinden belirlenmiştir. Söz konusu örnek yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesidir.

ZT+YT+Y+N*[(N+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

atundan enüp kapuda olanlara dâdi beni kırâ la buluşturun 'a zîm haberüm vardır dâdi (THG 30b/7-8)
ZT+YT+Y+N*[(N+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

- **ZT+YT+Y+Ö+N**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, yüklem, özne ve nesne (ZT+YT+Y+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+Y+Ö+N*[Ö+Y+ZT]

Dirilüp ol servere eytdi bular / Cümle işüñ cādılıkdur ser-te-ser (G 240)

ZT+YT+Y+Ö+N*[Ö+Y+ZT]

- **ZT+YT+YT+Y+ZT**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, yer tamlayıcısı, yüklem ve zarf tümleci (ZT+YT+YT+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Eski Uygur Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+YT+Y+ZT*[YT+Y]

Ötürü içgerü kaçı il[i]k[k]e ötüğ birdi talu ögüzke kireyin tip (EÖG 42)

ZT+YT+YT+Y+ZT*[YT+Y]

- **ZT+YT+ZT+Ö+Y**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, özne ve yüklem (ZT+YT+ZT+Ö+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Yüklemin yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+ZT*[(Y)+(Ö+YT+N+Y)]+(ZT+Y)+yohsa+(N+Y)+(YT+ZT+N+Y)]+Ö+Y

Andan cümleye hitâb ile: “Bakın şevketlü efendimiz bizden ittifâk ister. Benimle ittifâk edecek misiz, yohsa ne deyeceksiz? Bana şimdi bir cevâb verin!” dedikde, ehl-i meclis mütelâşi ve pür ıztırâb oldular. (ŞT M4 40)

ZT+YT+ZT*[(Y)+(Ö+YT+N+Y)]+(ZT+Y)+yohsa+(N+Y)+(YT+ZT+N+Y)]+Ö+Y

- **ZT+YT+ZT+Y+ZT**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci (ZT+YT+ZT+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Uygur Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+ZT+Y+ZT*[(Ö+YT+Y)+(ZT+Y)+(cdu)+(Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]

Ötrü қаңы қанқа інче тіп өтүңті ірім тигін өлүм ыріке барр [erser] neg[ü]lög қалır m[e]n t[e]rim
m[e]n y[i]me barayın edgü y[a]vl[a]k bolsar birle bolalım тіп (EÖG 87)
ZT+YT+ZT+Y+ZT*[(Ö+YT+Y)+(ZT+Y)+(cdu)+(Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]

- **ZT+ZT+Y+N+N**

Zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem, nesne ve nesne (ZT+ZT+Y+N+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+Y+N+N*[Ö+Y+N]

körü barsa yaqşı ayur bu sözüg / uquşsuz biligsiz beğütmez özüg (KB 298)
ZT+ZT+Y+N+N*[Ö+Y+N]

- **ZT+ZT+Y+N+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+ZT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Қазан гирү дөңді, гелдүгі yolı eline alıp yortdı, дүн қатdı. Анасы туымадın el altından buyurdı:
Тоқсан түмен генч оғуз ардумча гелсүн, оғлан тұсақдур bigler bilsүн didi. (DK D141/4-5)
((Ö+ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y))+(ZT+ZT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y)

- **ZT+ZT+Y+Ö+N**

Zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem, özne ve nesne (ZT+ZT+Y+Ö+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Yüklemin yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+Y+Ö+N*[ZT+Y+Ö]

yime yaqşı aymış bu öglüg kişi / kim öglüg sözін tutsa itlür işi (KB 1701)
ZT+ZT+Y+Ö+N*[ZT+Y+Ö]

- **ZT+ZT+YT+Y+N**

Zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, yüklem ve nesne (ZT+ZT+YT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindeir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+YT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(YT+Y)]

ba‘dehū yine beglerinden birine buyurdı siz da hı yaruñ varuñ ƙal‘a altına segirdüñ (THG 7b/7-8)

ZT+ZT+YT+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(YT+Y)]

- **ZT+ZT+ZT+N+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+ZT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindeir. Yüklemine yerine göre kuralı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT*[Ö+Y]+ZT+N+Y

Emr itti, yaya başlarını getürdüp: “Bu edebsüzlik sizün kusûr-ı aklunuzdandır” diyüp, bastunup yüzer çomağurdi, ve azl idüp kapudan sürdi. (TE 31b-32a)

(Y)+(ZT+ZT*[Ö+Y]+ZT+N+Y)+ve+(ZT+Y)

- **ZT+ZT+ZT+Y+Ö**

Zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve özne (ZT+ZT+ZT+Y+Ö) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindeir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[(YT+N+Y)+(ZT+N+Y)]+ZT+ZT+Y+Ö

“Oraya senin ölünü gömerim, gene ev yaptırmam!” diye, yüksek sesle, bir daha bağırdı İrazca.

(YÖ: 92)

ZT*[(YT+N+Y)+(ZT+N+Y)]+ZT+ZT+Y+Ö

- **Bir Unsurla Bölünme**

Aktarılan cümlelerin bir unsurla bölündüğü beş unsurlu aktarma cümlesinin farklı kalıplarda iki örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle, özne ve yüklem unsurları ile bölünmektedir.

Ö+Y+ZT*{Y}+Y

Özne, yüklem, yüklem ile bölünen zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir.

gāzī ḥasan paşa eyitdi imdi ne-ḳadar ṭop var-ısa cümlesin kāfirlerün büyük cem‘iyyetlerine nişān alun dēdi ve her ṭopuñ yanında bir fetīl ḥāzır dursun her ḳaçan-kim bunda gülbang-i muḥammedī olursa büyük ṭopa āteş vērün andan şonra ardınça sā’iri ṭoplara bir oğurdan āteş vèresiz dēyü buyurdi (THG 11b/6-10)

Ö+Y+ZT*{Y}+Y

ZT+Y+Y+N*{Ö}

Zarf tümleci, yüklem, yüklem ve özne ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir.

uḳup kirdi aydı negü aymışın / ḳadaşı anıḡdın yumuşıdmışın (KB 5959)

ZT+Y+Y+N*{Ö}

- **Bir Unsurun Parçası Olma**

Aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu beş unsurlu aktarma cümlesinin farklı kalıplarda sekiz örneği belirlenmiştir. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle; özne ve zarf tümleci unsurlarının parçasıdır.

cdu+Ö+ZT+ZT*+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği cümle dışı unsur, özne, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerini göre kurallıdır.

Ve ba‘zı meydānlarda an-be-ân çoğalmakta olan cem‘iyyet-i nās, Kırāl Serayı kapusuna kadar mâ-haşerallah dolup: “Nizām-ı cedīd isteriz, kânûn-i cedīd isteriz” deyü bülend âvâz ile çağırışup feryâd ederler idi. (ŞT M4 68)

cdu+Ö+ZT+ZT*+Y

cdu+ZT+Ö*+ZT+Y

Aktarılan cümlelerin öznenin parçasına karşılık geldiği cümle dışı unsur, zarf tümleci, özne, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklem yerini göre kurallıdır.

Zira sair cariyeler ve Dürdâne'nin küçük hemşireleri kapıya kadar geldikçe Gülbeyaz Kalfa'nın "Küçük Hanım'ı rahatsız etmeyiniz!" demesi bunları geriye çevirmek için kifayet eder idi. (DH: 39)

cdu+ZT+Ö*+ZT+Y

ZT*+N+ZT+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, nesne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Kendi kâ'imesinde: "Bundan sonra dâr-ı dünyâda çâkerlerine bir şey' lâzım değildir" ta'bîriyle izhâr eylediği itâ'atde sâdık ise, İbrâhîm Paşa'yı kemâ fi's-sâbık makarr-ı hükûmetine ik'âd etdirir, kendüye olan hüsn-i 'akîdeme istihkâm vermiş olur. (ŞT M1 340)

(ZT*+N+ZT+YT+Y)+(YT+Y)

ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği bir başka dizilişte, farklı bir unsurla temsil edilen ikinci bir aktarılan cümle de bulunabilir. Buna göre ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y kalıbındaki aktarma cümlesinde bir unsurun parçasına karşılık gelen iç cümle ile bir unsurun tamamına karşılık gelen ikinci iç cümle yer almaktadır. Türkiye Türkçesinden belirlenen söz konusu aktarma cümlesi, yüklem yerine göre kurallıdır.

Nihayet Mis Barkley'yi bilet kulübesi yanında Recep Tatarcığa teslim etti. Mis Barkley "İşte dostum" der dermez Recep gülererek "Sağ salim teslim ediyorum.. Şapkam olmadı mı için selâmlıyamıyorum, affedin bayan" demişti. (T: 64)

(ZT+N+YT+Ö+YT+Y)+(ZT*+Ö+ZT+N*[(ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y+cdu)]+Y)

ZT*+Ö+ZT+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, özne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklem yerine göre kurallıdır.

Bir aralık Gülbeyaz bana "Aman dolaba gir dolaba!" işaretini vermekle ben hemen dolaba girdim. (DH: 38)

ZT*+Ö+ZT+YT+Y

ZT*+Y+Ö+N+ZT

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, yüklem, özne, nesne ve zarf tümleci dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devriktir.

eger kibr idisi aşıl men tise / ayayın men anıñ cevabın kese (AH 289-290)

ZT*+Y+Ö+N+ZT

ZT*+ZT+N+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallıdır.

Bu neda meti üzerine zevcesinin rikkat-â-miz istirhamâtı, ka hramana büsbütün tesir ettiğinden Baba Predriks kapının zembereğine elini uzatıp da (Buyurunuz) dediği zaman işte bu defa raşenin asıl alası Mösyö Edmon'da görüldü. (Ş: 51-52)

ZT*+ZT+N+YT+Y

ZT*+ZT+ZT+YT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecini parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallıdır.

Belki kızın boyasından, süsünden, belki de bürosuna gelen arkadaşların kıza yanık yanık bakıp “Senin daktilo yaman be, Balta.. Turnayı gözünden vurmuşsun, vay çapkın vay” demelerinden, ve en ziyade daktilolar hakkında deveren eden umumî kanaatten cesaret alarak bir gün kız çalışırken ensesinden öpüvermişti. (T: 33)

ZT*+ZT+ZT+YT+Y

2.5. Altı Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Altı unsurlu aktarma cümlesinin her biri farklı cümle kalıbında olmak üzere 24 örneği vardır. Bunların 11'i kurallı, 13'ü devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise 20'si dolaysız, 4'ü dolaylıdır. İlk örnekleri Eski Uygur Türkçesi döneminde bulunan altı unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları, Eski Uygur Türkçesinin ardından Harezmi Türkçesi dışındaki dönemlerde görülebilmektedir (bk. Tablo 2). Aktarmanın türü bakımından altı unsurlu dolaysız aktarma cümleleri Eski Uygur, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinde yer alırken altı unsurlu dolaylı aktarma cümleleri yalnızca Karahanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerde bulunmaktadır.

- **cdu+Ö+ZT+ZT+ZT+Y**

Cümle dışı unsur, özne, zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem (cdu+Ö+ZT+ZT+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Türkiye Türkçesinden belirlenmiştir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+Ö+ZT+ZT+ZT*[(Y)+(YT+Y)]+Y

Fakat Osmanın ölümünden beri biraz Tatarlığa gayzi yumuşamış olan Abdülgaflar efendi, bu acayip kıya fetteki genç vücudu, kukuleta içindeki sarışın yüzü görünce kendi kendine:

— Lâtif! Süpürge tarlasında biten sarı lâleye benziyor, diye mırıldandı. (T: 19)

cdu+Ö+ZT+ZT+ZT*[(Y)+(YT+Y)]+Y

- **cdu+ZT+YT+Ö+ZT+Y**

Cümle dışı unsur, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, özne, zarf tümleci ve yüklem (cdu+ZT+YT+Ö+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin tek örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

cdu+ZT+YT+Ö+ZT*[N+Y]+Y

Ve eğer şerleri ifrât olup, halkın dahi fesâdını mü’eddî olacak ise, bunlar hakkında hukemânın ba‘zısı: “Eli ve ayağı ve lisânı gibi bir ‘uzvu ve yahûd âlet-i şerri olan hissi ibtâl olunur” deyüp katlinde ihtilâf etmişlerdir. (ŞT M3 159)

cdu+ZT+YT+Ö+ZT*[N+Y]+Y

- **Ö+YT+ZT+ZT+N+Y**

Özne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, zarf tümleci, nesne ve yüklem (Ö+YT+ZT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

Ö+YT+ZT+ZT+N*+Y

İhtiyar oturduğu yerde, ikisine de arkası dönük, başının ağır sallanışlarıyla ve her şeye rağmen devam eden bir tevekkülün sakin ve titrek sesile, Kasımın dükkânını biraz evvel kapadığını, kepengin deliğini küfür ederek açtığını, ocağın söndüğünü, fakat semaverden zar zor bir bardak su çıktığını anlattı. (MNK: 15)

Ö+YT+ZT+ZT+N*+Y

- **Ö+ZT+YT+Y+N+Y**

Özne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, yüklem, nesne ve yüklem (Ö+ZT+YT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+ZT+YT+Y+N*[(cdu+N+Y)+zira+(ZT+ZT+Y)]+Y

gâziler bir bir gelüp hasan paşaya söylediler meded sulṭānum bunun gibi horlık haberin demeyelüm zīrā kāfirlerün üzerimize gelmek hiç niyyetleri yoğusa bu haberi aldıktan sonra üstümüze gelirler dediler (THG 8a/4-7)

Ö+ZT+YT+Y+N*[(cdu+N+Y)+zira+(ZT+ZT+Y)]+Y

- **Ö+ZT+ZT+ZT+Y+N**

Özne, zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve nesne (Ö+ZT+ZT+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma tek örneği, Osmanlı Türkçesinden belirlenmiştir. Yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesidir.

Ö+ZT+ZT+ZT+Y+N*[(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)+(Y)]

gāzī hasan paşa murākebeye varup andan mübārek başın kaldurup eyitdi topı uruñ hīledür dil almak için gelmişlerdür fülān topa āteş vērün göreyüm sizi (THG 22a/10-12)

Ö+ZT+ZT+ZT+Y+N*[(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)+(Y)]

- **ZT+cdu+ZT+YT+Ö+Y**

Zarf tümleci, cümle dışı unsur, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, özne ve yüklem (ZT+cdu+ZT+YT+Ö+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[Y+YT+N]+cdu+ZT+YT+Ö+Y

Naķışedür saña şeb-gerdlük disem Nâbî / ‘Aceb bu sözden o mâh-ı tamâm alınmaz mı (NBDII 869/7)

ZT*[Y+YT+N]+cdu+ZT+YT+Ö+Y

- **ZT+Ö+YT+Y+N+Y**

Zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+Ö+YT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+YT+Y+N*[cdu+Y]+Y

andan kırıl beglerine eyitdi meded bir tedārük görüñ dēdi (THG 12b/12-13)

ZT+Ö+YT+Y+N*[cdu+Y]+Y

- **ZT+Ö+YT+ZT+N+Y**

Zarf tümleci, özne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+Ö+YT+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

ZT+Ö+YT+ZT+N*+Y

Karısı uzaklaşınca, Mister Joe Ferid'e alçak sesli ve bozuk şiveli bir Fransızca ile üniversiteye gidip gitmediğini sordu. (MNK: 64)

ZT+Ö+YT+ZT+N*+Y

- **ZT+Ö+ZT+N+YT+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem (ZT+Ö+ZT+N+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

ZT+Ö+ZT+N*+YT+Y

Tezkere irsalinin ertesi günü sabahleyin Şaban Ağa orta kapıyı vurup: "İhtiyar bir misafir geldiğini, selamlık odasında Meftun Beyefendi'yi beklediğini" içeriye haber verdi. (ŞP: 580)

ZT+Ö+ZT+N*+YT+Y

- **ZT+Ö+ZT+Y+N+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, yüklem, nesne ve yüklem (ZT+Ö+ZT+Y+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

ba‘dehū ādem gelüp haber vērdi türk cevāb vērmez hemān kılıç gösterürler dēdi (THG 21b/8-9)
ZT+Ö+ZT+Y+N*[(Ö+Y)+(ZT+N+Y)]+Y

- **ZT+Ö+ZT+Y+ZT+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (ZT+Ö+ZT+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin belirlenen üç örneği de Eski Uygur Türkçesinde. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşları, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[(cdu+N+ZT+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

Ol ödün қаңı kan інче y[a]rlıқаdı амрақ өгүкүм көңлін нечүк бerteуін m[e]n. Ағичı basutçı ағичılar бирер өдүн өңи барзун kentü bilingeу irinч tip y[a]rlıқаdı. (EÖG 25)

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[(cdu+N+ZT+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

Ol ödün tigin інче tip y[a]rlıқаdı bu yirtünчү törüsi antağ ol амрақ y[i]me adırılır sevig y[i]me seşilür tip tidi. (EÖG 204)

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)]+Y

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[((Ö+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y))+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y)+(Ö+ZT+N+Y)+((Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y))]+Y

Ötürü tigin інче tip saқıntı aғичı erser meniң ol қаңım қаң bodu[n] қutluғ tiliңe қorқup інче y[a]rlıқаdı erinч. Közünür at burқаn өg қаң titir. Қауу киши өg қаң көңлін b[e]rtser ol tınlıғ tamuluқ bolur. Ögöl kızқа sanmaz. Men amtı өg қаң көңлін bertmeyin. Қаңım ilig tilke kirmezün öz қazғанçım üze edgü қılınч қılayın tip saқıntı. (EÖG 28-33)

ZT+Ö+ZT+Y+ZT*[(Ö+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(Y)+(Ö+ZT+N+Y)+((Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y))]+Y

- **ZT+Ö+ZT+ZT+Y+N**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve nesne (ZT+Ö+ZT+ZT+Y+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Uygur Türkçesinden belirlenmiştir. Yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+ZT+Y+N*[cdu+ZT+Y]

Ol ödün Mah[a]rat ilig edgü ögli tiginig busuşluғ körüp інче tip yarlıқаdı амрақ оglum ne üçün busuşluғ keltinјiz (EÖG 10)

ZT+Ö+ZT+ZT+Y+N*[cdu+ZT+Y]

- **ZT+Ö+ZT+ZT+Y+ZT**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci (ZT+Ö+ZT+ZT+Y+ZT) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Uygur Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT+ZT+Y+ZT*[(ZT+ZT+YT+Y)+[(ZT+N+Y)+(N+Y)+(YT+Y)]]

Ol ödün kadını kan borluğçısı tiginig körüp inçe tip sakıntı içgerülüg edgü yimişig kuşlar artatır
üçün turkaru kınkā teginür m[e]n amtı bu erig iliteyin borluğumın közedzün anta açınayın tıp
(EÖG 192)

ZT+Ö+ZT+ZT+Y+ZT*[(ZT+ZT+YT+Y)+[(ZT+N+Y)+(N+Y)+(YT+Y)]]

- **ZT+Ö+ZT+ZT+YT+Y**

Zarf tümleci, özne, zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem (ZT+Ö+ZT+ZT+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Ö+ZT*[Ö+ZT+Y]+ZT+YT+Y

Sûzi Bey Gülistan’a köşedeki kanepeyi gösterirken Pembe Hanım da: “Bu kâfir doktor hâlâ imana gelmedi mi?” diyerek Pertev Bey’e serzenişlerle gülerək odaya girdi. (Ç: 37-38)

ZT+Ö+ZT*[Ö+ZT+Y]+ZT+YT+Y

- **ZT+Y+N+cdu+ZT+N**

Zarf tümleci, yüklem, nesne, cümle dışı unsur, zarf tümleci ve nesne (ZT+Y+N+cdu+ZT+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Yüklemine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+Y+N+cdu+ZT*[Y]+N

Tāha birle ögdi anuñ özini / Ya‘ni aynuñ bedri diyüp yüzini (G 175)

ZT+Y+N+cdu+ZT*[Y]+N

- **ZT+Y+Ö+Y+N+N**

Zarf tümleci, yüklem, özne, yüklem, nesne ve nesne (ZT+Y+Ö+Y+N+N) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

ZT+Y+Ö+Y+N+N*

yana çıktı oğlan ayıttı sözün / kayun kelmişin hem tilekin özin (KB 5957)

ZT+Y+Ö+Y+N+N*

- **ZT+YT+ZT+Y+ZT+Y**

Zarf tümleci, yer tamlayıcısı, zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci ve yüklem (ZT+YT+ZT+Y+ZT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Eski Uygur Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre devrik olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+YT+ZT+Y+ZT*[N+Y]+Y

Ötrü içisi tiginke inçe tip ayıt[t]ı erd[i]ni bultuñuz mu tip tidi. (EÖG 144)

ZT+YT+ZT+Y+ZT*[N+Y]+Y

- **ZT+ZT+Ö+ZT+N+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci, özne, zarf tümleci, nesne ve yüklem (ZT+ZT+Ö+ZT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT*[Ö+Y]+ZT+Ö+ZT+N*[(cdu+N+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)]+Y

“Benim yüzümü görebilmeğe bu kadar ehemmiyet vermeğe sebep ne olabilir?” demesiyle artık lisanım kendi kendisine “ah zalim bu sebebi anlamak istemiyor musun? Seni bir kere gören bir daha iştiağına hasretine tahammüledebilir mi?” deyiverdim. (DH: 46-47)

ZT*[Ö+Y]+ZT+Ö+ZT+N*[(cdu+N+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)]+Y

- **ZT+ZT+ZT+YT+N+Y**

Zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem (ZT+ZT+ZT+YT+N+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

ZT+ZT+ZT+YT+N*[ZT+Ö+Y]+Y

Aslında levend bölük-başılığından neş’et etmiş olmağla, ba’zan esnây-ı tadrîsde talebesine:
“Benim ayağım üzengide iken *Kâfiye* ezberimde idi” der idi. (ŞT M1 398)

ZT+ZT+ZT+YT+N*[ZT+Ö+Y]+Y

- **Bir Unsurla Bölünme**

Aktarılan cümlelerin bir unsurla bölündüğü altı unsurlu aktarma cümlesinin tek örneği belirlenmiştir. Bu kuruluştaki aktarılan cümle, yüklem unsuru ile bölünmektedir.

ZT+ZT+ZT+Y+N*{Y}

Zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yüklem ve yüklem ile bölünen nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindeki.

Oğullarının pazarlığı tatlıya bağlamak için geri gelmeyeceğini anlayınca, Mevlut ile teselli edici bir havayla konuştu: “Rahmetli babanla ne iyi iki kardeş, iki arkadaşık,” dedi. “Kültepe’deki, Duttepe’deki arsaları birlikte çevirdik, evleri ellerimizle birlikte yaptık. Muhtara da kâğıtların altına ikimizin de adını yazdırdık ki birbirimizden hiç kopmayalım. O zamanlar babanla birlikte yoğurt satar, birlikte yemek yer, birlikte Cumaya gider, parka oturup birlikte sigara içerdik... Muhtar kâğıdı yanında mı?” (KBT: 441)

ZT+ZT+ZT+Y+N*{Y}

- **Bir Unsurun Parçası Olma**

Aktarılan cümlelerin bir unsurun parçası olduğu altı unsurlu aktarma cümlesinin iki örneği belirlenmiştir. Bu iki örnekte de aktarılan cümle, zarf tümleci unsurunun parçasıdır.

cdu+ZT+ZT*+ZT+N+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği cümle dışı unsur, zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesindeki. Yüklemin yerine göre kurallıdır.

Yalnız Sakarya esnasında üç yerinden yaralanarak koltuk değneğiyle gezen yirmi bir yaşında bir mülâzım arkadaşına onu istasyonda göstererek: “Bak Danyel... Şu herif cepheden kaçmak için kendini parmağından vurdu... Askerlik palavra ile olmadığını anladı ama, hâlâ caka satıyor” dediğini duyar duymaz o akşam sargıyı çıkardı. (T: 30)

cdu+ZT+ZT*+ZT+N+Y

ZT*+ZT+YT+Ö+ZT+Y

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin parçasına karşılık geldiği zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı, özne, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallıdır.

bu tarafından gâzî ibrâhîm paşa osyekde otururken top şadâsın ve ceng âvâzın eşidüp ‘aceb bunun aşlı nedür dërken hemân gâzî hasan paşadan âdem gelüp haber vèrdi (THG 2b/10-12)
ZT*+ZT+YT+Ö+ZT+Y

2.6. Yedi Unsurlu Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Yedi unsurlu aktarma cümlesinin bir örneği vardır. Osmanlı Türkçesi kapsamındaki örnek; yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından ise dolaysız aktarma cümlesidir.

- **YT+Ö+ZT+ZT+ZT+YT+Y**

Yer tamlayıcısı, özne, zarf tümleci, zarf tümleci, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem (YT+Ö+ZT+ZT+ZT+YT+Y) dizilişindeki aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre kurallı olan bu aktarma cümlesi kuruluşu, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

YT+Ö+ZT+ZT+ZT*[cdu]+YT+Y

bu tarafından gâzîler küffaruñ ol hâlin görüp hemân allâh allâh dëyüp kâfirlerün çadırlarına hücum eylediler (THG 12b/9-10)
YT+Ö+ZT+ZT+ZT*[cdu]+YT+Y

2.7. İki Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

İki cümleli aktarma cümlelerinin her biri farklı cümle kalıbında toplam 20 örneği belirlenmiştir. Bu 20 aktarma cümlesinin 11’i kurallı, 9’u devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise 18’i dolaysız, 2’si dolaylıdır. İlk örnekleri Karahanlı Türkçesinde bulunan iki cümleli aktarma cümlesi kuruluşları, Karahanlı Türkçesinin ardından Harezmi, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerle takip edilebilir. Aktarmanın türü bakımından iki cümleli dolaysız aktarma cümlelerinin de Karahanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine uzanan süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. İki cümleli dolaylı aktarma cümleleri ise yalnızca Karahanlı Türkçesi kapsamında görülmektedir.

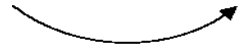
- $\{Ø\} + (Y + ZT + Y + \ddot{O})$

Aktarılan cümlelerin ana cümle yükleminden önce geldiği ve ana cümle öğelerinden zarf tümleci ile ilişkili olduğu bu dizilişin birbirinden farklı kalıplarda iki örneği belirlenmiştir. Karahanlı Türkçesinde görülen her iki aktarma cümlesi de yüklemine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$*((N + ZT + Y) + (Y + N + ZT)) + (YT + ZT + Y + \ddot{O})$$

aşığ tēngleyü yi yime aş öküş / maṅga mundağ aydı ukuşluğ küşü (KB 4613)

$$*((N + ZT + Y) + (Y + N + ZT)) + (YT + ZT + Y + \ddot{O})$$

$$*((ZT + Y) + (N + ZT + Y)) + (YT + ZT + Y + \ddot{O})$$

öküş tıṅlaḡu söz birer sözlegü / maṅga mundağ aydı biliglig büḡü (KB 1014)

$$*((ZT + Y) + (N + ZT + Y)) + (YT + ZT + Y + \ddot{O})$$

- $(N + Y) + (N + Y)$

Nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin farklı kalıplarda iki örneği tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde görülen her iki aktarma cümlesi de yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(N^*[(Y) + (Y)] + Y) + (N^*[ZT + Y] + Y)$$

Okıdum bildüm dime çok tâat kıldım dime / Eri Hak bilmezisen abes yere yelmekdür (YDRN 21/5)

$$(N^*[(Y) + (Y)] + Y) + (N^*[ZT + Y] + Y) + (ZT + ZT + Y)$$

$$(N^*[(\ddot{O} + ki + N + Y) + (YT + Y) + (N + YT + Y) + (YT + YT + Y) + (ZT + Y) + (ZT + Y) + (Y)] + Y) + (N^*[(N + YT + N + YT + Y) + (N + \ddot{O} + Y) + (\ddot{O} + cdu + Y) + (ZT + Y)] + Y)$$

Kimün ki oḡlı kıızı yok kara otaḡa ḡonduruñ, kara kiçe altına döşeñ kara koyun yaḡnısından öñine getürüñ yir-ise yisün yimez-ise ṡursun gitsün dimiş-idi. Oḡlı olanı aḡ otaḡa kıızı olanı kıızıl otaḡa ḡonduruñ, oḡlı kıızı olmayanı Allah Ta‘āla kargayupdur, biz daḡı kargaruz bellü bilsün dimiş idi. (DK D10/7-13)

$$(N^*[(\ddot{O} + ki + N + Y) + (YT + Y) + (N + YT + Y) + (YT + YT + Y) + (ZT + Y) + (ZT + Y) + (Y)] + Y) + (N^*[(N + YT + N + YT + Y) + (N + \ddot{O} + Y) + (\ddot{O} + cdu + Y) + (ZT + Y)] + Y)$$

- (Ö+Y)+(ZT+Y+ZT+Ö)

Özne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümleci, yüklem, zarf tümleci ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türüne göre dolaysızdır.

((Ö*{Y})+(ZT+Y+ZT*[Y]+Ö))

baralım timekte ağın yok sözüm / neteg ayğa barma tiyü bu özüm (KB 3489)
((Ö*{Y})+(ZT+Y+ZT*[Y]+Ö))

- (ZT+Y)+(N+Y)

Zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(ZT*[Y]+Y)+(N*[Y]+Y)

öđ öğlek keçip bolmasa erbügü / kişi tip atamağu yılkı tigü (KB 4640)
(ZT[ZT+Y+Ö])+(ZT*[Y]+Y)+(N*[Y]+Y)

- (N+Y+Ö)+(N+Y+Ö)

Nesne, yüklem ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümleleri yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(N*[Y]+Y+Ö)+(N*[Y]+Y+Ö)

beğük men tigüçini tuttı ölüm / uluğ men tigüçini uttı ölüm (KB 4833)
(N*[Y]+Y+Ö)+(N*[Y]+Y+Ö)

- (Ö+Y+N)+(Ö+Y+N)

Özne, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin biri Harezmi Türkçesinde diğeri Eski Anadolu Türkçesinde olmak üzere iki örneği belirlenmiştir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$(\ddot{O}+Y+N*[ZT+Y])+(\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+Y)+(Y)])$

hanîfe tēyür üç kesilse helāl / muḥammed tēyür tōrt üküş yarısı (MM 239)
 $(\ddot{O}+Y+N*[ZT+Y])+(\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+Y)+(Y)])$

$(\ddot{O}+Y+N*[Y])+(\ddot{O}+Y+N*[Y])$

Kimi aydur: Geyik tozıdır, kimi aydur: yağı tozıdır (DK D127/6-7)
 $(\ddot{O}+Y+N*[Y])+(\ddot{O}+Y+N*[Y])$

- $(Y+N+\ddot{O})+(ZT+Y+\ddot{O})$

Yüklem, nesne ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümlecı, yüklem ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiğı bu dizilişin örneğı, Karahanlı Türkçesindeir. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemın yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaylıdır.

$(Y+N+\ddot{O})+(ZT*[Y]+Y+\ddot{O})$

ayıttı ka daşların oğğurmışa / esen tip haber birdi ögdülmışe (KB 3302)
 $(Y+N+\ddot{O})+(ZT*[Y]+Y+\ddot{O})$

- $(YT+N+Y)+(N+Y)$

Yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiğı bu dizilişin örneğı, Eski Anadolu Türkçesindeir. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemın yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$(YT+N*[Y]+Y)+(N*[\ddot{O}+Y]+Y)$

Dünyadan gidenlere öldi dimeñ / Bunları külli fenā oldı dimeñ (G 1333)
 $(YT+N*[Y]+Y)+(N*[\ddot{O}+Y]+Y)$

- $(ZT+\ddot{O}+Y)+(ZT+Y)$

Zarf tümlecı, özne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümlecı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiğı bu dizilişin örneğı, Türkiye Türkçesindeir. Söz konusu aktarma cümleleri yüklemın yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. Bununla birlikte birinci aktarma cümlesinde aktarılan cümle zarf tümlecı unsurunun parçasına karşılık gelirken ikinci aktarma cümlesinde aktarılan cümle bütünüyle zarf tümlecı ile temsil edilir.

$(ZT*+\ddot{O}+Y)+(ZT*[\ddot{O}+Y]+Y)$

Âlem, “Sana dokunmıyan yılan bin yıl yaşasın” deyip dururken, babamın efeliği tutmuş: “Milletin yüreğini titreten namussuz bu mu?” deyip çekmiş nacağı! (YÖ: 21)
(ZT*+Ö+Y)+(ZT*[Ö+Y]+Y)

- (ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)

Zarf tümleci, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

((ZT*[Y]+ZT+Y)+(ZT*[Y]+ZT+Y))

sevindi tidükte sasıtsöker / yazıldı tidükte buşup kaç tüger (KB 4756)
((ZT*[Y]+ZT+Y)+(ZT*[Y]+ZT+Y))

- (ZT+Y+ZT)+(ZT+cdu+YT+Y)

Zarf tümleci, yüklem ve zarf tümleci dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümleci, cümle dışı unsur, yer tamlayıcısı ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Yüklemine yerine göre birinci aktarma cümlesi devrik, ikinci aktarma cümlesi ise kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından her iki aktarma cümlesi de dolaysızdır.

((ZT*[Y]+Y+ZT)+(ZT*[Y]+cdu+YT+Y))

kirü tur tiseler ağırlık öküş / çıka turtise kör yüzünğke söküş (KB 4104)
((ZT*[Y]+Y+ZT)+(ZT*[Y]+cdu+YT+Y))

- (cdu+YT+Ö+Y)+(N+Y)

Cümle dışı unsur, yer tamlayıcısı, özne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(cdu+YT+Ö+Y)+(N*[ZT+Y+N]+Y)

tağı munda yigrek bilig sözlemiş / tükel bolsa ni‘met tüker yaş timiş (KB 1047)
(cdu+YT+Ö+Y)+(N*[ZT+Y+N]+Y)

- $(\ddot{O}+Y+ZT+Y)+*\{\emptyset\}$

Aktarılan cümlelerin ana cümle yükleminden sonra geldiği ve ana cümle öğelerinden zarf tümlecisi ile ilişkili olduğu bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(\ddot{O}+Y+ZT+Y)+*(ZT+\ddot{O}+Y)$$

bilgiliğ bilg birdi mundağ ayur/ beg edgü köni bolsa buğnı bayur (KB 5084)
 $(\ddot{O}+Y+ZT+Y)+*(ZT+\ddot{O}+Y)$

- $(\ddot{O}+YT+N+Y)+(ZT+Y+N)$

Özne, yer tamlayıcısı, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümlecisi, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümleleri aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. Yüklemine göre ise birinci aktarma cümlesi kurallı, ikinci aktarma cümlesi devriktir.

$$((\ddot{O}+YT+N*[Y]+Y)+(ZT+Y+N*\{Y\}))$$

seniñde başa kı sañga çık tiyür/ anundı küderuş meniñ tir meniñ (KB 5184)
 $((\ddot{O}+YT+N*[Y]+Y)+(ZT+Y+N*\{Y\}))$

- $(\ddot{O}+ZT+N+Y)+(ZT+N+Y)$

Özne, zarf tümlecisi, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından zarf tümlecisi, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Türkiye Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. Öte yandan birinci aktarma cümlesinde aktarılan cümle zarf tümlecisi unsurunun parçasına karşılık gelirken ikinci aktarma cümlesinde aktarılan cümle bütünüyle nesne ile temsil edilir.

$$(\ddot{O}+ZT+N+Y)+(ZT+N*[(YT+Y)+(YT+Y+N)]+Y)$$

Ethem Bey, Komutanla Valiye “Allaha ısmarladık” dedikten sonra Cemilin elini sıktı. Yavaşça: “Komutan Beyden koparamadım, Ankara’dan istiyeceğim sizi...” dedi. (YS: 479)
 $(\ddot{O}+ZT+N+Y)+(ZT+N*[(YT+Y)+(YT+Y+N)]+Y)$

- (ZT+N+Y+Ö)+(ZT+N+Y+Ö)

Zarf tümleci, nesne, yüklem ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

((ZT[ZT+Y]+N*[Y]+Y+Ö)+yana+(ZT[Y]+N*[Y]+Y+Ö))

öküş sözlese ya nğsadı tir bilig / yana sözlemese ağın tir bilig (KB 174)

((ZT[ZT+Y]+N*[Y]+Y+Ö)+yana+(ZT[Y]+N*[Y]+Y+Ö))

- (ZT+Ö+N+Y)+ve+(YT+ZT+Y)

Zarf tümleci, özne, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümleleri; yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(ZT+Ö+N*[(cdu+Ö+Y)+(Ö+N+YT+Y)+(Y)+(ZT+YT+Y)+ve+(ZT+ZT+Y)]+Y)+ve+(YT+ZT*[(Ö+Y)+Y])

Bu dekâyıka vâkıf olmayarak ve hüsn ü kubhunu bilmeyerek ba'zı devletlüler: “Behey cânım! Bu Katolik gâ'ilesi nedir? Biz bu gavurları câmi'e mi da'vet ederiz? Gavur değil mi, her kangı kilisayı isterse oraya gitsün ve kime tapınursa öyle itsün!” derler ve men'ine sa'y edene: “Bu ne hâletdir?” deyü dahl ederler. (ŞT M2 370)

(ZT+Ö+N*[(cdu+Ö+Y)+(Ö+N+YT+Y)+(Y)+(ZT+YT+Y)+ve+(ZT+ZT+Y)]+Y)+ve+(YT+ZT*[(Ö+Y)+Y])

2.8. Üç Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Üç cümleli aktarma cümlelerinin birbirinden farklı cümle kalıbında toplam iki örneği vardır. Karahanlı Türkçesi kapsamındaki her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

- (Y+N+Y+Ö+ZT)+(ZT+Y+cdu)+*{Ø}

Aktarılan cümle ana cümle yükleminden sonra geldiği ve ana cümledeki nesne unsuru ile ilişkili olduğu bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesinde. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y+N+Y+Ö+ZT)+(ZT+Y+cdu):*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y+ZT)+(Y+Ö)+(Y+ZT+Ö)]

eşitgil negü tir bögü bilge teñg / bu söz işke tutgıl aya kızıgu enğ
 buşı bolsa yañıguğ bilgisiz bolur / qalı övke kelse uquşsuz qılur
 buşılığ yavuz erke iltür bilig / otunluğ qılur buşsa qılkı silig (KB 333-335)
 (Y+N+Y+Ö+ZT)+(ZT+Y+du):*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y+ZT)+(Y+Ö)+(Y+ZT+Ö)]

- (ZT+Ö+Y+YT)+(Y+Ö+N+Y+YT)+(Y{Ö})

Aktarılan cümlelerin ana cümle yükleminden sonra geldiği ve birinci cümlede özne, ikinci cümlede nesne unsuru ile ilişkili olduğu bu dizilişin örneği, Karahanlı Türkçesindedir. Söz konusu aktarma cümlesi yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(ZT+Ö+Y+YT)+(Y+Ö+N+Y+YT):*((Y{Ö})

yana bir kereklig sözüm barsa nğa / ayayın men anı kulağ tut ma nğa
 ol ol kim tekebbümü yirdin salıp / tevazu'nı berk tut yapuğ keğ a nğa (AH 265-268)
 (ZT+Ö+Y+YT)+(Y+Ö+N+Y+YT):*((Y{Ö})

2.9. Dört Cümleli Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Dört cümleli aktarma cümlesinin tek örneği, Harezmi Türkçesindedir. Aktarmanın türü bakımından dolaysız aktarma cümlesidir. Yüklemine yerine göre ise dört cümleden üçü devrik, biri kurallıdır.

- (N+Y)+(Ö+N+Y)+(Ö+N+Y)+(Ö+Y+N)

Nesne, yüklem; özne, nesne, yüklem; özne, nesne, yüklem ve özne, yüklem, nesne üyeli aktarma cümlelerinden meydana gelen bu dizilişin örneği, Harezmi Türkçesindedir. Söz konusu cümleler aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. Yüklemine yerine göre birinci, ikinci ve dördüncü cümleler devrik, üçüncü cümle ise kurallıdır.

(N*{Y})+(Ö+N*{Y})+(Ö+N*[YT+Y]+Y)+(Ö+Y+N*)

ekip önse ne kim bəriñ tər zekât / hanife olar tər mu'âf ha zra vât
 hanife ekinde üküş az têmes / ebü yūsuf aytur beş evsuk şifât (MM 200)
 (N*{Y})+(Ö+N*{Y})+(Ö+N*[YT+Y]+Y)+(Ö+Y+N*)

2.10. Karşılıklı Konuşma Şeklinde Gelişen Aktarma Cümlelerinde Unsur Dizilişi

Karşılıklı konuşma cümleleri; iki cümleli, üç cümleli, dört cümleli, beş cümleli ve on iki cümleli aktarma cümlelerinden oluşmaktadır. Buna göre iki cümleli karşılıklı konuşma cümlelerinin

14 cümle kalıbında toplam 21 örneği vardır. Bu 21 aktarma cümlesi Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi kapsamındadır. Üç cümleli karşılıklı konuşma cümlelerinin iki cümle kalıbında biri Eski Anadolu Türkçesi diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam iki örneği vardır. Dört cümleli karşılıklı konuşma cümlelerinin iki cümle kalıbında biri Osmanlı Türkçesi, diğeri Türkiye Türkçesinde olmak üzere toplam iki örneği vardır. Beş cümleli karşılıklı konuşma cümlelerinin tek kalıpta tek örneği ve on iki cümleli karşılıklı konuşma cümlelerinin tek kalıpta tek örneği Eski Anadolu Türkçesindedir.

2.10.1. İki Cümleli

Karşılıklı konuşma cümlelerini oluşturan iki cümleli aktarma cümlelerinin 14 farklı dizilişte toplam 21 örneği tespit edilmiştir. ((Y+N)+(Y+N)) dizilişindeki iki cümleli aktarma cümleleri toplamda dört örnekle örneği en çok görülen karşılıklı konuşma cümlesidir.

- (N+Y)+(N+Y)

Nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda gelmesiyle ortaya çıkan bu dizilişin her biri farklı kalıpta olan toplam üç örneği belirlenmiştir. Her üç örnek de Türkiye Türkçesi metinlerindedir.

Aktarmanın türü bakımından dolaylı aktarma cümlesi, (N*+Y)+(Y)+(N* {Y}) kalıbının birinci cümlesi ile sınırlıdır, geri kalan dizilişler ise dolaysızdır.

Yüklemin yeri bakımından (N*[N+Y+cdu]+Y)+(N*[cdu]+Y) dizilişindeki aktarma cümlesi kurallıdır. (N*+Y)+(Y)+(N* {Y}) ve (N*[ZT+Y+cdu]+Y)+(N* {Y}) dizilişlerindeki aktarma cümlelerinin ise birinci cümlesi kurallı, ikinci cümlesi devriktir.

Bu dizilişteki iki dolaysız aktarma cümlesi aşağıdaki gibidir:

(N*[N+Y+cdu]+Y)+(N*[Y]+Y)

Yeşilliklerin en güzel yerinde duruyor, bir kaldırım taşı kadar büyük bir parçayı belle söküyorlar, bir çuvala dolduruyorlardı:

— Ne yapıyorsunuz, yahu? dedim.

— Sana ne? dediler. (SK: 7)

((YT+Y)+(N+ZT+Y)+(YT+Y))+(N*[N+Y+cdu]+Y)+(N*[Y]+Y)

(N*[ZT+Y+cdu]+Y)+(N* {Y})

— Geri mi dönsek Vasili? dedim.

— Geri dönemeyiz artık, dedi. Şaşırırsız büsbütün. Sen denizdeki ipe gözkulak ol, sağa sola oynamasın. On dakikaya kalmaz karşı adadayız (SK: 35)
(N*[ZT+Y+cdu]+Y)+(N*{Y})

Bu dizilişteki tek dolaylı aktarma cümlesi örneği, aşağıdaki karşılıklı konuşmanın birinci aktarma cümlesidir:

(N*+Y)+(N*{Y})

“Osmanlı Kaynaşma”sının lisanı ‘Esperanto’ olursa bunu hepsinin kabul edip edemeyeceklerini sordum, güldü:

— Türklerin zaten lisanları yok, dedi, onlar belki kabul edebilirler. (AK: 52)
(N*+Y)+(Y)+(N*{Y})

- (N+Y)+(Y+Ö+N)

Nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem, özne ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Bu dizilişteki her iki aktarma cümlesi de dolaysızdır. Yüklemine göre birinci cümle kurallı, ikinci cümle ise devriktir.

(N*[(Ö+ZT+Y)]+Y)+(Y+Ö+N*[(Ö{Y})+(Y)])

Cem niçün zülfüne irişmeye didüm didi yâr / Aña budure ezeli kısmet elümden ne gelür (CD 53/9)
(N*[(Ö+ZT+Y)]+Y)+(Y+Ö+N*[(Ö{Y})+(Y)])

- (N+Y)+(Y+N)

Nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Yüklemine göre her iki aktarma cümlesi de devriktir. Bu dizilişteki birinci aktarma cümlesi dolaylı, ikinci aktarma cümlesi ise dolaysızdır.

(N*{Y})+(Y+N*[(Y+N)+Ö{Y}])

Leylî'nün eşitdi vâsf-ı hâl lin / Keyfiyyet-i mihnet ü melâlin
Dedi bilürem nedür devâsı / Uş yazılı mendedür du'âsı (LM 1940-1941)
(N*{Y})+(Y+N*[(Y+N)+Ö{Y}])

- $(N+Y+\ddot{O})+(\ddot{O}+Y+N)$

Nesne, yüklem ve özne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından özne, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(N^*\{Y+\ddot{O}\})+(\ddot{O}+Y+N^*[\ddot{O}+Y+ZT])$$

tañrıdan bildidi ya ‘kūb sen anı / şāh eytdi tañrı kãdadurķanı (KY 48b/1923)

$$(N^*\{Y+\ddot{O}\})+(\ddot{O}+Y+N^*[\ddot{O}+Y+ZT])$$

- $(N+Y+\ddot{O}+YT)+(Y+N)$

Nesne, yüklem, özne ve yer tamlayıcısı dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(N^*[N+Y]+Y+\ddot{O}+YT)+(Y+N^*[YT+Y+cdu])$$

ne taparsız didi yūsuf anlara / didiler puṭa taparuz iy yarā (KY 11b/428)

$$(N^*[N+Y]+Y+\ddot{O}+YT)+(Y+N^*[YT+Y+cdu])$$

- $(N+Y+YT)+(Y+N)$

Nesne, yüklem, yer tamlayıcısı dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(N^*[N+ZT+Y]+Y+YT)+(Y+N^*[Y+ZT])$$

Tanrı varını neden bildün didüm bir ârife / Didi bildüm şehirün kasdı hılâfindan ki var (TE 165a)

$$(N^*[N+ZT+Y]+Y+YT)+(Y+N^*[Y+ZT])$$

- $(\ddot{O}+N+Y)+(N+Y)$

Özne, nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Türkiye Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$$(\ddot{O}+N^*[\ddot{O}+Y+cdu]+Y)+(N^*[Y]+Y)$$

Perişan çocuk:

— Bunların tuttukları lüfer mi, ağabey? dedi.

— Lüfer, dedim. (SK: 50)

($\ddot{O}+N^*[\ddot{O}+Y+cdu]+Y$)+(N*[Y]+Y)

- ($\ddot{O}+Y+N$)+(N)

Özne, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin her biri farklı kalıpta olmak üzere toplam üç örneği tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi Eski Anadolu Türkçesi ve diğeri Türkiye Türkçesi kapsamındadır. Her üç aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

($\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}+Y)+(Y)]$)+(N*[ZT+Y])

mâlik eydür aķçam azdur nidelüm / anlar eydür ne virirseñ alalum (KY 7b/258)

($\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}+Y)+(Y)]$)+(N*[ZT+Y])

($\ddot{O}+Y+kim+N^*[\ddot{O}+Y+YT]$)+(N*[ZT+Y])

şāh didi kim sen vezîr olğıl baña / yūsuf eydür ben muṭî‘ oldum saña (KY 28a/1082)

($\ddot{O}+Y+kim+N^*[\ddot{O}+Y+YT]$)+(N*[ZT+Y])

($\ddot{O}+Y+ki+N^*[cdu+Y+ZT]$)+(N*[cdu+Y+ZT])

Hasan Tuna, diyor ki:

“Hadi ulan, çık gayri!”

Ben diyorum ki:

“Ulan dur birez.” (YÖ: 16)

($\ddot{O}+Y+ki+N^*[cdu+Y+ZT]$)+(N*[cdu+Y+ZT])

- ($\ddot{O}+Y+N$)+(Y+N)

Özne, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

($\ddot{O}+Y+N^*[ZT+Y+cdu]$)+(Y+N*[cdu+ZT+Y])

yūsuf eydür eyle dime yā yigit / eytdi iy şāh ne buyurursın sen eyt (KY 13a/478)

($\ddot{O}+Y+N^*[ZT+Y+cdu]$)+(Y+N*[cdu+ZT+Y])

- (Ö+ZT+Y+N)+(Y+ZT)

Özne, zarf tümleci, yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve zarf tümleci dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Türkiye Türkçesindedir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Ö+ZT+Y+N*[(Y)+(ZT+Y+ZT)])+(Y+ZT*[(Y)+(Y)+emme+(ZT+ZT+Y)])

Babası tekrar sordu:

“Tamam mı, bu kadarda kalacak mısın artık?”

Mınıldandı:

“Kalmıyacağım... Kalmıyacağım emme, çizmelerim olursa birez kalırım...” (YÖ: 12)

(Ö+ZT+Y+N*[(Y)+(ZT+Y+ZT)])+(Y+ZT*[(Y)+(Y)+emme+(ZT+ZT+Y)])

- (Y+N)+(N+Y)

Yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından nesne ve yüklem dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesindedir. Her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y+N*[(Y+Ö)+(Y+YT)])+(N*{Y})

eytdi kimdür tanığuñ göster baña / uşbu oğlandı dıdi sorgıl aña (KY 18a/671)

(Y+N*[(Y+Ö)+(Y+YT)])+(N*{Y})

- (Y+N)+(Y+N)

Yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin ikisi Eski Anadolu Türkçesi, ikisi Osmanlı Türkçesinde her biri farklı kalıpta toplam dört örneği belirlenmiştir. Belirlenen dört aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devriktir. Bu dizilişteki dolaylı aktarma cümlesinin tek örneği (Y+N*[(Y+N*[(cdu)+(Y+N+Ö)+(ZT+ZT+Y+ZT)])] kalıbındaki birinci aktarma cümlesidir. Geri kalan cümleler ise dolaysız aktarma cümlesidir.

Bu dizilişe sahip dolaysız aktarma cümleleri aşağıdaki gibidir:

(Y+N*[(cdu+Ö{Y})])+(Y+N*[(Y+cdu)+(ZT+YT+Y+Ö)])

eytdi iy pîr-i ‘azîz-i mâh-rû / uş bu oğlanlar senüñ midür kamu

dıdi benüm durur iy şâh-ı cihân / hep saña du‘â kıılır pîr ü cüvân (KY 48b/ 1919-1920)

(Y+N*[(cdu+Ö{Y})])+(Y+N*[(Y+cdu)+(ZT+YT+Y+Ö)])

(Y+N*[(N+Y)+(Y)+(YT+Y)])+(Y+N*[(cdu+YT+Y)+(ZT+ZT+Y)])

eytdi oğlum yūsufi isteñ buluñ / yūsufi istemege meşgûl oluñ
didiler baba ne yirde bulalum / istemege nice meşgûl olalum (KY 41a/1607-1608)
(Y+N*[N+Y)+(Y)+(YT+Y)]+(Y+N*[(cdu+YT+Y)+(ZT+ZT+Y)])

(Y+N*[Ö+Y])+(Y+ki+N*[Y+ZT])

Didüm cânımdan özge cümle senün / Didi ki assı durur cân kurtarursan (TE 118b)
(Y+N*[Ö+Y])+(Y+ki+N*[Y+ZT])

Bu dizilişteki tek dolaylı aktarma cümlesi örneği, aşağıdaki karşılıklı konuşmanın birinci aktarma cümlesidir:

(Y+N*)+(Y+N*[(cdu)+(Y+N+Ö)+(ZT+ZT+Y+ZT)])

Sordı sıfatın dediler ey şâh / Âşüfte kılupdur anı bir mâh
Rüsvâlığı edüp özine pîşe / Dâm ü ded ile gezer hemîşe (LM 1460-1461)
(Y+N*)+(Y+N*[(cdu)+(Y+N+Ö)+(ZT+ZT+Y+ZT)])

- (Y+YT+N)+(Y+N)

Yüklem, yer tamlayıcısı ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y+YT+N*[(Y)+(Ö+Y)+(Y)])+(Y+N*[(Ö+Y)+(Y{Ö})])

Suâl itdüm bulâra ne kişisiz / Ulûnuz kimdürür kîmin işisiz
Didîler kamusı nefis kullarıdır / Kamusunun tama' ulûlarıdır (YDRN 49-50)
(Y+YT+N*[(Y)+(Ö+Y)+(Y)])+(Y+N*[(Ö+Y)+(Y{Ö})])

- (Y+YT+Ö+N)+(Y+N)

Yüklem, yer tamlayıcısı, özne ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişindeki aktarma cümlesinin geldiği bu dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesinde. Her iki aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y+YT+Ö+N*[ZT{Y}])+(Y+N*[ZT+Y+YT+N])

Didi Büzürcmîhr'e Husrev olmasa n'olaydı mevt / Didi ger mevt olmasa değmezdi sana saltanat
(TE 172b)
(Y+YT+Ö+N*[ZT{Y}])+(Y+N*[ZT+Y+YT+N])

2.10.2. Üç Cümleli

Karşılıklı konuşma cümlelerini oluşturan üç cümleli aktarma cümlelerinin farklı dizilişlerde toplam iki örneği tespit edilmiştir.

- $(Y+N+Y)+(Ö+Y+N+Y)+(ZT+Ö+Y+N+Y)$

Sırasıyla yüklem, nesne, yüklem; özne, yüklem, nesne, yüklem; zarf tümlecisi, özne, yüklem, nesne ve yüklem üyeli üç aktarma cümlesinin bulunduğu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde. Her üç aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$(Y+N*[(Y+cdu)+(YT+N+Y)+(N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+((ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+(cdu+N+Y+YT))]+Y)_1$ [Ulaş oğlu Salur Kazan]
 $(Ö+Y+N*[(Ö*+Y)+(Ö*+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y))+((N+Y)+(Ö+Y))]+Y)_2$ [Kara Göne]
 $(ZT+Ö+Y+N*[(N+Y)+(N+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(N+ZT+Y)+(ZT+YT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+YT+Y)+(Ö+Y))]+Y)_3$ [Ulaş oğlu Salur Kazan]

Sermürdi örü tırdı, aydur: Bilür-misin karındaşum Kara Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı'a gördüm, yumruğumda talbınan şahin benüm kuşumı ölür gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kara pusuñk ordumuñ üzerine tökilür gördüm, kuduz kırtlar ivümü dalar gördüm, kara deve eñsemden karvar gördüm, kargu kibi kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bileğümünden on parmağımı kanda gördüm, niçe kim bu düşü gördüm, şundan berü 'aqlum uşşum dire bilmen, hanum kardaş menüm bu düşümü yorgıl maña didi. **Kara Göne** aydur: Kara bulut didüğüñ senüñ devletüñdür, kar ile yağmur didüğüñ leşkerüñdür, saç kayğudur, kan karadur, kalanısın yora bilmen Allah yorsun didi. Böyle diğec **Kazan** aydur: Menüm avumı bozma, leşkerümü tağıtma, ben bugün koñur ata kaçıram, üç günlük yolu bir günde aluram, öyle olmadın yurdum üstüne varuram, eger şağdur esendür aħşam olmadın gine ben saña gelürem, ordum şağ esen degül ise başuñuza çara idüñ, men da hı gitdüm didi. (DK D42-44/11-1)

$((Y)+(Y))+Y+N*[(Y+cdu)+(YT+N+Y)+(N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+((ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+(cdu+N+Y+YT))]+Y)_1+(Ö+Y+N*[(Ö*+Y)+(Ö*+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y))+((N+Y)+(Ö+Y))]+Y)_2+(ZT+Ö+Y+N*[(N+Y)+(N+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(N+ZT+Y)+(ZT+YT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+YT+Y)+(Ö+Y))]+Y)_3$

- $(YT+N+Y)+(N+Y)+(N+Y)$

Sırasıyla yer tamlayıcısı, nesne, yüklem; nesne, yüklem; nesne, yüklem üyeli üç aktarma cümlesinin bulunduğu dizilişin örneği, Türkiye Türkçesinde. Her üç aktarma cümlesi de yüklem yerine göre kurallıdır. Aktarmanın türü bakımından birinci aktarma cümlesi dolaylı, geri kalan aktarma cümleleri ise dolaysızdır.

$(YT+N*+Y)+(N*[Y]+Y)+(N*[cdu]+Y)$

Yakın kahveciye içerde kaç kişi olduklarını sordum. Otuz beş kişi, dedi. Ya, dedim, ayrılıyordum.
(SK: 80-81)
(YT+N*+Y)+(N*[Y]+Y)+(N*[cdu]+Y)+(Y)

2.10.3. Dört Cümleli

Karşılıklı konuşma cümlelerini oluşturan dört cümleli aktarma cümlelerinin farklı dizilişlerde toplam iki örneği tespit edilmiştir.

- (N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)

Nesne ve yüklem dizilişindeki dört aktarma cümlesinin art arda geldiği bu dizilişin örneği, Türkiye Türkçesindeki. Dört aktarma cümlesi de aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. Yüklem yerine göre ikinci aktarma cümlesi yüklem unsuru ile bölündüğünden devrik, geri kalan aktarma cümleleri ise kurallıdır.

(N*[Ö+Y+cdu]+Y)+(N*[Y])+(N*[Ö+ZT+Y+ZT]+Y)+(N*[Ö+ZT+Y+cdu]+Y)

Arkama baktım. Bu sefer de de Çamlıca sırtlarında bir iki bulut peydahlanmıştı.

- Poyraz geliyor, Kala fat, dedim.
- Gelsin, dedi. Gün batmadan Oksiya'dayız.
- Fener erken yandı galiba, dedim.
- O gece gündüz çakar be, dedi. (SK: 65)

((YT+Y)+(ZT+cdu+YT+N+Y))+(N*[Ö+Y+cdu]+Y)+(N*[Y])+(N*[Ö+ZT+Y+ZT]+Y)+(N*[Ö+ZT+Y+cdu]+Y)

- (Y+YT+N)+(Y+N)+(Y+N)+(Y+N)

Yüklem, yer tamlayıcısı ve nesne üyeli aktarma cümlesinin ardından yüklem ve nesne dizilişinde üç aktarma cümlesinin geldiği dizilişin örneği, Osmanlı Türkçesindeki. Dört aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

(Y+YT+kim+N*[Y+Ö])+(Y+N*[ZT+Y+N+Ö])+(Y+kim+N*[ZT+Y])+(Y+N*[(N+Y)+(Y+ZT)])

Didüm dildâra kim niçe bu cevrün / Didi bununla kor mıyam seni ben

Didüm kim bundan artuk neyleyesin / Didi cânun aluram kalkuru ten (TE 129a)

(Y+YT+kim+N*[Y+Ö])+(Y+N*[ZT+Y+N+Ö])+(Y+kim+N*[ZT+Y])+(Y+N*[(N+Y)+(Y+ZT)])

2.10.4. Beş Cümleli

Karşılıklı konuşma cümlelerini oluşturan beş cümleli aktarma cümlelerinin tek örneği tespit edilmiştir.

- $(\ddot{O}+Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N)+(\ddot{O}+Y+N)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)$

Sırasıyla özne, yüklem, nesne, yüklem; özne, yüklem, nesne; özne yüklem, nesne; özne, yüklem, nesne, yüklem; özne, yüklem, nesne, yüklem üyeli aktarma cümlelerinin bulunduğu dizilişin örneği, Eski Anadolu Türkçesinde dir. Beş aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+\ddot{O}+YT+Y)]+Y_1$ [Kafir]

$\ddot{O}+Y+N^*[(YT+N+Y)]_2$ [Kafirün Biri]

$\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+\ddot{O}+Y)]_3$ [Şöklı Melik]

$\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}\{YT\}+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y_4$ [Kafir]

$\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}+Y)+(N+Y)]+Y_5$ [Şöklı Melik]

Kafir aydur: Bigler Kazanun tavlavla şahbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmalamışüz, kırık yigid-ilen oğlu Uruzı tutsak itmişüz, kaçar kaçar develerini yetmişüz, kırık ince billü kız-ilen Kazanun halalını tutmuşüz, bu hayfları biz Kazana itmişüz didi. **Kafirün biri** aydur: Kazan Bigde bir hayfumuz kaldı. **Şöklı Melik** aydur: Mere aznavur ne hayfumuz kaldı. **Kafir** aydur: Kazanun Kapulu dervendde on biñ koyunu vardur, şol koyunları da hı götürsek Kazana ulu hayf ider-idük didi. **Şöklı Melik** aydur: Altı yüz kâfir varsun koyunu getürsün didi. (DK D38-39/13-9)
 $(\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+\ddot{O}+YT+Y)]+Y)_1+(\ddot{O}+Y+N^*[(YT+N+Y)]_2+(\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+\ddot{O}+Y)]_3+(\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}\{YT\}+Y)+(ZT+YT+Y)]+Y)_4+(\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}+Y)+(N+Y)]+Y)_5$

2.10.5. On İki Cümleli

Karşılıklı konuşma cümlelerini oluşturan on iki cümleli aktarma cümlelerinin tek örneği tespit edilmiştir.

- $(ZT+\ddot{O}+Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(\ddot{O}+Y+N+Y)+(YT+Y+N)+(Y+N+Y)+(YT+Y+N+Y)+(Y+N+Y)$

Eski Anadolu Türkçesinden belirlenen aktarma cümlelerinin tamamı; yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$ZT+\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+YT+N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(Y)]+Y_1$ [Kazan]

$\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+ZT+YT+Y)+(\ddot{O}+Y)+(Y)]+Y_2$ [Beyrek]

$\ddot{O}+Y+N^*[(\ddot{O}+N+Y)+(cdu+\ddot{O}+Y)+((Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y))]+Y_3$ [Kazan]

$(YT+Y)+(N^*\{Y\})_4$ [Belirsiz / Haberin İçeriği]

$\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+Y)+(YT+Y)]+Y_5$ [Kazan]

$Y+N^*[(cdu+YT+Y+\ddot{O})]+Y_6$ [Burla Hatun]

$\ddot{O}+Y+N^*[(cdu+YT+Y)+(YT+\ddot{O}+Y)]+Y_7$ [Beyrek]

$\ddot{O}+Y+N*[ZT+Y+Y]+Y$ _{8[Burla Hatun]}
 $(ZT+Y)+(YT+Y+N*[cdu+\ddot{O}+Y])$ _{9[Burla Hatun]}
 $Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+ki+(\ddot{O}+Y)+(Y)+(\ddot{O}+Y)]+Y$ _{10[Beyrek]}
 $YT+Y+N*[(cdu+Y)+(\ddot{O}+Y)+(ZT+Y+\ddot{O})]+Y$ _{11[Belirsiz]}
 $Y+N*[cdu+\ddot{O}+Y]+Y$ _{12[Kışırça Yinge]}

Böyle diğec **Qazan Big** aydur: Mere delü ozan menden ne dilersin, çetirlü otak-mı dilersin, kul
 karavaş-mı dilersin, altun aqça-mı dilersin vireyim didi. **Beyrek** aydur: Sultānum meni kosañ da
 şölen yimeginüñ yanına varsam, karnum açdur toyursam didi. **Qazan** aydur: Delü ozan devletin
 depdi, bigler bu günki bigligüm bunuñ olsun, koñ nireye gider-ise gitsün neyler ise eylesün didi.
 Beyrek şölen yimeginüñ üzerine geldi. Karnın toyurduktan soñra qazanları depdi dökdi çevürdi
 Yañınıñ kimini sağına kimini şolına atar. Sağdan gideni sağ alur, şoldan gideni şol alur. Hakluya
 haqqı dege haqsuza yüzi qaralığı dege. **Qazan Bige haber oldı**, sultānum delü ozan hep yimegi
 dökdi didiler, şimdi kızlarıyanına varmak ister. **Qazan** aydur: Mere koñ-a kızlarıyanına da varsun
 didi. Beyrek kalkdı kızlar yanına vardı, şumaçılarnı kovdı, naqaraçılarnı kovdı, kimini dögdı,
 kiminüñ başın yardı. Kızlar oturan otağa geldi, işigin aldı oturdı. Bunı gördi **Qazan Bigüñ hatunı**
 boyı uzun **Burla** kağıdı, aydur: Mere kavat oğlu delü kavat, saña düşer mi bî-tekellüf menüm
 üzerime gelesin didi. **Beyrek** aydur: Hanum, **Qazan Bigden** maña buyruk oldı, maña kimse
 tolaşmaz didi. **Burla Hatun** aydur: Mere çün-kim **Qazan Bigden** buyruk olupdur koñ otursun didi.
 Yine döndi Beyrege aydur: Mere delü ozan ya maqşuduñ nedür? Aydur: Hanum maqşudum oldur
 ki ere varan kız kalğa oynaya men kopuz çalam didi. Kışırça Yinge dirler bir hatun var-ıdı, aña
 ayıtdılar: Mere Kışırça Yinge tür sen oyna, ne bilür delü ozan didiler. Kışırça Yinge türdı, aydur:
 Mere delü ozan ere varan kız menem didi, oynamağa başladı. (DK D110-113/13-2)

$(ZT+\ddot{O}+Y+N*[(cdu+YT+N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(Y)]+Y)_1+(\ddot{O}+Y+N*[(cdu+ZT+YT+Y)$
 $+(\ddot{O}+Y)+(Y)]+Y)_2+(\ddot{O}+Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(cdu+\ddot{O}+Y)+((Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y))]+Y)_3+((\ddot{O}+YT$
 $+Y)+((ZT+N+Y)+(Y)+(Y))+((N+YT+Y)+(N+Y)+(N+Y)))+(YT+N+Y)+(YT+N+Y))+((YT+Y)$
 $+(N* \{Y\}))_4+(\ddot{O}+Y+N*[(cdu+Y)+(YT+Y)]+Y)_5+((\ddot{O}+Y)+(YT+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N$
 $+Y))+(\ddot{O}+YT+Y)+((N+Y)+(Y))+((N+Y+\ddot{O}+Y))+Y+N*[(cdu+YT+Y+\ddot{O})]+Y)_6+(\ddot{O}+Y+N*[(c$
 $du+YT+Y)+(YT+\ddot{O}+Y)]+Y)_7+(\ddot{O}+Y+N*[ZT+Y+Y]+Y)_8+(ZT+Y)+(YT+Y+N*[cdu+\ddot{O}+Y])_9+($
 $Y+N*[(cdu+\ddot{O}+Y)+ki+(\ddot{O}+Y)+(Y)+(\ddot{O}+Y)]+Y)_{10}+(\ddot{O}+Y)+(YT+Y+N*[(cdu+Y)+(\ddot{O}+Y)+(ZT+$
 $Y+\ddot{O})]+Y)_{11}+(\ddot{O}+Y)+(Y+N*[cdu+\ddot{O}+Y]+Y)_{12}+(YT+Y)$

2.11. Blok Alıntılı Aktarma Cümleleri

Blok alıntılı aktarma cümleleri; iki unsurlu, üç unsurlu ve dört unsurlu aktarma cümlelerinden oluşmaktadır. Buna göre iki unsurlu blok alıntılı aktarma cümlelerinin dört örneği vardır. Bu dört aktarma cümlesinin üretiminde iki diziliş ve dört cümle kalıbı kullanılmıştır. Dört aktarma cümlesinden biri yüklem yerine göre kurallı, üçü devriktir. Aktarmanın türü bakımından ise dördü de dolaysızdır. İlk örneği Orhun Türkçesinde bulunan iki unsurlu blok alıntılı aktarma cümlesi kuruluşları, Orhun Türkçesi dışında Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamındaki metinlerle takip edilebilirdir. Üç unsurlu blok alıntılı aktarma cümlelerinin de dört örneği vardır. Bu dört aktarma cümlesinin üretiminde üç diziliş ve dört cümle kalıbı kullanılmıştır. Dört aktarma cümlesi yüklem yerine göre devrik aktarmanın türü bakımından dolaysızdır. İlk örneği Karahanlı Türkçesinde bulunan üç unsurlu blok alıntılı aktarma cümlesi kuruluşları, Karahanlı Türkçesi dışında Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde de takip edilebilirdir. Dört unsurlu blok alıntılı aktarma cümlesinin tek örneği, Osmanlı Türkçesinde dir. Yüklem yerine göre devrik aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

2.11.1. İki Unsurlu

Blok alıntılı iki unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları özne, yüklem ve yüklem, nesne üyeli olmak üzere iki farklı dizilişte açığa çıkar.

• Ö+Y

Özne ve yüklem dizilişindeki blok alıntılı aktarma cümlesinin örneği, Orhun Türkçesinde. Bir metin-cümle özelliği gösteren bu aktarma cümlesinde aktarılan cümle yüklem unsuru ile temsil edilmektedir. Yüklemine yerine göre kurallı, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+Y*

t(e)ñri t(e)g t(e)ñri y(a)r(a)tm(1)ş türük bilge k(a)g(a)n s(a)b(1)m k(a)ñ(1)m türük bilge k(a)g(a)n...
(a)ltı sir tok(u)z og(u)z (e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g b(e)gl(e)ri bod(u)nı türük t(e)ñri üze
k(a)g(a)n ol(u)rt(u)m₁ ol(u)rtuk(u)ma ölt(e)çiçe s(a)k(1)n(1)gma türük b(e)gl(e)r bod(u)n ög(i)r(i)p
s(e)b(i)n(i)p toñ(1)tm(1)ş közi yüg(e)rü körti₂ bödke öz(ü)m ol(u)r(u)p bunça (a)g(1)r törüg tört
bul(u)ñd(a)k₁ ...dim₃ üze kök t(e)ñri (a)sra y(a)g(1)z y(e)r kıl(1)ntukda (e)kin (a)ra kişi oğlu
kıl(1)nm(1)ş₄ kişi oğlnta üze (e)çüm (a)pam bum(1)n k(a)g(a)n (i)st(e)mi k(a)g(a)n ol(u)rm(1)ş₅
ol(u)r(u)p(a)n türük bod(u)n(1)ñ ilin törüsün tuta birm(i)ş iti birm(i)ş₆ tört bul(u)ñ koop y(a)g₁
(e)rm(i)ş₇ sü sül(e)pen tört bul(u)nd(a)k₁ bod(u)n(u)g kop (a)lm(1)ş kop b(a)z kılm(1)ş₈
b(a)şl(1)g(i)g yük(ü)nt(ü)rm(i)ş tizl(i)g(i)g sök(ü)rm(i)ş₉ ilg(e)rü k(a)d(1)rk(a)n yışka t(e)gi kirü
t(e)m(i)r k(a)p(1)gka t(e)gi koont(u)rm(1)ş₁₀ (e)kin (a)ra idi oks(u)z kök türük iti (a)nça ol(u)rur
(e)rm(i)ş₁₁ bilge k(a)g(a)n (e)rm(i)ş (a)lp k(a)g(a)n (e)rm(i)ş buyrukı y(e)me bilge (e)rm(i)ş
(e)r(i)nç (e)lp (e)rm(i)ş (e)r(i)nç₁₂ b(e)gl(e)ri y(e)me bod(u)nı y(e)me tüz (e)rm(i)ş₁₃ (a)nı üçün
il(i)g (a)nça tutm(1)ş (e)r(i)nç il(i)g tut(u)p törüg itm(i)ş₁₄ özi (a)nça k(e)rg(e)k bolm(1)ş₁₅ yogçı
sıg(1)tçı öñre kün tugs(1)kd(a)k₁ bükli çöl(lü)g il t(a)bg(a)ç tüpüt (a)p(a)r pur(u)m kırk(1)z üç
kuurık(a)n ot(u)z t(a)t(a)r kıtt(a)n t(a)t(a)bı bunça bod(u)n k(e)l(i)p(e)n sıgtam(1)ş yoglam(1)ş₁₆
(a)nt(a)g kül(ü)g k(a)g(a)n (e)rm(i)ş₁₇ (a)nta kisre in(i)si k(a)g(a)n bolm(1)ş (e)r(i)nç oğlntı
k(a)g(a)n bolm(1)ş (e)r(i)nç₁₈ (a)nta kisre inisi (e)çisin t(e)g kıl(1)nm(a)duk (e)r(i)nç oğlu k(a)ñn
t(e)g kıl(1)nm(a)duk (e)r(i)nç₁₉ bil(i)gs(i)z k(a)g(a)n ol(u)rm(1)ş (e)r(i)nç y(a)bl(a)k k(a)g(a)n
ol(u)rm(1)ş (e)r(i)nç₂₀ buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş (e)r(i)nç y(a)bl(a)k (e)rm(i)ş (e)r(i)nç₂₁
b(e)gl(e)ri bod(u)nı tüzs(ü)z üç(ü)n t(a)bg(a)ç bod(u)n t(e)bl(i)g(i)n kürl(ü)gün üç(ü)n
(a)rm(a)kçisin üç(ü)n in(i)li (e)çili kikşürt(ü)kin üçün b(e)gli bod(u)nılg yoñ(a)şurtukın üç(ü)n
türük bod(u)n il(le)dük ilin ıçg(1)nu idm(1)ş k(a)g(a)nı(1)duk k(a)g(a)nın yit(ü)rü idm(1)ş₂₂
t(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(1)lin kuul kıl(1) (e)ş(i)l(i)k kız og(1)lin küñ kıl(1)z₂₃ türük
b(e)gl(e)r türük (a)tin ıt(t)ı t(a)bg(a)çgı b(e)gl(e)r t(a)bg(a)ç (a)tin tut(u)p(a)n t(a)bg(a)ç
k(a)g(a)nka körm(i)ş₂₄ (e)l(i)g yıl iş(i)g küç(ü)g birm(i)ş₂₅ ilg(e)rü kün tugs(1)k(k)a bükli
k(a)g(a)nka t(e)gi sül(e)yü birm(i)ş kuur(1)g(a)ru t(e)m(i)r k(a)p(1)gka t(e)gi sül(e)yü birm(i)ş
t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka ilin tör(ü)sin (a)lı birm(i)ş₂₆ türük k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça tim(i)ş
ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n tir (e)rm(i)ş₂₇
k(a)g(a)nı(1)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(1)m k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir
(e)rm(i)ş₂₈ (a)nça tip t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka y(a)gı bolm(1)ş₂₉ y(a)gı bol(u)p it(i)nü y(a)r(a)t(1)nu
um(a)duk y(a)na iç(i)km(i)ş₃₀ bunça iş(i)g küç(ü)g birtük(ke)rü s(a)k(1)nm(a)tı türük bod(u)n(u)g
öl(ü)r(e)yin ur(u)gs(1)r(a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş₃₁ üze türük t(e)ñrısı türük ıduk yirü subı (a)nça
(e)tm(i)ş (e)r(i)nç türük bod(u)n yok bolm(a)zun tiy(i)n bod(u)n bolçun tiy(i)n k(a)ñ(1)m ilt(e)r(i)ş
k(a)g(a)n(1)g ög(ü)m ilb(i)lge k(a)tun(u)g t(e)ñri töp(ü)sinte tut(u)p yüg(e)rü köt(ü)rti (e)r(i)nç₃₂
k(a)ñ(1)m k(a)g(a)n y(e)ti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n t(a)ş(1)km(1)ş₃₃ t(a)şra yoriyur tiy(i)n kü (e)ş(i)d(i)p
b(a)lıkd(a)k₁ t(a)şık(1)ş t(a)gd(a)k₁ inm(i)ş tir(i)lp y(e)tm(i)ş (e)r bolm(1)ş₃₄ t(e)ñri küç birtük
üç(ü)n k(a)ñ(1)m k(a)g(a)n süsi böri t(e)g (e)rm(i)ş y(a)g(1)si kooñ t(e)g (e)rm(i)ş₃₅ ilg(e)rü
kuurıg(a)ru sül(e)p tirm(i)ş kubr(a)tm(1)ş₃₆ k(a)m(a)gı y(e)ti yüz (e)r bolm(1)ş₃₇ y(e)ti yüz (e)r

bol(u)p (e)ls(i)r(e)m(i)ş k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş bod(u)n(u)g küñ(e)dm(i)ş kuul(a)dm(i)ş
bod(u)n(u)g türük törüsün içg(i)nm(i)ş bod(u)n(u)g (e)çüm (a)pam törüsünce y(a)r(a)tm(i)ş
boşg(u)rm(i)ş³⁸ töl(i)s t(a)rduş bod(u)n(u)g (a)nta itm(i)ş y(a)bgug ş(a)d(i)g (a)nta birm(i)ş³⁹
bir(i)ye t(a)bg(a)ç bod(u)n y(a)gı (e)rm(i)ş yır(i)ya b(a)z k(a)g(a)n tokuz og(u)z bod(u)n y(a)gı
(e)rm(i)ş⁴⁰ kırk(i)z kuurk(a)n ot(u)z t(a)t(a)r kınt(a)n t(a)t(a)bı koop y(a)gı (e)rm(i)ş⁴¹ k(a)ñ(i)m
k(a)g(a)n bunça ...bod(u)n(u)g... kırk (a)rtukı yiti yolu sül(e)m(i)ş y(e)g(i)rmı süñ(ü)ş
süñ(ü)şm(i)ş⁴² t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n ill(i)g(i)g ils(i)r(e)tm(i)ş k(a)g(a)n(l)g(i)g
k(a)g(a)ns(i)r(a)tm(i)ş y(a)gıg b(a)z kılm(i)ş tizl(i)g(i)g sök(ü)rm(i)ş b(a)şl(i)g(i)g
yük(ü)nt(ü)rm(i)ş⁴³ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n il(i)g törüg k(a)zg(a)n(i)p uça b(a)rm(i)ş⁴⁴ k(a)ñ(i)m
k(a)g(a)nka b(a)şl(a)yu b(a)z k(a)g(a)n(i)g b(a)lb(a)l tikm(i)ş⁴⁵ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n uçdukda
öz(ü)m s(e)k(i)z y(a)şda k(a)lt(i)m⁴⁶ ol tör(ü)de üze (e)ç(i)m k(a)g(a)n ol(u)rtı⁴⁷ ol(u)r(u)p(a)n
türük bod(u)n(u)g yiçe itdi yiçe ig(i)t(t)i⁴⁸ çıg(a)n(ı)g b(a)y kılı (a)z(i)g ük(ü)ş kılı⁴⁹ (e)çim
k(a)g(a)n ol(u)rtuk(k)a öz(ü)m tig(i)n (e)rk ... iy...⁵⁰ t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üçün dört y(e)g(i)rmı
y(a)ş(i)mka t(a)rduş bod(u)n üze ş(a)d ol(u)rt(u)m⁵¹ (e)ç(i)m k(a)g(a)n birle ilg(e)rü y(a)ş(i)l
üg(ü)z ş(a)ntuñ y(a)zıka t(e)gi sül(e)d(i)m(i)z kuur(g)a ru t(e)m(i)r k(a)p(i)gka t(e)gi
sül(e)d(i)m(i)z kögm(e)n (a)şa kırk(i)z yer(i)ñe t(e)gi sül(e)d(i)m(i)z ⁵² k(a)m(a)gı biş ot(u)z
sül(e)d(i)m(i)z üç y(e)g(i)rmı süñ(ü)şd(ü)m(i)z⁵³ ill(i)g(i)g ils(i)r(e)td(i)m(i)z k(a)g(a)n(l)g(i)g
k(a)g(a)ns(i)r(a)td(i)m(i)z⁵⁴ tizl(i)g(i)g sök(ü)rt(ü)m(i)z b(a)şl(i)g(i)g yük(ü)nt(ü)rt(ü)m(i)z⁵⁵
türğ(i)ş k(a)g(a)n türük(ü)m bod(u)n(u)m (e)rti⁵⁶ bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(i)ltukin
y(a)z(i)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti buyrukı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti onok bod(u)n (e)m(g)e k körti⁵⁷
(e)çüm(i)z (a)pam(i)z tutm(i)ş yir sub id(i)s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z bod(u)n(u)g it(i)p
y(a)r(a)t(i)p ...b(a)rs b(e)g (e)rti⁵⁸ k(a)g(a)n (a)t(i)g bunta biz birt(i)m(i)z⁵⁹ siñ(i)l(i)m
kuunç(u)y(u)g birt(i)m(i)z⁶⁰ özi y(a)z(i)ntı ⁶¹ k(a)g(a)nı ölti bod(u)nı küñ boltı⁶² kögm(e)n yir sub
id(i)s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z kırk(i)z bod(u)n(u)g it(i)p y(a)r(a)t(i)p k(e)lt(i)m(i)z
süñ(ü)şd(ü)m(i)z ...y(a)na birt(i)m(i)z⁶³ ilg(e)rü k(a)dırk(a)n yış(i)g (a)şa bod(u)n(u)g (a)nça
koont(u)rt(u)m(i)z (a)nça itd(i)m(i)z⁶⁴ kuur(i)g(a)ru k(e)ñü t(a)rb(a)nka t(e)gi türük bod(u)n(u)g
(a)nça koont(u)rt(u)m(i)z (a)nça itd(i)m(i)z⁶⁵ ol ödke kuul kuull(u)g küñ küñl(ü)g bolm(i)ş (e)rti⁶⁶
in(i)si (e)çisin bilm(e)z (e)rti oğlu k(a)ñin bilm(e)z (e)rti⁶⁷ (a)nça k(a)zg(a)nm(i)ş (a)nça itm(i)ş
il(i)m(i)z törüm(i)z (e)rti⁶⁸ türük og(u)z b(e)gl(e)ri bod(u)n (e)ş(i)d⁶⁹ üze t(e)ñri b(a)sm(a)s(a)r
(a)sra y(e)r t(e)l(i)nm(e)s(e)r türük bod(u)n il(i)ñ(i)n tör(ü)g(i)n k(e)m (a)rt(a)tı ud(a)çı (e)rti⁷⁰
türük bod(u)n (e)rt(i)n ökün⁷¹ kür(e)güñ(i)n üç(ü)n ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ña (e)rm(i)ş
b(a)rm(i)ş (e)dgü (e)l(i)ñe k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g y(a)bl(a)k kigürt(ü)g⁷² y(a)r(a)kl(i)g k(a)nt(a)n
k(e)l(i)p y(a)ña ilti⁷³ süñ(ü)gl(ü)g k(a)nt(a)n k(e)l(i)p süre ilti ⁷⁴ iduk ötük(e)n yış bod(u)n
b(a)rd(i)g⁷⁵ ilg(e)rü b(a)r(i)gma b(a)rd(i)g kuur(i)g(a)ru b(a)r(i)gma b(a)rd(i)g⁷⁶ b(a)rduk y(e)rde
(e)dgüg ol (e)r(i)nç k(a)n(i)ñ üg(ü)zçe yüğürti süñük(ü)gt(a)gça y(a)tdı b(e)gl(i)k urı ogl(u)ñ(i)n
kuul kılıt(i)g (e)ş(i)l(i)k kızı ogl(u)ñ(i)n küñ kılıt(i)g⁷⁷ ol bilm(e)dük(ü)g(i)n üç(ü)n
y(a)bl(a)k(i)ñ(i)n üç(ü)n (e)ç(i)m k(a)g(a)n uça b(a)rdı⁷⁸ b(a)şl(a)yu kırk(i)z k(a)g(a)n(i)g
b(a)lb(a)l tikd(i)m⁷⁹ türük bod(u)n (a)tı küsi yok bolm(a)zun tiy(i)n k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n(i)g
ög(ü)m k(a)tun(u)g köt(ü)r(ü)gme t(e)ñri il b(e)r(i)gme t(e)ñri türük bod(u)n (a)tı küsi yok
bolm(a)zun tiy(i)n öz(ü)m(i)n ol t(e)ñri k(a)g(a)n ol(u)rtı⁸⁰ n(e)ñ yış(i)g bod(u)nta üze
ol(u)rm(a)d(i)m⁸¹ içre (a)şs(i)z t(a)şra tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k bod(u)nta üze ol(u)rt(u)m⁸²
tig(i)n (e)ki ş(a)d in(i)m küül tig(i)n birle sözl(e)şd(i)m(i)z⁸³ k(a)ñ(i)m(i)z (e)ç(i)m(i)z
kazg(a)nm(i)ş bod(u)n (a)tı küsi yok bolm(a)zun tiy(i)n türük bod(u)n üç(ü)n tün udım(a)d(i)m
künt(ü)z ol(u)rm(a)d(i)m in(i)m küültig(i)n birle (e)ki ş(a)d birle ölü yitü k(a)zg(a)nt(i)m⁸⁴ (a)nça
k(a)zg(a)n(i)p bir(i)ki bod(u)n(u)g ot sub kılm(a)d(i)m⁸⁵ m(e)n öz(ü)m k(a)g(a)n ol(u)rtuk(u)ma
yir s(a)yu b(a)rm(i)ş bod(u)n y(a)d(a)g(i)n y(a)l(a)ñ(i)n ölü yitü y(a)na k(e)lti⁸⁶ bod(u)n(u)g
ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n yır(i)g(a)ru og(u)z bod(u)n t(a)pa ilg(e)rü kınt(a)n t(a)t(a)bı bod(u)n t(a)pa
bir(i)g(e)rü t(a)bg(a)ç t(a)pa (e)ki y(e)g(i)rmı sül(e)d(i)m süñ(ü)şd(ü)m⁸⁷ (a)nta kisre t(e)ñri
y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n kuut(u)m ül(ü)g(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g tirg(ü)rü ig(i)t(i)m⁸⁸
y(a)l(a)ñ bod(u)n(u)g tonl(u)g kılıt(i)m çıg(a)n bod(u)n(u)g b(a)y kılıt(i)m⁸⁹ (a)z bod(u)n(u)g
ük(ü)ş kılıt(i)m ig(a)r (e)ll(i)gde ig(a)r k(a)g(a)n(l)gda y(e)g kılıt(i)m⁹⁰ dört bul(u)ñd(a)kı
bod(u)n(u)g koop b(a)z kılıt(i)m y(a)g(i)s(i)z kılıt(i)m⁹¹ koop m(a)ña körti⁹² y(e)ti y(e)g(i)rmı
y(a)ş(i)ma t(a)ñut t(a)pa sül(e)d(i)m⁹³ t(a)ñut bod(u)n(u)g buzd(u)m⁹⁴ og(i)lin yut(u)zin yılıksın
b(a)r(i)min (a)nta (a)lt(i)m⁹⁵ s(e)k(i)z y(e)g(i)rmı y(a)ş(i)ma (a)ltı çub sogd(a)k t(a)pa
sül(e)d(i)m⁹⁶ bod(u)n(u)g (a)nta buzd(u)m⁹⁷ t(a)bg(a)ç oñ totok b(e)ş tüm(e)n sü k(e)lti⁹⁸ iduk
b(a)şda süñ(ü)şd(ü)m ol süg (a)nta yook kışd(i)m⁹⁹ y(e)g(i)rmı y(a)ş(i)ma b(a)sm(i)l iduk(ku)t
ug(u)ş(u)m bod(u)n (e)rti (a)rk(i)ş idm(a)z tiy(i)n sül(e)d(i)m k...t içg(e)rt(i)m
k(a)l(i)ñ... (e)b(i)rü k(e)lürt(ü)m¹⁰⁰ (e)ki ot(u)z y(a)ş(i)ma t(a)bg(a)ç t(a)pa sül(e)d(i)m¹⁰¹ ç(a)ç(a)
s(e)ñün s(e)k(i)z tüm(e)n sü birle süñ(ü)şd(ü)m süsin (a)nta ölürt(ü)m¹⁰² (a)ltı ot(u)z y(a)ş(i)ma

çik bod(u)n kırk(ı)z birle y(a)gı boltı₁₀₃ kem k(e)çe çik t(a)pa sül(e)d(i)m₁₀₄ örp(e)nte sün(ü)şd(ü)m₁₀₅ süsin s(a)nçd(i)m (a)z bod(u)n(u)g (a)lt(ı)m ...içg(e)rt(i)m₁₀₆ y(e)ti ot(u)z y(a)ş(ı)ma kırk(ı)z t(a)pa sül(e)d(i)m₁₀₇ sün(ü)g b(a)t(ı)mı k(a)r(ı)g sök(ü)p(e)n kögm(e)n yış(ı)g toga yorıp kırk(ı)z bod(u)n(u)g uda b(a)sd(i)m₁₀₈ k(a)g(a)nın birle soña yışda sün(ü)şd(ü)m₁₀₉ k(a)g(a)nın öl(ü)rt(ü)m il(i)n (a)nta (a)lt(ı)m₁₁₀ ol yılka turg(i)ş t(a)pa (a)ltun yış(ı)g (a)şa (e)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(e)çe yorıd(i)m₁₁₁ turg(i)ş bod(u)n(u)g uda b(a)sd(i)m₁₁₂ turg(i)ş k(a)g(a)n süsi otça borça k(e)lti₁₁₃ bolçuda sün(ü)şd(ü)m(i)z k(a)g(a)nın y(a)bgusin ş(a)dın (a)nta öl(ü)rt(ü)m il(i)n (a)nta (a)lt(ı)m₁₁₄ ot(u)z y(a)ş(ı)ma b(e)ş b(a)lık t(a)pa sül(e)d(i)m₁₁₅ (a)ltı yolu sün(ü)şd(ü)m ...süsin koop öl(ü)rt(ü)m₁₁₆ (a)nta içr(e)ki ne kişi tin...i yok bolt(a)ç(ı)e rti...a ok(ı)g(a)lı k(e)lti₁₁₇ b(e)ş b(a)lık (a)nı üç(ü)n ozd(i)m₁₁₈ ot(u)z (a)rtukı bir y(a)ş(ı)ma k(a)rluk bod(u)n buñs(u)z (e)rür b(a)rur (e)rklı y(a)gı boltı₁₁₉ t(a)m(a)g ıduk b(a)şda sün(ü)şd(ü)m(i)z₁₂₀ k(a)rluk bod(u)n(u)g öl(ü)rt(ü)m (a)nta (a)lt(ı)m₁₂₁ ...d(i)m b(a)sm(ı)l k(a)ra ... k(a)rluk bod(u)n tir(i)l(i)p k(e)lti...m öl(ü)rt(ü)m₁₂₂ tok(u)z og(u)z m(e)n(i)n bod(u)n(u)m (e)rti₁₂₃ t(e)nri y(e)r bulg(a)kin üç(ü)n ödñe küni t(e)gdük üç(ü)n y(a)gı boltı₁₂₄ bir yılka tört yolu sün(ü)şd(ü)m₁₂₅ (e)n ilki togu b(a)lıkda sün(ü)şd(ü)m₁₂₆ toglu üg(ü)z(ü)g yüz(ü)ti k(e)ç(i)p süsi ...₂₇ (e)kinti (a)nt(a)rguda sün(ü)şd(ü)m₁₂₈ süsin s(a)nçd(i)m₁₂₉ ...üç(ü)nç çuş b(a)şinta sün(ü)şd(ü)m₁₃₀ türük bod(u)n (a)d(a)k k(a)mş(a)t(ı) y(a)bl(a)k bolt(a)ç(ı) (e)rti₁₃₁ oza y(a)ña k(e)l(i)gme süsin (a)g(i)t(ı)m₁₃₂ ök(ü)ş ölt(e)ç(i) (a)nta tir(i)lti₁₃₃ (a)nta toñra yılp(a)gutı bir ug(u)ş(u)g toña tig(i)n yoginta (e)g(i)re tokıd(i)m₁₃₄ tört(ü)nç (e)zge)nti k(a)d(i)zda sün(ü)şd(ü)m₁₃₅ süsin (a)nta s(a)nçd(i)m y(a)brıd(i)m ...₁₃₆ ot(u)z (a)rtukı (e)ki y(a)ş(ı)ma (a)mğı korg(a)n kış(a)dukda yut boltı₁₃₇ y(a)z(i)ña og(u)z t(a)pa sül(e)d(i)m₁₃₈ ilki sü t(a)şık(m)ış(e)rti (e)kin sü (e)bde (e)rti₁₃₉ üç og(u)z süsi b(a)sa k(e)lti₁₄₀ y(a)d(a)k y(a)b(ı)z boltı tip (a)lg(a)lı k(e)lti₁₄₁ sıñ(a)r süsi (e)b(i)g b(a)rk(ı)g yulg(a)lı b(a)rdı sıñ(a)r süsi sün(ü)şg(e)li k(e)lti₁₄₂ biz (a)z (e)rt(i)m(i)z y(a)b(ı)z (e)rt(i)m(i)z₁₄₃ og(u)z ...t y(a)gı...t(e)nri küç birtük üç(ü)n (a)nta s(a)nçd(i)m y(a)nd(i)m₁₄₃ t(e)nri y(a)rl(ı)k(a)duk üç(ü)n m(e)n k(a)zg(a)ntuk üç(ü)n türük bod(u)n (a)nça k(a)zg(a)nm(i)ş (e)rinç₁₄₄ m(e)n in(i)l(i)gü bunça b(a)şl(a)yu k(a)zg(a)nm(a)s(a)r türük bod(u)n ölt(e)ç(i) (e)rti yok bolt(a)ç(ı) (e)rti₁₄₅ türük b(e)gl(e)r bod(u)n (a)nça s(a)k(i)n(i)n (a)nça bil(i)n og(u)z bod(u)n...d idm(a)yın tiy(i)n sül(e)d(i)m₁₄₆ (e)bin b(a)rkin buzd(u)m₁₄₇ og(u)z bod(u)n tok(u)z t(a)t(a)r birle tir(i)l(i)p k(e)lti₁₄₈ (a)guda (e)ki ul(u)g sün(ü)ş sün(ü)şd(ü)m₁₄₉ süsin buzd(u)m (e)lin (a)nta (a)lt(ı)m₁₅₀ (a)nça k(a)zg(a)n(i)p... y(a)rl(ı)k(a)duk üç(ü)n m(e)n ot(u)z (a)rtukı üç y(a)ş(ı)ma ...yok (e)rti₁₅₁ üds(i)g ötül(ü)g kişi ig(i)dm(i)ş (a)lp k(a)g(a)nıña y(a)ñ(i)lti₁₅₂ üze t(e)nri iduk y(e)r sub (e)çim k(a)g(a)n kuutı t(a)plam(a)dı (e)r(i)nç₁₅₃ tokuz og(u)z bod(u)n y(e)r(i)n subın ıd(i)p t(a)bg(a)çg(a)ru b(a)rdı₁₅₄ t(a)bg(a)ç ... bu y(e)rde k(e)lti₁₅₅ ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n s(a)k(i)nt(i)m... bod(u)n ... y(a)zukl(a) ...bir(i)ye t(a)bg(a)çda (a)tı küsi yok boltı₁₅₆ bu y(e)rde m(a)ña kul boltı₁₅₇ m(e)n öz(ü)m k(a)g(a)n ol(u)rtuk(u)m üç(ü)n türük bod(u)n(u)g ...i kıl(m)a d(i)m₁₅₈ il(i)g törüg y(e)gdi k(a)zg(a)nt(i)m₁₅₉ iduk... tir(i)l(i)p y... (a)nta sün(ü)şd(ü)m süsin s(a)nçd(i)m₁₆₀ iç(i)k(i)gme iç(i)kdi bod(u)n boltı öl(ü)gme ölti₁₆₁ s(e)l(e)ñe koodı yorıp(a)n k(a)r(a)g(a)n kış(ı)lta (e)bin b(a)rkin (a)nta buzd(u)m ...y(ı)şka (a)gdı₁₆₂ uyg(u)r (e)lt(e)b(e)r yüzçe (e)r(i)n ilg(e)rü t(e)z(i)p b(a)rdı... ₁₆₃ ...ti türük bod(u)n aç (e)rti₁₆₄ ol yılkıg (a)l(i)p ig(i)t(ı)m₁₆₅ ot(u)z (a)rtukı tört y(a)ş(ı)ma og(u)z t(e)z(i)p t(a)bg(a)çka kirti₁₆₆ ök(ü)n(ü)p sül(e)d(i)m₁₆₇ suk(u)n ...og(i)lin yut(u)zin (a)nta (a)lt(ı)m₁₆₈ (e)ki (e)lt(e)b(e)rl(i)g bod(u)n... t(a)t(a)bı bod(u)n t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka körti₁₆₉ y(a)l(a)b(a)ç(ı) (e)dgü s(a)bı öt(ü)gi k(e)lm(e)z tiy(i)n y(a)yn sül(e)d(i)m₁₇₀ bod(u)n(u)g (a)nta buzd(u)m yılkısin b(a)r(i)mın (a)nta (a)lt(ı)m₁₇₁ süsi tir(i)l(i)p k(e)lti₁₇₂ k(a)d(i)rk(a)n yış koon ...turg(a)k(i)ña y(e)r(i)n(e)rü subıñ(a)ru koontı₁₇₃ bir(i)ye k(a)rluk bod(u)n t(a)pa süle tip tud(u)n y(a)mt(a)r(ı)g ıt(tı)m b(a)rdı₁₇₄ ...k(a)rluk ilt(e)b(e)r yok bolm(ı)ş₁₇₅ in(i)si bir koorg(a)nka t(e)z(i)p b(a)rm(ı)ş...₁₇₆ (a)rk(ı)ş k(e)lm(e)di₁₇₇ (a)nı (a)ñ(i)t(a)y(i)n tip sül(e)d(i)m₁₇₈ koor(i)gu (e)ki üç kiş(i)l(i)gü t(e)z(i)p b(a)rdı₁₇₉ k(a)ra bod(u)n k(a)g(a)n(i)m k(e)lti tip ög(i)r(i)p s(e)b(i)nti₁₈₀ ... (a)ts(i)z...ka ât birt(i)m kiç(i)g (a)tl(i)g(i)g ulg(a)rtıd(i)m...₁₈₁ (BK D 1-41)

Ö+Y*

• Y+N

Yüklem ve nesne dizilişindeki blok alıntılı aktarma cümlesinin biri Osmanlı Türkçesinde diğer ikisi Türkiye Türkçesinde olmak üzere her biri farklı kalıpta toplam üç örneği belirlenmiştir. Metin-cümle özelliği gösteren üç aktarma cümlesi de yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

**Y+ki+N*[(cdu+Y+N)+(Ö+Y)+((Y)+ki+(Y))+((Y)+(Y+N))+(ZT+Y)+((Y)+(YT+Y))+(hem+(Y+Y
T+N)+hem+(N+Y))+((ZT+N+Y)+((Y+N)+(Y))+((ZT+Y+N)+(YT+Y+Ö)+(cdu+Y)+(Y))+((Ö+Y)+(
(Y)+(Ö+Y))+((YT+Y+N))+((YT+N+YT+Y)+ki+(ZT+ZT+N+Y)))+(cdu+N{Y}))+((Ö+YT+Y+ZT)+(
YT+Y+N))]**

Olmışdı zebân-ı hâlî gûyâ / Söylerdî ki ey cefâcî dünyâ
Bildüm gamunı senün ki çohdur / Gam çekmeğe bir harîf yohdur
Geldüm ki olam gamun harîfi / Gel tecrîbe kıl men-i zaîfî
Her handa gam olsa kılma ihmâl / Cem' eyle dil-i hazînüme sal
Hem ver mana gam yemek kemâli / Hem âlemi gamdan eyle hâlî
Peyveste meni esîr-i gam kıl / Kem kılma nasîbümi kerem kıl
Zevk ile geçürme rûzgârum / Fânî olana yoh i'tîbârum
Ey aşk garîb-i âlem oldum / Âvâre-i vâdî-i gam oldum
Tedbîr-i gam etmek olmaz oldı / Geldüm gerü getmek olmaz oldı
Senden dilerem meded ki dâim / Temkînüm ola senünle kâim
Bir bezmde kim şarâbı kandur / Sâkî cellâd-ı bî-emândur
Bir mey mana sun kimest ü medhûş / Dâim özümü kılam ferâmûş
Ne geldüğümü bilem cihâna / Ne anı ki nişedür zemâne
Âlem gözûme görünmeye hîç / Bu riştede bulmayam hamu pîç (LM 512-525)
(Y+Ö)+(Y+ki+N*[(cdu+Y+N)+(Ö+Y)+((Y)+ki+(Y))+((Y)+(Y+N))+(ZT+Y)+((Y)+(YT+Y))+(
hem+(Y+YT+N)+hem+(N+Y))+((ZT+N+Y)+((Y+N)+(Y))+((ZT+Y+N)+(YT+Y+Ö)+(cdu+Y)+(
Y))+((Ö+Y)+((Y)+(Ö+Y))+((YT+Y+N))+((YT+N+YT+Y)+ki+(ZT+ZT+N+Y)))+(cdu+N{Y}))+((Ö
+YT+Y+ZT)+(YT+Y+N))])

**Y+N*[(Ö+Y+cdu+YT)+(N+Y)+(Y)+(Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(YT+N+Y))+
Ö+Y)+(Y+Ö)+(Ö+Y)+(Y)+(Ö{Y}+YT)+(YT+Y)+(Y+cdu)+(Ö+ZT+YT+N+Y)+(YT+ZT+N+Y)+
(Ö+Y)+(YT+YT+Y)+(ZT+Ö+N+Y+ZT)+(Ö+Y)+(ZT+N+Y)+(Ö{Y}))+((Y)+(ZT+Y+cdu)+(ZT+Y
+N)+(ZT+Y+N)+(ZT+ZT+Y)+(Ö+ZT+Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y)))+(cdu+ZT+Y)+(cdu)]**

İrazca, aşağıda çamaşırın başındaydı. Mecalsiz mecalsiz oğuşturuyordu. Düşünüyordu:
“Öyle bir efkâr çöktü ki üstümüze! Ne olacak bunun sonu bilmiyorum. Şaşırdık kaldık mı? Yooo!
Ay aydınlık, yol belli işte. Şimdi kalkıp bir karakola varmak yeter. Varıp onbaşıya söylemek:
“Yap bizim evraklarımızı demek”, tamam. Haceli'ye en aşşâ yedi yıl verirler. Yedi yıl da az değil.
Söner ocağı döyüsün. Tütünü tütmez olur. Tütmez olsun! Öyle pis karınlı dürzülerin kalsın
karaltısı köyün içinden! Âleme de ibret olsun. Olsun emme... Onbaşı, şimdiye kadar muhtardan
ılgayı aldıysa? Mahkemeye de ona göre evrak düzerse? Karakol, hükümetin kapısı. Oraya oradan
gidiliyor. Doğrudan doğruya mâkemeye gitsek kim ne der acaba? Şahitler bissürü! Birini
kandırısalar, beşini kandıramazlar. Kaymakamımız da var, tosun gibi. Şahan gibi. O hükümetin
başında o şahan oturdukça, bizim âhımız yerde kalmaz işallah! Nasıl tosturdu çıkardı bunca südü
bozuğu? Nasıl pıstırdı hepsini? Şimdi ırılıp yorulup kapımızı aşındırıyorlar. Gümüş eşikli, bakır
eşikliye mum olur. Onlar gümüş, biz bakır. Emme nasıl mum oldular. Oh olsun...” (YÖ: 223-224)
((Ö+YT+Y)+(ZT+Y))+(Y+N*[(Ö+Y+cdu+YT)+(N+Y)+(Y)+(Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+Ö
+Y)+(Ö+Y)+(YT+N+Y)+(Ö+Y)+(Y+Ö)+(Ö+Y)+(Y)+(Ö{Y}+YT)+(YT+Y)+(Y+cdu)+(Ö+ZT
+YT+N+Y)+(YT+ZT+N+Y)+(Ö+Y)+(YT+YT+Y)+(ZT+Ö+N+Y+ZT)+(Ö+Y)+(ZT+N+Y)+(Ö
{Y}))+((Y)+(ZT+Y+cdu)+(ZT+Y+N)+(ZT+Y+N)+(ZT+ZT+Y)+(Ö+ZT+Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y)))+(c
du+ZT+Y)+(cdu)]

**Y+N*[(Y+N)+(Y+YT)+(YT+N+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(YT+Y+YT)+(ZT+N+ZT+Y)+((ZT+Y)+de
+(N+Y)))+(Y+ZT+YT)+(ZT+N+YT+ZT+Y)+(ZT+Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+ZT+Y**

)+(YT+Y+N)+(Y)+(Y)+(ZT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(ZT+Y+N)+(Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(ZT+YT+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(cdu+ZT+Y)+(cdu)+(cdu)]

Irazca, ocağın önünde, konuşmadan oturuyordu. Habire kül değişiyordu. Düşünüyordu:

(Alacaksın tedavü masarfinı, vereceksin sıhiyaya. Eline ne geçecek? Kuzu parasını da alabilirsen alacaksın. O da kuzunun parası. Havadan mı girecek cebine? Arabı leblebiyle aldattıkları gibi, seni de böyle böyle aldatacaklar. Üç ay geçti de hep izler silindi mi, geçecekler gine ardına. Tabî, birincide yaptıkları hatayı ikincide heç yapmıyacaklar. Eyice talimlediler çünkü. Onun için, bu seferki hucumları daha korkunç olacak. Öküzü bıçaklıyacaktı. Harmanı yakacaklar. Kızını, daha yaşı yetmeden kaçıracağız. Yedi köye irezil edecekler seni. İtten irezil olacaksın. Şan olacaksın. Heç elinden tutanın olmuyacak. Tutup kaldıranın olmuyacak. Kapanıp kalacaksın. Kuduz köpekler gibi üstüne çullanıp parçalıyacaktı seni. İş işten geçmiş olacak. Hökümetten üç adam gelip ölünü parçalıyacaktı. Açıp karnına bakacaklar. Ne yemişsin, ne içmişsin, tevttere yazıp gidecekler. Düşmanların şımarıkça şımaracak. Heçbir şeye elin yetişmiyecek. Bütün fırsatlar kaçmış olacak. Eeeey eşşek oğlu eşşek Kara Bayram, bütün bunlar olup bittiği zaman mı aklın başına gelecek? Ölü Bayram! Korkak Bayram!..)(YÖ: 264-265)

((Ö+YT+ZT+Y)+(ZT+N+Y))+(Y+N*[(Y+N)+(Y+YT)+(YT+N+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(YT+Y+YT)+(ZT+N+ZT+Y)+((ZT+Y)+de+(N+Y))+(Y+ZT+YT)+(ZT+N+YT+ZT+Y)+(ZT+Y+cdu)+(ZT+Ö+Y)+(N+Y)+(N+Y)+(N+ZT+Y)+(YT+Y+N)+(Y)+(Y)+(ZT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(ZT+Y+N)+(Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(ZT+YT+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(cdu+ZT+Y)+(cdu)+(cdu)]

2.11.2. Üç Unsurlu

Blok alıntılı üç unsurlu aktarma cümlesi kuruluşları N+Y+Ö, Ö+Y+N ve Y+ZT+N dizilişlerinde olmak üzere üç farklı şekilde açığa çıkar.

- N+Y+Ö

Nesne, yüklem ve özne dizilişindeki blok alıntılı aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Metin-cümle özelliği gösteren aktarma cümlesi; yüklem yerini göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

N*[(ZT+Ö+ZT+Y)+(EC)+(Ö+N+Y)+(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y)+(YT+N+cdu+Y)+(YT+Ö+Y)+(N*[ZT+YT+Ö+Y]+Y)+(Ö+Y)+(N+ZT+Y)+((Ö+N+Y)+(N+Y)+(N*[Ö+Y)+(Y)]+Y))+oysa+(N+Y)+((Ö+ZT+Y)+(ZT+Y)+ama+(Ö+Y))+(Ö+YT+Y)+((Ö+ZT+Y)+(YT+Y))+(YT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(ZT+YT+ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(N+Ö+Y)+(Ö+N+ZT+Y)+(Ö+N+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+((Y)+ki+(Ö+N+ZT+ZT+Y))+(Ö+ZT+Y)+((ZT+Ö+ZT+Y)+çünkü+(Y))+(Ö+YT+ZT+Y)+((Ö+Y)+(YT+Y))+((Ö+Y)+ama+(N+ZT+Y))+((Ö+Y)+ama+(Ö+ZT+YT+ZT+Y))+(YT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+N+YT+Y+ZT)+oysa+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+((N+Y+Ö+ZT)+yada+(Ö+ZT+Y)+de+(Ö+N+Y+ZT))+(ZT+Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(N*+Y+ZT)+(ZT+Y+Ö)+((Ö+ZT+ZT+Y)+(N+Y)+ama+(Ö+N+ZT+Y+ZT))+(N+Y)]+Y+Ö

Davullar çalınca, yediden yetmişe herkes askerlik şubesine koştu. Ali Fuat, Mısır'ı almaya giderlerken istasyonlara toplananların geçirdiği histeri nöbetlerini anlatırken dehşete kapıldım.

Size karşı çıkan bizler de, kumara karşı değildik. Biraz da oynamak istiyorduk. Kızgınlığımız zarları vermediğinzdendi. Aslında bunlar benim düşüncelerim değil, 1914 de İstanbula gelen bir İngiliz yazarı yazmış... Bak bizi nasıl görüyor herif!

“1914 de İstanbul, bana çok büyük çapta kumar oynanan bir batakhane gibi geldi. Hem de kapanma saatine yakın... Para destelerinin taşıdıkları rakamlar bütün değerlerini kaybetmişlerdi. Oyun kâğıtları, zarlar da öyle... Kupa kızı maça dokuzlusu yerine kullanılıyor. Dört atıp altı oynanıyordu.

Buna hile yapmak bile denmez. Oyunda kural kalmamıştı. Yalnız Osmanlılarda bu böyle, demiyorum. Buradaki bütün elçiler, bütün ateşler de merkezlerinin kontrollerinden çıkmışlardı. Dilediklerini yapmak sorumsuzluğunu akıl almaz bir umursamazlıkla kullanıyorlardı. Hiç kimse, para destelerini saymıyor, banknotların sahte olup olmadığını araştırmıyor, çeklerin karşılığı var mı yok mu, sormuyordu. Oysa, bu kadar usta diplomatın bir araya geldiği bir başka başkent görmedim. İngiliz Fransız, Rus, Alman elçileri biraz kibirliler, biraz eski okula bağlıdır ama, hepsi de kendi Dışişleri Bakanlıklarının en gözde, en bilgili kişileri... Onlar da bu bataklı kumara kapılmışlar. Genç Türkleri hem bilgisiz, hem tecrübesiz buluyorlar, yakında yıkılıp gideceklerine inanıyorlar. Onların gözünde Enver Paşa boğuntuya getirilmiş, bir körpe mirasyedi... Yakışıklı delikanlıların çoğunluğu gibi kendini beğenmiş. En umulmaz sıralarda birkaç iyi zar atıp kazandığı için, bahtına çok güveniyor. Utangaçlığı, alçak gönüllüğü arkasına kolayca saklayabildiği sınırsız kibrini bu güven arttırıyor. Korkmazlığı, gerçekten, eşsiz... Daha tehlikesi, bu korkmazlığı da, kibiri gibi, sarsılmaz bir soğukkanlılığın, bir çeşit yarı uykulu dalgalığın ardında saklı... Bu tipleri hiçbir yanlış hesap şaşırtmaz. Böyleleri en korkunç kararları, hiç duraklamadan verirler. Hiçbir yükseklik başarıyı döndürmez. Duyduğum doğruysa, önceleri pek ön saflarda bulunmuyormuş... Bilmem ki arkasından itenler, bunu şimdiden sonra, nasıl frenliyecekler? Osmanlı imparatorluğu için en büyük bahtsızlık, dünyanın çok büyük bir savaşa hazırlandığı çağda, böyle bir adamın eline düşmek... Savaş patlarsa, Enver Almanlarla beraber olacak. Çünkü onlara yatkın... Daha doğrusu Enver Paşanın büyüklük kuruntusuyla ruhindaki yırtıcılık, Alman elçisinin kişiliğine tıpatıp uyuyor. Alman da kibirlidir, her çeşit güçsüzlükten, her çeşit duraksamadan öğrenir. Envere benzemiyen yönü, birkaç dil bilmesi, çok bilgili olmasıdır. Ama, bilgisini, alay ederek insanları alçaltmakta kullanır. Prusyalı değildir ama, iki metreye yakın boyu, eski toprakların taş güllerine benzeyen dazlak kafasıyla, karikatürlerin Prusyalı subaylarına Prusyalı subaylardan daha çok benzer. Osmanlı arabasına bunlar koşulu... Savaşa bunların götürdüğü yoldan girecek bu imparatorluk dolu dizgin... Türkler istemese de Almanlar onları uçuruma itverecekler apansız... Oysa, yaklaşan fırtına, Osmanlı İmparatorluğu gibi durduğu yerde sallanan, kaşınmış toplumların üstesinden geleceği cinsten değil... bu kıyamette, Osmanlıların, Balkan’da da yenilmiş küçücük, çırılcıplak ordusuyla becerecek hiçbir işi yok... Birtakım hesaplar yapacak Türkler de elbet... Ya da başkaları onların yerine hesaplar yapmış görünecek de Osmanlı bunları kabullenecek kendinden geliyor sanarak... Bedavadan en büyük kâra konabileceğini umup sevinecek... İnsanlar, faydası olmasa da, kurnazlıklarını kullanmamazlık edemezler. İslâmlıkla Hindistana, Turancılıkla Sibiryaya, Osmanlılıkla, hadi Viyana önüne demiyeyim, hiç olmazsa. Balkan savaşından önceki Rumeline doğru yola çıkacak Osmanlılar... İki taraf, bunlarla ancak savaş patlayıncaya kadar ilgilenecek. Beraber olduğu tarafı bilmem ama, karşısına geçtikleri taraf Osmanlıları çoktan unutmuş bulunacak savaş patlar patlamaz... Savaşa girdiklerini fark bile etmeyecek...” diyor herif... —Başını kederle salladı:— Nasıl görünüyor musunuz yabancılara 1914’lerde... (YS: 126-128)

((ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+Y)+(Ö+Y)+(ZT+N+Y)+(Ö+Y)+((ZT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(Y)+(N+ZT+Y+cdu)))+(N*[(ZT+Ö+ZT+Y)+(EC)+(Ö+N+Y)+(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+N+Y)+(YT+N+cdu+Y)+(YT+Ö+Y)+(N*[(ZT+YT+Ö+Y)+Y)+(Ö+Y)+(N+ZT+Y)+((Ö+N+Y)+(N+Y)+(N*[(Ö+Y)+(Y)]+Y))+oysa+(N+Y)+(Ö+ZT+Y)+(ZT+Y)+ama+(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+((Ö+ZT+Y)+(YT+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(ZT+YT+ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(Ö+ZT+Y)+(Ö+Y)+(N+Ö+Y)+(Ö+N+ZT+Y)+(Ö+N+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+((Y)+ki+(Ö+N+ZT+ZT+Y))+((Ö+ZT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+çünkü+(Y)+(Ö+YT+ZT+Y)+(Ö+Y)+(YT+Y))+((Ö+Y)+ama+(N+ZT+Y))+((Ö+Y)+ama+(Ö+ZT+YT+ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Ö+Y)+(ZT+Ö+N+YT+Y+ZT)+oysa+(Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(N+Y+Ö+ZT)+yada+((Ö+ZT+Y)+de+(Ö+N+Y+ZT)))+(ZT+Y)+(Ö+ZT+N+Y)+(N*+Y+ZT)+(ZT+Y+Ö)+(Ö+ZT+ZT+Y)+(N+Y)+ama+(Ö+N+ZT+Y+ZT)))+(N+Y)]+Y+Ö)-(N+ZT+Y)-(ZT+Y+YT+ZT)

• Ö+Y+N

Özne, yüklem ve nesne dizilişinde blok alıntılı aktarma cümlesinin biri Karahanlı Türkçesi, diğeri Eski Anadolu Türkçesinde olmak üzere iki örneği tespit edilmiştir. Metin-cümle özelliği gösteren her iki aktarma cümlesi de yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

$\ddot{O}+Y+N*[(Y+ZT)+(Y+N+YT+ZT))_{792}+((N+\ddot{O}+Y+ZT)+(ZT+Y+ZT+N))_{793}+(ZT+Y+N+\ddot{O}+ZT)_{794}$
 $+((ZT[ZT+Y]+Y+\ddot{O})+(Y+ZT+\ddot{O})+(Y+\ddot{O}))_{795}+((\ddot{O}+Y+YT+N*[(Y)+(Y+N)]+(ZT+Y)+(Y+N)))_{796}$
 $+((N+\ddot{O}+ZT+Y)+(Y+N+ZT))_{797}+((Y+\ddot{O}+ZT+N)+(Y+ZT))_{798}+(ZT+\ddot{O}+ZT+Y+N)_{799}+((N+\ddot{O}+Y)+($
 $Y)+(\ddot{O}+Y)+(Y+ZT))_{800}+((\ddot{O}+Y)+(Y+cdu))_{801}+((\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)+(Y))_{802}+(ZT+(\ddot{O}+Y)+(Y+\ddot{O}))_{803}+(($
 $\ddot{O}+Y)+(ZT[Y+\ddot{O}]+Y+\ddot{O}+Y))_{804}+((ZT[\ddot{O}+Y]+\ddot{O}+Y)+(ZT[\ddot{O}+Y]+\ddot{O}+Y))_{805}+((ZT[\ddot{O}+Y]+Y+\ddot{O}+Y)+($
 $\ddot{O}+N+Y))_{806}+((ZT[\ddot{O}+Y]+Y+Y)+(ZT[\ddot{O}+N+Y]+Y+Y))_{807}+((\ddot{O}+Y+Y+Y)+(ZT[\ddot{O}+Y]+ZT)_{808}+((ZT$
 $+Y+N)+(Y+N))_{809}+((\ddot{O}+Y+cdu))_{810}+((ZT+Y+Y+N)+(Y+N))_{811}+(\ddot{O}+Y)_{812}+((ZT+Y+\ddot{O})+(Y+ZT+Y$
 $+\ddot{O}))_{813}+((N+\ddot{O}+Y)+(ZT[\ddot{O}+Y]+YT+Y))_{814}+(ZT+ZT+Y+ZT)_{815}+(\ddot{O}\{Y\})_{816}+(\ddot{O})_{817}+((ZT+\ddot{O}+ZT+Y$
 $)+(ZT+Y+N)_{818}+((\ddot{O}+Y+Y)+(ZT[Y+\ddot{O}]+Y))_{819}+((Y+\ddot{O}+N*[ZT[\ddot{O}+Y]+Y+\ddot{O}])_{820}+((Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O}))_8$
 $_{21}+((ZT+\ddot{O})+(Y+ZT))_{822}]$

ilig aydı uktum sözünġ belgülep / açayın sözümni sańğa ülgülep
 sini men okıdım eńg aşnuķı kün / a ġırılıķ bile birdim ol kün orun
 bu tańg tańgsuķ işler mańğa körkitip / buşurdunġ mini sen işińġ berkitip
 körüp buştım erse ilendi özüńġ / serildim sańğa men tüġüldi yüzünġ
 sen aydıńġ mańğa kut men bilgil mini / sańğa ukturu kıldım uķıl mını
 negü kılmışınġnı sen ađra seçe / yora birdińġ uktum kamuġnı açā
 keçürdüm men anda senińġ ‘uzrünġ / a ġırladım ötrü ol erdem tenġi
 bu kün me menińġ bu özüm kılkların / sańğa körkitür barça erdemlerin
 munu men me körgil könilik törü / törü kılkları bu baķa tur körü
 bu kürsi özele öz oldurduķı / ađaķı üç ol kör ay köńġlüm toķı
 kamuġ üç ađaķlıġ emitmez bolur / üçeġü turur tüz kamuıtmaz bolur
 kalı üç ađaķta emitse biri / ikisi kamuıtar uçar ol eri
 kamuġ üç ađaķlıġ köni tüz turur / kalı bolsa tört kör bir egri bolur
 kayu neńġ tüz erse kamuġı uz ol / kamuġuz körü barsa kılkı tüz ol
 kayu neńġ emitse kör egri bolur / kamuġ egriler isiz urġı bulur
 kayu tüz emitse turumaz tüşer / kayu neńġ köni bolsa tüşmez serer
 menińġ kılkım ol kör emitmez köni / köni egri bolsa könilik küni
 könilik özele keser men işig / ağırmaz men begsig ya ķulsıġ kişig
 bu böġde biçek kim eligde turur / bıçıġlı kesigli turur ay unur
 biçek teg bıçar men keser men işig / uzatmaz men da‘vı kılıġlı kişig
 şeker ol kişi bir ańġarküç tegip / törü bulsa mindin ķapugķa kelip
 şeker teg süciyü banır ol kişi / sevinçlig bolur anda yazılır ķaşı
 uraġun yime ol kişiler iķer / özi küçkey erse könidin ķaçar
 mańğa kelse tütşü törü birse men / uraġun iķer teg aķır körse men
 bu ķaşım tüġüki bu körksüzlüküm / küçemçi kelirke bu yüzszüzlüküm
 kerek oġlum erse yaķın ya yaġuķ / kerek barķın erse keçiġli ķonuķ
 törüde ikigü mańğa bir sanı / keserde ađın bulmaġay ol mini
 bu beglik ulu kör könilik turur / köni bolsa begler tiriglik bolur
 muńġar menġzetü sözler öġlüg kişi / kim öġlüg sözün tutsa itlür işi
 könilik öze boldı beglik ulı / bu beglik köki ol könilik yolu
 törü kılsa ilke köni bolsa beg / tilek arzu bulġay bu ķolsa kalı (KB 792-822)

$\ddot{O}+Y+N*[(Y+ZT)+(Y+N+YT+ZT))_{792}+((N+\ddot{O}+Y+ZT)+(ZT+Y+ZT+N))_{793}+(ZT+Y+N+\ddot{O}+ZT)$
 $_{794}+((ZT[ZT+Y]+Y+\ddot{O})+(Y+ZT+\ddot{O})+(Y+\ddot{O}))_{795}+((\ddot{O}+Y+YT+N*[(Y)+(Y+N)]+(ZT+Y)+(Y+N))$
 $_{796}+((N+\ddot{O}+ZT+Y)+(Y+N+ZT))_{797}+((Y+\ddot{O}+ZT+N)+(Y+ZT))_{798}+(ZT+\ddot{O}+ZT+Y+N)_{799}+((N+$
 $\ddot{O}+Y)+(Y)+(\ddot{O}+Y)+(Y+ZT))_{800}+((\ddot{O}+Y)+(Y+cdu))_{801}+((\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)+(Y))_{802}+(ZT+(\ddot{O}+Y)+(Y$
 $+\ddot{O}))_{803}+((\ddot{O}+Y)+(ZT[Y+\ddot{O}]+Y+\ddot{O}+Y))_{804}+((ZT[\ddot{O}+Y]+\ddot{O}+Y)+(ZT[\ddot{O}+Y]+\ddot{O}+Y))_{805}+((ZT[\ddot{O}+Y$
 $+Y+\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+N+Y))_{806}+((ZT[\ddot{O}+Y]+Y+Y)+(ZT[\ddot{O}+N+Y]+Y+Y))_{807}+((\ddot{O}+Y+Y+Y)+(ZT[\ddot{O}+$
 $Y]+ZT)_{808}+((ZT+Y+N)+(Y+N))_{809}+((\ddot{O}+Y+cdu))_{810}+((ZT+Y+Y+N)+(Y+N))_{811}+(\ddot{O}+Y)_{812}+((ZT$
 $+Y+\ddot{O})+(Y+ZT+Y+\ddot{O}))_{813}+((N+\ddot{O}+Y)+(ZT[\ddot{O}+Y]+YT+Y))_{814}+(ZT+ZT+Y+ZT)_{815}+(\ddot{O}\{Y\})_{816}+($
 $\ddot{O})_{817}+((ZT+\ddot{O}+ZT+Y)+(ZT+Y+N)_{818}+((\ddot{O}+Y+Y)+(ZT[Y+\ddot{O}]+Y))_{819}+((Y+\ddot{O}+N*[ZT[\ddot{O}+Y]+Y$
 $+\ddot{O}])_{820}+((Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O}))_{821}+((ZT+\ddot{O})+(Y+ZT))_{822}]$

Ö+Y+N*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+YT+N+Y)+(ZT+Ö+Y)+((Ö+Y)+(Ö+ZT+Y))+((ZT+Y)+(Y)+(Y)))+(N+Y)+(ZT+Ö+Y)+(N+Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y)))+(ZT+Y)+(ZT+Y))+((ZT+Y)+(Ö+Y))+((Ö+Y)+(Ö+Y))+((ZT+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y))+((ZT+Y)+(ZT+Y))+((Ö+Y)+(Y)))+(Ö+Y)+(Ö+cdu+Y+ZT)+(Y+ZT)+(YT+Ö+Y+cdu+N)]

Dede Korkut şöylamış: Allah Allah dimeyinçe işler oñmaz, kâdir Tañrı virmeyinçe er baymaz. Ezelden yazılmasa kıl başına kaža gelmez, ecel va'de irmeyinçe kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıñan can girü gelmez. Bir yigidüñ kara tağ yumrısınça malı olsa yığardirer taleb eyler, naşibinden artuğın yiye bilmez. Urlaşuban şular taşsa deñiz tolmaz. Tekebbürlik eyleyenı Tañn sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz. Yad oğulı şaklamağ-ile oğul olmaz, böyüyende şalır gider, gördüm dimez. Kül depeçük olmaz, güyegü oğul olmaz. Kara eşek başına uyan ursañ katır olmaz, kara vaşa ton geyürseñ kadın olmaz. Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapağulu gökçe çemen güze kalmaz. Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz. Kızağuça kaymayınca yol alınmaz, kara polad öz kılıcı çalmayınca karım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz, oğul atadan görmeyinçe şufra çekmez. Oğul atanuñ yetürüdür, iki gözünüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınuñ közidür. Oğul da hı neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ'ide başda devlet olmasa. Devletsüz şerrinden Allah şaklasun hanum sizi. (DK D2-4)

Ö+Y+N*[(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+YT+N+Y)+(ZT+Ö+Y)+((Ö+Y)+(Ö+ZT+Y))+((ZT+Y)+(Y)+(Y)))+(N+Y)+(ZT+Ö+Y)+(N+Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+((Ö+Y)+(Ö+Y))+((ZT+Y)+(ZT+Y))+((ZT+Y)+(Ö+Y))+((Ö+Y)+(Ö+Y))+((ZT+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Ö+Y))+((ZT+N+Y)+(ZT+Y))+((Ö+Y)+(Y)))+(Ö+Y)+(Ö+cdu+Y+ZT)+(Y+ZT)+(YT+Ö+Y+cdu+N)]

- **Y+ZT+N**

Yüklem, zarf tümleci ve nesne dizilişindeki blok alıntılı aktarma cümlesinin örneği, Türkiye Türkçesinde. Metin-cümle özelliği gösteren aktarma cümlesi; yüklem yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Y+ZT+N*[(ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Ö)+(ZT+ZT+Ö+ZT+Y+N))+((Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(YT+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(Y)+(Y+Ö)))+(EC)+(ZT[Ö+Y]+Ö+Y)+(YT+ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y)+(Y)+(N*[Ö+Y]+Y)+(YT+Y)+(ZT+N+Ö+Y+YT)+(ZT+YT+N+Y)+(YT+ZT+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y+YT)+(ZT+Ö+Y)]

Haçça dinliyordu.

“Anam anlatır bunları sık sık” dedi Bayram. “Duymadın mı heç?”

“Bunu duymadımdı.”

“**Duy** işte. O günden beri Güroluk çamlığının tek mil yılanları bizim takıma düşman kesilmişler. Malımıza, canımıza ne zarar verebilirlerse kâr sayarlar. Üç dört yılda bir saldırırlar. Aşşâ köyde benim adını aldığım bir Bayram emmim vardı. Onun bir de biricik kızı, Hanife. Sekiz yaşındayken, çavdar biçtikleri tarlada, ahlatın dibinde uyurken yılanlar sokup öldürmüş bu Hanife'yi. Anam anlatır, gene bir halam varmış, Ortaköy'e gelin gitmiş, bir gece onun da boğazına bir ince yılan akmış, çıkaramamışlar, ölmüş gitmiş halam. Daha neler neler... On on beş yıl kadar oluyor, bir tosunumuz vardı. Ekin aralarında otlatı otlatı beslemiştik. Elimizde böyütmüştük. San bir tosendu. Kendi ineğimizin buzâsıydı. Karşılardan bakıldığı zaman kemliği sırtımayan, şöyle ellerinki gibi acar bir öküz olsun **diyorduk**. Dört yaşına girdi, tam boyunduruğa koşacağımız zaman onuda yılanlar aldı elimizden. Yılanlar bunu böyle yaptıkça, bize de onları bir bir öldürmek

düşüyor. Biz onlara, onlar bize. Birbirimize ne kadar zarar verebilirsek... Yılanlar, göya, toplanıp karar vermişler aralarında. Bizim kökümüzü yeryüzünden temelli kazmadıkça içleri rahat etmiyecekmiş...” (YÖ: 22)

(Ö+Y)+((N*{Y+Ö}+(N+Y)))+(Y+ZT+N*[(ZT+Ö+YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Ö)+(ZT+ZT+Ö+ZT+Y+N)+((Ö+Y)+(ZT+Ö+Y)+(YT+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+(Y)+(Y+Ö)))+(EC)+(ZT[Ö+Y]+Ö+Y)+(YT+ZT+Y)+(ZT+Y)+(Y)+(Y)+(N*[Ö+Y]+Y)+(YT+Y)+(ZT+N+Ö+Y+YT)+(ZT+YT+N+Y)+(YT+ZT+Y)+(Ö+ZT+ZT+Y+YT)+(ZT+Ö+Y))

2.11.3. Dört Unsurlu

Blok alıntılı dört unsurlu aktarma cümlesi kuruluşu tek dizilişte açığa çıkar.

- **Ö+Y+ZT+Y**

Özne, yüklem, zarf tümleci ve yüklem dizilişindeki blok alıntılı aktarma cümlesinin örneği, Osmanlı Türkçesindedir. Metin-cümle özelliği gösteren aktarma cümlesi; yüklemine yerine göre devrik, aktarmanın türü bakımından dolaysızdır.

Ö+Y+ZT*[(Ö+Y)+ve+(Ö+Y)+lakin+(Ö+Y)+(YT+N+Y)+ve+(ZT+Ö+N+Y)+(N+Y)+ve+(Ö+ZT+YT+ZT+Y)+(ZT+N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+amma+(Ö+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+zira+(YT+Ö+Y)+((Ö+Y)+ki+(N+YT+ZT+Y)))+(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+N+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+(N+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)]+Y

ol mel'ün eyitdi sigetvârun dış kal'a[sı] âsândur ve alması kâbildür lâkin iç kal'ası vardır her kullesine kırk top gerekdür ve eṭrâfda olan göli doldurmağa sultân süleymân han iki yüz bin yük kapaḳ [yapağı] getürdi ol göli doldurdi ve bir ulu tãḡ gibi toprak [toprağı] ol suyun aşırı sürüp kal'aya berâber havâle eyledicân baş ele alup 'askerin yürütdi darb ile ve kılıç ile feth eyledi eger sizün dahı ol-ḳadar ḳudretünüz varısa ve türkün 'askeri üstünüzze gelmezse belki bu meşâlihî görürsüz ammâ bizüm bildüğümüz budur eger bu yıl ḳanija alursañuz nârnür[a] bundan büyük hizmet olmaz zîrâ ḳanija içinde bir cāzû ḳapanmışduranun cāzûlığı 'aḳla sığmaz acepdür ki toplan sizden şimdi gizlemişdür bir aşlı varduranun hîlesine idrâkümüz érmez yigirmi yıldur ki biz anun tās tās zehrin içmiş-iz her bār ki anun hastalığı ve yāḥūd fevt ḳaberi olmuş ise der-'aḳab firengistân vîlâyetinde zühûr éderdi niçe diyâr vîlâyeti ḫarâb etmişdür bu âna gelinçe kimse önine durmuş degüldür cāzûlîgıla ve hîle ile cümleye ḡālibdür dēyü ḫāmūş oldılar (THG 9b-10a/11-12)

Ö+Y+ZT*[(Ö+Y)+ve+(Ö+Y)+lakin+(Ö+Y)+(YT+N+Y)+ve+(ZT+Ö+N+Y)+(N+Y)+ve+(Ö+ZT+YT+ZT+Y)+(ZT+N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+amma+(Ö+Y)+(ZT+YT+Ö+Y)+zira+(YT+Ö+Y)+((Ö+Y)+ki+(N+YT+ZT+Y)))+(Ö+Y)+(YT+Ö+Y)+(ZT+Ö+N+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)+(N+Y)+(ZT+Ö+Y)+(ZT+Y)]+Y

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AKTARMA CÜMLESİNİN YÜKLEMİNİ OLUŞTURAN FİİLLER

Aktarma cümlesi kuruluşları birtakım fiiller etrafında oluşmaktadır. Söz dizimsel görevi ile yüklem unsuruna karşılık gelen bu fiiller; bulundukları cümlede aktarılan cümlenin dolaylı ya da dolaysız olmasını belirlemesi bakımından önemlidir. Aşağıda -başlıklarda alfabetik, içerikte örnekleştirme yapılırken kronolojik sıra gözetilerek- söz konusu fiiller ayrıntılandırılmıştır.

3.1. anlat-

anlat- fiilinin kökeni eski Türkçede düşünce, idrak, anlayış anlamlarındaki *ān* kelimesi ile ilişkilendirilir (Gülensoy, 2007: 71). *anlat-* fiili, “beyan etmek, ifade etmek” manalarıyla aktarma cümlelerinde yüklem vazifesindedir. Yüklem olduğu aktarma cümlesinde aktarılan ibare dolaylı olarak aktarılır. Örnekleri, modern Türkçe çağı metinlerinde tespit edilebilmiştir.

Tosun’a el işaretlerle kapının önünde biri olduğunu, fakat çalmaya devam etmesi lâzım geldiğini **anlattı**. (MNK: 140)

İhtiyar oturduğu yerde, ikisine de arkası dönük, başının ağır sallanışlarıyla ve her şeye rağmen devam eden bir tevekkülün sakin ve titreşim sesile, Kasımın dükkânını biraz evvel kapadığını, kepengin deliğini küfür ederek açtığını, ocağın söndüğünü, fakat sem averden zar zor bir bardak su çıktığını **anlattı**. (MNK: 15)

3.2. arz eyle-

arz eyle- fiili, aktarma cümlesi üretiminde yüklem olan birleşik fiillerdendir. Bulunduğu cümlede ifade etmek, söylemek ve saygı ile bildirmek anlamlarını taşır. Bu özelliğiyle eski Türkçedeki *ötün-* / *yarlıka-* denkliliğinin *buyur-* / *arz eyle-* karşılığı ile devamı niteliğinde olup çoğunlukla ast üst ilişkisinin sezinlendiği metinlerde görülür.

arz eyle- fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerine XVI. yüzyıl dönemi metinlerinde rastlanmıştır. *ki*’li birleşik cümle yapısında bulunan aşağıdaki aktarma cümlesi örneğinde aktarılan cümleler doğrudan aktarılmaktadır.

Arz eylediler ki ey cihân-dâr / Mecnûndan olup mîsen haberdâr
Biz cân kıluruz anun fedâsı / A’dâmuza duranun du’âsı
Biz kasd ederüz anun murâdın / Ol düşmene bağlar i’tikâdın (LM 1557-1559)

Dediler ki: “Ey hükümdar! Mecnun’dan haberin var mı? Biz onun uğruna canımızı veriyoruz; o ise düşmanımızın zaferi için dua ediyor! Biz onun muradına ermesi için çalışıyoruz; o ise inancını düşmana bağlamış durumda!” (Doğan, 2010: 303)

3.3. ata-

ata- fiili aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olan fiillerdendir. Eski Türkçe dönemi itibarıyla tanıklanabilen *ata-* fiili; esasen çağırmak, seslenmek, adlandırmak anlamlarındadır. Daha sonra görevlendirmek, vazifelendirmek, sözlenmek anlamları ile genişlemiştir (Clauson, 1972: 42).

Orhun Türkçesi metinlerinde yüklemi *ata-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi örnekleri bulunmaz. Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde *ata-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları görülür. Bu kuruluşlarda *ata-* fiili, adlandırmak anlamında yüklem olarak kullanılmaktadır. Aktarılan cümle de adlandırma eyleminin niteliğine karşılık gelmektedir.

neṭegin **aṭatı** bir öçmek bolur tip (Üİ 115b 7-8)

Neden “Bir bilip sönme olur” diye adlandırdı?

...anın **aṭamış** ol tıdıgsız tip (Üİ 102b 12)

...bu yüzden “engelsiz” denmiştir.

Kutadgu Bilig’de Ay Toldı’nın sözlerinin aktarıldığı *ay-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi içinde bilgenin bilgisiz kişiyi ne şekilde adlandırdığından söz edilirken *ata-* fiilinden yararlanılır:

bu ay toldı **aydı** söz aşğı telim / kalı sözleyü bilse uş bu tilim
yava söz bilgisiz tilindin çıkar/ bilgisiz kişig bilge yılkı **atar** (KB 984-985)

Ay-Toldı dedi: Eğer bu dilim dönerse, söyleyeyim; sözün faydası çoktur. Boş söz bilgisizin dilinden çıkar; bilgisiz kişiye bilge hayvan der.

Öğdülmiş’in sözlerinin aktarıldığı *ay-* fiilli aktarma cümlesi içinde bulunan bir diğer örnekte ise *ata-* fiilinin olumsuzluk işaretleyicisi ile verilmektedir. Öğdülmiş, konuşmasında insanın evlenmesi, çocuk sahibi olması gerektiğinden söz eder. Bir babanın evlat sahibi olması durumuna *atama-* fiilli aktarma cümlesiyle dikkat çeker.

kiminḡ oḡlı ḡalsa atada kiḡin / **atama** anı sen tirigde aḡın (KB 3374)

Öldükten sonra oḡlu kalan bir baba için “Yaşamıyor” denilemez.

3.4. ay-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilen fiillerden biri de *ay-* fiilidir. Yüklemleri *ay-* fiili veya bu fiilin türevlerinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları, ilk yazılı örneklerden XVII. yüzyıl dönemine kadar metinlerle takip edilebilmektedir. XVIII. yüzyıl itibarıyla yüklemleri *ay-* fiili veya bu fiilin türevlerinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşu görülmemektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde örneği bulunmayan fiillerdendir.

Tunyukuk yazıtında *ay-* “demek, söylemek” fiili ile kurulan tek örnek tespit edilmiştir.³⁶ Burada *ay-* fiili ile *ti-* fiili aktarma cümlesinin farklı yüklemeleridir.

bilgä tunyukuk(k)a b(a)ña (a)ydi bu süg (e)l(ä)t tidi kırıy(ı)nıg köönl(ü)ñçe (a)y b(ä)n s(a)ña nā
(a)y(a)yin tidi k(ä)lir (ä)rs(ä)r köörü k(ä)lür k(ä)lm(ä)z (ä)rs(ä)r tıl(ı)g s(a)b(ı)g (a)lı olur tidi (TY
K7-8)

Bilge Tunyukuk’a, bana dedi (ki): “Bu orduyu sevk et,” dedi, “(suç işleyenlerin) cezalarını dilediğin gibi ver. Ben sana (daha) ne diyeyim?” dedi, “(Düşman) gelir ise görülüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun!” dedi. (Tekin, 1994: 14)

ay-, *te-* ve *sözle-* fiilleri arasında çok az anlam farkı bulunduğunu belirten Clauson (1972: 266), *ay-* fiilinin sözü edilen diğer fiillerde bulunmayan saygı ifadesi taşıdığına işaret eder. Yaylagül (2005: 46-47) de *ay-* fiilinin daha çok üst tabakadan alt tabakaya doğru söylemlerde veya üst tabakadan insanlar arasındaki nezaket ifadelerinde bazen tek başına bazen de *te-* fiili ile birlikte kullanıldığından söz eder.

Aktarılan cümlelerin *ay-* ve *ti-* fiilleri arasında bulunduğu benzer dizilişler Türkçenin farklı dönem ve sahalarında görülebilmektedir.³⁷ *ay-* fiili, takiben aktarılan cümle ve aktarılan cümlelerin sonunda yer alan ikinci bir yüklem olan *ti-* fiili yapısındaki dizilişler çeşitlenebilmektedir.

Ötrü içisi tiginke inçe tip ayıt[tı] erd[i]ni bultuñuz mu tip tidi. (EÖG 144)

Sonra ağabeyi Şehzade’ye şöyle diyerek söyledi: “İnciyi buldunuz mu?” diye söyledi.

Eski Anadolu Türkçesi dönemini temsil eden metinlerde de *ti-* fiilinin, *di-* şekliyle *ay-* fiilli yükleme eşlik ettiği görülür.

³⁶ *ay-* fiili, Kül Tigin yazıtının kuzey yüzünün 10. satırında “öd t(e)ñri (a)ys(a)r kişi oğlu koop ölg(e)li törim(i)ş” şeklinde geçmektedir (Tekin, 2014: 38). Ancak buradaki *ay-* fiilinin “söylemek” anlamı dışında “emretmek, buyurmak, hükmetmek, takdir etmek” anlamında kullanıldığı ileri sürülür. bk. Sertkaya (2017).

³⁷ Özmen (2008: 266) de “Değişik dönem ve saha metinlerinde *ay-*, *ayıt-*, *eyt-* (< *ayıt-*) fiilleriyle kurulan dolaysız anlatımlarda, *ay-*, *ayıt-*, *eyt-* (< *ayıt-*) fiiliyle oluşturulan ana cümle başta bulunur; ancak çoğu zaman, cümlelerin sonuna, *de-* fiilinden oluşan ikinci bir yüklem getirilir ve böylece aktarılan cümle, iki yüklem arasına alınmış olur.” ifadesiyle *ay-* fiili ile *ti-* fiilinin birlikte kullanımına işaret eder.

Dirse Hân yirinden örü tûrdı, **aydur**: Kaıkubanı yigitlerüm yirüñüzden örü tûruñ, bu qarayıb baña ya bendendür ya hatundandır **didi**. (DK D12/4-6)

Dirse Han yerinden kalktı, **der**: Kalkarak yigitlerim yerinizden doğrulun, bu garâip bana ya bendendir ya hatundandır **dedi**. (Ergin, 2008: 22)

Dirse Hân **aydur**: Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez **didi**. (DK D20/10-11)

Dirse Han **der**: Varın getirin öldüreyim, böyle oğul bana gerekmez, **dedi**. (Ergin, 2008: 27)

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait eserlerde yüklemi *ay-* fiili ya da *ay-* fiilinin türevinden oluşan dolaysız aktarma cümlesi örnekleri aşağıdaki gibidir:

Biri **ayur** öñtün kidin satıķ[k]a yuluķ[k]a barsar bay bolur. (EÖG 39)

Biri (şöyle) der: “(Kim) doğuya (ve) batıya ticaret yapmaya giderse (o kişi) zengin olur.”

Kañı kan inçe tip **ay[t]t[t]** neke ıǵlayu busuşluǵ keltiñ. (EÖG 12)

Han babası şöyle diyerek söyledi: “Niye ağlayarak kederli geldin?”

[ve diğerleri: EÖG 34, EÖG 37, EÖG 171]

Bu dönemde *ay-* fiilli yüklem gerek aktarılan cümleden önce gerek aktarılan cümleden sonra da gelebilmektedir.

Ötrü tigin kim sizler tip **ayıt[t]**. (EÖG 109)

Sonra şehzade “Siz kimsiniz?” diye sordu.

Biri **ayur** koy yılķı ıǵıdsar yılıña aşılur bay bolur. (EÖG 38)

Biri (şöyle) der: “Koyun ve at beslenirse yıldan yıla (hayvanların) sayıları artar, (kişi) zengin olur.”

Edgü Ögli Tigin – Anyıǵ Ögli Tigin’den belirlenen *ay-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerinde alıntının sonunda *ti-* fiilli ikinci bir yüklem bulunur.

Ötrü içisi tiginke inçe tip **ayıt[t]** erd[i]ni bultuñuz mu tip **tidi**. (EÖG 144)

Sonra ağabeyi Şehzade’ye şöyle diyerek söyledi: “İnciyi buldunuz mu?” diye söyledi.

Karahanlı Türkçesi dönemine ait eserlerde de yüklemi *ay-* fiili ya da *ay-* fiilinin türevinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları takip edilebilir. *Kutadgu Bilig*’de “VIII. Kitap Sâhibi Kendi Özrünü Söyler” [192-229] adlı bölümde 193 numaralı beyitte hitap eden anlayış (uķuş), muhatap ise

Yusuf Has Hacip'tir. 195 numaralı beyitte ise Yusuf Has Hacip'in kendi sözlerinin aktarımı söz konusudur. Barutcu Özönder (2018: 182) de ilgili beyitte hitap edenin de muhatabın da Yusuf Has Hacip olduğundan söz eder. Bu özelliğiyle ilgili bölümü iç monolog şeklinde değerlendirir.³⁸

uğuş keldi utru **ayur** bütrü kör / sözüñg bolsa yañgluğ saña bolğa qor (KB 193)

Anlayış karşı geldi ve dedi ki: *İyice dikkat et; sözün yanlış olursa, sana zararı dokunur.*³⁹

bağa kördüm erse yinik boldı yük / özüm **aydı** sözle sözüñg barı tök (KB 195)

Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; dedim kendi kendime: *Söyle, dök içindekileri.*

[ve diğer örnekler: KB 82, KB 193, KB 195, KB 298, KB 420-425, KB 474, KB 509-510, KB 523-524, KB 558, KB 583, KB 651, KB 760, KB 774-775, KB 776-777, KB 847-851, KB 1000, KB 1014, KB 1137, KB 1701, KB 1889, KB 4023, KB 4613, KB 5084, KB 5156-5165, KB 5958, KB 5975, KB 5976-5977]

Kutadgu Bilig'deki aktarma cümlesi kuruluşlarında *ay-* fiilli yüklem, *yanut bir-* fiilli yüklemle birlikte kullanılır. "XLVI. Ögdülmiş'in Odgurmuş ile İkinci Defa Münâzara Ettiğini Söyler" [3971-4030] adlı bölümdeki 'Odgurmuş'ın Ögdülmiş'e Cevabı'nda [4023-4026] Odgurmuş'un sözleri *yanut bir-* ve *ay-* fiilli yüklemlemler ile aktarılmaktadır. Burada *ay-* fiilli yüklem, *yanut bir-* fiilli yüklemlemin tekrarı niteliğindedir.

yanut birdi odgurmuş **aydı** sening / tileking bu erse tilek yok mening (KB 4023)

Odgurmuş yanıt verdi: Senin istediğin buysa, benim buna bir diyeceğim yok, dedi.

Atebetü'l Hakayık'ta *ay-* fiilli ile kurulu aktarma cümlesi örneklerine bakıldığında ana cümle yüklemine herhangi bir bağlayıcı olmaksızın bağlanan alıntılar yanı sıra ana cümle yüklemine kim bağlacı ile bağlanan alıntılar da dikkati çeker.

ayur sen keğim ton şerab aş kerek / telim mal öküş kul qara-baş kerek (AH 297-298)

Dersin ki giyecek, yiyecek ve içecek lazımdır; çok mal, çok kul ve cariye lazımdır.

yana bir kereklig sözüm barsa ñga / **ayayın** men anı kulağ tut mañga
ol ol **kim** tekebbümü yirdin salıp / tevazu'nı berk tut yapuş keğ aña (AH 265-268)

Sana lüzumlu bir sözüm daha var, bana kulak ver, onu (sana) söyleyeyim; o (söz) şudur: kibri yere çalıp, tevâzuu sıkı tut ve ona kuvvetle sarıl.

³⁸ Barutcu Özönder (2018: 201), eserin iç konuşmaları/iç monologlarının ise başkahramanlardan Ay Toldı, Kün Toğdı, Ögdülmiş ile has hâciple sınırlı olduğunu ekler.

³⁹ *Kutadgu Bilig II: Tercüme* adlı çalışmanın 1959 yılı baskısında ilgili cümle şöyle çevrilir: "Anlayış karşı geldi ve: – İyice dikkat et; sözün yanlış olursa, sana zararı dokunur – dedi." (Arat, 1959: 25).

Harezmi Türkçesi dönemine ait eserlerde yüklemi *ay-* fiili ya da *ay-* fiilinin türevinden oluşan aktarma cümleleri belirlenebilmektedir. *Mu'inü'l-Mürîd* adlı eserde bahsedilen dinî konu ile ilgili alimlerin sözlerinin nakledilmesi, beraberinde aktarma cümlesi kuruluşlarını ortaya çıkarır. Aşağıdaki yüklemi *ayt-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi, Ebu Yusuf'un zekât verme konusundaki sözlerinin nakline karşılık gelmektedir:

torumlar buzağı kozılar neçe / elif mîm buyurmas zekât bu üçe
ebü yûsuf **aytur** bulardın bérîj / eger bolsa sanı zekât bêrgüçe (MM 225)

İmam Muhammed'e göre, deve yavruları, buzağılar ve kuzular için, zekât yoktur. Ebu Yusuf ise, bunların sayıları zekât verecek kadar olursa, bunlardan da zekât verin, demektedir. (Toparlı ve Argunşah, 2014: 177)

Hacıeminoğlu (1984b: 62), bu dönem metinlerinde *ay-* fiilinin bünyesindeki *-t-* ekinin eklendiği kökü anlam olarak değişikliğe uğratmadığından söz eder. Nitekim yukarıdaki örnekte görüleceği üzere *ayt-* “demek, söylemek” anlamındadır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde yüklemi *ay-* fiili ya da *ay-* fiilinin türevinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları görülmeye devam eder. Özellikle *Dede Korkut*'ta örneklerine sıklıkla rastlanılır.

Çorçut Ata **ayıtdı**: Ahır zamanda hanlık girü Çayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamat kopınça. (DK D2/4-6)

Korkut Ata **söyledi**: Âhir zamanda hanlık tekrar Kayıya geçecek. Kimse ellerinden almayacak, âhir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar. (Ergin, 2008: 15)

Çara Göne oğlu Çara Budağ **aydur**: Ağam Çazan maşlahatdur. (DK D37/1-2)

Kara Göne oğlu Kara Budak **der**: Ağam Kazan uygundur. (Ergin, 2008: 38)

Tekür **aydur**: Yiğit ne yirden gelürsin? (DK D179/2-3)

Tekür der: Yiğit nereden geliyorsun? (Ergin, 2008: 128)

[ve diğer örnekler: DK D36/10-13, DK D37/2-5, DK D199/2, DK D238/4-5, DK D246/12, DK D266/3]

Anlatılan hikâyelerin üslubu *ay-* fiilinin sıklıkla tercih edilmesinde etkili olmaktadır. *ay-* fiilinin *Dede Korkut*'taki sıklıkla kullanımına ilişkin Ergin (2014: 31) şunları söyler:

Kitaptaki manzum parçalar esas olarak seslenmelere ve konuşmalara ait kısımlardadır. Hikâyelerin üslûbu “style directe” tarzında olduğu için konuşmalar daima kahramanların ağzından anlatılmakta, kahramanların sözleri vakaları anlatan üçüncü şahıs tarafından hikâye edilmeyerek

aydur sözü ile doğrudan doğruya sahiplerine bırakılmaktadır. Çok hareketli olan bu hikâyelerde şahıslar daima sahnede olduğu için eserin büyük bir kısmı bu konuşmalardan ibaret olup *aydur* sözü de böylelikle en çok geçen kelimelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuşmaların karşılaşmalarda ve heyecanlı anlarda geçenleri ise, ozan geleneği gereğince, daima manzum olduğu için kitap aşağı yukarı yarı yarıya manzum parçalarla doludur.

Dede Korkut özelinde *ay-* fiilli yüklemelerin bulunduğu kuruluşlarda aktarılan ibarenin dolaylı olduğu örnekler de bulunmaktadır. Aşağıda Dedem Korkut'un sözlerinin bazı muhtelif hikâyelerin⁴⁰ sonunda özetlenerek dolaylı aktarımla tekrar edildiği görülmektedir:

Dedem Korkut gelüben şadıllık çaldı, gâzi erenler başına ne geldiğin **aydı virdi**. (DK D234/9-10)

Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyleyiverdi. (Ergin, 2008: 163)

Dedem Korkut gelüben şadıllık çaldı, gâzi erenler başına ne geldiğin **aydı virdi**. (DK D303/6-8)

Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyleyiverdi. (Ergin, 2008: 212)

Aktarma cümlelerinde *ayıt-/eyt-* ve *ti-/di-* fiilli yüklemeler ile desteklenen ve bu iki yüklem arasında bulunan aktarılan cümlelerden söz edilmişti. Aşağıda *Dede Korkut*'tan alınan aktarma cümlelerinde *ay-* ve *di-* fiillerinin ya da bu fiillerin türevlerinin birlikte kullanıldığı aktarma cümlesi kuruluşları yer alır⁴¹:

Dirse Han **aydur**: Bayındır Han benim ne eksikliğüm gördi, kılıcumdan-mı gördi, şframdan-mı gördi. Benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu-kim kara otağa kondurdu **didi**. (DK D11-12/11-2)

Dirse Han **der**: Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü, benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu ki kara otağa kondurdu **dedi**. (Ergin, 2008: 22)

Begil **aydur**: Görklüm atdan düşdüm, ayağım şındı **didi**. (DK D242/12-13)

Begil **der**: Güzelim attan düştüm, ayağım kırıldı dedi. (Ergin, 2008: 169)

⁴⁰ “Basat’ın Depegöz’ü Öldürdüğü Destan [Basat Depe Gözi Öldürdüğü Boyı Beyân İder Hanum Hey]” (Ergin, 2014: 206-215) ve “İç Oğuza Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek’in Öldüğü Destan [İç Oğuza Taş Oğuz ‘Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boyı Beyân İder]” (Ergin, 2014: 243-251).

⁴¹ Sırasıyla *ay-* fiili, aktarılan cümle ve aktarılan cümlelerin sonunda *di-* fiilinin yer aldığı kullanımlar alanyazında farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Gökyay’ın (1973: CCXII), Kononov’dan aktardığına göre *ayt-* fiili başkasının sözünü doğrudan naklederken *di-* fiili ise başkasının sözünü yüklemle bağlamaktadır. Üstünova (1998: 225-226), bu tür dizilişlerde derin yapıda aktarılan cümleyle karşılık gelen her cümlelerin sonunda *di-* fiilinin yer aldığını, tekrardan kaçınmak amacıyla bunların cümlelerin bir kısmından düşürüldüğünü öne sürer. İlgili dizilişleri “cümleden büyük birlik düzeyinde yüklem eksiltisi” olarak değerlendirir. Daşdemir (2000: 736), nakledilen sözlerin anlatıcıya ait olmadığı vurgulanması ve nakledilen sözün sahibinin yeniden hatırlatılması kaygısı ile ortaya çıkan bu tür kullanımı dil bilgisel açıdan yanlış kabul eder. Özmen (2004: 75) ise *eyit-*’li yüklem başta, *di-*’li yüklem sonda, aktarılan cümlelerin ortada olduğu bu tür cümle tiplerinin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görüldüğünü, bunun *eyit-*’li cümleleri güçlendirmek için başvuru bir anlatım biçimi olduğunu ve zamanla bu kullanımın *eyit-* fiilinin düşmesine de yol açtığını belirtir.

[ve diğer örnekler: DK D12/2-4, DK D16-17/13-2, DK D18-19/13-12, DK D19-20/13-10, DK D20-21/11-4, DK D22/6-10, DK D25-26/11-2, DK D28/10-13, DK D31/8-10, DK D37/5-6, DK D45/1-2, DK D48/3-6, DK D51/7-10, DK D53-54/6-3, DK D57/5-7, DK D84/10-11, DK D215-216/13-1, DK D249/2, DK D251/11-13, DK D262/2-4, DK D266/4-5, DK D287/10-11, DK D288/8-9, DK D289/4-5]

Öte yandan *Dede Korkut*'ta karşılıklı konuşma şeklinde gelişen aktarma cümlelerinde de *ay-* ve *di-* fiilli yüklemeler göze çarpar. Aşağıdaki örnek, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması Destanı”ndaki Kazan Bey’in yurduna baskın yapılmasının anlatıldığı bölümden alınmıştır. Sırasıyla Kafir, Kafirin biri, Şöklı Melik, Kafir ve Şöklı Melik’in sözlerinin diyalog şeklinde aktarıldığı görülür:

Kâfir aydur: Bigler Kazanuñ tavla tavla şahbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmalamışüz, kırk yigid-ilen oğlu Uruzı tutsak itmişüz, kaçar kaçar develerini yetmişüz, kırk ince billü kız-ilen Kazanuñ halalını tutmuşüz, bu hayfları biz Kazana itmişüz **didi**. **Kâfirün biri aydur:** Kazan Bigde bir hayfumuz kaldı. **Şöklı Melik aydur:** Mere aznavur ne hayfumuz kaldı. **Kâfir aydur:** Kazanuñ Kapulu dervendde on biñ koyunu vardur, şol koyunları da hı götürsek Kazana ulu hayf ider-idük **didi**. **Şöklı Melik aydur:** Altı yüz kâfir varsun koyunu getürsün **didi**. (DK D38-39/13-9)

Kâfir der: Beyler, Kazan’ın tavla tavla koç atlarına binmişüz, altın akçasını yağmalamışız, kırk yigit ile oğlu Uruz’u esir etmişiz, katar katar develerini yedekte çekmişiz, kırk ince belli kız ile Kazan’ın helâllisini tutmuşuz, bu darbeleri biz Kazan’a vurmuşuz dedi. Kâfirin bir[i] der: Kazan Bey’de bir öcümüz kaldı. Şöklı Melik der: Bre asilzade ne öcümüz kaldı? Kâfir der: Kazanın Kapulu Derbendinde on bin koyunu vardır, şu koyunları da getirsek Kazan’a büyük darbe vumuş olurduk dedi. Şöklı Melik der: Altı yüz kâfir varsın, koyunu getirsin dedi. (Ergin, 2008: 39)

Dede Korkut’tan alınan bir diğer karşılıklı konuşma örneği, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması Destanı”nda Kazan’ın gördüğü rüyayı içermektedir. Kazan, gördüğü rüyayı kardeşi Kara Göne’ye aktarır. Kardeşinden rüyasını yormasını ister. Karşılıklı konuşma şeklinde gelişen anlatım *ay-* ve *di-* fiilleri etrafında inşa edilir:

Sermürdi örü tırdı, aydur: Bilür-misin karındaşum Kara Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı’a gördüm, yumruğumda talbınan şahin benim kuşumu ölür gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kara pusarık ordumuñ üzerine tökilür gördüm, kuduz kırtlar ivümi dalar gördüm, kara deve eñsemden karvar gördüm, kargu kibi kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bileğümde on parmağımı kanda gördüm, niçe kim bu düşü gördüm, şundan berü ‘aqlum uşşum dire bilmen, hanım kardeş benim bu düşümü yorgıl maña didi. **Kara Göne aydur:** Kara bulut didüğüñ senüñ devletüñdür, kar ile yağmur didüğüñ leşkerüñdür, saç kaygudur, kan karadur, kalanısın yora bilmen Allah yorsun didi. Böyle diğec **Kazan aydur:** Menüm avımı bozma, leşkerümü tağıtma, ben bugün koñurata kaçıram, üç günlük yolu bir günde aluram, öyle olmadın yurdum üstine varuram, eger şağdur esendür aħşam olmadın gine ben saña gelürem, ordum şağ esen degül ise başuñuza çara idüñ, men da hı gitdüm didi. (DK D42-44/11-1)

Sıçradı ayağa kalktı, der: Biliyor musun kardeşim Kara Göne, rüyamda ne göründü, kara kaygılı rüya gördüm, yumruğumda çırpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm, gökten yıldırım ak otağımın üzerine çakıyor gördüm, kapkara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm, kuduz kırtlar evimi dişleyip yırtıyor gördüm, kargı gibi kara saçımı uzanıyor gördüm, uzanarak gözümü örtüyor gördüm, bileğimden on parmağımı kanda gördüm, ne vakit ki bu rüyayı gördüm, ondan beri aklıma fikrimi toplayamıyorum, hanım kardeş benim bu rüyamı yor bana dedi. Kara Göne der: Kara bulut dediğin senin devletindir, kar ile yağmur dediğin senin askerindir, saç kaygıdır,

kan karadır, geri kalanını yoramam, Allah yorsun dedi. Böyle söyleyince Kazan der: Benim a vımı bozma askerimi dağıtma, ben bugün yağız al atı ökçelerim, üç günlük yolu bir günde alırım, öğle olmadan yurdumun üstüne varırım, eğer sağdır esendir, akşam olmadan gene ben bana gelirim, yurdum sağ esen değilse başınızın çaresine bakın, ben artık gittim dedi. (Ergin, 2008: 41-42)

Karşılıklı konuşma şeklinde gelişen aktarma cümlelerine *Dede Korkut* özelinde verilebilecek bir diğer örnek, “Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destan”ındadır. Beyrek, ozan kılığında Banı Çiçek’in düğününe gider. Kazan Bey, Beyrek’e o günkü beyliğini verir. Beyrek de kadınların toplandığı otağa gitmek ister. Konuşmaların arasında anlatıcının da araya girerek açıklamalar yaptığı ilgili bölüm şu şekildedir:

Böyle diğec **Ƙazan Big** aydur: Mere delü ozan menden ne dilersin, çetirlü otak-mı dilersin, kul karavaş-mı dilersin, altun a kça-mı dilersin vireyim didi. **Beyrek** aydur: Sulıanum meni kosañ da şölen yimeginüñ yanına varsam, karnum açdur toyursam didi. **Ƙazan** aydur: Delü ozan devletin depdi, bigler bu günki bigligüm bunuñ olsun, koñ nireye gider-ise gitsün neyler ise eylesün didi. Beyrek şölen yimeginüñ üzerine geldi. Ƙarın toyurduktan soñra Ƙazanları depdi dökdü çevürdi. Yahnınuñ kimini sağına kimini solına atar. Sağdan gideni sağ alır, soldan gideni sol alır. Hakluya ha k k dege ha k suza yüzi karalı ğı dege. Ƙazan Bige **haber oldu**, sulıanum delü ozan hep yime ği dökdü didiler, şimdi kızları yanına varmak ister. **Ƙazan** aydur: Mere koñ-a kızları yanına da varsun didi. Beyrek kalkdı kızları yanına vardı, şumaçıları kovdı, na karaçıları kovdı, kimini dö ğdi, kiminüñ başını yardı. Kızları oturan ota ğa geldi, işi ğin aldı oturdı. Bunu gördü Ƙazan Bigüñ hatunı boyı uzun **Burla** ka k ıdı, aydur: Mere kavat o ğlu delü kavat, saña düşer mi b i-tekellüf menüm üzerime gelesin didi. **Beyrek** aydur: Hanum, Ƙazan Bigden maña buyruk oldu, maña kimse tolaşmaz didi. **Burla Hatun** aydur: Mere çün-kim Ƙazan Bigden buyruk olupdur koñ otursun didi. Yine döndü Beyre ğe aydur: Mere delü ozan ya ma k şuduñ nedir? **Aydur**: Hanum ma k şudum oldur ki ere varan kız ka l ka oynaya men ko puz çalam didi. **Kısırça Yinge** dirler bir hatun var-idi, aña **aytıdılar**: Mere Kısırça Yinge tır sen oyna, ne bilür delü ozan didiler. **Kısırça Yinge** tırdı, aydur: Mere delü ozan ere varan kız menem **didi**, oynama ğa başladı. (DK D110-113/13-2)

Böyle söyleyince Kazan Bey der: Bre deli ozan benden ne dilersin, çadırılı ota ğ mı dilersin, kul hizmetçi mi dilersin, altın akçe mi dilersin, vereyim dedi. Beyrek der: Sulıanım beni bıraksan da şölen yeme ğinin yanına varsam, karnım açtır, doyursam dedi. Kazan der: Deli ozan devletini tepti, beyler bugünkü beyli ğim bunun olsun, bırakın nereye giderse gitsin, neylerse eylesin dedi. Beyrek şölen yeme ğinin üzerine geldi. Karnını doyurduktan sonra kazanları tepti, döktü, çevirdi. Yahninin kimini sağına, kimini soluna atar. Sağdan gideni sağ alır, soldan gideni sol alır. Haklıya hakkı de ğsin, haksıza yüzü karalı ğı de ğsin. Kazan Bey’e haber oldu, sulıanım deli ozan hep yeme ği döktü dediler, şimdi kadınların yanına varmak istiyor. Kazan der: Bre bırakın kadınların yanına da varsın dedi. Beyrek kalktı, kadınların yanına vardı. Zurnacıları kovdu, davulcuları kovdu, kimini dövdü, kiminin balını yardı. Kadınların oturdu ğu ota ğa geldi, eşi ğini tuttu oturdu. Bunu gördü Kazan Bey’in hatunu boyu uzun Burla kızdı, der: Bre kavat o ğlu deli kavat, sana düşer mi teklifsizce benim üzerime gelesin dedi. Beyrek der: Hanım, Kazan Bey’den bana buyruk oldu, bana kimse ka rı şamaz dedi. Burla Hatun der: Bre madem ki Kazan Bey’den buyruk olmuştur, bırakın otursun dedi. Yine döndü Beyre ğe der: Bre deli ozan peki maksadın nedir? Der: Hanım maksadım odur ki kocaya varan kız kalsın oynasın, ben kopuz çalayım dedi. Kısırca Yenge derler bir hatun var idi, ona dediler: Bre Kısırca Yenge kalk sen oyna, ne bilir deli ozan dediler. Kısırca Yenge kalktı, der: Bre deli ozan kocaya varan kız benim dedi, oynama ğa başladı. (Ergin, 2008: 83)

Öte yandan *ay-* fiilinin türevlerinden olmakla birlikte *ayıt-* fiilinden gelişen *eyit-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi döneminin metinlerindeki kullanımı takip edilebilir. Burada *ay-* fiilinin *ayıt-* > *eyit-* biçiminde gelişen türevinin aktarma cümlesinin yüklemine oluşturduğu ve bu türevin sıklıkla kullanıldığı göze çarpar. Aktarma cümlesinin yüklemine oluşturan *ay-* fiili, *Dede Korkut* hariç

tutulduğunda Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde bu işlevi *eyit-* fiili ile yürütmektedir. Karasoy ve Yavuz (2004: 103) da *ay-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ay-* veya *ey-* şeklinde kök fiil olarak görülmediğinden hemen hemen bütün eserlerde *-t-* fiilden fiil yapma eki almış *eyt-* / *eyit-* şekilleriyle yaygın olarak kullanıldığından söz etmektedir. Bu durum dönemin temsil niteliğindeki metinlerinde yer alan aktarma cümlesi örnekleriyle izlenebilmektedir. XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile yazılmış Türk edebiyatının ilk telif eserlerinden *Garib-nâme*, *ay-* fiilinin türevlerinden *ayıt-* fiilinden gelişen *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerini içermesi bakımından dikkati çeker.

Süklünüp bişmiş kuzu söz virdi hem / **Eytdi** benden yime zehr-âlüdeyem (G 167)

Pişmiş ve kebab olmuş kuzu dile gelerek; ben zehirliyim, benden yeme dedi. (Yavuz, 2000: 47)

Bunlar **eytdi** dönmezüz biz söz ile / Nesne göster kim görelüm göz ile (G 237)

Bunlar; biz söze inanmayız, açıkça bir şeyler göster de gözlerimizle görelim dediler. (Yavuz, 2000: 65)

[ve diğer örnekler: G 236, G 240, G 298-299, G 517-519, G 530-532, G 570-573, G 574, G 576, G 578-579, G 584, G 587, G 618, G 629, G 635-636, G 874, G 884-887, G 890-895, G 1143, G 1510, G 1516, G 1517, G 1518, G 1532-1534, G 1568, G 2268]

Yüklemi *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri, XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Darîr'in *Kıssa-i Yusuf* adlı mesnevisinde görülebilmektedir.

eytdi kanı yūsufumı nitdiñüz / aluban anı kıatımdan gitdüñüz (KY 6a/ 192)

(Hz. Yakup) Yusuf'umu alıp gitmiştiniz, Yusuf'um nerede, ne yaptınız? diye sordu.

yūsuf **eydür** siz niçün gitmediñüz / beni kıoyup nişe terk itmediñüz (KY 22b/865)

Yusuf, siz niçin gitmediniz, beni bırakıp neden terk etmediniz der.

[ve diğer örnekler: KY 3a/62, KY 4a/123, KY 6a/202, KY 7a/243, KY 7b/258, KY 15a/547, KY 16b/619, KY 17b/646, KY 18a/670, KY 18a/673, KY 19a/718, KY 22a/848, KY 25b/974, KY 26a/1005, KY 26a/1007, KY 31b/ 1221, KY 36a/1413, KY 50b/2013]

Özellikle manzum eserlerde *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları bir beyit sınırını aşmayan karşılıklı konuşma şeklinde de gelişebilmektedir.

yūsuf **eydür** eyle dime yā yigit / **eytdi** iy şāh ne buyurursın sen eyt (KY 13a/478)

Yusuf ey delikanlı, öyle deme, dedi. (Delikanlı da) ey padişah, sen ne buyurursan söyle dedi.

Manzum eserlerdeki karşılıklı konuşma cümlelerinde *eyit-* fiilli aktarma cümlesini, *di-* fiilli aktarma cümlesi izler.

eytdi kimdür tanıguñ göster baña / uşbu oğlandur **didi** sorgıl aña (KY 18a/671)

(Hükümdar) tanıgın kimdir göster bana dedi. Yusuf, işte bu çocuktur, ona sor dedi.

şāh **didi** kim sen vezir olğıl baña / yūsuf **eydür** ben muṭi' oldum saña (KY 28a/1082)

Hükümdar sen bana vezir ol dedi; Yusuf ben sana boyun eğdim dedi.

tañrıdan bil **didi** ya 'ķūb sen anı / şāh **eytdi** tañrı ķandadır ķanı (KY 48b/1923)

Yakup sen onu Tanrı'dan bil, dedi; hükümdar Tanrı nerededir, hani dedi.

Bir beyit içerisinde *eyit-* ve *di-* fiillerinin yüklem olduğu karşılıklı konuşma örneklerinin yanında birbirini takip eden beyitler arasında da karşılıklı konuşma şeklinde gelişen aktarma cümlesi kuruluşlarından da söz etmek mümkündür.

eytdi oğlum yūsufi isteñ buluñ / yūsufi istemege meşğul oluñ
didiler baba ne yirde bulalum / istemege nice meşğul olalum (KY 41a/1607-1608)

(Yakup) oğlum Yusuf'u arayın bulun, Yusuf'u aramakla meşgul olun, dedi.
(Oğulları) baba (Yusuf'u) nerede bulalım? Aramakla nasıl meşgul olalım, dediler.

eytdi iy pīr-i 'aziz-i māh-rū / uş bu oğlanlar senüñ midür kamu
didi benüm durur iy şāh-ı cihān / hep saña du'ā kıılır pīr ü cüvān (KY 48b/1919-1920)

(Hükümdar) ey ay yüzlü aziz ihtiyar bu oğlanlar senin midir dedi; (Yakup da cevaben) ey cihan hükümdarı benimdir, yaşlısı genci hep sana dua eder, dedi.

Eski Anadolu Türkçesinin yerini Osmanlı Türkçesine bıraktığı XV. yüzyılın metinlerinde de yüklemi *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kullanımı devam etmektedir.⁴²

Kıral **eyitmiş** ki: "Çün böyledür, yarın yöriyiş olsun. Müsahhar ider isem yakam, yıkam; göçüm hılâf-ı murâd görünür ise, yine göçmek mümkün." (TE 125a)

Kıral demiş ki: "Mademki böyledir, yarın hücum olsun. Ele geçirirsem yakayım, yıkayım; göçüm isteğime aykırı görünürse, yine göçmek mümkün." (Tulum, 2013: 173)

Hazret-i Zekeriyyâ **eyitti**: "Yâ mel'ûn! Âdem oğlanlarının kankı fi'linden safâ sürersin, ve kankı hâlde ana zafer bulursın?" (TE 16b-17a)

⁴² Özmen (2016: 202), *eyt-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra kullanımdan düştüğünü ve yerini tamamen *de-* fiiline bıraktığını belirtir. Ancak XVII. yüzyıl dönemi metinlerinden *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtâmesi* adlı metinde *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri görülmüştür.

Hz. Zekeriya dedi ki: “Ey mel’un! Âdemoğullarının hangi işine sevinirsin ve hangi durumda ona sözünü geçirirsin?” (Tulum, 2013: 23)

Bu dönemin metinlerinde de *eyit-* ve *de-* fiilli yüklemelerin yer aldığı aktarma cümlelerinden söz etmek mümkündür.

Ehl-i kal’a **eyitmişler ki**: “Evümüz ve ehl-i ayâlümüz üstüdür. Husûsâ beğümüz evidür. Bizden gayrı kişiye inanmazuz”, **didiler**. (TE 44b)

Kaledekiler demişler ki: “Evimizin ve çoluk çocuğumuzun üstüdür. Özellikle de beyimizin ev idir. Bizden başkasına güvenmeyiz.” (Tulum, 2013: 64)

Uzun Hasan cevâb virüp **eyitti ki**: “Sultân Mehmed yaman garîmdür, yahşî pâdişâhtır. Anunka buluşmağa niyyetüm vardır. Belî vakti vardır; ammâ çün melik -zâdeler geldiler, ol vakt bu vakt olsun” **didi**. (TE 139b)

Uzun Hasan cevap verip şöyle dedi: “Sultan Mehmed yaman alacaklıdır, yahşî padişahdır. Onunka buluşmaya niyetim vardır, ancak vakti vardır. Ama mademki melikzadeler geldiler, o vakit bu vakit olsun.” (Tulum, 2013: 193)

eyit- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları XVII. yüzyıl döneminin metinlerinde de görülebilmektedir. Dönemin sade nesir örneklerinden kabul edilen *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtname’si*’nde *eyit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri çeşitlilik gösterir.

ğâzî hasan paşa **eyitdi** ol gayri dili getürün görelüm berâber söyler mi (THG 16b/5-6)

Gazi Hasan Paşa, “O diğer esiri getirin! Bakalım aynı şeyi mi söyleyecek?” dedi.

anlar da hı **eyitdiler** sulţānum hâzretlerinün himmet-i şerîfleri bizüm olsun. (THG 15a/6-7)

Onlar da “Sultanımın mübarek himmetleri bizimle olsun!” dediler.

[ve diğer örnekler: THG 13a/8-9, THG 16b/1-3, THG 16b/3-5, THG 22a/10-12, THG 25a-25b/13-1, THG 25b/6, THG 29a/13, THG 30b/9-10, THG 31a/1, THG 31a/4-5, THG 33a/6-7]

İlk örnekleri Tunyukuk yazıtından belirlenen *ay-* ve *ti-* fiilli yüklemelerin birlikte yer aldığı aktarma cümlesi kuruluşları, *eyit-* ve *de-* türevleriyle bu dönemin metinlerinde de görülmeye devam eder.

ğâzî hasan paşa **eyitdi** göreyim seni hağ subhānehū ve te‘ālā işünjî râst getüre **dedi**. (THG 19b/3-4)

Gazi Hasan Paşa, “Göreyim seni, Allah Teala işini rast getirsin!” dedi.

ferdinan kırāl **eydür** senün toplanı türk aldı ve andan ayrı ‘askerümüzde olan sâ’iri toplanı bile aldılar **dedi**. (THG 53b/7-9)

Ferdinand Kral, “Senin toparlarını Türkler ele geçirdi. Onun haricinde ordumuzun diğer toparlarını da aldılar.” dedi.

[ve diğer örnekler: THG 3a-3b/13-6, THG 3b/6-9, THG 7b/8, THG 8a/2-4, THG 11a/2-3, THG 12a/1-2, THG 12b/12-13, THG 15b/12-13, THG 16a/7-8, THG 16a/8-9, THG 16b/1, THG 17a-17b/12-2, THG 25b/8-9, THG 27a-27b/13-1, THG 30b-31a/13-1, THG 33a/7-8, THG 44b/10-11]

Bu dönemde yüklemi *eyit-* fiilinden oluşmakla birlikte anlamca *sor-* fiili ile ilişkili aktarma cümlesi kuruluşları da göze çarpar. Aşağıdaki aktarma cümlelerindeki *eyit-* fiilli yüklemeler *sor-* fiilinin anlamına karşılık gelir:

hasan paşa **eyitdi** imdi bu geçe olan şenligünüz ne idi. (THG 16a/9-10)

Gazi Hasan Paşa sordu: “Şimdi, bu gece olan şenliğiniz neyin nesi idi?”

gāzī hasan paşa **eyitdi** bu firengi kıanda dutduñuz. (THG 29a/12-13)

Gazi Hasan Paşa, “Bu Frenk’i nerede yakaladınız?” diye sordu.

[ve diğer örnekler: THG 16a/13, THG 25a/12-13]

3.5. bağır-

Yüklemi *bağır-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları Türkiye Türkçesinde görülmektedir. “*Nassın ana?*” **diye bağırdı** Bayram aşağıdan. (YÖ: 31) örneğinde görüldüğü gibi “yüksek sesle seslenmek” anlamıyla kullanılan fiilin *ba* yansıma köküne *+kır* isimden fiil yapma ekinin eklenmesiyle oluştuğu söylenmektedir (Gülensoy, 2007: 103). “Yüksek ve gür ses çıkarmak” anlamıyla da *bağır-* fiilinin yüklem olduğu kuruluşlarda aktarılan cümle, hem yüklemden önce hem de yüklemden sonra bulunabilir. Her iki durumda da zarf tümleci görevini üstlenen aktarılan cümle, yüklemden önce gelmesi durumunda *bağır-* fiilli yükleme *diye* ile bağlanır. Yüklemden sonra gelmesi durumunda ise herhangi bir fiilimsiden yararlanılmaz. Burada *bağır-* fiilli yükleme aktarılan ibare arasında mantıksal açıdan bir ilişki vardır.

“Çayırçayır yanaacağız, imdat!” **diye bağıırıyor** kadın. (MNK: 29)

Bu şansın birdenbire verdiği cesaretle **bağırdı**:

— Gît, o kariya söyle. Seni rahat bırakmazsa onu öldürmeye karar verdim. (MNK: 106)

Cemil ne olduğunu anlıyamadın, boğuk bir sesle **bağırdı**:

— Kafkasyada sıcaktan ölmüşler? Olmaz Yarbayım, olmaz böyle şey... Yalan bu... Hayır... (YS: 201)

3.6. bilig bir-

bilig bir-, tek örneği *Kutadgu Bilig*'de görülen aktarma cümlesi kuruluşunda yüklem olan birleşik fiildir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde örneğine rastlanmayan fiillerdendir. “Dilin Meziyetini ve Kusurunu, Faydasını ve Zararını Söyler” [162-191] adlı bölümde yer alır. Burada esasen “bilgi “vermek, nasihatte bulunmak” anlamlarını taşıyan *bilig bir-* fiilinin “aktarmak, söz söylemek” anlamında kullanılması söz konusudur. Nesne alan bir fiil olan *bilig bir-* fiilinin yüklem olduğu cümlede aktarılan cümle, nesneye karşılık gelir.

biliglig **bilig birdi**⁴³ tilke bışığ / aya til idisi küdezgil başığ (KB 168)

Bilgili kişi dil için özlü bir söz söyledi; başını gözet, ey dil sâhibi.

3.7. buyur-

buyur- fiili, “buyumak, emretmek” anlamlarında aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilen fiillerdendir. Buyrulan ya da emredilen sözü işaretleyen *buyur-* fiili, saygılı konuşmada *söyle-* fiili ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Tietze, 2002: 402). Türkçenin tarihsel seyrinde *buyur-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi üretimi, Eski Anadolu Türkçesi dönemi itibarıyla metinlerle takip edilebilir. *buyur-* fiilinin yüklem olduğu bu kuruluşlarda aktarılan cümle doğrudan aktarılmaktadır.

eyle **buyurdu** ħudāvend-i kerim / ben şınık göñülde oluram muķım (KY 2b/50)

Allah, ben kırk kalplerdeyim diye buyurdu.

şāh **buyurdu** etmegi yisün ħabbāz / aġuluydı yimedi anı ħabbāz (KY 21a/789)

Hükümdar, ekmeġiekmekçi yesin dedi. Ekmekçi onu yemedi çünkü zehirliydi.

Aşağıda *Dede Korkut*’tan alınan *buyur-* fiili ile kurulu aktarma cümlelerinde alıntılardan sonra *di-* fiilli yüklem gelmektedir.

Kazan girü döndi, geldiği yolu eline alup yortdı, dün katdı. Anası tuymadın el altından **buyurdu**:
Toķsan tümen genç oġuz ardumça gelsün, oġlan tutsaķdurbigler bilsün **didı**. (DK D141/4-5)

Kazan geri döndü, geldiği yolu takip edip koşturdu, geceyi gündüze kattı. Anası duymadan el altından buyurdu. Doksan tümen genç Oġuz ardımca gelsin, oġlan esirdir beyler bilsin dedi. (Ergin, 2008: 103).

Bayındır Ĥan **buyurdu**, yigirmi dört sancaķ bigi gelsün **didı**. (DK D205/5-7)

⁴³ “söz söylemek” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan *bilig bir-*, *Kutadgu Bilig*’in indeksinde madde başı olarak yer almaz. bk. Arat (1979).

Bayındır Han buyurdu, yirmi dört sancak beyigelsin dedi. (Ergin, 2008: 145)

İlgili örneklerde *buyur-* fiilli yüklemden sonra gelen aktarılan cümleyi, *di-* fiilli ikinci bir yüklem takip etmektedir. Bu bakımdan *ay-* ve *de-* fiilli yüklemeler arasında bulunan aktarılan cümle dizilişini andırmaktadır (bk. 3.4). Bu durumu *buyur-* ve *ay-* fiilleri arasındaki anlam ilişkisi ile açıklamak mümkündür. Nitekim Gökyay'ın (1973: CCXII), Kononov'dan aktardığına göre *Dede Korkut*'ta *ayt-* fiili *buyur-*, *and iç-* gibi ona mana bakımından yakın olan başka fiillerle değiştirilebilmektedir.

Yüklemi *buyur-* fiili olan kimi aktarma cümlelerinde alıntılar *ki/kim* bağlayıcı unsuru ile yükleme bağlanır.

Hak Ta'āla Cebrā'ile **buyurdu kim**: Ya Cebrā'il var şol kulum a kırk erçe kuvvet virdüm **didi**. (DK D252/1-2)

Hak Taāla Cebrā'il'e buyurdu ki: Yā Cebrā'il, var, şu kulum a kırk er kadar kuvvet verdim dedi. (Ergin, 2008: 176)

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde belirlenen *buyur-* fiili ile kurulu aktarma cümleleri, XVII. yüzyıl metinleri ile de çeşitlenmektedir.

andan i'timād etdikleri bir beglerine kırıl **buyurdu** siz dağı yarun varup kal'a altına segirdesiz göresiz bulay-ki bir şahit haber getüeydünüz görelüm dağı size ne cevāb ederler (THG 8b/3-6)

Ardından güvendikleri bir beylerine kral buyurdu: "Siz de yarın gidip kale altına akın edin! Ola ki doğru bir haber getirirsiniz. Baka lım size ne cevap verecekler."

ba 'dehū yine beglerinden birine **buyurdu** siz dağı yarun varup kal'a altına segirdün (THG 7b/7-8)

Ardından yine beylerinden birine, "Siz de yarın kale altına gidin akın edin!" diye emretti.

buyur- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem tekrar görülebilmektedir.

gāzī hasan paşa **buyurdu** piyāde gāzileri çıkup anlar ile çeng etsünler atludan kimse çıkmasun ve top atulmasun **buyurdu** (THG 7b/10-12)

Gazi Hasan Paşa, "Piyade gazileri çıkıp onlarla cenk etsin, atlı çıkmasın ve top atılmasın!" diye emir verdi.

buyur- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında görülen bu yüklem tekrarı, kimi zaman farklı bir fiil aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

andan **buyurdu** bunı çıkarun ve obir dili getürün **dedi** (THG 33b/13)

Ardından “Bunu çıkarın ve diğer esiri getirin!” diyerek emretti.

Modern Türkçe çağı ile yüklemi *buyur-* fiili olan aktarma cümlesi üretimi devam eder. Alıntının *ki* bağlayıcı unsuru ile *buyur-* fiilli yükleme bağlandığı aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda, aktarılan ibarenin dolaylı olması ayrıca dikkati çeker.

Atölye müdürü de ikinci müdür Bay Fevzi Eslen’e **buyurdu ki** bu bayanlara fabrikayı gezdiresin, sonra da resim bölgesinde bir çay içirsin. (O: 115)

3.8. çakır-

“çağırarak, seslenmek, bağırarak” anlamlarında kullanılan *çakır-* fiili, aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilen fiillerdendir. XIII. yüzyıldan önce *çakır-* fiilinin kullanımına rastlanmadığı belirtilmektedir (Clauson, 1972: 410). *çakır-* fiilinin *ça* yansıma köküne +*kır* isimden fiil yapma ekinin eklenmesiyle ortaya çıktığına ilişkin değerlendirmeler yapılır (Tietze, 2002: 463; Gülensoy, 2007: 211). Bu bakımdan *bağır-* ve *haykır-* fiilleri ile köken bilgisi açısından ortaklık taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde *çağır-/ çağır-* türevleri ile *çakır-* fiili aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olmaktadır.

konşularına **çağırur ki** kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yatacağ yirüm gine bu harap olası-y-idi, nola-y-idi benim ivüme bir lahza bağa-y-idiñüz, koñşı haqqı Tañrı haqqı diyü söyler. (DK D8-9/11-2)

komşularına seslenir ki: kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeye yitmeye gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı diye söyler. (Ergin, 2008: 18)

çağırır habbâz ki içmegil şarâb / ağıludur içüñi eyler harap (KY 21a/787)

Ekmekçi şarabı içme, zehirlidir, seni harap duruma getirir diye seslenir.

çağırurdu iy halâyık hâs(u) ‘âm / yūsufı bulduñ sevinüñ dir tamâm (KY 43b/1729)

(Haberci) Ey seçkin insanlar, Yusuf’u buldunuz sevininiz diye bağırdı.

çağır- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları Osmanlı Türkçesi metinlerinden de takip edilebilir. Gerek XV. yüzyıl gerekse XIX. yüzyıla ait metinlerde *çağırış-/ çağırış-* türevleri ile *çağır-* fiilinin yüklem olduğu kuruluşlar dikkati çeker.

Kâfir temerrüd üzre musırr oldu. “İşte Üngürüs geliyor, üç günden hâlünüz ne olur, göresiz, andan sizün ile söyleşevüz” diyü **çağırıştılar**. (TE 82a)

Kâfir dik başlılık edip ayak diredi. “İşte Macar geliyor, üç günden sonra hâliniz ne olur, görürsünüz, ondan sonra sizinle konuşalım” diye bağırıldılar. (Tulum, 2013: 119)

Ve İspanya Memâliki’nin her yerinde sûret-i muhâlefet ü ‘isyân şuyû’ bulup, herkes bir ağızdan: “Millet var olsun, kânûn dâ’im olsun!” deyü **çağırışur oldular**. (ŞT M4 68)

Ve İspanya Memleketinin her yerinde isyan ve muhalefet hareketi herkesçe bilinir hâle gelip herkes bir ağızdan “Millet var olsun, kanun daim olsun” diye çağırışır oldular.

Türkiye Türkçesinde *çağır-* fiilli yüklemelerin yer aldığı aktarma cümlesi kuruluşları görülmemektedir. Ancak bir örnekte olmak üzere *çağır-* fiilinin bir türevi olan *çağıra çağıra* ikilemesinin *diye* muadili olarak kullanımı belirlenmiştir.

Alt kattan üst kata çürük bir merdivenle çıkılıyordu. Bayram’ın anası İrazca, her yıl buradan bir iki düşer, her düşmesinde haftalarca belim bıkınım **çağıra çağıra** yattı. (YÖ: 30)

3.9. duy-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilen fiillerden biri de *duy-* fiilidir. *işit-* fiili ile benzer kavram alanında kullanılan *duy-* fiilli aktarma cümlesi üretimi Türkiye Türkçesinde görülür. Bu bakımdan *işit-* fiilli aktarma cümlelerine göre kapsamı sınırlıdır.

duy- fiilli yüklem yer aldığı kuruluşlarda aktarılan cümle, genellikle doğrudan aktarılan bir alıntı olmakla birlikte *duy-* fiilli yüklem nesnesinin parçasına karşılık gelir (bk. 4.2.2.).

Ve açar açmaz arkasında arkadaşının “Ne güzel, ne güzel” dediğini **duydu**. (T: 68)

Özür dilmesini hiç sevmiyen Ferit: “Selma’dan daha güzelsiniz, fakat onun tırnağı olamazsınız” dedikten sonra, tramvayın ön tarafından hızla inerken, arkasından kalın bir sesin “çüş!” diye bağırıldığını **duydu**. (MNK: 135)

Ne zaman tahta bir masa üzerinde yaz akşamı oturup da şarap içseniz Alkibiades’in kılıç şakırdatarak Sokrates’e: “Peki Sokrates öyle olsun, senin dediğin gibi olsun. Ama benim anlayamadığım işin şurası. Niçin insanoğlu bu kadar ölmeyecek gibi doğup büyüyor, senin gibi seksenini geçiyor da büsbütün akıl, mantık, fikir kesiliyor da, bütün sırları ayan edecekmiş hale geliyor da, tam umutlu zamanında göçüp gidiyor?” dediğini **duyarsınız**. (SK: 54-55)

Bununla birlikte *duy-* fiilli aktarma cümlesinde, aktarılan ibarenin dolaylı olduğu kuruluşlar da söz konusudur.

İkinci çocuğunu doğurduktan sonra birden değiştiğini, güzelliğini hızla kaybederek otuz yaşına varmadan yaşlandığını, kendisini dine vererek bir tekkeye dadandığını **duymuş**, bir daha da hiç görmemişti. (YS: 160)

3.10. düşün-

Aktarma cümlelerinde yüklem olabilen fiillerden biri de *düşün-* fiilidir. “Aklından geçirmek” anlamıyla özellikle düşünce aktarımı ya da iç konuşma niteliğindeki aktarma cümlelerinde yüklem vazifesi görür. Eski Türkçede *sakin-* fiiline benzer kavram alanına sahip olan *düşün-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri, Türkiye Türkçesini temsil eden metinlerde görülmektedir.

düşün- fiilli yüklemelerin bulunduğu kuruluşlarda aktarılan cümle, dolaylı bir ibare olabileceği gibi doğrudan aktarılan bir cümle de olabilir. Bununla birlikte *düşün-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebileceği gibi sonra da gelebilir.

Zehra, kendine sandviç tabağını uzatan Recebin fındık rengi gözlerine bakarken bugün kendisile hiç, ama hiç meşgul olmıyan tek gencin Recep olduğunu **düşündü**. (T: 101)

Ahmet, bundan daha iyi nasıl çalışılabileceğini **düşündü**. (YÖ: 67)

Kara Bayram:

(Heç olmazsa Memmet Ha fızdan eyi söylüyor) diye **düşünüyordu**. (YÖ: 265)

Arkasından bakan Ferit “güzel kız, ölme sen” diye **düşündü**. (MNK: 109)

Ferit **düşündü**: Benim kalemim. Nilüfer’de kalmıştı. (MNK: 111)

Irazca, ocağın önünde, konuşmadan oturuyordu. Habire kül deşiyordu. **Düşünüyordu**: (Alacaksın tedavü masarısını, vereceksin sıhiyaya. Eline ne geçecek? Kuzu parasını da alabilirsen alacaksın. O da kuzunun parası. Havadan mı girecek cebine? Arabı leblebiyle aldattıkları gibi, seni de böyle böyle aldatacaklar. Üç ay geçti de hep izler silindi mi, geçecekler gine ardına. Tabî, birincide yaptıkları hatayı ikincide heç yapmıyacaklar. Eyice talimlediler çünkü. Onun için, bu seferki hucumları daha korkunç olacak. Öküzü bıçaklıyacaktı. Harmanı yakacaklar. Kızını, daha yaşı yetmeden kaçıracaklar. Yedi köye irezil edecekler seni. İtten irezil olacaksın. Şan olacaksın. Heç elinden tutanın olmuyacak. Tutup kaldıranın olmuyacak. Kapanıp kalacaksın. Kuduz köpekler gibi üstüne çullanıp parçalıyacaktı seni. İş işten geçmiş olacak. Hökümetten üç adam gelip ölünü parçalıyacaktı. Açıp karnına bakacaklar. Ne yemişsin, ne içmişsin, tevtire yazıp gidecekler. Duşmanların şımarıkça şımaracak. Heçbir şeye elin yetişmiyecek. Bütün fırsatlar kaçmış olacak. Eeeey eşşek oğlu eşşek Kara Bayram, bütün bunlar olup bittiği zaman mı aklın başına gelecek? Ölü Bayram! Korkak Bayram!..)(YÖ: 264-265)

3.11. eşit-

eşit- “ışitmek, duymak” fiili duyulan, bir uyarana bağlı ve daima nesne isteyen geçişli bir fiildir. Dolayısıyla ışıtmeye konu olan *eşit-* fiili ile bağlantılı olarak bir aktarmaya dönüşmektedir.⁴⁴ Clauson

⁴⁴ Kimi tarihî metinlerde karşılıklı konuşma için denilen ile ışıtilen arasındaki söz konusu ilgiden yararlanılmıştır. Öyle ki XIV. yüzyıl Anadolu sahasında *tî-* ve *eşit-* fiillerinin *dimek ışıtmek* “demek ışıtmek” şeklindeki kullanımı bu tür bir ilgiyi haizdir. *Tarama Sözlüğü*’nde XIV. yüzyıl Anadolu sahasında Türkçeye çevrilen *Kıyas-ı Enbiya*’dan alınan “*Melik Şem’unu*

(1972: 257), *eşit-* fiilini öncelikli olarak fiziksel anlamda duymak şeklinde tanımlarken ilgili fiilin haber almak gibi daha geniş anlamlara da sahip olabileceğini belirtir. Tunyukuk yazıtında tek örnekte kullanımı görülen *eşit-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi aşağıdaki gibidir:

(e)ş(id)t(i)m (a)z yir y[olı] (a)nı b[ir(ä)] (ä)rm(i)ş bir (a)t oruukı (ä)rm(i)ş (a)nın b(a)rm(i)ş (TY D7)

(Ondan şöyle) işittim: “Az ülkesi (yolu Anı ırmağı boyunca) imiş. (Ancak) bir atın geçebileceği kadar imiş. (Kendisi) o yoldan (bir kez) gitmiş.” (Tekin, 1994: 11)

Karahanlı Türkçesinde *eşit-* fiili, aktarma cümlesi öncesinde belirir. Söz gelimi *Kutadgu Bilig*’de aktarma cümlesi kuruluşlarına yüklem olmasa da genellikle aktarma cümlelerinden önce *eşit-* fiili bulunmaktadır. Coşar (2020: 1607, 1609), *negü tir eşit-*, *negü tir eşitgil*, *eşitgil negü tir* şeklinde tekrarlanan kalıpların aktarmalardan önce kullanıldığını, bunların birer metin cümle işaretleyicisi olduklarını söyler. Bu bakımdan *eşit-* fiili aktarma cümlesinde yüklem olmasa da âdeta aktarma cümlesi öncesinde sözün açılacağı, konuşmanın başlayacağını göstermektedir.

eşitgil negü tir bugün bilge tenğ / bu söz işke tutğıl aya kızgu enğ
buşı bolsa yalñuğ biligsiz bolur / kalı övke kelse u kuşsuz kılur
buşılığ yavuz erke iltür bilig / otunluğ kılur buşsa kılğı silig (KB 333-335)

Dinle, hakîm bilge buna benzeterek, **ne der**; bu söze göre hareket et, ey bahtiyar kişi. *İnsan hiddetlenirse, bilgisizce hareket eder; eğer öfkelenirse, öfke onu akılsız kılar. Hiddetlenmek insan için kötüdür, bilgiyi götürür; hiddetlenince, yumuşak huylu bile kabalık yapar.*

Eski Anadolu Türkçesi döneminde *eşit-* fiili, *işit-* biçimi ile aktarma cümlelerinde tanıklanabilmektedir. Bu kuruluşlarda aktarılan ibare dolaylı niteliktedir.

Ĥan kıızı boyı uzun Burla Ĥatun Ĥazanuñ geldüğün **işitdi**, atdan ayğır deveden buğra koyundan koç kırdurdı. (DK D135/5-6)

Han kıızı boyu uzun Burla Hatun Kazan’ın geldiğini işitti, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi (Ergin, 2008: 98)

XVI. yüzyıl Türkçesi metinlerinde *eşit-* fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesini, *de-* fiilinin yüklem olduğu ikinci bir aktarma cümlesinin izlediği kuruluşlar söz konusudur. Burada da *eşit-* fiilli aktarma cümlesi, dolaylı aktarma cümlesi özelliği göstermektedir.

Leylinün **eşitdi** vasf-ı hâlin / Keyfiyyet-i mihnet ü melâlin
Dedi bilürem nedür devâsı / Uş yazılı mendedür du’âsı (LM 1940-1941)

Leylâ’nın hâlini, üzüntü ve sıkıntısının ne olduğunu işitti ve dedi ki: “Ben onun derdinin devasını biliyorum. İşte, onun duası benim elimde yazılıdır...” (Doğan, 2010: 369)

kığırdı bile oturdu ve dedi işitti” örneği ile tanıklanan *dimek işitmek* “muhaverede bulunmak, konuşmak” şeklinde tanımlanır (TDK, 2009: 1159).

eşit- fiilinin *işit-* türevi ile haber almak anlamında yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşu, XIX. yüzyıl metinlerinden de tanıklanabilir. Bu asrın Osmanlı tarihlerinden kabul edilen *Şânî-zâde Târîhi*'nden alınan aşağıdaki resmî yazışmada dolaylı ibarenin yüklemi *işit-* fiilinden oluşmuştur.

Sen hademe-i Devlet-i 'aliyye'den olup, tarafından gayret ü sadakat me'mûl olduğundan, ol taraflara me'mûr ve ta'yîn kılınarak istihdâm olunmakda olduğuna nazaran, her hâlde 'âkılâne davranıp iş görmeğe ve âferîn almağa çalışman lâzimededen iken, ba'zı mahallerden dahi akça almağa cesâret etmekde olduğun **işidileyor**. (ŞT M4 107)

Sen imparatorluğun memurlarından olduğun için taraftan çaba ve sadakat beklendiğinden oraya memur tayin edilerek istihdam edildiğin dikkate alındığında her koşulda akılcıca davranıp iş yapmaya ve takdir almaya çalışman gerekirken bazı yerlerden dahi para almaya cesaret etmekte olduğun **işitiliyor**.

işit- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları Tanzimat dönemi itibarıyla ilk örnekleri verilen öykü, roman vb. yazınsal türlerde de görülmeye devam eder. Burada *duy-* fiili ile benzer kavram alanında kullanılan *işit-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebileceği gibi aktarılan cümleden sonra da gelebilmektedir.

Yatın arka tarafta hasır koltuklarda oturan süslü bayanlardan birinin tiz sesi **işitildi**:
— Küçük bayanın hakkı var. Ahpaplık sonraya kalsın. Kaptan çek.. (T: 63-64)

Arasıra sessizce “Yaşa, varol âşık!” diyen sessiz sesler **işittim**. (SK: 80)

3.12. fısılda-

Türkçenin aktarma cümlesi üretiminde yükleme karşılık gelen unsur, *fısılda-* fiilinden oluşabilir. “Fısıltı ile konuşmak” anlamına gelen ses taklidi fiil olarak kabul edilir (Tietze, 2009: 57). İlgili fiilin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları tarihî metinlerde görülmezken Türkiye Türkçesinde örnekleri belirlenebilmektedir.

fısılda- fiilli yüklemlerin bulunduğu cümleler, aktarımın doğrudan yapıldığı kuruluşlardır. Bu kuruluşlarda *fısılda-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebildiği gibi sonra da gelebilmektedir.

Neriman torba elinde aşağı indi. Kapıda kolunu sıkıp **fısıldadı**:
— Üşütme kendini... Paltoyu kalınca al... Geç kalma, olur mu? (YS: 35)

Uzaktan yaklaşan motorun gürültüsünü **işitince**, “Geliyor işte!” diye **fısıldadı** kayıkçı. “Her gece gelir!” (KK1: 296)

3.13. haber ver-

Aktarma cümlelerinde yüklem olabilen birleşik fiillerden *haber ver-*, “bildirmek, ulaştırmak” anlamlarındadır (TDK, 2011: 1019). Türkçenin eski Anadolu sahasını temsil niteliğindeki eserlerden yüklemi *haber ver-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri belirlenebilmektedir. Bu örnekler birer dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlardır.

Pâdişâh(a) yūsuf çün **virdi haber** / kim baña qardaş olur kamu bular (KY 42b/1687)

Yusuf padişaha haber verdi, bunların hepsi benim kardeşimdir dedi.

Aşağıda *Dede Korkut*’tan alınan aktarma cümlesinde habere konu olan içerik *haber ver-* ve *di-* fiilleri arasında bulunan aktarılan cümle ile karşılanmaktadır. Haberin içeriğinin dolaysız aktarımla verilmesi aktarana aktarılan ile ilgili sorumluluk yüklememe, aktarılan ifadenin söylenilenin kanıtı olma gibi zaviyelerden dolaysız aktarmanın işlevsel özellikleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Wurff, 2002: 136).

Kâfire **haber verdiler**, birine yapışduq kırk yirden avaz geldi bilmedük kanqısıdur **didiler**. (DK D51/12-13)

Kâfire **haber verdiler**, birine yapıştık, kırk yerden ses geldi, bilmedik hangisidir **dediler**. (Ergin, 2008: 47)

Osmanlı Türkçesi metinlerinden de *haber ver-* fiilli yüklemeler takip edilebilir. *Târîh-i Ebü'l-Feth* adlı eserden alınan aşağıdaki aktarma cümlesi örneklerinde bildirilen içerik *ki*, *diyü* gibi unsurlarla *haber ver-* fiilli yükleme bağlanmaktadır:

Çün Kara-hisâr muhayyem-i hıyâm-ı saltanat oldı, bu emr-i da ‘vete gönderilen ilç geldi, “Pîr Ahmed nakz-ı ahd idüp gelmedi” diyü **haber virdi**. (TE 132a)

Ordu Karahisar’a konduğunda, bu davet için gönderilen elçi geldi, “Pîr Ahmed sözünü bozup gelmedi” diye haber verdi. (Tulum, 2013: 183)

Âhır dil alındı, **haber virdi** ki: “Kıral belî gice geldi, bize istimâlet itti; çıktı, kal’a-i Kiluc’dan yana gitti.” (TE 112a)

Sonra casus tutuldu, “Kıral geldi, bize vaatlerde bulundu; sonra çıktı, Kiluc’tan yana gitti.” diye bilgi verdi. (Tulum, 2013: 157)

XVII. yüzyılın mensur eserlerinden *Tiryâki Hasan Paşa Gazavâtnamesi* adlı eserde de *haber ver-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri izlenebilmektedir. Burada *Dede Korkut*’ta olduğu gibi aktarma cümlesinde habere konu olan içerik *haber ver-* ve *di-* fiilleri arasında bulunan aktarılan cümle ile karşılanmaktadır.

ba ‘dehū ādem gelüp **haber vèrdi** türk cevāb vèrmez hemān kılıç gösterürler **dedi**. (THG 21b/8-9)

Daha sonra adamlarından biri gelip “Türk cevap vermez, sadece kılıç gösterir.” diye haber verdi.

haber ver- fiilli yüklem, aktarılan ibarenin dolaylı olduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında da görev alır. Tanzimat dönemi ile ilk örnekleri verilen öykü ve roman vb. yazınsal türlerde belirlenebilen bu kuruluşlarda *haber ver-* fiili, *söyle-* fiili ile benzer kavram alanındadır.

Mızıka (Faust) operasından güzel bir parça çalmaktayken dans hocası Mösyö Tirel cenapları şevke gelerek bu havanın yeni bir vals olduğunu **haber verdi**. (Ş: 170)

Tezkere irsalinin ertesi günü sabahleyin Şaban Ağa orta kapıyı vurup: “İhtiyar bir misafir geldiğini, selamlık odasında Meftun Beyefendi’yi beklediğini” içeriye **haber verdi**. (ŞP: 580)

3.14. haykır-

Türkçe aktarma cümlesi üretiminde yüklem olarak kullanılan fiillerden biri de *haykır-* fiilidir. *haykır-* fiilinin *āy* yansıma köküne *+kır* isimden fiil yapma ekinin eklenmesiyle ortaya çıktığı belirtilir (Gülensoy, 2007: 407). Bu yönüyle gerek köken gerekse kavram alanı açısından *bağır-* fiili ile benzerlik göstermektedir. Yüklemi *haykır-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları modern Türkçe çağının ilk devreleri itibarıyla belirlenebilmektedir.

Yüklemi *haykır-* fiilinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşlarında alıntı dolaylı ibare olabileceği gibi doğrudan aktarılmış bir cümle de olabilir.

On dakika içinde bütün cadde doldu. Kalabalık o kadar çok, o kadar sık idi ki kimse kımıldayamıyordu. Bir genç -sonradan kim olduğunu öğrendim, Türk Ocakları’nın hatibi imiş- bizim kulübün yüksek peronuna çıktı. Gayet gür, parlak, tannan bir sesle ‘Osmanlılık’ kelimesinin ‘düvelî’ bir tabirden başka bir şey olmadığını, dinler gibi milliyetlerin de muhterem, kutsi, ihmal olunmaz müesseseler olduğunu, Türkiye’de on dört milyondan ziyade Türkçe konuşan Müslümanın Türk addolunduğunu, Arapça konuşan yine bu kadar Müslümanın Arap addolunduğunu, azlığı teşkil eden Rumlarla Ermenilerin de kendi milliyetlerini muhafaza etmelerini Türklerin memnuniyetle telakki edeceklerini **haykırdı**. (AK: 90)

Hasan a vazı çıktığı kadar derenin başından “Pîlâv suyu kaynadı, taşıyor” diye **haykırdı**. (T: 85)

Ana kız bir müddet birbirile çekiştikten sonra, Dürdane onun yüzüne:

— O kadar istiyorsan sen niçin varmıyorsun anne? diye **haykırdı**. (T: 141)

3.15. konuş-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olarak kullanılan fiillerden biri de *konus-* fiilidir. “Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak” anlamıyla açıklanır (TDK, 2011: 1477). Söz

konusu fiilin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında *de-* fiilli ikinci bir yüklem görülmektedir. Bu yönüyle *konuş-* fiilli yüklemelerin bulunduğu kuruluşlar tarihî metinlerde görülen *Egrek aydur: Gelüñ varalum didi, tutalum.* (DK D266/4-5), *yūsuf eydür iy cemā ‘at bir haber / didi virem dinleñ anı mu ‘teber* (KY 22a/846) *ay-*, aktarılan cümle ve *ti-* sırasını andıran diziliştir. Örnekleri Türkiye Türkçesi metinlerinden belirlenebilmektedir.

Bayram, kağının ön tarafında oğlu ile yan yana oturuyordu. Övendereyi de oğluna vermişti. Kendisi **konusuyordu**:

“Bu yıl patatesi en iyi tohumdan ektik. Hem de fazla ektik. Eğer yıl eyi gelirse, çelik öküzün yanına birtosun alacam sana Ahmet” **diyordu**. “Gözel güzel tarar, tımar edersin, tüylerinden top yaparsın.” (YÖ: 11)

Oğullarının pazarlığı tatlıya bağlamak için geri gelmeyeceğini anlayınca, Mevlut ile teselli edici bir havayla **konuşt**: “Rahmetli babanla ne iyi iki kardeş, iki arkadaşık,” **dedi**. “Kültepe’deki, Duttepe’deki arsaları birlikte çevirdik, evleri ellerimizle birlikte yaptık. Muhtara da kâğıtların altına ikimizin de adını yazdırdık ki birbirimizden hiç kopmayalım. O zamanlar babanla birlikte yoğurt satar, birlikte yemek yer, birlikte Cumaya gider, parka oturup birlikte sigara içerdik... Muhtar kâğıdı yanında mı?” (KBT: 441)

3.16. mırıldan-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem unsuruna karşılık gelen fiillerden biri de *mırıldan-* fiilidir. Kökeni yansıma bir sözcüğe dayandırılan *mırıldan-* fiili, “alçak sesle kendi kendine bir şey söylemek; ancak yanındakinin duyabileceği bir biçimde konuşmak” anlamlarındadır (TDK, 2011: 1676). *mırıldan-* fiili ile kurulu aktarma cümleleri tarihî metinlerde yer almazken modern Türkçe çağı itibarıyla belirlenebilmektedir.

mırıldan- fiilli yüklemelerin bulunduğu cümleler, aktarımın doğrudan yapıldığı aktarma cümlesi kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlarda *mırıldan-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebileceği gibi aktarılan cümleden sonra da gelebilmektedir.

Fakat Osmanın ölümünden beri biraz Tatarlığa gayzi yumuşamış olan Abdülgaaffar efendi, bu acayıp kıya fetteki genç vücudu, kukuleta içindeki sarışın yüzü görünce kendi kendine:
— Lâtif! Süpürge tarlasında biten sarı lâleye benziyor, diye **mırıldandı**. (T: 19)

Mırıldandı:

— Bakayım... Yarın görüşürüz... Allah rahatlık versin. (MNK: 17)

Babası tekrar sordu:

“Tamam mı, bu kadarda kalacak mısın artık?”

Mırıldandı:

“Kalmıyacağım... Kalmıyacağım emme, çizmelerim olursa birez kalırım...” (YÖ: 12)

3.17. ökün-

Türkçenin tarihî metinlerinde yer alan *ökün-* fiilinin aktarma cümlesinde yer aldığı tek örneği *Kutadgu Bilig*'den belirlenmiştir. “Öğdülmiş Odgurmuş’a Avâm ile Nasıl Münâsebet Kurulması Lâzım Geldiğini Söyler” [4320-4335] adlı bölümde. Burada *ökün-* fiilli yüklem, doğrudan aktarılan iç cümleden sonra gelir.

ukuşluğnı kördüm kör az sözledi / öküş sözledim tip **ökündi** yılın (KB 4335)

Akıllı bir insan gördüm, az konuştu; fakat “çok konuştum” diye yıllarca pişman oldu.

3.18. ötüg bir-

ötüg ismi ve *bir-* fiilinden meydana gelen *ötüg bir-* birleşik fiili Türkçenin tarihî metinlerinde aktarma cümlesine yüklem olabilen birleşik fiillerdendir. Clauson (1972: 51), *ötüg* isminin kökeninin belirsiz olduğunu ifade eder. Bu kelimenin *bir-* fiili ile aktarma cümlesine yüklem olduğu tek örnek, *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin* adlı eserdir. Burada “istekte bulunmak” anlamındaki *ötüg bir-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelir.

Ötürü içgerü қаңı il[l]ik[k]e **ötüg birdi** talu ögüzke kireyin tip (EÖG 42)

Sonra sarayda Han babasından bir istekte bulundu: “Okyanusa açılalım mı?” diye.

3.19. ötün-

Türkçenin tarihî metinlerinde görülen *ötün-* fiili, aktarma cümlesine yüklem olabilen fiillerdendir. “Üst makama ifade ve talepte bulunmak, arz etmek” anlamlarıyla *ötüg* kelimesi ile ilişkili kabul edilir (Clauson, 1972: 62).

Yüklemi *ötün-* fiili ile kurulu aktarma cümlelerinin ilk örnekleri, Tunyukuk yazıtından belirlenmiştir. Burada Tunyukuk kendi sözlerini *ötün-* fiilli yüklemden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşu ile nakletmektedir.

(a)nça **öt(ü)nt(ü)m** t(a)bg(a)ç og(u)z kıtt(a)ñy buç(ä)gü k(a)b(ı)ş(sa)r k(a)lt(a)çı b(i)z öz (i)çi t(a)ş(ı)n tutm(i)ş t(ä)g biz yuyka (ä)rkli top(u)lg(a)lı uç(u)z (ä)rm(i)ş y(i)nçgä (ä)rkli(g) üzg(ä)li uç(u)z yuyka k(a)l(ı)n bols(a)r topulguluk (a)lp (ä)rm(i)ş y(i)nçgä yog(u)n bols(a)r üzg(ü)lük (a)lp (ä)rm(i)ş öñrä kıtt(a)ñyda b(i)ryä t(a)bg(a)çda kurya kur(ı)d(ı)nta yırya og(u)zda (e)ki üç biñ süm(ü)z k(ä)lt(ä)çim(i)z b(a)r mu nä (a)nça **öt(ü)nt(ü)m** (TY G5-7)

Şöyle ricada bulundum: “Çinliler, Kıtaylılar (ve) Oğuzlar, bu üçü birleşirse (biz) çaresiz kalırız. Kendi iç (kuvvetler)i (ile) dış (toprakları) tutmuş gibiyiz. (Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. Doğuda Kıtay’dan, güneyde Çin’den, batıda batıdan, kuzeyde de

Oğuzlar'dan gelecek iki üç bin (kadar) askerimiz varmı ne?" Böylece ricada bulundum. (Tekin, 1994: 6-7)

Yüklemi *ötün-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları Eski Uygur Türkçesi döneminde de devam eder. Burada *ötün-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebildiği gibi sonra da gelebilmektedir.

Tigin inçe tip **ötün[n]ti** қағым қуты м[е]ni sever mü siz. (EÖG 15)

Şehzade şöyle diyerek arz etti: "Devletli babam! Beni sever misiniz?"

Ol ödün Bodis[a]v[a]t tigin [қағ]ı қанта бу y[a]r[ı]қ ішidip y[a]r[ı]қ болzun тідмазун барайын тіп **ötünti**. (EÖG 60)

O zaman Buda namzedi Şehzade, Han babasından buyruğu işitince: "Ferman buyurulsun, (kimse) engellemesin (de) gideyim." diye arz etti.

Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin'de *ötün-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerinde ana cümle yüklemine oluşturan *ötün-* fiilinin aktarılan cümleden sonra tekrarı görülür. Bu yapı Tunyukuk yazıtındaki aktarma cümlesi kuruluşu ile benzerlik gösterir.

Tigin inçe tip **ötünti** луу қаңларınта қинтамані еrdini бар kim үлүglük қутлуғ киші ol еrdini bulsar қамағтінлұларқа асıғтusu қилур ані үчүн taluyқа кirkseyür men тіп **ötünti**. (EÖG 68)

Şehzade şöyle diyerek arz etti: "Ejder Hanlarında (öyle) bir Çintamani incisi var ki kısmetli ve talihli bir kişi o inciye bulacak olursa bütün canlılara faydası dokunur. Onun için okyanusa açılmak istiyorum." diye arz etti.

Karahanlı Türkçesinde de yüklemi *ötün-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları takip edilebilir. *Kutadgu Bilig*'de "Öğdülmiş'in Hükümdar Kün-Toğdı'nın Huzûruna Çıktığını Söyler" [1581-1590] adlı bölümdeki 'Öğdülmiş'in hükümdara cevabı' [1585-1589] yüklemi *ötün-* fiili ile kurulu bir aktarma cümlesidir.

ötündi bu ögdülmiş ilig қуты / uzun kiç tirilsü ya dılsu atı
yırax boldum ilig tapuğında taş / iriglendi öğlek maңa түgdi қаш
büte boldı ilig yüzin көrmedim / saқınç қаdғu birle yorıp күlmedim
bu күн еđlep ilig mini үndedi / umınчlıғқа devlet maңa қurbadı
ilig yarlıғını ешитті өзüm / күнүм еđgü boldı yarudı көзүм (KB 1585-1589)

Öğdülmiş dedi ki: Ey devletli hükümdar, Allah uzun ömürler versin, şöhretin dünyaya yayılsın. Felek bana haksızlık etti ve kaşını çattı; hükümdarın hizmetinden uzakta ve dışarıda kaldım. Çok zaman geçti, hükümdarın yüzünü göremedim, üzüntü ve kaygı içindeydim, yüzüm gülmedi. Bugün hükümdar beni hatırlayarak çağırttı; şimdi ümitli olabilirim, çünkü mutluluk bana yâr olmaya başladı. Hükümdarın emrini duyunca gözüm parladı ve bana gün doğdu.

3.20. sakın-

Aktarma cümlesine yüklem olabilen fiillerden biri de *sakın-* fiilidir. Türkçenin tarihi metinlerindeki aktarma cümlesi kuruluşlarında yer alan fiil için Clauson (1972: 812-813), başlangıçta basitçe düşünmek, çoğu zaman bir şey hakkında istekle düşünmek ya da endişeyle düşünmek anlamına geldiğini ardından Osmanlı Türkçesi ile temkinli olmak, ihtiyatlı davranmak anlamlarını kazandığını söyler.

Yüklemi *sakın-* fiili ile kurulu aktarma cümlesinin ilk örnekleri, Orhun yazıtlarındadır.

ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n **s(a)k(i)nt(i)m**.....] (BK D35)

“Besleyip doyurayım” diye düşündüm.

(a)nta **s(a)k(i)nt(i)m** a [ilk kırk(ı)zk]a sü[l(ä)s](ä)r [y(e)g (ä)r]m(i)ş t(e)d(i)m (TY D5-6)

O zaman düşündüm işte. (Önce Kırgızlara sefer etsek iyi olur) dedim. (Tekin, 1994: 10)

Eski Uygur Türkçesi döneminde de *sakın-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları bulunmaktadır.

Ötürü tigin inçe tip **saķıntı** ağıcı erser meniñ ol қағым қаn bodu[n] қутлуғ тилие қорқуп inçe y[a]rlıқаdı erinç. Көзүнür at burқаn оғқаңtitir. Қауу киши оғқаңкөңlin b[e]rtser ol tınlıғтамулук болур. Оғул қызқа санмаз. Men amtı оғқаң көңlin bertmeyin. Қағым ilig tilke kirmezün öz қазақаңım үзе edgü қılınч қılayın tip **saķıntı**. (EÖG 28-33)

Sonra Şehzade şöyle diyerek düşündü: “Hazineciler (zaten) benimdir. Babam kağan, halkın dualı aғzından çekinip öyle buyurdu, herhalde. Burkan adının tecessüm etmiş şekline anne baba denir. Kim ana babasının gönlünü incitirse o kişi cehennemliktir. Evlattan sayılmaz. Ben şimdi ana baba gönlünü incitmeyeyim. Han babam dile düşmesin, kendi çabamla iyi işler yapayım.” diye düşündü.

Ol ödün қадını қаn borлуқçısı tiginig көрүp inçe tip **saķıntı** içgerülүg edgü yimişig қушлар artatır үçүн турқару қınқа teginür m[e]n amtı bu erig iliteyin borлуқumın közedzün anta açınayın tip (EÖG 192)

O zaman (Şehzade'nin) Hankayının bağcısı Şehzade'yi görüp şöyle diyerek düşündü: “(Sarayım) içindeki iyi meyveyi kuşlar berbat ettiği için mütemadiyen ceza alıyorum. Şimdi bu adamı götüreyim, bağıma baksın; (ben de ona) orada bakayım.” diye.

Gerek Orhun Türkçesi gerekse Eski Uygur Türkçesi dönemine ait kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında *sakın-* fiilli yüklem tekrar görülür. Bu kuruluşlarda aktarılan cümlelerin öncesinde ve sonrasında *sakın-* fiilli yüklem bulunmaktadır.

s(a)k(i)nt(i)m toruk buuk(a)lı s(ä)m(i)z buuk(a)lı ır(a)kda bils(ä)r s(ä)m(i)z buuka toruk buka t(e)y(i)n bilm(ä)z (ä)rm(i)ş t(e)y(i)n (a)nça **s(a)k(i)nt(i)m** (TY B5-6)

Düşündüm: (İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş diye öylece düşündüm. (Tekin, 1994: 3-4)

Ötürü tigin inçe tip **saķıntı** ağıçı erser meniñ ol қағым қаn bodu[n] қутлуғ тилие қорқуп inçe y[a]rlıқаdı erinç. Көзүнür at burқаn оғ қағтитир. Қауу киши оғ қағ көñlin b[e]rtser ol tınlıғ tamuluқ bolur. Оғul қızқа sanmaz. Men amtı оғ қағ көñlin bertmeyin. Қағым ilig tilke kirmezün öz қағғанçım üze edgü қılınç қılayın tip **saķıntı**. (EÖG 28-33)

Sonra Şehzade şöyle diyerek düşündü: “Hazineciler (zaten) benimdir. Babam kağan, halkın dualı aғzından çekinip öyle buyurdu, herhalde. Burkan adının tecessüm etmiş şekline anne baba denir. Kim ana babasının gönlünü incitirse o kişi cehennemliktir. Evlattan sayılmaz. Ben şimdi ana baba gönlünü incitmeyeyim. Han babam dile düşmesin, kendi çabamla iyi işler yapayım.” diye düşündü.

Eski Uygur Türkçesinde *sakin-* fiilinin *sakinç* *sakin-* şeklinde yüklem olabildiği aktarma cümleleri de görülmektedir. *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin*’de iki örneği görülen *sakinç* *sakin-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları aşağıdaki gibidir:⁴⁵

Luu қаnı inçe tip **saķınç saķıntı** uluғ күçлүг қутлуғ bod[i]s[a]v[a]tlar ermeser bu yirke neñ tegmegey erti ol bodis[a]v[a]t erinç. (EÖG 122)

Ejder Hanı şöyle diyerek fikir yürüttü: “(Şehzade) büyük, güçlü (ve) kutlu Buda namzetlerinden olmasaydı buraya asla ulaşamazdı. Bu şüphesiz Buda namzedidir.”

Tigin inçe tip **saķınç saķıntı** tözümin oғuşımın belgürti sözleser inim ölgey. (EÖG 172)

Şehzade şöyle diyerek fikir yürüttü: “(Eğer) soyumu sopumu açıkça söylersem küçük kardeşim ölecek.”

3.21. seslen-

seslen- fiili aktarma cümlesi kuruluşlarındaki yüklemledendir. “Uzaktan bağırarak çağırmak, ünlemek” anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2011: 2078). *seslen-* fiili ile kurulu aktarma cümleleri tarihî metinlerde yer almazken modern Türkçe çağı itibarıyla örnekleri belirlenebilmektedir.

seslen- fiilli yüklemelerin bulunduğu cümleler, aktarımın doğrudan yapıldığı aktarma cümlesi kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlarda *seslen-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebileceği gibi aktarılan cümleden sonra da gelebilmektedir. Her iki durumda da aktarılan cümle yüklem zarf tümleci görevini üstlenir.

⁴⁵ *Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller* adlı çalışmada Alyılmaz (2017: 32, 101), *sakinç* *sakin-* fiilini “düşüncüyü düşün-, düşünce besle-, düşün-” anlamlarında “Bünyesinde Nesne Barındıran Bir Fiille Bünyesindeki Nesnenin Belirtili Kullanımından Oluşan Nesne Tekrarlı Fiiller”den kabul eder ve örneklerine yer verir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz (2017).

Ömer Bey içerden **seslendi**:

— Güle güle Gelin Hanım!.. Selimanım Teyzeye çok çok selâm... “Ömer Abi, ebemkuşağının altından geçmiş de başına ne işler gelmiş” dersin, “Bundan böyle artık o benim Ömer Abim değil, Ömer ablam” dersin... (YS: 87)

Bekir Sami Bey, biraz ayrıldıktan sonra, hayvanın dizginlerini çekip durdurdu, “Kendinizi kollayın Cemil Bey!” diye **seslendi**. (YS: 354)

“Celâl merak etmesin, kimseye söylemiyorum!” diye **seslendi** Kamer Hanım, şüpheli bir neşeyle. (KK₁: 328)

Seniha:

— Ayol, çocuğu nereye götürüyorsunuz? diye **seslendi**. (KK: 62)

3.22. sor-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olan bir diğer fiil ise *sor-* fiilidir. Yükleme *sor-* fiilinden oluşan aktarma cümlelerinde soruya konu olan aktarmaların iç cümle şeklinde *sor-* fiiline bağlandığı örnekler, Eski Anadolu Türkçesi metinleri itibarıyla görülmektedir.

giri geldi ibn-i yâmin gördiler /şâh saña ne virdi diyü **şordılar** (KY 37a/1451)

İbn-i Yamin geri geldi. Kardeşleri İbn-i Yamin'i görünce hükümdarsana ne verdi diye sordular.

İkam bunlarağlaşur bakmaz aşı / **Şordı** Yûsuf yemedünüz siz paşı (YZ 37a/10)

Hepsi de ağlaştılar, yemeğe bakmadılar; Yusuf, “Dostlar niye yemediniz?” diye sordu. (Taş, 2019: 257)

Eski Anadolu Türkçesi dönemi ardından yükleme *sor-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları, Osmanlı Türkçesi metinleri ile de belirlenebilmektedir.

Kasd ile nihân edüp kitâbın / Hadden aşururdu ıztırâbın
Leylî yolını dutup dururdu / Sen gördün ola deyüp **sorurdu** (LM 634-635)

Kitabını kasten gizleyip, çok fazla üzülmüş gibi yapar ve Leylâ'nın yolunu bekleyerek, “Acaba sen (kitabımı) gördün mü?” diye sorardı. (Doğan, 2010: 141)

Sordı ki nedendür inbisâtun / Âdetçe görünmeyen neşâtun
Maksûduna dest-res mi buldun / Dildâruna hem-nefes mi oldun
Ne kadrile ser-bülend olupsen / N'oldı ki neşât-mend olupsen (LM 2341-2343)

Kendisine sordu: “Bu ferahlığının ve âdet dışı sevincinin sebebi nedir? Arzuna erişip, sevgiline mi kavuştun? Başın ne yüzden böyle yükseklerde?.. Ne oldu ki böyle neşelenmekte?” (Doğan, 2010: 443).

Bununla birlikte XVII. yüzyılın mensur eserlerinde de yüklemi *sor-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşlarını izlemek mümkündür. Aşağıda *Tiryâki Hasan Paşa Gazavâtnamesi*’nden alınan örnek, yüklemi *sor-* fiilinden oluşan bir aktarma cümlesidir. Söz konusu cümlede Gazi Hasan Paşa, esirleri sorgulamaktadır:

andan gâzî hasan paşa yine **şordı** yâ siz anları kırâl yanında gördünüz mi (THG 25b/5-6)

Bunun üzerine Gazi Hasan Paşa “Peki siz onları kralın yanında gördünüz mü?” diyerek tekrar sordu.

Yüklemi *sor-* fiilinden oluşan kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında farklı yüklem tekrarı bulunabilmektedir. Bu kuruluşlarda doğrudan aktarılan cümlenin ardından ikinci bir yüklem olarak *de-* fiili gelir.

ba ‘dehû gâzî hasan paşa hazretleri **şordı** niye geldün ve kaçğı diyârlusın **dëdi** (THG 38a/12-13)

Daha sonra Gazi Hasan Paşa Hazretleri “Niçin geldin ve nerelisin?” diyerek sordu.

XVII. yüzyılın ardından XVIII. yüzyıl döneminin manzum metinlerinde *sor-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşlarından söz etmek mümkündür. Şeyh Galib’in kaleme aldığı *Hüsni Aşk*’tan alınan aşağıdaki aktarma cümlesinin yüklemi *sor-* fiillidir:

Sordı ki ne güne nâmediol / Göster ne siyâh-câmediol (HA 923)

Sordu ki: “Bu mektup nasıl bir mektuptur; söyle bana, kara elbiseler giymiş nasıl birisidir bu?” (Doğan, 2011: 211)

sor- fiilli yüklemden meydana gelen dolaylı aktarma cümlesi örnekleri, modern Türkçe çağı itibarıyla tespit edilebilmiştir. Karşılıklı konuşma şeklinde gelişen bu tür kuruluşlarda, *de-* fiilli ikinci bir aktarma cümlesi bulunur.

“Osmanlı Kaynaşma”sının lisanı ‘Esperanto’ olursa bunu hepsinin kabul edip edemeyeceklerini **sordum**, güldü:

— Türklerin zaten lisanları yok, dedi, onlar belki kabul edebilirler. Fakat Rumların beş on bin senelik mükemmel lisanları, edebiyatları var. (AK: 52)

Yakın kahveciye içerde kaç kişi olduklarını **sordum**. Otuz beş kişi, dedi. Ya, dedim, ayrılıyordum. (SK: 80-81)

Türkiye Türkçesinde *sor-* fiilinin yüklem olduğu kuruluşlarda, *sor-* fiilli yüklem aktarılan cümlenin öncesinde de sonrasında da bulunabilir.

Haşim Zehrâya:

— Recebin Tatarcığa âşık olduğunun farkında mısın? diye **sordu**. (T: 163)

Haçça'nın dehşetten gözleri büyüyordu. Birdenbire **sordu**:
“Yılanlar nasıl karar verebilirmiş: Dili yok, ağız yok?” (YÖ: 22)

3.23. sözle-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklemi meydana getiren fiillerden biri de *sözle-* > *söyle-* fiilidir. Eren (1999: 375), *söyle-* fiilinin “düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak” anlamına geldiğinden ve eski kaynaklarda *sözle-* şeklinde geçtiğinden söz eder. Clauson (1972: 863) da *sözle-* fiilini “konuşmak, söylemek” şeklinde tanımlayarak ilgili fiilin *ay-* fiili ile benzer olduğunu, ancak dolaysız anlatım cümlelerinden önce gelmesi bakımından *ti-* fiilinden ayrıldığını belirtir.

sözle- fiili ile kurulu ilk aktarma cümlesi örneği, Karahanlı Türkçesi dönemindedir. *Kutadgu Bilig*'de “Hükümdar Kün-Toğdı Ay-Toldı'ya Adâlet Vasfının Nasıl Olduğunu Söyler” [792-954] adlı bölümdeki ‘Hükümdarın Ay-Toldı'ya Cevabı’nda [792-822] yüklemi *sözle-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneği yer almaktadır.

munğarmenğzetü **sözler** öglüg kişi / kim öglüg sözün tutsa itlür işi (KB 820)

Akıllı kişi, buna benzer bir söz söylemiştir; *kim akıllının sözünü tutarsa işi yoluna girer.*

Karahanlı Türkçesinin ardından Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-z->-y-* değişikliğine uğramış *söyle-* biçimi metinlerle takip edilebilmektedir.

Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yigidin aınmaz oldu. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine **söylediler**: Gelün oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm ‘izzetümüz hürmetümüz anuñ babası yanında hoş ola artuğ ola **didiler**. (DK D18/9-13)

Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yigidini anmaz oldu. O kırk yigit haset eylediler, birbirine **söylediler**: Gelin oğlanı babasına çekistirelim, olur ki öldürür, gene bizim izzetimiz hürmetimiz onun babasının yanında hoş olur, ziyade olur **dediler**. (Ergin, 2008: 26)

Şıdılar oğlu oğın **söylediler** / Ne dir-iseñ imdi söyle **didiler** (G 577)

Her ok sahibi okunu kırdıktan sonra; ne dersin şimdi söyle dedi. (Yavuz, 2000: 133)

İlgili örneklerde *söyle-* fiilli yüklemden sonra gelen aktarılan cümle ve onun devamında *di-* fiilli ikinci bir yüklem bulunmaktadır. Bu tür kuruluş, *ay-* ve *de-* fiilli yüklemeler arasında doğrudan aktarılan cümlelerin bulunduğu dizilişler ile benzerdir (bk. 3.4).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde dolaylı aktarılan ibarelerin bulunduğu aktarma cümlelerinin yüklemi *söyle-* fiillidir.

Salur Kazan ne atın ögdi, ne kendin ögdi, amma Begilün hünerin **söyledi**. (DK D237/7-9)

Salur Kazan ne atını övdü, ne kendisini övdü, amma Begil'in hünerini söyledi. (Ergin, 2008: 166)

Muştafâ 'arz eyledi Hâk varlığını / **Söyledi** hem kendü peygâmbarlığın (G 234)

Mustafa Allah'ın varlığını bildirdi ve kendisinin peygamber olduğunu söyledi. (Yavuz, 2000: 65)

Yüklemi *söyle-* fiilinden oluşan dolaylı aktarma cümlesi kuruluşları ile özet mahiyetinde tekrarlar yapılmaktadır. Aşağıdaki *Dede Korkut*'tan alınan aktarma cümleleri, bazı muhtelif hikâyelerin⁴⁶ sonunda yer alır. Bu kuruluşlarda Dedem Korkut'un sözleri dolaylı aktarımla tekrar edilir:

Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, boy boyladı şoy şoyladı, gâzi erenler başına ne geldüğün **söyledi**, bu Oğuz-nâme Beyregün olsun dedi. (DK D121-122/13-2, DK D201/2-4)

Dedem Korkut geldi, gazi erenler başına ne geldiğini söyledi, bu Oğuzname Beyregün olsun dedi (Ergin, 2008: 89).

Dedem Korkut gelüben şazılık çaldı, bu Oğuz-nâmeyi düzdü koşdı, Begil oğlu Emrenün olsun dedi. Beyregün olsun dedi. Gâzi erenler başına ne geldüğün **söyledi**. (DK D253/4-7)

Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, bu Oğuznameyi düzdü koştı, Begil oğlu Emre'nin olsun dedi. Gaziler başına ne geldiği söyledi. (Ergin, 2008: 176)

Dedem Korkut geldi kopuz çaldı, gâzi erenler başına ne geldüğün **söyledi**. (DK D290-291/13-1)

Dedem Korkut geldi kopuz çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiği söyledi. (Ergin, 2008: 176)

Eski Anadolu Türkçesi dönemi ardından XVI. yüzyıl Türkçesinin temsili niteliğindeki eserlerde *söyle-* fiili ile kurulu dolaylı aktarma cümlesi üretimi devam eder.

Söylendi benefşeye gam-ı dil / Kim söyleye olsa yâra vâsıl (LM 818)

Yârine rastlarsa ona söylesin diye, gönlünün sıkıntısını menekşeye anlatıyordu. (Doğan, 2010: 173)

Vehm ilen **söyler** dil-i mecrûh peykânun sözün / İhtiyâf ilen iç her kimde olsa yâre şu (FD k.3/4)

Yaralı gönül senin ok temrenine benzeyen kirpiklerinin ismini korkarak söyler. Nitekim hasta, yaralı olan da suyu korkarak, sakınarak içer. (İpekten, 2012: 79)

⁴⁶ “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı [Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyân İder Hanum Hey]” (Ergin, 2014: 116-153), “Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı [Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyını Beyân İder Hanum Hey]” (Ergin, 2014: 184-198), “Begil oğlu Emren'in Destanı [Begil Oğlu Emrenün Boyını Beyân İder]” (Ergin, 2014: 216-225) ve “Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı Destan [Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyı Beyân İder]” (Ergin, 2014: 234-243)

XVII. yüzyıl metinlerinde de yüklemi *söyle-* fiilinden oluşan aktarma cümlelerini belirlemek mümkündür. Bu tür kuruluşlarda daha çok özetleme yapıldığı görülmektedir.

andan dönüp t̃aborlarına vardı ve vāķi' hāli ferdinan kırā la bir bir **söyledi** (THG 20a /1-2)

Ardından dönüp kampına gitti. Olan biteni Kral Ferdinand'a tek tek anlattı.

anlar da hı cān hālās edüp t̃aborlarına geldiler ve zābıtlarına varup cümle vāķi' hāli ve gördükleri ahvālibir bir **söylediler** (THG 26b/1-2)

Onlar da canlarını kurtararak kamplarına geldiler ve subaylarına gidip bütün olan biteni, gördükleri ahvalite tek anlattılar.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de örnekleri görülen *söyle-* fiilinin *de-* fiili ile birlikte yer aldığı aktarma cümlesi kuruluşları, bu dönemde de takip edilebilir. Bu tür kuruluşlarda aktarılan cümlelerin doğrudan aktarılması söz konusudur.

gāziler bir bir gelüp hasan paşaya **söylediler** meded sultānum bunun gibi horlık haberin demeyelüm zīrā kāfirlerün üzerimize gelmek hıç niyyetleri yogısa bu haberi aldıktan sonra üstümüze gelirler **dediler**. (THG 8a/4-7)

Gaziler tek tek gelerek Hasan Paşa'ya "Aman Sultanım, böyle bir zaaf haberini söylemeyelim. Zira kâfirlerin hiç niyetleri yoksa bile artık bu haberi aldıktan sonra üzerimize gelirler." dediler.

Yüklemi *söyle-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları XVIII. yüzyıl metinlerinde de görülebilmektedir. Aşağıda Nedim'in divanından alınan örnek, *söyle-* fiilli yüklem *de-* fiilinin anlamında kullanılması ve aktarılan cümlelerin doğrudan verilmesi bakımından dikkati çekmektedir:

Gil-i rāhın alıp **söyler** arūs-ı devlet ü ikbāl / Benim gīsûlarım sen dil-keş eylersin hıdâbımsın (ND k.15/15)

İkbāl ve saadet gelini onun yürüdüğü yolun toprağını eline alıp, sen benim kaküllerimi güzelleştirirsin, benim kınamsın, der. (Macit, 2010: 79)

Tanzimat dönemi ile birlikte yüklemi *söyle-* fiilinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşları görülmeye devam eder.

On dakika kâdargittikten sonra Bey bana bir sigara teklif eyledi. Eğer gözlerimi açar ise sigarayı kabuledeceğimi **söyledim**. (DH: 45)

Kırmaya karar verdikleri bir sırada kadının biri hariçten odanın penceresine merdiven dayayarak içeri girilmesi daha münasip olacağını **söyler**. (ŞP: 917-918)

Türkiye Türkçesinde aktarma cümlesinin yüklemine *söyle-* fiilinden meydana geldiği kuruluşlarda aktarılan ibare dolaylı niteliktedir. Bu kuruluşlarda *söyle-* fiilli yüklem, aktarılan ibareden sonra gelir.

Yalnız bir defa ailesinin Kırımlı olduğunu, babasının sabık Rus Çarının yatında kamarot olduğunu **söylemişti**. (T: 10)

Fatma Tosun Beyin de onu görmek istediğini **söyledi**. (MNK: 173)

Cemil, bir yudum konyak içti. Atıf, cemiyetten, Abdülhamidin son dayanağı, Müşir Şemsi Paşayı vurma ödevi aldığını sıcak bir Temmuz gecesi apansız **söylemişti**. (YS: 23)

Öte yandan *söyle-* fiilinin bir türevi olan *söylen-* fiili de aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilmektedir. Bulunduğu cümlede “çıkışmak, azarlamak, eleştirmek” anlamlarını taşır (TDK, 2011: 2152). Alıntının doğrudan verildiği bu tür kuruluşlarda *söylen-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelebileceği gibi ondan sonra da gelebilir.

Haçça:

“Oğlunu bir güzel donattın hey’erif!” diye **söylendi**. (YÖ: 12)

Halil baktı, canı sıkıldı. **Söylendi**:

— Evi yıktınız, dağıttınız, dedi, ben çukurları yaptırمام. İsterseniz kalırsınız, isterseniz gidersiniz. (O: 181)

3.24. tavsiye et-

tavsiye et- fiili, aktarma cümlesi üretiminde yüklem olan birleşik fiillerdendir. “Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını öğütlemek, salık vermek” anlamına gelmektedir (TDK, 2011: 2288). İlgili fiilin bulunduğu aktarma cümlelerinde aktarılan ibare dolaylı nitelikte olup örnekleri modern Türkçe çağı itibarıyla belirlenebilmektedir. Söz konusu örneklerde aktarılan ibare, tavsiyenin içeriğine karşılık gelir.

Hep İhsan Ayşe’ye Kezban’ı alıp hastahanede yetiştirmesini **tavsiye ediyor**, Ayşe de her zaman müphem bir cevap veriyor. (AG: 103)

İstanbul’dan birtakım şüpheli adamların oraya geldiğini, kendimizi bunlardan sakınmamızı **tavsiye etti**. (AG: 130)

Ferit bir çare düşündü. Kadına bir havluyu tavandaki ampule sararak iyice ısıtmasını ve çocuğun midesi üzerine koymasını **tavsiye etti**. (MNK: 15)

3.25. ti-

ti- fiili ve türevleri ile kurulu aktarma cümlelerinin ilk örnekleri, Orhun yazıtlarındadır. Türkçenin ilk yazılı örneklerinde görülebilen *ti-* fiili, Harezmi Türkçesi dönemi ile kök hecesinin

kapalı *e* ünlüsüne dönüşen *tē-*, Eski Anadolu Türkçesi dönemi ile de kelime başı *t->d-* değişikliğine uğrayan *di-* türevleriyle aktarma cümlelerinin yüklemidir.

türük k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça **tīm(i)ş** ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n **tīr** (e)rm(i)ş k(a)g(a)nl(i)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(i)m k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n **tīr** (e)rm(i)ş (KT D8-9)

Türk avam tabakası şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş. “Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş.

bunça iş(ig) küç(ü)g birtük(g)e rü s(a)k(i)nm(a)tı türük bod(u)n ölür(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yin **tīr (e)rm(i)ş** (KT D10)

(Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim” der imiş.

Özellikle Tunyukuk yazıtında *ti-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerinin sayıca çokluğu dikkati çeker.⁴⁷

könl(ü)ñçe ud(u)z **t(e)di** (TY G8)

“(Orduyu) gönlünce sevk et!” dedi. (Tekin, 1994: 7)

ol üç k(a)g(a)n ögl(ä)ş(i)p (a)ltun yış üzä k(a)b(i)ş(a)l(i)m **t(e)m(i)ş** (TY D3)

Bu üç kağan birbirine akıl danışıp “Altay dağları üzerinde buluşalım!” demişler. (Tekin, 1994: 9)

ti- fiilinin yazıtlardaki kullanımının Eski Uygur Türkçesindeki kullanımından farklı olmadığı görülür (Erdal, 2004: 504). *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin*’de de yüklemi *ti-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları sıklıkla yer almaktadır.

Tigin ayıtsar kapağcı kırkın biz **tidiler**. (EÖG 115)

Şehzade sorunca “Biz kapıcı cariyeleriz.” dediler.

Bizni irinç kılğaysız tip **tidi**. (EÖG 59)

“Bizi bedbaht edeceksiniz.” diye söyledi.

Ötrü yimişlikçi er ilteyin tip **tidi**. (EÖG 199)

Sonra bağcı “Götüreyim.” diye söyledi.

⁴⁷ Tunyukuk yazıtındaki kelimelerin sayısını, sıklık derecelerini “Tunyukuk Yazıtının Kelime Dünyası” başlıklı makalesinde inceleyen Kartallıoğlu (2001: 108), *ti-* fiilinin Tunyukuk yazıtında en sık kullanılan kelimeler arasında bulunduğunu ifade etmektedir.

Yana kız inçe tip **tidi** amtı kirtkküntünüz mü (EÖG 209).

Yine kız şöyle diyerek söyledi: “Şimdi inandınız mı?”

Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin’de kimi aktarma cümlelerinde *ti-* fiilli yüklem aktarılan cümlelerin ardından tekrar eder.

İnce tip **tidi** y[a]rlık bolmaz erser bu yirde yok[k]aru turmaz m[e]n a ş a ş anmaz m[e]n ölgey m[e]n tip **tidi**. (EÖG 64)

Şöyle diyerek söyledi: “Ferman buyrulma zsa bura dan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim (ve) öleceğim.” diye söyledi.

Karahanlı Türkçesi döneminde de yüklemi *ti-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi üretimi devam eder. *Kutadgu Bilig*’de *ay-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneklerini nicelik bakımından *ti-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örnekleri takip eder. “Tanrı Azze ve Cellenin Medhini Söyler” [1-33] adlı bölümde *ti-* fiili ile kurulu bir aktarma cümlesi aracılığıyla Tanrının yaratma vasfından söz edilir.

tiledi törüttü bu bolmış kamuğ/ bir ök bol **tidi** boldı kalmış kamuğ (KB 4)

Diledi ve bütün varlıkları yarattı; bir kere “ol” dedi, bütün diledikleri oldu.

“Hükümdar Kün-Toğdı Ay-Toldı’ya Adalet Vasfını Söyler” [765-791] ve “Saâdetin Devamsızlığını ve İkbâlin Dönekliğini Söyler” [1045-1157] adlı bölümlerde de yüklem *ti-* fiilinden meydana geldiği aktarma cümlesi kuruluşları yer almaktadır.

bakıp kördi ilig közin imledi / işaret bile kelgil oldur **tidi** (KB 768)

Sonra başını kaldırıp baktı ve gözüyle, gel otur diye işaret etti. Sonra başını kaldırıp baktı ve gözüyle, gel otur dedi.

taşı munda yigrek bilig sözlemiş / tükel bolsa ni‘met tüker yaş **timiş** (KB 1047)

Yine bu hususta bilginin daha iyi bir sözü vardır: Nimet tam olursa, insanın ömrü tükenir, der.

Atebetü’l-Hakayık’ta da yüklemi *ti-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşları belirlenebilir. Eserde peygamberin ve Tanrı’nın sözlerine yapılan iktibaslarda *ti-* fiili ile kurulu doğrudan aktarma cümlesi örnekleri ortaya çıkar.

resul erni otka yüzün atğuçı/ til ol **tidi** yığ til yul ottın yüzün (AH 159-160)

Resul “İnsanı yüzü koyun ateşe atan dildir” dedi. Dilini sıkı tut, yüzünü ateşten kurtar.

bilig yind usanma bil ol ھاڭ resul / bilig çinde erse siz arھاڭ **tidi** (AH 103-104)

Bilgiyi ara, usanma, bil ki o hak resul “Bilgiyi Çin’de bilse olsa arayınız” dedi.

uluğluk meniڭ siz alınmaڭ **tidi** (AH 284)

O (Tanrı) “Ululuk benimdir, siz üzerinize almayın” dedi.

Harezmi Türkçesi dönemine ait eserlerde *ti-* fiiliyle kurulu aktarma cümlesi üretimi devam eder. Ancak burada *ti-* fiilinin kök hecedeki ünlüsü, kapalı *e* şeklindedir.

köbekdin tiziڭ birle ‘avret érür / şeri‘at tiziڭni tamām ört **tèyür**
bilij Yunmak içre farizası tört / kelāmullah içre haber ھاڭ bérür (MM 69)

Göbekden dize kadar avret yeridir. Din, “Dizini tamamen ört.” der. Bilin ki abdestin farzı dördtür. Allah Kur’an’da bunu haber vermektedir. (Toparlı ve Argunşah, 2014: 161)

Özellikle *Mu ‘inü’l-Mürîd*’de art arda gelen ve bir mısra sınırını aşmayan *tè-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları göze çarpar.

boğuzlansa hayvân helâl tîrisi / boğaz êkki keslip sûtün birisi
hanîfe **tèyür** üç kesilse helâl / muhammed **tèyür** tört üküş yarısı (MM 239)

Boğazlanan hayvanın derisi helaldir. Boğaz ikiye kesilmelidir, birisi omurgadır. Ebu Hanife üç kesilse helaldir, der. İmam Muhammed dört çoktur, yarısı olmalıdır, der. (Toparlı ve Argunşah, 2014: 178)

Bununla birlikte *Mu ‘inü’l-Mürîd*’de *tè-* ve *ayt-* fiilleri ile kurulu birbirini takip eden ve bir mısra ile sınırlı olmayan aktarma cümlesi kuruluşlarından da söz etmek mümkündür.

êkip önse nè kim bérir **tèr** zekât / hanîfe olar **tèr** mu ‘âf ھاڭravât
hanîfe êkinde üküş az **têmes** / ebû yûsuf **aytur** bês evsuk şfât (MM 200)

Ekip yetiştirdiğiniz ne olursa olsun, onun zekâtını verin. Ebu Hanife yeşilliklerin zekâtı muaf olduğunu söylemektedir. Yine Ebu Hanife, ekinin azından veya çoğundan zekât verileceğini söyler. Ebu Yusuf ise zekât için en az beş veskik şart ileri sürer. (Toparlı ve Argunşah, 2014: 174)

Eski Anadolu Türkçesinde *ti-* fiilinin kelime başı *t->d-* değişikliğine uğramış biçimi olan *di-* fiili aktarma cümlelerine yüklem olmaktadır.

Bayındır ھاڭdan buyruk böyledür ھاڭnum **didiler**. (DK D11/11)

Bayındır Han’dan buyruk böyledir hanım, dediler. (Ergin, 2008: 22)

Ortamuzda bu nişan olsun ھاڭ kıızı **didî**. (DK D80/5)

Aramızda bu nişan olsun han kızı dedi. (Ergin, 2008: 64)

A bigler oğlan kıncaru gitdi ola **did**i. (DK D134/10)

A beyler oğlan nereye gitmiş olabilir dedi. (Ergin, 2008: 98)

Mere buğañuzı kıoyu virüñ gelsün **did**i. (DK D181/13)

Bre boğanızı kıoyu verin gelsin dedi. (Ergin, 2008: 130)

[ve diğerk örnekler: DK D10/7-13, DK D16/2-4, DK D18/5-8, DK D19/12, DK D22/4-6, DK D26-27/11-1, DK D45/10, DK D51/10-11, DK D59-60/13-1, DK D62/2-3, DK D62/6, DK D76/5-6, DK D184/9-10, DK D202/7, DK D216/13, DK D270/12-13, DK D296/2]

Yukarıda *Dede Korkut*’tan alınan dolaysız aktarma cümlesi örneklerinde *di-* fiilli yüklem, görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenmektedir. Bu tür kuruluşları, zaman ekleri ile kurulan bağlar açısından değerlendiren Üstünoğlu (1998: 108), *Dede Korkut Destanları*’nda konuşma aktarımının yapıldığı cümlelerde her zaman “*did*i” yüklemine dolayısıyla *-di* görülen geçmiş zaman ekinin kullanılması ile aktarımın anlatılanları doğrudan yaşamış olduğu izlenimini yarattığından söz eder.

Dönemin *Garib-nâme* ve *Kıssa-i Yusuf* gibi mesnevilerinde de yüklemi *di-* fiilinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşları görülebilmektedir.

Her dem uçmak ni’metin yirler-idi / Biz buña kıatlanmazuz **dir**ler-idi (G 2518)

Her an cennet nimetlerini yedikleri hâlde, *biz buna dayanamıyoruz* derlerdi. (Yavuz, 2000: 521)

‘Ağıl-ısañ nesne ‘arz eylemegil / ‘Ağıl u cân u tã ‘atım var **dimegil** (G 1446)

Akıllı isen bir şey ileri sürme ve bahane gösterme; *aklım, ibadetim ve canım var* deme (Yavuz, 2000: 307)

[ve diğerk örnekler: G 118, G 169, G 211, G 1156, G 1209, G 1333, G 1377, G 1191, G 1559, G 2266, G 2269, G 2291, G 2476]

emr kıldı cebrâ’ile bir (ü) bar/ tiz iriş tüt yüsufi **dir** kirdigâr (KY 5a/156)

Bir ve var olan Tanrı Cebrail’e emir verdi. Çabuk yetiş Yusuf’u tut, dedi.

kimi firişte **dir** kimi perî kimi hür / halk kıamusı hüsne hayran olur (KY 7a/236)

Kimi melek kimi peri kimi ise huri der. Halkın hepsi (Yusuf’un) güzelliğine hayran olur.

[ve diğerk örnekler: KY 6a/185, KY 9b/330, KY 13b/503, KY 17a/643, KY 20b/786, KY 22a/847, KY 22b/860, KY 27b/1068, KY 29b/1133]

Özellikle manzum edebî eserlerde *di-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları, bir beyitte ya da art arda gelen beyitlerde karşılıklı konuşma örnekleri ile ayrıca dikkati çeker.

ne taparsız **didî** yūsuf anlara / **didiler** puṭa ṭaparuz iy yarā (KY 11b/428)

Yusuf onlara neye taparsınız dedi. (Onlar da), puta taparız dediler.

Bu tür kuruluşlarda kimi zaman *di-* ve *sual et-* fiilli yüklemlemlerle karşılıklı konuşma inşa edilir. XIV. yüzyılın ediplerinden Yunus Emre’de bu kullanım aşağıdaki gibidir:

Suâl itdüm bulâra ne kişisiz / Ulûnuz kimdürür kîmin işisiz
Didiler kamusî nefsin kullarıdır / Kamusunun tama’ ulûlarıdır (YDRN 49-50)

Bunlara “Siz kimseniz, sizin başınızdaki büyüğünüz, reisiniz kimdir? Sizi kim yönetiyor?” diye sordum. Onlar da dediler ki; “Biz hepimiz nefsin kullarıyız. Bizim ulumuz, başımızda bizi yöneten de açgözlülüktür.” (Özçelik, 2012: 35)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde *di-* fiili ile kurulu dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarının yanında dolaylı aktarma cümlesi kuruluşları da görülebilmektedir. Bu kuruluşlarda *di-* fiilli yüklem, *söyle-* fiilinin kavram alanındadır.

Ayağının şınduğın kimseye **dimedi**. (DK D242/8)

Ayağının kırıldığını kimseye söylemedi. (Ergin, 2008: 169)

XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerinde de yüklemi *di-* fiilinden oluşan aktarma cümleleri görülmeye devam eder.

Ba’zı tavıçalar: “Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum” **didiler**. (TE 85a)

Tavıçalardan kimisi: “Önce arısını etkisiz hâle getirelim, sonra balını alalım” dediler. (Tulum, 2013: 122)

Ba’zılar: “Biz akına geldük, düşmen aramak hâcet değüldür; uğurumuz görelüm, düşmen gelürse Türk kazancı üzerinde, avı üzerinde ceng ider gibi çalışavuz, haklaşavuz”, **didiler**. (TE 85a)

Kimisi ise “Biz akına geldik, düşman aramak gerekli değildir. Uğurumuzu görelim, yani işimize bakalım. Düşman gelirse Türk kazancı üzerinde, avı üzerinde cenk eder gibi vuruşalım, hesaplaşalım” **dediler**. (Tulum, 2013: 122-123)

[ve diğer örnekler: TE 7b, TE 14a, TE 44b, TE 69a, TE 70b, TE 121b, TE 134b, TE 190b]

Bu dönem metinlerindeki aktarma cümlesi kuruluşlarında *di-* fiilinin üzerine istek ekinin gelmesi ile ortaya çıkan *diye* yüklemi görülebilmektedir. Bu yapı, ilgili fiilin üzerine ünlüden oluşan

zarf-fiil eki aldığı *diye* yapısından farklıdır. Aşağıda *Târîh-i Ebü'l-Feth*'den alınan aktarma cümlesi örneğinde *di-* fiili, istek eki ile çekimlenen ve geniş zamanı ifade eden bir yüklemidir:

Eğer görse anı Gazi Umur Beğ / **Diye** olmaya bu tonanmadan yeğ (TE 153b)

Onu Umur Bey görse eğer / “Bu donanmadan daha iyisi olmaz” der. (Tulum, 2013: 213)

Kıldan ince vü iti kılıçtan / Köpri kılıp geçün **diye** ol sultân (TE 169b)

Kıldan ince ve kılıçtan keskin köprü yapıp o sultan “Geçin!” der. (Tulum, 2013: 236)

Bununla birlikte *di-* fiilinin üzerine ortaklaşma ifade eden *-İş* eki alarak yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları bu dönemde ayrıca dikkati çeker.

Ve birbirine “Ölüm ensendedüreksüklüğün bil” **diyiştiler** (TE 48a)

Birbirine “Ölüm ensendedir eksikliğini bil” diye seslendiler. (Tulum, 2013: 69)

Bir önceki yüzyılın metinlerinde olduğu gibi bu dönemin metinlerinde de karşılıklı konuşma hâlinde gelişen ve bir beyit sınırını aşmayan *di-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşları bulunmaktadır.

Tanrı varını neden bildün **didüm** bir ârife / **Didi** bildüm şehlerün kasdı hılâfından ki var (TE 165a)

Bir irfan sahibine: “Tanrının varlığını neden bildin?” dedim, “Padişahların niyetlerinin başka başka oluşundan.” dedi. (Tulum, 2013: 227)

Didüm cânımdan özge cümle senün / **Didi ki** assı durur cân kurtarursan (TE 118b)

Dedim: “Canımdan başka ne varsa senin” / Dedi ki: “Canını kurtar tek, kazanç elde edersin.” (Tulum, 2013: 165)

Didi Büzürcmîhr’e Husrev olmasa n’olaydı mevt / **Didi** ger mevt olmasa değmezdi sana saltanat (TE 172b)

Hüsrev, Büzürcmîhr’e “Ölüm ne olurdu olmasaydı” dedi, “Ölüm olmasaydı sana saltanat sırası gelmezdi” diye cevap verdi. (Tulum, 2013: 240)

Cem niçün zülfüne irişmeye **didüm didi** yâr / Aña budurezelî kısmet elümden ne gelür (CD 53/9)

Senin saçına Cem neden erişemez, dedim. O sevgili de elimden ne gelir, onun ezeli kısmeti budur, dedi.

Bununla birlikte *sor-* fiilli yüklemelerin de yer aldığı bu tür kuruluşlar gerek XV. yüzyıl gerekse XVI. yüzyıl metinleri aracılığı ile takip edilebilmektedir.

Sordum deheni sırrını **dir** sırr-ı hafîdür / Şübhe bir iken virdi haber müşkil iki oldu (TE 124a)

Ağzının sırrını sordum, dedi: “Gizli sırdır” / Şüphe bir iken, haberverdi, müşkül iki oldu. (Tulum, 2013: 171)

Sordi sıfatın **dediler** ey şâh / Âşüfte kılupdur anı bir mâh
Rüsvâlığı edüp özüne pîşe / Dâm ü ded ile gezer hemîşe (LM 1460-1461)

(Mecnun’un) kim olduğunu sorduğunda, dediler ki: “Ey şâh! Onu ay yüzlü bir güzel perişan etmiştir. Dillere düşmeyi kendine huy edinmiş; devamlı olarak kurtla kuşla gezip dolaşiyor..” (Doğan, 2010: 285)

di- fiilli yüklemelerin bulunduğu bir beyit ile sınırlı karşılıklı konuşma örneklerinin yanında art arda gelen beyitler arasında da karşılıklı konuşma örneklerinden bahsetmek mümkündür.

Didüm dildâra kim niçe bu cevrün / **Didi** bununla kormıyam seni ben
Didüm kim bundan artuk neylesin / **Didi** cânun aluram kalkuru ten (TE 129a)

Sevgiliye dedim ki: “Bu cevrün daha ne kadar sürecektir?” “Bununla bırakırmıyım seni ben” dedi. “Bundan daha fazla ne yapabilirsin?” dedim, “Canını alırım, kalırsın kuru bir beden” dedi. (Tulum, 2013: 179)

de- fiili ile kurulu aktarma cümlesi kuruluşlarına XVI. yüzyıl ediplerinden Fuzulî’nin *Leylâ ve Mecnun* adlı eserinde sıklıkla yer verilmektedir.

Dedi bilürem nedür devâsı / Uş yazılı mendedür du‘âsı (LM 1941)

Dedi ki: “Ben onun derdinin devasını biliyorum. İşte, onun duası benim elimde yazılıdır...” (Doğan, 2010: 369)

Mecnûn **dedi** ey dūr-i yegâne / Mecnûna bilür misen nişâne
Ol şiftenün nedür nişanı / Gördükde neden bilürsen anı (LM 2578-2579)

Mecnun dedi ki: “Ey biricik inci! Mecnun ile ilgili bir işaret biliyor musun?.. O perişanın nişanı nedir; onu gördüğünde neden tanırırsın?..” (Doğan, 2010: 485)

[ve diğer örnekler: LM 452, LM 615, LM 934, LM 935, LM 1170-1171, LM, 1945, LM 2051-2053, LM 2583, LM 2245-2246, LM 2470-2474]

Fuzulî, *Leylâ ve Mecnun* eserinin “Kitabın Nazmedilmesinin Nedeni ve Azabı Hak Etmenin Sebebi” (399-445) adlı bölümünde *de-* fiilli aktarma cümlesi kuruluşu aracılığıyla eseri yazma nedeninden söz eder.

Lutf ile **dediler** ey sühan-senc / Fâş eyle cihana bir nihân genc
Leylî Mecnûn Acemde çohdur / Etrâkde ol fesâne yohdur
Takrîre getür bu dâstânı / Kıl tâze bu eski bûstânı (LM 420-422)

Nazikçe dediler ki: “Ey söz ustası; dünyaya gizli bir hazinenin kapılarını açsana! Leylâ -Mecnun, Acemlerde çoktur, lâkin Türkler arasında bu hikâyeye bulunmuyor. Gel, bu hikâyeyi yaz da, bu eski bahçeyi tazeleyiver!” (Doğan, 2010: 105)

Karşılıklı konuşma hâlinde gelişen aktarma cümlesi örneklerinin bir beyitle sınırlı olabileceği gibi bir beytin sınırını aşabileceğinden söz edilmişti. Aşağıda *Leylâ ve Mecnun*’dan alınan yüklemi *di-* fiilli aktarma cümlesi kuruluşlarında Mecnun ile Mecnun’un babası konuşturulmaktadır:

Dedi menem atan ey belâ-keş / Men seng-i nedâmetem sen âteş
Dedi nedür ata yohsa ane / Leylî gerek özgedür fesâne (LM 934-935)

(Babası) dedi ki: “Ben babanım, ey dertli! Bin pişmanlık taşıyım; sen ise (o taştan sıçrayan) ateşsin!” (Mecnun) dedi ki: “Ana bana nedir?.. (Bana) Leylâ gerek, gerisi hikâyeye!” (Doğan, 2010: 193)

di- fiilli, genellikle üzerine görülen geçmiş zaman eki almakta *tedi*, *dedi* vb. türevleri ile aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olmaktadır. İlgili fiilin *dimegil* türevi ile diğer bir deyişle üzerine II. teklik kişi olumsuz emir kipinin geldiği türevi XIV. yüzyıl dönemi metinlerinde belirlenmişti. XVI. yüzyıl döneminde ise bu çekimin olumlu yapısı ile yüklem olduğu kuruluşlar ayrıca göze çarpar.

Bu bezm-i dil-güşâyâ maḥrem olmaz Bâkıyâ her kes / **Di** gelsün ehl-i diller gelmesün bigâneler
dönsün (BD 391/5)

“Ey Bâkî! Bu gönül açıcı toplantıya herkes katılamaz. Söyle, gönülden anlayan âşıklar gelsin, yabancılar gelmesin, dönsünler..” (İpekten, 2011: 132)

Yüklemi *de-* fiilinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşları, XVII. yüzyıl dönemini temsil eden eserlerde de takip edilebilirdir. Bu kuruluşlarda *de-* fiilli yüklem, doğrudan aktarılan alıntı cümleden sonra gelmektedir.

Ve müteğâfilâne ḥiṭâb idüp, aḥvâl-i perîşân tamâm oldu, ve eşkıyâ te‘addîsi kemâlin buldı,
diyeydim. (H 108a/1-2)

İhmâlkâr bir surette hitap ederek perîşân hâller olgunlaştı, eşkiyanın zulmü haddini aştı, diyeydim.
(Altun, 2011: 81-82)

kâfirler daḥî bu haberi alduḡda imdi beş-biḡ miḡdârı yarar ‘asker varup kanîja altına segirdüp dil
alsunlar **dediler**. (THG 7a/7-9)

Kâfirler de bu haberi alınca “Şimdi beş bin miktarı usta asker Kanije’ye gidip esir alsınlar!”
dediler.

emir sulṭānumuḡdur **dediler**. (THG 27a/1)

(Onlar da) Emir sultanımındır dediler.

ġāzī ḥasan paşa ḥazretleri anlara ġazāñuz mübārek olsun dā'imā ġālib ve manşūr ve muẓaffer olasız yüzünüz aķ olsun **dedi**. (THG 44b/5-7)

Gazi Hasan Paşa hazretleri onlara “Gazanız mübarek olsun! Daima galip, mansur ve muzaffer olasınız; yüzünüz ak olsun!” dedi.

Daha önce gerek Karahanlı Türkçesi gerek Eski Anadolu Türkçesi döneminin manzum eserlerinde örnekleri belirlenen *de*- fiilli yüklem başta, aktarılan cümlelerin sonunda bulunduğu devrik yapıdaki kuruluşlar hem XVII. hem de XVIII. yüzyılın metinlerinde de görülmeye devam eder.

Anuñçün ġalb-i mü'min oldı 'arş-ı a'ẓam-ı Bârî / **Didi** 'ârif benem ol noķta-i mevzû'a tahte'l-bâ (NBDI I/55)

Bu sebepten, müminin kalbi, Allah'ın yüce makamı oldu. İrfan sahibi, “Ba”nın altındaki nokta benim dedi. (Bilkan, 2010: 45)

Der anın âb-ı şâdırvân-ı kasrına gül-i hurşîd / Seni ben sînem içre perverîş kıldım gül-âbımsın (ND k.15/26)

Güneşin gülü onun köşkünün şadırvanındaki suya, seni ben koynumda besledim, sen benim suyumsun der. (Macit, 2010: 85)

Devrik yapıdaki bu tür kuruluşlar mensur eserlerde de tanıklanabilmektedir. *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtname*si adlı eserde kimi aktarma cümlelerinde *de*- fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce gelmektedir. *ki*'si düşmüş *ki*'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesi kuruluşu olarak değerlendirilebilecek bu örnekler aşağıdaki gibidir:

ibrâhîm paşa **dedi** amân vèrün çıkup gitsünler. (THG 4b/7-8)

İbrahim Paşa “Dokunmayın, çıkıp gitsinler!” dedi.

her kes **dêrlerdi** 'acabâ bu şenligün aşlı nedür niye olur. (THG 27a/2)

Herkes “Acaba bu şenliğin aslı nedir, niye olur?” diyordu.

cümle begler hazz-êdüp **dêdiler** bu hâl böyle olıçaķ bu ġal'a ġâzırumuzdur āmma buyursañuz yarın bir ġayri 'askerümüz varup top altına da dursunlar görelüm bunlara da ģı ne cevâb êderler. (THG 8b/1-3)

Bütün beyler bu durumdan memnun olarak “Öyleyse bu kale elimizde sayılır. Ama emrederseniz yarın başka bir grup askerimiz gidip yine top menziline girsin. Bakalım bu defa bunlara ne cevap verecekler?” dediler.

Aktarma cümlelerinde yüklem tekrarı görülebileceğinden ve bu örneklerin tarihî metinler aracılığıyla belirlenebileceğinden söz edilmişti. *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtname*si'ndeki kimi

aktarma cümlelerinde de bu kuruluş niteliği devam eder. *de-* fiilli yüklem, hem alıntıdan önce hem de alıntıdan sonra gelebilmektedir.

dédiler meger al‘anu [opları] āikāre dururmuş biz anı ayri nesne anurdük **dediler**. (THG 12b/8-9)

“Kalenin topları meerse açıkta dururmuş, biz onları başka bir ey sanırdık.” dediler.

serdār azretlerine **dédiler** sulānum anıjadan ādem geldi **dediler**. (THG 51b/1-2)

Serdar Hazretleri’ne “Sultanım, Kanije’den adam geldi.” dediler.

atundan ēnūp apuda olanlara **dēdi** beni ırāla buluturu ‘aīm aberūm vardur **dedi**. (THG 30b/7-8)

Atından inip kapıdakilere “Beni Kral ile grūtūrūn! Būyūk bir haberim var.” dedi.

ol da ı **dēdi** sulānum kāfirlerū bir ‘aīm askeri yanık altındadır dillerde budin sylenūr nihāyet firengistāndan seksan bi firenk gelūrmū anlar gelmeyince bir cānibe areket etmezler **dedi**. (THG 6a/3-6)

O da “Sultanım, būyūk bir kāfir ordusu Yanık Kalesi altındadır, dillerde Budin ayiası dolamaktadır. Nihayet Firengistan’dan seksen bin Frenk askeri gelecekmū, onlar gelmeden bir tarafa hareket etmezler.” dedi.

Yüklemi *de-* fiilinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşlarında *de-* fiilinin tasvir yardımcı fiil yapısında bulunduu örnekler de söz konusudur. *Hāb-nāme-i Veysi*’de *de-* fiilinin ünlüden oluan zarf-fiil eki ile *gr-* tasvir yardımcı fiiline balanarak *diyegr-* / *diyūgr-* yapıları ile yüklem olduu kuruluşlar vardır. Tolkun (2009: 111), *-ā / -y kr-* yapısının eylemin yapılmaması için ciddi bir uyarı bildirdiine iaret eder.⁴⁸ Aaıda yüklemi *diyegr-* / *diyūgr-* fiilli aktarma cümlelerinde benzer ilev grlmekte; konuur, öldürme eyleminin gereklememesini istemektedir.

Ūyū-ı‘ Yehūdī her ne kadar gū-ırā-ı feryād olup bre meded hāy ben ‘īsā bin Meryem degilim. Sizi dīnde mūkil-kūāız olan Ūyū‘um **diyegrdū**. (H 113a/15-16)

Yahudi Ūyū, ılıklarıyla kulakları tırmalayarak “N’olur yapmayın! Ben Meryem olu İsa deilim. Dinde zor meselelerinizi özen Ūyū’nuzum.” dedi.

Vālidesi zemzeme-i niyāz ekūp meded ciger-kūem anı yirine beni atlı idūp ol za‘ifeyi āzād eyle **diyūgrdū**, mecāl olmadı. (H 120b/12-14)

Annesi dua namesi ekerek “Yalvarırım cierimin kesi, onun yerine beni öldür. O zayıf kıza serbest bırak!” dedi. Ancak are olmadı.

⁴⁸ Tolkun’un bu yapı için verdii örnekler arasında *ayt-* fiilinin vokal zarf-fiil eki ile *kr-* tasvir yardımcı fiiline balandığı *āytā kr-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi yer alır (2009: 111): “*Āytā krmā, yalvarāmān, anām* bilmāsin. ‘Syleyeyim deme, yalvarırım, anam bilmesin.’”

XVIII. yüzyıl döneminde de yüklemi *de-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşlarından söz etmek mümkündür. Burada da *de-* fiilli yüklem, dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarındadır.

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin **demoş** / El-aman ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana (ND 2/5)

Ey gönül! O Hristiyan güzeli sana şarap içermisin demoş, aman sana ne de zor soru olmuş. (Macit, 2010: 112)

Ben sana bâde içme güzel sevmi mi **dedim** / Benden niçün bu gûne girizânsın ey gönül (ND 75/4)

Ey gönül! Ben sana şarap içme, güzel sevmi mi dedim? Benden niçin böyle kaçırıyorsun? (Macit, 2010: 124)

Gayret **dedi** Aşk'a ey birâder / Gel yol eri yolda olmak ister (HA 1321)

Gayret, Aşk'a dedi ki: "A kardeş, kalk gidelim; yolcu yolunda gerek!" (Doğan, 2011: 287)

Nutka gelip Aşkar-ı gül-endâm / **Dedi** ne sebebden etdin ârâm (HA 1583)

Gül bedenli Aşkar nutka gelip dedi ki: "Niçin durup kaldın?" (Doğan, 2011: 341)

XIX. yüzyıl döneminde de yüklemi *de-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşlarını belirlemek mümkündür. *Şânî-zâde Târîhi*'nde *de-* fiili ile kurulu dolaysız aktarma cümlesi kuruluşları göze çarpar.

Aslında levend bölük-başlılığından neş'et etmiş olmağla, ba'zan esnây-ı tedrisde talebesine: "Benim ayağım üzengide iken *Kâfiye* ezberimde idi" **der idi**. (ŞT M1 398)

Aslında levent bölük başlılığından çıkmasına rağmen ders esnasında öğrencisine "Benim ayağım üzengideyken *Kâfiye* ezberimdeydi" derdi.

Ve: "Bir dakîka te'hîr olunmaksızın ya öyle ya böyle bir nihâyet cevâb isteriz" **dediler**. (ŞT M4 68)

Ve "Bir dakika geciktirilmeksizin öyle ya da böyle kesin bir cevap isteriz" dediler.

de- fiilinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları, Tanzimat dönemi itibarıyla da görülmeye devam eder. Aktarımın doğrudan yapıldığı aktarma cümlelerine yüklem olan *de-* fiili, aktarılan cümleden önce gelebildiği gibi ondan sonra da gelebilir.

"Ebe Hanım! Gerçekten pek güzelsiniz" **dedi**. (DH: 47)

Dürdâne **diyordu** ki:

— Seni artık benden usanmış gibi görüyorum. (DH: 57)

— Yok bir şey, **dedi** Ferit. (MNK: 11)

İlk örnekleri Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden belirlenen *de-* fiilli yüklemelerin yer aldığı karşılıklı konuşmalar Türkiye Türkçesine kadar uzanmakta, burada da *de-* fiilli yüklemeler dolaysız aktarma cümlelerinde bulunmaktadır.

Yeşilliklerin en güzel yerinde duruyor, bir kaldırım taşı kadar büyük bir parçayı belle söküyorlar, bir çuvala dolduruyorlardı:

— Ne yapıyorsunuz, yahu? **dedim**.

— Sana ne? **dediler**. (SK: 7)

Ben:

— Amma da asrî köymüş ha, **dedim**. Şu köyün yolunu da bir yapsalar ne farkı kalır bir İsveç köyünden bilmem.

Hususinin sahibi:

— Bu köy ötedenberi böyledir, **dedi**, Çerkes köylerinin hepsi böyledir. Kızları pek asridir. (SK: 28)

Arkama baktım. Bu sefer de de Çamlıca sırtlarında bir iki bulut peydahlanmıştı.

— Poyraz geliyor, Kala fat, **dedim**.

— Gelsin, **dedi**. Gün batmadan Oksiya'dayız.

— Fener erken yandı galiba, **dedim**.

— O gece gündüz çakar be, **dedi**. (SK: 65)

Hasan Tuna, **diyor ki**:

“Hadi ulan, çık gayri!”

Ben **diyorum ki**:

“Ulan dur birez.” (YÖ: 16)

XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl Türkçesinin metinlerinde tanıklanan *sor-* fiilli dolaylı aktarma cümlesinin ardından gelen *de-* fiilli dolaysız aktarma cümlesi kuruluşu, Türkiye Türkçesinde de sürmektedir.

“Osmanlı Kaynaşma”sının lisanı ‘Esperanto’ olursa bunu hepsinin kabul edip edemeyeceklerini **sordum**, güldü:

— Türklerin zaten lisanları yok, **dedi**, onlar belki kabul edebilirler. Fakat Rumların beş on bin senelik mükemmel lisanları, edebiyatları var. (AK: 52)

Yakın kahveciye içerde kaç kişi olduklarını **sordum**. Otuz beş kişi, **dedi**. Ya, **dedim**, ayrılıyordum. (SK: 80-81)

Bununla birlikte, aktarma cümlesine yüklem olan *de-* fiilinin hem aktarılan cümle öncesinde hem de aktarılan cümle sonrasında bulunması onun sürdürülebilir bir diğer özelliğidir.

Selma **diyor ki**: “Babam bunları bana ölümünden dört ay evvel anlattı. Kendi adının, hele benim adımın mahkeme dosyalarına geçmesini istememiş. Ne nezih adamdı, bilsen!” **diyor**. (MNK: 73)

3.26. uktur-

Türkçenin tarihî metinlerinde aktarma cümlelerine yüklem olan fiillerden biri de *uktur-* fiilidir. “Birinin anlamasını sağlamak, açıklamak” anlamlarındadır (Clauson, 1972: 82). Tek örneği, *Kutadgu Bilig*’de yer almaktadır. Burada *uktur-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi, *ay-* fiilinin ana cümle yüklemi olduğu aktarma cümlesi kuruluşunun içindedir. “Ay-Toldı’nın Hükümdar Kün-Toğdı Hizmetine Geldiğini Söyler” [462-580] adlı bölümdeki ‘Hâcibin Küsemiş’e cevabı’na karşılık gelen ömek, aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi görünümündedir.

hacib **aydı** aşnu maṅa kelsüni / köreyin anı men mini körsüni
yana **ukturayın** iligke bu söz / kayu kün körüngü kaçan kelgü öz (KB 509-510)

Hacib dedi ki: *Önce o bana gelsin, onu bir göreyim ve o da beni görsün. Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne zaman geleceği, hangi gün huzura çıkacağı saptansın.*

3.27. yalvar-

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olabilen fiillerden biri de *yalvar-* fiilidir. “Birinden ısrarlı bir biçimde, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek” anlamındadır (TDK, 2011: 2516). *yalvar-* fiili eski Uygur Türkçesi dönemi itibarıyla metinlerle takip edilebilmektedir (Clauson, 1972: 920). Ancak *yalvar-* fiilinin aktarma cümlesine yüklem olduğu kuruluşlar XVII. yüzyıl itibarıyla belirlenebilmektedir. Burada ilgili fiilin *eyit-* fiili ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

ba‘dehu kafirler **eyitdiler** dīn-i muḥammed ḥaḳḳıçün bize doğru bir top atıñ dēyü **yalvardılar**
(THG 7b-8a /13-1)

Daha sonra kâfirler, “Din-i Muhammed hakkı için ne olur bize bir top atın!” diyerek yalvardılar.

Modern Türkçe çağı itibarıyla da *yalvar-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi üretimi devam eder. Bu kuruluşlarda aktarılan cümle, doğrudan aktarılmakla birlikte yalvarma eyleminin niteliğine karşılık geldiğinden zarf tümleci görevini üstlenir.

Hanku elinden tuttu, çekti, boynunu büktü ve **yalvardı**:
— Gitme, belki gelemesin! (Ç: 15)

Yalvarır: “Allah aşkına Yusuf Allah aşkına, tahtaların üzerine sigara bırakma, yanacağız, kül olacağız” (MNK: 23)

Yanıdaki siyah iri gözlü, siyah gür saçlı, siyah peçeli, pembe yüzlü bir kıza “Gitme, gitme, beni bırakma!” diye **yalvarıyor** ve ağlıyordu. (Ç: 159)

3.28. yarlıka-

Türkçenin tarihî metinlerinde yer alan fiillerdendir. İlk örnekleri Orhun yazıtlarında bulunan fiilin aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olduğu örnekler ise Eski Uygur Türkçesinde. Clauson (1972: 968), fiilin esas itibarıyla alt makama emir vermek manasına geldiğini, bu anlamın *yarlıg yarlıka-* öbeğinde görüldüğünü söyler.⁴⁹

Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin 'de yüklemi *yarlıka-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşlarında *yarlıka-* fiilli yüklem, aktarılan cümleden önce de ondan sonra da gelebilmektedir.

Ol ödün Mah[a]rat ilig edgü ögli tiginig busuşluğ körüp inçe tip **yarlıkaadı** amrağ oğlum ne üçün busuşluğ keltiniz (EÖG 10)

O zaman Maharat Han İyi Niyetli Şehzade'yi kederli görüp şöyle diyerek buyurdu: “Sevgili oğlum niçin (buraya öyle) kederli geldiniz?”

Ötrü barsar bargıl tip **y[a]rlı[ı]kaadı**. (EÖG 89)

Bunun üzerine (Han babası) “Gideceksen git!” diye buyurdu.

Yüklemi *yarlıka-* fiilinden oluşan aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem tekrar söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi kuruluşu meydana getiren *yarlıka-* fiilli yüklemden sonra aktarılan cümle ve onun devamında *yarlıka-* fiilli ikinci bir yüklem bulunmaktadır. Bununla birlikte ikinci yüklem *ti-* fiili gibi farklı bir fiilden de meydana gelebilmektedir.

Ol ödün қаңı kan inçe **y[a]rlıkaadı** amrağ ögüküm köñlin neçük berteyin m[e]n. Ağıçı basutçı ağıçılar birer ödün öñi barzun kentü bilinge y irinç tip **y[a]rlı[ı]kaadı**. (EÖG 25)

O zaman Han babası şöyle buyurdu: “Sevgili yavrumun gönlünü nasıl kırayım? Hazinedar (ve) yardımcı hazine görevlileri bir müddet (başka) yere gitsin. (Bu durumu) kendisi anlayacaktır.” diye buyurdu.

Ol ödün tigin inçe tip **y[a]rlıkaadı** bu yirtünçü törüsi antağ ol amrağ y[i]me adnırur sevig y[i]me seşilür tip **tidi**. (EÖG 204)

O zaman Şehzade şöyle diyerek buyurdu: “Bu yeryüzünün töresi budur. Sevilen de ayrılır; seven de ayrılır.” diye söyledi.

⁴⁹ *İştikakçının Köşesi* adlı çalışmasında Tekin (2014: 198-206), *yarlıka-* fiilinin yazıtlarda “emretmek, buyurmak, kumanda etmek” anlamlarında kullanılmadığını, fiilin hükümdarın “konuşması” ve “emir vermesi” anlamlarını sonradan kazandığını dile getirir.

Edgü Ögü Tigin – Anyıg Ögü Tigin adlı eserde tek örnekte kullanımı görülen *yarlık yarlıka-* fiili ile kurulu aktarma cümlesi örneği ayrıca dikkati çeker.⁵⁰

Ol ödün kağı kın **yarlık yarlıkadi** kim taluyka barayın tiser kırıñler oğlum tiginke iş bolunlar ne kergekin barça birgey biz kim yirçi suvçı kimiçi bar erser yime kelzün tiginig isen tükel kelürzünler. (EÖG 69)

O zaman Han babası ferman buyurdu: “Kim ‘okyanusa gideyim’ diyorsa (huzura) gelsin (ve) oğlum Şehzade’ye yoldaş olsun. Gereken her şeyi vereceğiz. (Aranızda) kılavuz denizci (ve) gemici var ise o da gelsin. Şehzade’yi sağ salım getirsinler.”

⁵⁰ Alyılmaz (2017: 114), *yarlık yarlıka-* fiilini “buyruk buyur-, emret-, buyur-, söyle-” anlamlarında nesne tekrarlı fiil olarak kabul eder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AKTARILAN CÜMLENİN AKTARMA CÜMLESİNE KATILMA BİÇİMİ

Aktarılan cümlelerin aktarma cümlesine katılma biçimi, alıntının hangi cümle unsurları ile aktarma cümlesi kuruluşunda görev aldığına açıklık getirmektedir. Aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle ya da ibare, ana cümleye herhangi bir bağlayıcı olmadan doğrudan bir unsur olarak katılabildiği gibi bağlayıcı nitelikteki kimi fiilimsiler ya da edatlar aracılığı ile bir unsurun parçası olarak da katılabilmektedir. Diğer cümle unsurları ile bağlantılı olarak ana cümledeki görevli bir unsuru çeşitli bakımlardan belirtebilen ya da açıklayabilen aktarılan cümle; nesne ve zarf tümleci gibi yükleme bağlı unsurlardan biri olabildiği gibi isim niteliğindeki zarf tümleci ya da nesne unsurunun açıklayıcısı olabilmektedir. Öte yandan özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem öğelerini meydana getiren söz öbeklerinin bir parçası olarak da görev alabilmektedir. Bu yönüyle aktarılan cümlelerin aktarma cümlesine katılma biçimi, yükleme bağlı bir unsur ve yükleme bağlı bir unsurun parçası şeklinde ikili ayrımla ele alınacaktır.

4.1. Yükleme Bağlı Bir Unsur Olarak Aktarılan Cümle

Aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle yüklem merkezinde değerlendirildiğinde nesne ve zarf tümleci ön plana çıkmaktadır. Diğer bir deyişle aktarılan cümle, nesne ya da zarf tümleci görevinde aktarma cümlesinde bulunmaktadır. Bu tür katılma biçimi, nesne ve zarf tümleci öğeleri ile sınırlı olmasına karşın eldeki ilk örneklerden günümüze kadar uzanan süreçte görülebilmesi bakımından kapsamı geniştir.

4.1.1. Nesne

Aktarma cümlelerinde denileni veya söylenileni bünyesinde taşıyan alıntı, ana cümleye *diye*, *ki* gibi bağlayıcı unsur olmadan da katılabilmekte, çok defa nesne ile temsil edilmektedir. Nesne görevindeki aktarılan cümlelerin yer aldığı aktarma cümlesi örnekleri, Orhun yazıtlarından günümüze çeşitli saha ve dönem metinlerinden takip edilebilir özelliktedir.

bunça iş(ig) küç(ü)g birtük(g)e)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n ölür(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yın
tir (e)rm(i)ş (KT D10)

(Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim” der imiş.

Tunyukuk yazıtında belirlenen aktarma cümlesi kuruluşlarının büyük çoğunluğunda aktarılan cümleler nesne ile temsil edilmektedir.

k(a)g(a)n mu kışayın t(e)dim (TY B5)

“(Bunu) kağan mı yapayım?” dedim. (Tekin, 1994: 3)

buñ(a)d(ı)p k(a)g(a)n **y(ä)lü kör** t(e)m(i)ş (TY K2)

Sıkılıp kağan “Sürün atları!” demiş. (Tekin, 1994: 12)

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin*’deki aktarma cümlesi kuruluşlarında nesne temsilindeki aktarılan cümle/ler sınırlı sayıdadır. Örneklerin büyük çoğunluğunda aktarılan cümle zarf tümleci görevindedir.

Biri ayur **kazğanç neñ tarıg tarımaқта edgü yok kim bir tarısar miñ tümen bolur**. (EÖG 37)

Biri (şöyle) der: “Kazanç konusunda tarla ekmekten iyisi yoktur. Kim bir (defa ekin) ekerse o (ekin) sayılamayacak kadar çok hâle gelir.”

Tigin ayıtsar **kapagçı kırkın biz** tidiler. (EÖG 115)

Şehzade sorunca “Biz kapıcı cariyeleriz.” dediler.

Aktarılan cümlelerin nesne görevi ile aktarma cümlesinde bulunduğu kuruluşlar, Karahanlı Türkçesinde de görülmeye devam eder.

bu ay toldı itti kör at ton tolum / ayur **köndüreyim tapuğқа yolum** (KB 474)

Bu Ay-Toldı böylece atını, giysisini ve silahını hazırladı: Onun hizmetine doğru yola çıkayım, dedi.

uluğluk meniң siz alınmaң tidi (AH 284)

O (Tanrı) “Ululuk benimdir, siz üzerinize almayın” dedi.

bilig yind usanma bilol haq resul / **bilig çinde erse siz arқаң** tidi (AH 103-104)

Bilgiyi ara, usanma; bil ki, o hak resul, “Bilgiyi, Çin’de bile olsa, arayınız” dedi.

Harezmi Türkçesi dönemine ait eserlerden de nesne ile temsil edilen aktarılan cümleler takip edilebilir. Bu aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle; Orhun, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi dolaysız aktarma cümlelerinin nesnesidir.

köbekdin tiziñ birle ‘avret érür / şerī‘at **tiziñni tamām ört** tēyür
bilij yunmak içre farīzası tört / kelāmullah içre haber haq bēür (MM 69)

Göbekden dize kadar avret yeridir. Din, “Dizini tamamen ört.” der. Bilin ki abdestin farzı dördtür.
Allah Kur’an’da bunu haber vermektedir. (Toparlı ve Argunşah, 2014: 161)

Aktarma cümlesi kuruluşlarında nesne görevindeki aktarılan cümle, ana cümle yüklemi ile bölünebilmektedir.⁵¹ İlk örnekleri, Orhun yazıtlarındadır.

türük k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça tim(i)ş **ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı**
k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n tir (e)rm(i)ş k(a)g(a)nl(i)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(ı)m
k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş (KT D8-9)

Türk avam tabakası şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş. “Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş.

Kutadgu Bilig’den alınan aktarma cümlesi kuruluşlarında da bu durumu görmek mümkündür. Nesne temsilindeki aktarılan cümlelerin (iç cümle) arasına yüklem unsuru gelebilmektedir. Bununla birlikte ana cümle yüklemi ile bölünen kuruluş, bir dolaylı aktarma cümlesi olması yönüyle ayrıca dikkati çeker.

yirindin bu ilke nelük kelmışin / ayu birdi barça özi bilmişin (KB 504)

Memleketinden kalkıp buraya niçin geldiğini, kendisinin neler bildiğini, hepsini ona anlattı.

Birden fazla aktarılan cümlelerin bulunduğu aşağıdaki aktarma cümlesi örneğinde her iki aktarılan cümle de nesne görevinde bulunmakta, ikinci aktarılan cümle ise yüklem unsuru ile bölünmektedir:

seniñde basa kı sañga **çık** tiyür / anundı küder **uş meniñ tir meniñ** (KB 5184)

Senden sonrakiler sana “Çık” der; onlar da oraya girmeye hazırlanıp “Benimdir, benim!” diye bekler.

Yüklem unsurunun nesneyi böldüğü kuruluşların yanında özne unsurunun nesneyi böldüğü kuruluşlar da ayrıca dikkati çeker. *Kutadgu Bilig*’den alınan aşağıdaki aktarma cümlesinde iç cümlelerin arasına giren özne, nesneyi bölmektedir:

kiminiñ oğlu ıalsa atada kiñin / atama **anı sen tirigde adın** (KB 3374)

⁵¹ Bu tür örnekler, çeşitli söz dizim çalışmalarında odaklaştırma yapılmış cümleler kabul edilerek “kırık ifadeli cümleler” adını alır (Daşdemir, 2015; Hunutlu, 2015, 2017). Söz konusu terim için Daşdemir (2015: 168), “Bir bloku oluşturan birimlerin arasında bir başka cümle ögesi girebilir. Yapıyı bölecek/kıracak şekilde odaklaştırma yapılmış bu tür cümlelere kırık ifadeli cümle denir.” açıklamasına yer verir.

Öldükten sonra oğlu kalan bir baba için “Yaşamıyor” denilemez.

Kutadgu Bilig’deki kimi aktarma cümlesi örneklerinde aktarılan cümle, ana cümledeki nesne unsurunu açıklama işleviyle ana cümle yükleminden sonra gelir. “Bilgi ile Aklın Meziyet ve Faydalarını Söyler” [287-349] adlı bölümde yer alan aşağıdaki örnekte *bu sözüğ* “bu söz, şu söz” aktarılan cümleyi bütünüyle nesne olarak temsil etmektedir:

körü barsa yaqşı ayur *bu sözüğ* / **uquşsuz biligsiz beğütmez özüğ** (KB 298)

Dikkat edersen şu söz çok yerinde söylenmiş: *Akılsız ve bilgisiz kişi kendini yükseltemez.*

“Bilgi ile Aklın Meziyet ve Faydalarını Söyler” [287-349] adlı bölümden alınan aşağıdaki aktarma cümlesi örneğinde hakim bilge “bügü bilge” olarak tanımlanan kişinin sözleri aktarılmaktadır. Ana cümledeki nesne unsuru *negü* “ne” kelimesi, takip eden aktarılan cümlelerle açıklanarak hakim bilgenin sözlerine yer verilmektedir. Böylece *negü* “ne” kelimesinin aktarılan cümleyi bütünüyle nesne olarak temsil ettiği bir aktarma cümlesi kuruluşu ortaya çıkmaktadır:

eşitgil *negü* tir бүгü bilge teñg / bu söz işke tutgıl aya kızgı enğ
buşı bolsa yalñuq biligsiz bolur / qalı övke kelse uquşsuz qılur
buşlıq yavuz erke iltür bilig / otunluq qılur buşsa qılqı silig (KB 333-335)

Dinle, hakîm bilge buna benzeterek, ne der; bu söze göre hareket et, ey bahtiyar kişi. *İnsan hiddetlenirse, bilgisizce hareket eder; eğer öfkelenirse, öfke onu akılsız kılar. Hiddetlenmek insan için kötüdür, bilgiyi götürür; hiddetlenince, yumuşak huylu bile kabalık yapar.*

Nesne görevindeki alıntı ya da aktarmaların bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşları Eski Anadolu Türkçesi döneminde de tespit edilebilmektedir.

Çal kılıcuñ bigüm Kazan yetdüm didi. (DK D62/2-3)

Çal kılıcını beyim Kazan, yetiştim, dedi. (Ergin, 2008: 54)

[ve diğer örnekler: DK D37/5-6, DK D216/13, DK D296/2]

Eytdi **oqlu oquñuz sını göreyüm / Aña lāyık size öğüt vireyüm** (G 576)

Herkes okunu kırsın göreyim de; ona göre size bir öğüt vereyim dedi. (Yavuz, 2000: 133)

[ve diğer örnekler: G 118, G 167, G 169, G 211, G 234, G 236, G 237, G 240, G 298-299, G 517-519, G 530-532, G 574, G 577, G 578-579, G 584, G 587, G 618, G 629, G 635-636, G 874, G 884-887, G 890-895, G 1209, G 1333, G 1143, G 1377, G 1446, G 1510, G 1516, G 1517, G 1518, G 1532-1534, G 1559, G 1568, G 2268, G 2291, G 2518]

Bununla birlikte nesne görevindeki iç cümlelerin ana cümle yüklemi ile bölündüğü aktarma cümlesi kuruluşları da bu dönemde görülebilmektedir. Aşağıda yüklem unsuru ile bölünen aktarılan cümleler nesne görevindedir:

Oğuz bigleri gelüp oğlan üstine yığna k oldılar, **tahsin didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler.** (DK D17/6-9)

Oğuz beyleri gelip oğlanın başına toplandılar, aferin **dediler.** Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsin, babasından oğlana beylik istesin, taht alı versin **dediler.** (Ergin, 2008: 25)

[ve diğer örnekler: DK D21-22/12-3, DK D266/4-5]

Alıntının yüklem unsuru ile bölündüğü aktarma cümlesi kuruluşları *Garib-nâme* ve *Kıssa-i Yûsuf* gibi dönemin manzum metinlerinde de yer almaktadır.

Şol kişidür sorduğum ben şol kişi / Kim **benümdür dir-idi cümle işi** (G 2269)

Benim sana sorduğum kişi; *bütün işler benimdir* derdi. (Yavuz, 2000: 473)

[ve diğer örnekler: G 570-573, G 2039]

didi **şāh etmegün ağusı var / yimegil didi anı iy şehriyār** (KY 20b/786)

Ey Hükümdar, ekmeğin zehri var, onu yeme dedi.

[ve diğer örnek: KY 22a/846]

Öte yandan bu dönemde nesnenin birden çok unsurla bölündüğü kuruluşlar da ayrıca dikkati çeker. Söz gelimi, yüklem ve öznenin nesne görevindeki aktarmayı böldüğü kuruluşlar aşağıdaki gibidir:

tañrıdan bil didi ya ‘kūb sen anı /şāh eytdi tañrı kanda durқанı (KY 48b/1923)

Yakup sen onu Tanrı’dan bil, dedi; hükümdar Tanrı nerededir, hani dedi.

Ana cümle yüklemine nesnesi görevindeki aktarılan cümleler, Eski Anadolu Türkçesi döneminin ardından Osmanlı Türkçesi döneminde de izlenebilmektedir.

Ba’zı taviçalar: “**Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum**” didiler (TE 85a)

Taviçalardan kimisi: “Önce arısını etkisiz hâle getirelim, sonra balını alalım” dediler. (Tulum, 2013: 122)

Ve ba ‘zı erbâb-ı tedbir ümerâdan, “**Nâmûs-ı pâdişâh ri‘âyetine buluşmak ve kam‘-ı düşmen itmek evlâdır**”, didiler. (TE 190b)

Beylerden bir kısım tedbir erleriyse: “Padişahın namusunu gözetmek uğruna karşı karşıya gelmek ve düşmanın hakkından gelmek daha yerindedir.” dediler. (Tulum, 2013: 268)

[ve diğer örnekler: TE 48a, TE 69a, TE 70b, TE 153b, TE 169b]

Nesne görevindeki aktarılan cümleler, dönemin manzum eserleri aracılığıyla da belirlenebilmektedir. *Leylâ ve Mecnun*’da nesne temsilindeki aktarılan cümle kuruluşları aşağıdaki gibidir:

Dedi **menem atan ey belâ-keş / Men seng-i nedâmetem sen âteş** (LM 934)

(Babası) dedi ki: “Ben babanım, ey dertli! Bin pişmanlık taşıyım; sen ise (o taştan sıçıran) ateşsin!” (Doğan, 2010: 193)

Mecnûn dedi **ehl-i aşk olur hâr / Hüsn ehlinedür safâ sezâ-vâr** (LM 2583)

Mecnun dedi ki: “Aşk ehli, sefil ve perişan olur. Neşe ve eğlence güzellere yaraşır.” (Doğan, 2010: 487)

[ve diğer örnekler: LM 452, LM 934, LM 1945, LM 2341-2343, LM 1557-1559, LM 2542-2543, LM 2578-2579]

Nesne görevindeki alıntının yüklem ile bölündüğü aktarma cümlesi kuruluşları *Leylâ ve Mecnun*’da da görülür.

Merdümden edem deme kenâre / Merdüm göz içindedür ne çâre (LM 615)

İnsandan uzak durabilirim zannetme! Çünkü, ne çare ki, insan göz içindedir. (Doğan, 2010: 137)

Ol şifte açdı çem-i pür-nem / **Kimsen dedi ey menümler hem-dem**
Ger elçi isen yetür peyâmün / Ver müjdesin ol meh-i tamâmün
V’er yolcu isen oturma gâfil / Azm eyle gözet bir özge menzil (LM 2051-2053)

O düşkün (Mecnun), yaşlı gözlerini açtı: “Kimsin, dedi, ey benim yanıma gelen? Eğer elçi isen, getirdiğin haberi ulaştır, o dolunayın (doğduğu) müjdesini ver. Yok, eğer bir yolcu isen, gafil oturma da kendine bir menzil ara!” (Doğan, 2010: 387)

Aktarma cümlelerinde nesne görevindeki alıntıların takibi XVI. yüzyılın ardından XVII. yüzyıl dönemini temsil eden eserler aracılığıyla da yapılabilmektedir.

Ve müteğâfilâne hitâb idüp, **aḥvâl-i perîşân tamâm oldu, ve eşkıyâ te‘addîsi kemâlin buldı**, diyeydim (H 108a/1-2)

İhmâlkâr bir surette hitap ederek perişan hâller olgunlaştı, eşkiyanın zulmü haddini aştı, diyeydim.
(Altun, 2011: 81-82)

ğāzī hasan paşa eyitdi **bu firengi kanda dutduğuz** (THG 29a/12-13)

Gazi Hasan Paşa, “Bu Frenk’i nerede yakaladınız?” diye sordu.

[ve diğer örnekler: THG 3b/6-9, THG 7b/8, THG 11a/2-3, THG 16a/7-8, THG 16a/8-9, THG 16b/1, THG 17a-17b/12-2, THG 25a/12-13, THG 27a-27b/13-1, THG 30b/7-8, THG 31a/4-5, THG 33b/13, THG 34a/8-9, THG 44b/5-7, THG 44b//10-11, THG 51b/1-2]

Dönemin sade nesir örneklerinden kabul edilen *Tiryâki Hasan Paşa Gazavât-nâmesi*’nde nesne görevindeki alıntılann yüklem ile bölündüğü aktarma cümlesi kuruluşları bulunmaktadır.

ğāzī hasan paşa **bu ‘alâmet bize nişândur ve bir tenbîhdür dedi allāhu a‘lem bu dem düşmân-ile ‘aẓîm muhârebemüz görünür ammâ in-şâ’allāhu te‘âlâ fırsat bizümdür ve bizüm için hayırdur** (THG 5b/4-6)

Gazi Hasan Paşa, “Bu hadise bize bir işarettir, bir uyarıdır. Allah bilir, düşmanla büyük bir muharebe yapacağız. Ama inşaallah fırsat bizdedir ve bizim için hayırdır.” dedi.

Ana cümle yüklemının nesnesi görevindeki aktarılan cümleler, XVIII. yüzyılın manzum eserlerinde de yer almaktadır.

Hitâb edip anın eltâfına fasl-ı bahârân der / **Veliyy-i ni‘metim sermâye-bahş-ı reng ü tâbımsın**
(ND k.15/14)

Bahar mevsimi onun iyiliklerine hitap edip sen velinimetimsin; rengimin ve parlaklığımın sermayesini bağışlayansın, der. (Macit, 2010: 79)

Tinâb-ı sâye-bânına işâret eyleyip der **hem / Senin zîrinde pinhandır ruhum bend-i nikâbımsın**
(ND k.15/17)

Çadırının ipini gösterüp hem de yanaklarım senin altında saklanır, yüzümdeki örtünün bağışın, der. (Macit, 2010: 80)

Gayret dedi ana **ey fedâyî / Kârûn’a sor imdi kîmyâyı** (HA 1260)

Gayret, (şaşkınlıkla Aşk’a) dedi ki: “Ey canından geçmiş adam, şimdi kimyayı artık burada Karun’a sorarsın!..” (Doğan, 2011: 275)

Nutka gelip Aşkar-ı gül-endâm / Dedi **ne sebebdan etdin ârâm** (HA 1583)

Gül bedenli Aşkar nutka gelip dedi ki: “Niçin durup kaldın?” (Doğan, 2011: 341)

XIX. yüzyılın ilk yarısını temsil eden *Şânî-zâde Târîhi*’nden de aktarılan cümlelerin nesne görevinde bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşlarını belirlemek mümkündür.

Ve: “**Bu usûl âyîn-i Nasârâ’dan değildir, ne lâzımdır**” derler idi. (ŞT M2 370)

Ve “Bu tarz Hristiyan ayini değildir, ne gerektir” derlerdi.

Ve cebelü husûsunda: “**Erâmil ü eytâma hasâret olmağla, ana ta‘arruz olunmamak evlâ ve müveccehdır**” denildi. (ŞT M2 100)

Ve cebeli konusunda “dul ve yetimlere zararı olmakla, onlara taarruz edilmemesi daha uygun ve makbuldür” denildi.

Nesne görevindeki aktarılan cümle ya da aktarılan ibarelerin yer aldığı aktarma cümlesi kuruluşları, Tanzimat dönemi ile ilk örnekleri görülen roman ve öykü gibi edebî metinler aracılığıyla da devam eder. Burada hem dolaysız hem de dolaylı aktarma cümlesi kuruluşları içinde nesne temsilindeki aktarılan cümle ya da ibareler belirlenebilmektedir.

Dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarında yer alan nesne görevindeki aktarılan cümleler, noktalama işaretlerinin kullanılmaya başlanması ile ilgili olarak genellikle tırnak işareti içinde ya da yeni bir satır başında konuşma çizgisi ile verilmektedir.

Dürdâne diyordu ki:

— **Seni artık benden usanmış gibi görüyorum.** (DH: 57)

“**Bu çiçekler, ah bu çiçekler... Beni öldürecek!**” diyordu. (KŞ: 102)

Validesi şefkati izhar eder bir tavırla Vecih’in gözlerinin içine doğru bakarak:

“**İstedğin gibi bir kız bulacağından emin değilim, oğlum**” dedi. (HG: 207)

Pertev Bey bir iskemle çekti. Yanıma geldi. “**Bizim musikimiz hakkındaki fikriniz nedir?**” dedi. (Ç: 31)

Halk “**Bu sefer Tatar vurdu!**” dedi. (T: 13)

[ve diğer örnekler: DH: 5, DH: 18, DH: 26, DH: 46, DH: 49, DH: 61, DH: 88; HG: 207, HG: 222; AK: 51; A: 43; AG: 16; Ç: 120; SG: 30, SG: 32; T: 16, T: 74, T: 82, T: 103, T: 113, T: 119, T: 137, T: 150, T: 162, T: 210, T: 228; MNK: 9, MNK: 32, MNK: 33, MNK: 111, MNK: 130, MNK: 143, MNK: 158; SK: 12, SK: 26, SK: 34, SK: 45, SK: 55, SK: 64, SK: 74, SK: 77, SK: 88; YÖ: 13, YÖ: 14, YÖ: 20, YÖ: 21, YÖ: 24, YÖ: 32, YÖ: 46, YÖ: 51, YÖ: 54, YÖ: 77, YÖ: 93, YÖ: 100, YÖ: 103, YÖ: 173, YÖ: 213, YÖ: 215, YÖ: 221, YÖ: 222, YÖ: 226, YÖ: 238, YÖ: 267; YS: 100, YS: 110-111, YS: 185, YS: 200]

Dolaylı aktarma cümlesi kuruluşlarında da aktarılan ibare nesne görevinde yer alabilir. Bu kuruluşun örnekleri aşağıdaki gibidir:

Tezkere irsalinin ertesi günü sabahleyin Şaban Ağa orta kapıyı vurup: “**İhtiyar bir misafir geldiğini, selamlık odasında Meftun Beyefendi’yi beklediğini**” içeriye haberverdi. (ŞP: 580)

Gayet gür, parlak, tannan bir sesle ‘Osmanlılık’ kelimesinin ‘düvelî’ bir tabirden başka bir şey olmadığını, dinler gibi milliyetlerin de muhterem, kutsi, ihmal olunmaz müesseseler olduğunu, Türkiye’de on dört milyondan ziyade Türkçe konuşan Müslümanın Türk addolunduğunu, Arapça konuşan yine bu kadar Müslümanın Arap addolunduğunu, azlığı teşkil eden Rumlarla Ermenilerin de kendi milliyetlerini muhafaza etmelerini Türklerin memnuniyetle telakki edeceklerini haykırdı. (AK: 90)

İstanbul’dan birtakım şüpheli adamların oraya geldiğini, kendimizi bunlardan sakınmamızı tavsiye etti. (AG: 130)

Fotika Noraliya hakkında onun ağzından bir şeyler dinlemek istediğini söyledi. (MNK: 230)

İhtiyar oturduğu yerde, ikisine de arkası dönük, başının ağır sallanışlarıyla ve her şeye rağmen devam eden bir tevekkülün sakin ve titrek sesile, **Kasımın dükkânını biraz evvel kapadığını, kepengin deliğini küfür ederek açtığını, ocağın söndüğünü, fakat semaverden zarzor bir bardak su çıktığını** anlattı. (MNK: 15)

[ve diğer örnekler: DH: 45, DH: 47; Ş: 170; ŞP: 917-918; AG: 103; T: 10, T: 101; MNK: 15, MNK: 18-19, MNK: 64, MNK: 140, MNK: 173; YÖ: 67; YS: 23, YS: 160]

Aktarma cümlesi kuruluşlarında nesne görevindeki aktarılan cümlelerin ana cümle yüklemi ile bölünebileceğinden söz edilmişti. Modern Türkçe çağı örnekleri ile birlikte yüklem, yüklem-özne ve yüklem-yer tamlayıcısı unsurları, nesne görevindeki aktarılan cümleyi bölmektedir. Burada, yüklem ile yer tamlayıcısı unsurlarının aktarılan cümleyi bölmesi, tarihî dönemlerde örnekleri görülmeyen özelliktir.

Neriman, “**Peki, dedi, fakat vadet ki beni ebediyen terk etmeyeceksin Mihriban’cığım, vadet ki beni affedeceksin.**” (HG: 67)

[ve diğer örnekler: AK: 52; A: 25, A: 123; KK: 165-166; Ç: 32; MNK: 29; SK: 14, SK: 18, SK: 28, SK: 62]

— **Sen felsefeyi bırak, yine Tıp Fakültesine dön, diyordu Mister Joe, orada tabiatın kanunlarıyla daha yakından temas edecek ve kendini daha iyi anlıyacaksın. Tıpta doktor, felsefede hasta olursun.** (MNK: 133)

[ve diğer örnekler: MNK: 10-11, MNK: 59, MNK: 231; YÖ: 23, YÖ: 45, YÖ: 47]

Kara Bayram’ın karısı Haçça:

“**Ahmet bir de çakı ister o zaman**” dedi kocasına. “**Kemik saphı, zencirli. Ben de bir çevre işlerim. Oğlum onu da takındı mı, asıl o zaman göt atar kızlar ardından.**” (YÖ: 12)

Kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümlelerin ana cümle yükleminden sonra gelerek ana cümledeki nesne unsurunu açıkladığından söz edilmişti. Bu nitelikteki kuruluşlar Türkiye Türkçesinde de görülmeye devam eder. Söz gelimi aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda *işitildi* yüklemının nesnesi olan *tiz sesi* yükleminden sonra gelen aktarılan cümle ile açıklanmaktadır:

Yatın arka tarafta hasır koltuklarda oturan süslü bayanlardan birinin *tiz sesi* işitildi:

— Küçük bayanın hakkı var. Ahpaplık sonraya kalsın. Kaptan çek.. (T: 63-64)

Kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında ise nesne görevindeki aktarılan cümleden önce zarf tümlecinin bir parçasına karşılık gelen başka bir aktarılan cümle bulunabilir.

Nihayet Mis Barkley’yi bilet kulübesi yanında Recep Tatarcığa teslim etti. Mis Barkley “İşte dostum” der dermez Recep gülerek “Sağ salim teslim ediyorum.. Şapkam olmadığı için selâmlıyamıyorum, affedin bayan” demişti. (T: 64)

4.1.2. Zarf Tümleci

Türkçenin aktarma cümlesi üretiminde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, zarf tümleci görevinde ana cümleye katılabilmektedir.

Zarf tümleci görevinde iç cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşlarının ilk örnekleri, Orhun yazıtlarındadır. Tunyukuk yazıtında nesne temsilindeki aktarılan cümleleri, nicelik bakımından zarf tümleci temsilindeki aktarılan cümleler izlemektedir.

s(a)k(1)nt(1)m toruk buuk(a)lı s(ä)m(i)z buuk(a)lı ır(a)kda bils(ä)r s(ä)m(i)z buuka toruk buka t(e)y(i)n bilm(ä)z (ä)rm(i)ş t(e)y(i)n (a)nça s(a)k(1)nt(1)m (TY B5-6)

Düşündüm: (İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş diye öylece düşündüm. (Tekin, 1994: 3-4)

k(a)nt(a)y(a)n s(a)b(1)g y(a)na k(ä)l<ür>ti ol(u)r(u)ñ tiy(i)n t(e)m(i)ş (TY K9-10)

Kağan tarafından yanıtı (şöyle) getirdiler: “Oturun!” diye, demiş. (Tekin, 1994: 15)

Tunyukuk yazıtından belirlenen aşağıdaki aktarma cümlesinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümleler ana cümle yüklemının farklı cümle üyeleri ile temsil edilmektedir. Birinci aktarılan cümle zarf tümlecine, ikinci aktarılan cümle nesneye karşılık gelir:

köögm(ä)n yolu bir (ä)rm(i)ş tum(i)ş t(e)y(i)n (e)ş(i)d(i)p bu yol(u)n yoris(a)r y(a)r(a)m(a)çı t(e)d(i)m (TY D6)

Köğmen yolu bir imiş, (o da) kapanmış diye işitip “Bu yoldan yürüse iyi olmayacak” dedim. (Tekin, 1994: 10)

Özellikle Orhun yazıtlarındaki aktarma cümlesi örneklerinde zarf tümleci görevindeki aktarılan cümle/aktarılan cümleler, ana cümle yüklemine *tiyin* “diye” ile bağlanmaktadır. Orhun yazıtlarındaki *tiyin* ve takiben Eski Uygur metinlerindeki *tep*; *eşit*-, *bil*-, *sakın*- ve *te*- gibi işitme, söyleme ya da düşünme fiilleriyle birlikte kullanılmaktadır (Erdal, 2004: 504).

t(a)şra] yo[rı]yur tiy(i)n kü (e)ş(i)d(i)p b(a)lıkd(a)kı t(a)şık(m)ış t(a)gd(a)kı in(m)iş tir(i)l(i)p y(e)tm(i)ş (e)r bol(m)ış (BK D10-11)

“(İleriş) baş kaldırıyor” diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehre) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar.

k(a)nt(a)y(a)n s(a)b(ı)g y(a)na k(ä)l<ür>ti ol(u)r(u)ğ tiy(i)n t(e)m(i)ş (TY K9-10)

Kağan tarafından yanıtı (şöyle) getirdiler: “Oturun!” diye, demiş. (Tekin, 1994: 15)

[ve diğer örnekler: BK D35, TY B5-6]

Kimi aktarma cümlesi örneklerinde zarf tümleci unsuru görevindeki aktarılan cümle, ana cümle yüklemine *tip* “diye” ile bağlanır. Bu tür aktarılan cümleler, ana cümle yükleminden önce gelir.

y(a)d(a)k y(a)bız bolı tip (a)lg(a)lı k(e)lti (BK D32)

“(Türklerin) piyadesi bozuldu” diyerek (bizi) zaptetmek üzere (üzerimize) geldi.

[ve diğer örnekler: BK D40, BK D41; KT G7]

Ol kızlar **ķapağçı biz tip** tidi. (EÖG 110)

O kızlar “Biz kapıcıyız” diye söyledi.

[ve diğer örnek: EÖG 156]

Orhun yazıtlarında *teyin* / *tiyin* ile ana cümleye bağlanan kimi ibareler Türkçenin tarihsel sürecindeki ilk dolaylı aktarma cümlesi örnekleri kabul edilir (Erdal, 2004: 455).

(a)z t(e)y(i)n n(ä) b(a)s(ı)n(a)l(ı)m (TY₁ B4)

Azız diye niye yenilelim? (Tekin, 1994: 17)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi döneminde de benzer cümle kuruluşları görülebilmektedir. Bu kuruluşlarda aktarılan ibare, ana cümle yüklemine *tip* “diye” ile bağlanarak zarf tümleci görevini üstlenmektedir. “Eski Türkçedeki ‘tep’ ifadesi, bugün edatlaşarak amaç bildiren ‘diye’ ifadesini karşıladığı cümlelerde, önündeki bağımsız cümleyi dolaylı yapıya çevirmektedir.” ifadesiyle Hunutlu (2015: 53), dolaylı aktarma cümlelerindeki aktarılan cümleyi ana cümle yüklemine bağlayan *tip*’in kullanımına işaret eder. Dolayısıyla burada Erdal’ın (2004: 507) ifade ettiği gibi Orhun yazıtlarındaki *tiyin* ve Eski Uygur metinlerindeki *tip*’in alıntılama ya da aktarma açısından geniş kullanım alanına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Karahanlı Türkçesi döneminde de aktarılan cümlelerin zarf tümleci olduğu kuruluşlarda *tip*’in bu işlevi takip edilebilmektedir.

ayıttı ka daşların odğurmışa / **esen tip** haber birdi ögdülmişe (KB 3302)

Odgurmuş akrabalarını soruşturdu; Ögdülmiş onların *sağ ve salim olduklarını* söyledi.

[ve diğer örnek: KB 4783]

öküş az tip aymaz pezirler teñgiz / bulıt hediye kılsa uşak kaçtreni (AH 65-66)

Bulut ufak bir katre de hediye etse deniz, *az veya çok* demez, bunu kabuleder.

tarıǵlık tip aymış ajunnı resul (AH 191)

Resul, dünya için *tarladır* demiş.

Ana cümle yüklemine *tip* “diye” ile bağlanan zarf tümleci görevindeki aktarılan cümlelerin ana cümle yükleminden sonra geldiği örneklere de rastlamak mümkündür.

Ötürü içgerü kaçı il[l]ik[k]e ötüğ birdi **talı ögüzke kireyin tip** (EÖG 42)

Sonra sarayda Han babasından bir istekte bulundu: “*Okyanusa açılalım mı?*” diye.

neşegin atatı **bir öçmek bolur tip** (Üİ 115b 7-8)

Neden “Bir bilip sönme olur” diye adlandırdı?

...anın atamış **ol tıdırsız tip** (Üİ 102b 12)

...bu yüzden “engelsiz” denmiştir.

tip “diye” yalnızca öznenin söz ve düşüncesi ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda öznenin niyetini ya da amacını da ana cümle yüklemine bağlamaktadır (Tulum, 1994: 205; Erdal, 2004: 491).

bitidim bu tañsuğ tura f sözlerin / **kalı barsa özüm sözüm kalsu tip** (AH 475-476)

Eğer kendim gidersem sözüm kalsın diye bu (kitabı) nadide ve zarif sözler ile yazdım.

bezedim kitabnı neva dir sözün / **bağıǵlı okıǵlı asıǵ alsu tip** (AH 77-78)

Gören ve okuyan istifade etsin diye kitabı nadir sözler ile süsledim.

Özellikle Eski Uygur Türkçesi dönemindeki aktarma cümlesi kuruluşlarında zarf tümleci görevindeki aktarılan cümlelerin “inçe tip + Ana Cümle Yükleme + Aktarılan Cümle + tip” dizilişinde ana cümle yükleminden sonra gelmesi ayrıca dikkati çeker.⁵²

Ötrü қаңı қаңқа *inçe tip* ötüntи **ічим тигин ölüm yirke barır [erser] neg[ü]lüg қалır m[e]n t[e]nrim m[e]n y[i]me barayın edgü y[a]vl[a]қ bolsar birle bolalım tip** (EÖG 87)

Sonra Han babasına şöyle diyerek arz etti: “Ağabeyim Şehzade ölüm(cül) yere gidiyor. Ben niçin kalıyorum, Efendim? Ben de gideyim. İyi (de) kötü (de) olsak birlikte olalım.” diye.

Ol ödün қадını қан борлуқсısı тигиніг көрүп *inçe tip* сақинтн **ічгерүлүг edgü yimişig қушлар artatır үсүн турқару қынқа тегинүр m[e]n amtı bu erig iliteyin borлуқumın közedzün anta ачınayın tip** (EÖG 192)

O zaman (Şehzade’nin) Han kayınının bağcısı Şehzade’yi görüp şöyle diyerek düşündü: “(Sarayın) içindeki iyi meyveyi kuşlar berbat ettiği için mütemadiyen ceza alıyorum. Şimdi bu adamı götüreyim, bağma baksın; (ben de ona) orada bakayım.” diye.

Kimi aktarma cümlelerinde *tip*, *inçe* zarfı ile birlikte kullanılır. Bu tür kuruluşlarda aktarılan cümle, ana cümle yükleminden sonra gelmekte; *inçe tip* kelimesiyle işaretlenen ana cümledeki zarf tümlecini açıklamaktadır.

Tigin *inçe tip* ötüntи **таştın ilinçүке önmiş erdim үкүш yok чығай emgekl[i]g tınlıqlarag көрүп іғладım.** (EÖG 13)

Şehzade şöyle diyerek arz etti: “Dışarıya gezintiye çıkmıştım, nice yoksul ve sefil canlılar görüp ağladım.”

[ve diğer örnekler: EÖG 40, EÖG 213]

Zarf tümleci görevindeki alıntı ya da aktarmalar bulundukları cümlelerin yüklemi dışındaki diğer unsurlarla da ilişkili olabilir. Orhun Türkçesi kapsamındaki kimi aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, ana cümlede *ança* “şöyle” kelimesiyle işaretlenen zarf tümleci ile ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle aktarılan cümle *ança* zarf tümleci ile temsil edilmektedir.⁵³

t(ä)ñri (a)nça t(e)m(i)ş (ä)r(i)nç **k(a)n b(e)rt(i)m k(a)n(ı)ñ(i)n kood(u)p iç(i)kd(i)ñ** (TY B2-3)

Tanrı şöyle demiş olmalı: “(Sana) han verdim, hanını bırakıp (yine) bağımlı oldun.” (Tekin, 1994: 2)

(a)nça ögl(ä)şm(i)ş **öñrä türk k(a)g(a)ng(a)ru sül(ä)l(i)m t(e)m(i)ş** (TY D3)

⁵² Eraslan (2012: 418), *tip* sözünün esas cümlelerin nesnesi durumunda olan yardımcı cümlelerin çekimli fiilinden sonra gelebildiğinden söz eder. Nitekim yukarıdaki ilgili cümlelerde de yardımcı cümleye karşılık gelen aktarılan cümlelerin sonunda *tip* yer almaktadır.

⁵³ Koç (1999: 184), “eyle, böyle, şöyle” gibi fiile ait oluş ve kılışın niteliğini tayin eden zarfların zamir karakterleriyle de nesne yan cümlesini temsil etiklerinden söz eder.

Şöyle akıl danışmışlar: “Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!” demişler. (Tekin, 1994: 9)

türk k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça tim(i)ş ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n tir (e)rm(i)ş k(a)g(a)nl(i)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(ı)m k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş (KT D8-9)

Türk avam tabakası şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş. “Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş.

Bu durumu Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de görmek mümkündür. Aşağıdaki örnekte alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, ana cümlede *inçe* “şöyle” kelimesiyle işaretlenen zarf tümlecini açıklamaktadır:

Ol ödün kañı kan *inçe* y[a]rlıkağı **amrak ögüküm köñlin neçük berteyin m[e]n. Ağıcı basutçı ağıcılar birer ödün öñi barzun kentü bilingey irinç tip** y[a]rlıkağı. (EÖG 25)

O zaman Han babası şöyle buyurdu: “Sevgili yavrumun gönlünü nasıl kırayım? Hazinedar (ve) yardımcı hazine görevlileri bir müddet (başka) yere gitsin. (Bu durumu) kendisi anlayacaktır.” diye buyurdu.

Karahanlı Türkçesi kapsamında *Kutadgu Bilig*’den alınan kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında da aktarılan cümle, ana cümlede zarf tümleci görevindeki unsurun açıklayıcısıdır. Bu tür kuruluşlarda aktarılan cümle, ana cümle yükleminden önce gelebildiği gibi sonra da gelebilmektedir. “Ay-Toldı Hükümdara Dilin Faziletini ve Sözüñ Faydalarını Söyler” [955-1044] adlı bölümdeki ‘Ay-Toldı’nın Hükümdara Cevabı’nda [1012-1016] Ay-Toldı, hükümdarın “sözüñ doğrusunu kimden dinlemeli ve sözü kime söylemeli?” [1011] sorusuna cevap vermektedir. Hükümdara verdiği cevapta Ay-Toldı, *biliglig büğü* “bilgili hakim” olarak nitelenen kişinin sözlerini aktarır. Böylece açığa çıkan aktarma cümlesi yapısında *mundağ* “şöyle” kelimesi kendisinden önce gelen aktarılan cümleyi bütünüyle zarf tümleci olarak temsil etmektedir.

öküş tıñlağú söz birer sözlegü / mañga mundağ aydı biliglig büğü (KB 1014)

Çok dinlemeli, fakat sözü birer birer söylemeli; bilgili hakîm bana böyle dedi.

Kutadgu Bilig’de aktarılan cümlelerin zarf tümleci görevindeki unsuru açıkladığı bir diğer örnek, Ögdülmiş akıllı ve aziz insan “uğuşluğ kūsüş” olarak nitelenen kişinin sözlerini aktarırken görülür. Burada da aktarılan cümle, ana cümle yükleminden önce gelmektedir.

aşğ tenğleyü yi yime aş öküş / mañga mundağ aydı uğuşluğ kūsüş (KB 4613)

Yemeği ölçülü ye, çok fazla yemek yeme; akıllı ve aziz insan bana böyle dedi.

Kutadgu Bilig'de aktarılan cümlelerin zarf tümleci görevindeki unsur ile ilişkili olduğu bir diğer örnekte aktarılan cümle, ana cümle yükleminden sonra gelmektedir. Burada Odgurmuş, bilgili insan “bilgilig” olarak nitelenen kişinin sözlerini aktarmaktadır.

bilgilig bilig birdi *mundağ* ayur/ **beg eğgü köni bolsa buğnı bayur** (KB 5084)

Bilgili insan bilgi verir ve şöyle der: *Bey iyi ve doğru olursa halk zenginleşir.*

Aktarılan cümlelerin ilişkili olduğu unsurların yanında onu ana cümleye bağlayan çeşitli fiilimsiler de ayrıca dikkati çeker. Türkçenin tarihî metinlerinde zarf tümleci görevindeki alıntılar; *tip, tiser, tiyü* gibi *ti-* fiilinin farklı türevleri aracılığıyla ana cümleye bağlanmaktadır.

bir(i)ye çug(a)y yış tög(ü)lt(ü)n y(a)zı koon(a)yın tis(e)r türük bod(u)n öls(i)k(i)g (KT G6-7)

“Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Töğültün ovasına konayım” dersin, (ey) Türk halkı, öleceksin!

S[e]n neçük oztuñ tip tiser bir k[e]mi sı[n]uñın tuta öntüm tip tidi. (EÖG 143)

(Şehzade) “Sen nasıl kurtuldun?” diyerek sorduğunda (Kötü Niyetli Şehzade) “Bir gemi kırığına tutunarak (sudan) çıktım.” diye söyledi.

öđ öğlek keçip bolmasa erbügü / **kişi tip** atamağı yılkı tigü (KB 4640)

Zaman geçtiği hâlde hikmet sahibi olmamışsa, ona “insan” değil “hayvan” demelidir.

ayıttı **ķayudın kelir sen tiyü / tilekiñg ne erki sözünğ ay bügü** (KB 5961)

Öğdülmiş ona: Nereden geliyorsun, diye sordu; arzun ve sözün nedir, ey hakîm, söyle, dedi.

baralım timekte ağın yok sözüm / **neteg ayğa barma tiyü** bu özüm (KB 3489)

“*Gidelim*” demekten başka benim bir sözüm yoktur; ben sana nasıl “*Gitme*” diyebilirim.

kirü tur tiseler ağırlık öküş / **çıkça tur tise** kör yüzünğke söküş (KB 4104)

“*Gir!*” derlerse, bu büyük bir lütuftur; “*Çık!*” derlerse, bu insanın yüzüne karşı bir hakarettir.

Ana cümle yüklemine zarf tümleci olan aktarılan cümleler, Eski Anadolu Türkçesi döneminde de görülmektedir. Bu dönemde aktarılan cümle, *ti-* fiilinin *t->d-* değişikliğine uğramış *dip, dir-ise, diyü, diyüp, diyüben* gibi türevleri ile ana cümle yüklemine bağlanmaktadır.

Ne ölüm endişesin yir ol kişi / **Ne günäh dip** terk ider mekrüh işi (G 1191)

Böyle kişi ölümü düşünmez, mekruh ve kötü işi de günah deyip terk etmez. (Yavuz, 2000: 259)

Kendü hâlin bilmeyen âdem degül / Aña **hayvân dir-iseñ** gam degül (G 2476)

Kendi hâlini bilmeyen insan olamaz, ona hayvan dense yeri vardır. (Yavuz, 2000: 513)

Ṭāha birle öğdi anuñ özini / Ya‘ni **ayun bedri diyüp** yüzini (G 175)

Taha suresinde onu övdü, güzel yüzü için de *dolunay* dedi. (Yavuz, 2000: 49)

girtü geldi ibn-i yâmin gördiler / **şâh saña ne virdi diyü** şordılar (KY 37a/1451)

İbn-i Yamin geri geldi. Kardeşleri İbn-i Yamin’i görünce hükümdarsana ne verdi diye sordular.

Kâfirler **yalan söylersiz diyü** taşa tutdılar. (DK D284/2-3)

Kâfirler, yalan söylüyorsunuz diyerek taşa tuttular. (Ergin, 2008: 199)

Bize geldünise endişe yime / **Ne kılâm dîyübeni** gussa yime (YDRN 55)

Bize geldin ise bundan sonrası için endişe etme. Ben şimdi ne yapacağım diye üzülme.

[ve diğer örnekler: KY 7a/229; DK D29/10, DK D223/12-13]

XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerinde de *diyü* / *diye*, *diyüp* ile ana cümle yüklemine bağlanan zarf tümleci işlevindeki aktarılan cümlelerden söz etmek mümkündür.

Ve seby ü nehb çok vâkı‘ olurdı; “**Harâmî gemisidür, ana hükmüm yoktur.**”, **diye** özr iderdi. (TE 64a)

Esir alma ve yağmalama çok olurdu, “Harami gemisidir, ona sözüm geçmez” diye özürde bulunurdu. (Tulum, 2013: 93)

Çün Kara-hisâr muhayyem-i hıyâm-ı saltanat oldu, bu emr-i da‘vete gönderilen elçi geldi, “**Pîr Ahmed nakz-ı ahd idüp gelmedi**” diyü haber virdi. (TE 132a)

Ordu Karahisar’a konduğunda, bu davet için gönderilen elçi geldi, “Pîr Ahmed sözünü bozup gelmedi” diye haber verdi. (Tulum, 2013: 183)

Emr itti, yaya başlarını getürdüp: “**Bu edepsizlik sizün kusûr-ı aklunuzdandır**” diyüp, basturup yüzerçomağurdi, ve azl idüp kapudan sürdi. (TE 31b-32a)

Buyurdu, yaya başlarını getirip: “Bu edepsizlik sizin aklınızın eksikliğindendir” deyip, yatınp yüzer çomak vurdu ve devlet kapısından sürdü. (Tulum, 2013: 46)

[ve diğer örnekler: TE 169b, TE 134b]

Bu dönemin metinlerinde eski Türkçede olduğu gibi aktarılan cümle, ana cümle yükleminden sonra gelebilmektedir. Söz gelimi, Sultan Fatih'in savaş ve fetihlerini anlatmak amacıyla II. Bayezid döneminde kaleme alınan *Târîh-i Ebü'l-Feth* adlı eserde bu yapıdaki cümleler tanıklanabilmektedir. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda aktarılan cümle ana cümle yükleminden sonra gelmekte, *diyü* ile ana cümle yüklemine bağlanmaktadır:

Habergeldi ki, **on alay hâzır müctemi' düşmen vardur, diyü** (TE 85a)

"On alay hazır, toplanmış düşman var" diye haber geldi. (Tulum, 2013: 122)

Öte yandan *de-* fiili üzerine Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik bir zarf-fiil eki olan *-UbAn* ekinin gelmesiyle ortaya çıkan *deyüben* XVI. yüzyılda da alıntı ve aktarmaları ana cümle yüklemine bağlayabilmektedir. Ana cümle yüklemine bağlanan bu tür iç cümleler, zarf tümleci görevindedir.

Lutf ile tekellüm etdi âgâz/ **Kimsen deyüben** yetürdi âvâz (LM 2574)

Nezakete söze başlayıp, "Kimsin?" diye seslendi (Doğan, 2010: 483)

Bununla birlikte XVI. yüzyılın şairlerinden Fuzulî'nin eserlerindeki kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle, *diyüp* / *deyüp* ile ana cümle yüklemine bağlanarak zarf tümleci görevini üstlenmektedir.

Senden etmem dâd **cevrüñ var lûţfuñ yoğ diyüp** / Mest-i zevk-i şevkuñam birdür yanumda var yoğ (FD 61/2)

Senden cefân çok, iyiliğin yok diye şikâyet etmem. Aşkının zevkinden sarhoş olmuşum, benim için var ya da yok ikisi de birdir. (İpekten, 2012: 156)

Lebbeyk deyüp ayağa durdı / Ol ka'be-i maksâda yüz urdı (LM 940)

"Lebbeyk!" diyerek ayağa kalktı ve maksadının kâbesine yüzünü gözünü sürdü. (Doğan, 2010: 193)

[ve diğer örnekler: LM 1684, LM 634-635]

XVII. yüzyılın eserlerinde de zarf tümleci görevindeki aktarılan cümleler görülmeye devam eder. Bu kuruluşlarda *deyü* / *diyü*, *deyüp*, *derken* gibi *de-* fiilinin zarf-fiil eki almış türevleri ile alıntının ana cümle yüklemine bağlanması söz konusudur.

"**Küllî imâmet ile namâz kılalum.**" **diyü** fermân eyledi (H 116a/3)

"Hepimiz imam ile birlikte namaz kılalım." diyerek ferman buyurdu. (Altun, 2011: 96)

ķaniķa űzerine gidelũm dũyũ mũnũsib gũrdiler. (THG 3b/9-11)

Biz de Kanije űzerine gidelim diyerek uygun gũrdũler.

[ve diğer ȳmekler: THG 31b/2-3, THG 7b/4-7]

ol emir sultũnumuędur dũyũp belięrũda revũne oldı. (THG 5b/11-12)

O da emir sultanımıdır, deyip Belgrad’a doğru yola koyuldu.

[ve diğer ȳmek: THG 12b/9-10]

bu taraıdan ğũzĩ ibrũhĩm paŗa osyekde otururken top řadũsĩn ve ceng ¢vũzĩn eŗidũp ‘**aceb bunuğ aŗlı nedũr dũrken**’ hem ¢n ğũzĩ şasan paŗadan ¢dem gelũp şaber verdi. (THG 2b/ 10-12)

Bu taraıtan Gazi İbrahim Paŗa Osyek’te top sedalarını ve sa va ř seslerini iŗitip, acaba bu neyin nesi derken Gazi Hasan Paŗa’dan bir adam gelip şaber verdi.

Zarf tũmleci gũrevindeki alıntının ana cũmle yũklemine bağlandığı aktarma cũmlesi kuruluŗları, dũnemin manzum metinlerinden de belirlenebilmektedir. Nabi’nin divanından alınan aŗaęıdaki aktarma cũmlelerinin ilkinde *diyũ*, ikincisinde ise *dise* ile ana cũmle yũklemine bağlanan zarf tũmleci gũrevinde alıntılar yer almaktadır:

Kũlũ-yı cihũn germ-nięũh itmeğe degmez / **El irmedi řayfũ diyũ** ¢h itmeğe degmez (NBDII 272/1)

Dũnya kumaŗına istekle bakmaya değmez. Ulaŗamadım yazık diyerek ¢h etmeye değmez. (Bilkan, 2010: 102)

Naķĩsedũr saŗa şeb-gerdlũk disem Nũbĩ / ‘Aceb bu sȳzden o mũh-ı tamũma lĩnmaz mı (NBDII 869/7)

Ey Nũbĩ, sana gece dolaŗman kusurdur desem, acaba bu sȳzden o dolunay (sevgili) alĩnmaz mı? (Bilkan, 2010: 140)

ȳte yandan zarf tũmleci gũrevindeki aktarılan cũmle, farklı bir cũmle unsuruyla bȳlũnebilmektedir. Bir ȳnceki baŗlıkta bahsedilen nesne gũrevindeki alıntının farklı bir unsurla bȳlũndũęũ aktarma cũmleleri gibi zarf tũmleci gũrevindeki iē cũmle de farklı bir unsurla bȳlũnebilmektedir. Anlatıcının araya girmesiyle ortaya ēıkan bu bȳlũnme, genellikle yũklem ile gerēekleŗir. *Tiryũkĩ Hasan Paŗa Gazavũtnũmesi*’den alınan aŗaęıdaki aktarma cũmlesinde zarf tũmleci gũrevindeki alıntı yũklem ile bȳlũnmektedir:

ğũzĩ şasan paŗa eyitdi **imdi ne-ķadar top var-ısa** cũmlesin kũfirlerũę bũyũk cem’iyyetlerine **niŗũn alun dũdi** ve her topuğ yanında bir fetĩl řũzĩr dursun her ķaēan-kĩm bunda gũlbang-i

muhammedî olursa büyük topa âteş vèrûñ andan şonra ardınça sâ'iri toplara bir oğurdan âteş vèresiz dèyü buyurdu (THG 11b/6-10)

Gazi Hasan Paşa “Şimdi ne kadar top varsa hepsini kâfirlerin en yoğun olduğu yere doğru nişan alın!” dedi ve “Her topun yanında bir fitil hazır bulunsun! Her ne zaman burada gülbank-î Muhammedî okunursa siz o zaman orada büyük topu ateşleyin! Ardından da diğer topları aynı anda ateşlersiniz!” diye emretti.

XIX. yüzyıl metinlerinden *Şânî-zâde Târîhi*’nde de zarf tümleci görevindeki aktarılan cümleler dikkati çeker. Burada da aktarılan cümle, ana cümle yüklemine *de-* fiilinin türevleri ile katılır.

Andan cümleye hitâb ile: “**Bakın şevketlü efendimiz bizden ittifâk ister. Benimle ittifâk edecek misiz, yohsa ne deyeceksiz? Bana şimdi bir cevâb verin!**” dedikde, ehl-i meclis mütelâşî ve pür ıztırâb oldular. (ŞT M4 40)

Orada herkese hitap ederek “Bakın, şevketli efendimiz bizden ittifak ister. Benimle ittifak edecek misiniz yoksa ne diyeceksiniz? Bana şimdi bir cevap verin!” dediğinde meclis ehli telaşlı ve sıkıntılı oldu.

Sen bu usule bakmayup: “**Hemân öldürdüm**” deyör isen de, sebebi ne olduğu anlaşılmıyor. (ŞT M4 107)

Sen bu usulü dikkate almayıp “Hemen öldürdüm” diyorsan da sebebine olduğu anlaşılmıyor.

Ez-cümle: “**Tekfûr-dağı Baş-çorbacısı’nı muktezi olduğuna binâ’en salb eyledim**” deyü bu def’a yazmışsın. (ŞT M4 107)

Örneğin, “Tekfurdağı Başçorbacısı’nı gerekli olduğundan dolayı astım” diye bu defa yazmışsın.

Ve eğer şerhleri ifrât olup, halkın dahi fesâdını mü’eddî olacak ise, bunlar hakkında hukemânın ba‘zısı: “**Eli ve ayağı ve lisânı gibi bir ‘uzvu ve yahûd âlet-i şerri olan hissi ibtâl olunur**” deyüp katlinde ihtilâf etmişlerdir. (ŞT M3 159)

Ve eğer kötülükleri ilerleyip halkın da bozulmasına sebep olacaksa bunlar hakkında filozoflardan bazısı “Eli, ayağı ve dili gibi bir organı ya da kötülük aleti olanın hissi kesilir.” deyip öldürülmesinde ihtilâfa düşmüşlerdir.

Tanzimat dönemi sonrası edebî eserlerde de zarf tümleci niteliğindeki aktarılan cümle üretimi görülmeye devam eder. Türkiye Türkçesini de içine alan bu dönemde *de-* fiilinin *dedikten sonra*, *der demez*, *der gibi*, *derken*, *dese*, *deyip* / *diyip*, *diye*, *diyerek* gibi türevleri ile aktarma cümlesine katılan aktarılan cümle, zarf tümleci görevini üstlenmektedir.

Mis Barkley içinden “**Bu kız fazla ciddi.. Hayattan fazla uzak**” dedikten sonra Lâleye döndü. (T: 67)

Eskici:

— **Yolun kenarından yürüseñ kıyamet kopmaz ya!**
der demez ortalıkta bir velvedir koptu. (T: 37)

[ve diğer örnek: T: 31]

“**Tanıyor musun?**” **der gibi** Cemilin yüzüne baktı. (YS: 234)

[ve diğer örnek: MNK: 168]

“**Geldin mi Hüseyin? Anahtar hanımda. Şimdi açarız kapıyı. Hüseyin, Hüseyim... Geldin mi? Nasıl geldin?**” **derken** bayılmışım ben. (MNK: 45)

[ve diğer örnek: YS: 110]

Şu saatte dünya yüzeyinde yaşıyan kiminle tanışmak istersin deseler, bir parçacık bile düşünmem. (SK: 39)

Bayram, “**Dinliyorum**” **deyip** sustu. (YÖ: 79)

[ve diğer örnek: MNK: 77]

“**Duş dediğin ne ki Bayram?**” **diye** soruyordu Haçça. (YÖ: 16)

[ve diğer örnekler: KK: 62; Ç: 159; T: 19, T: 85, T: 141, T: 163, T: 180; MNK: 29, MNK: 109, MNK: 198; YÖ: 11, YÖ: 12, YÖ: 31, YÖ: 92, YÖ: 105, YÖ: 140, YÖ: 212-213, YÖ: 217, YÖ: 265; YS: 18, YS: 35, YS: 77, YS: 79, YS: 81, YS: 354, YS: 359; KK₁: 328]

Sûzi Bey Gülistan’a köşedeki kanepeyi gösterirken Pembe Hanım da: “**Bu kâfir doktor hâlâ imana gelmedi mi?**” **diyerek** Pertev Bey’e serzenişlerle gülerek odaya girdi. (Ç: 37-38)

[ve diğer örnekler: T: 25; YÖ: 33; YS: 78]

Zarf tümleci görevindeki aktarılan cümlelerin farklı bir unsur ya da unsurlarla bölünebileceğinden söz edilmişti. Anlatıcının müdahalesiyle ortaya çıkan bu aktarma cümlesi örnekleri Türkiye Türkçesinde de görülmeye devam eder. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda zarf tümleci niteliğindeki alıntı, yüklem ve özne ile bölünmektedir:

Uzaktan yaklaşan motorun gürültüsünü işitince, “**Geliyor işte!**” **diye fısıldadı** kayıkcı. “**Her gece gelir!**” (KK₁: 296)

Kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında zarf tümleci görevindeki aktarılan cümleyi, nesne görevindeki ikinci bir aktarılan cümle izler.

Karısı ona senelerce “**sen bir baltaya sap olamazsın**” dedikten sonra Türkiye’nin birinci derece zenginleri arasına girince karısına: “**Baltaya sap değil, baltanın kendisi oldum**” demişti. (T: 138)

“**Benim yüzümü görebilmeğe bu kadar ehemmiyet vermeğe sebep ne olabilir?**” demesiyle artık lisanım kendi kendisine “**ah zalim bu sebebi anlamak istemiyor musun? Seni bir kere gören bir daha iştiyakına hasretine tahammül edebilir mi?**” deyiverdim. (DH: 46-47)

Bununla birlikte kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında zarf tümleci görevindeki aktarılan cümlelerin yanı sıra yükleme bağlı bir unsurun parçası olarak cümleye katılan ikinci aktarılan cümle de görülebilir. Bu kuruluşlarda ikinci aktarılan cümle; nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci unsurlarından birinin parçasıdır.

Özür dilmesini hiç sevmiyen Ferit: “**Selma’dan daha güzelsiniz, fakat onun tırnağı olamazsınız**” **dedikten sonra**, tramvayın ön tarafından hızla inerken, arkasından kalın bir sesin “**çüş!**” diye bağırdığını duydu. (MNK: 135)

Yüzüne kuşkuyla bakıp “**Ne var?**” diye soran Yarbay Kasap Osman Bey’e, “**Yok bir şey... Selâhattin sağlığını soruyor**” deyip hayvana atladı. (YS: 426)

Âlem, “**Sana dokunmıyan yılan bin yıl yaşasın**” **deyip** dururken, babamın efeliği tutmuş: “**Milletin yüreğini titreten namussuz bu mu?**” **deyip** çekmiş nacağı! (YÖ: 21)

4.2. Yükleme Bağlı Bir Unsurun Parçası Olarak Aktarılan Cümle

Aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen iç cümle, yüklem ya da yükleme bağlı unsurlardan birinin parçası olarak aktarma cümlesine katılabilmektedir. Bu katılma biçiminde aktarılan cümle; özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem öğelerinin parçasına karşılık gelmektedir. Bu katılma biçiminin örnekleri, tarihsel seyirdeki sürekliliği bakımından sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle yükleme bağlı bir unsurun parçası olan aktarılan cümle örneklerinin tamamının farklı dönem metinlerinde yer alması her zaman mümkün olmamaktadır.

4.2.1. Özne Unsurunun İçinde

Bir aktarma cümlesinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, yükleme bağlı unsurlardan özne unsurunun içinde yer alabilir. Bu tür katılma biçiminin örnekleri; Karahanlı, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Burada isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu ve sıfat-fiil grubu gibi özneyi meydana getiren kelime gruplarında açığa çıkan aktarılan cümle; sıfat tamlamalarında *tigüçi*, *timekte*, *didiginiz*, *söyleyen*, sıfat-fiil gruplarında *didigün*, *deyecek*, isim-fiil gruplarında *dimek*, *dedirtmek* fiilimsileri ile aktarma cümlesine katılır.

Kutadgu Bilig’deki aktarma cümleleri arasında fiile bağlı bir unsurun içinde yer alan aktarılan cümleler vardır. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle, özne unsurunun bütününe değil bir parçasına karşılık gelmektedir:

kanı ol **bayat men** tigüçi otun / tengizde қоdı ıdıтı tengri töbün (KB 4712)

“*Ben Tanrırım*” diyen ve sonunda Tanrının denizin dibine gönderdiği küstah nerede?

ay **beg men** tigüçi beğütme köngül / vefasız turur dünya devlet töngül (KB 5174)

Ey “*Ben beyim!*” diyen, gurur getirme; dünya ve devlet vefasızdır, ondan vazgeç.

Kutadgu Bilig’de özne unsurunun hem aktarılan cümle hem de yüklem ile bölündüğü kuruluş örneği de tanıklanabilmektedir.

baralım timekte ağın yok sözü / neteg ayğa barma tiyü bu özüm (KB 3489)

“*Gidelim*” demekten başka benim bir sözü yoktur; ben sana nasıl “*Gitme*” diyebilirim.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de özne unsurunun bir parçasını meydana getiren aktarılan cümle örneklerini belirlemek mümkündür.

Kanı şol kim **ben fülānam** dir idi / Dürlü ni‘metler cihānda yir-idi (G 2266)

Cihanda çeşit çeşit nimetleri yiyen ben falanım diye övünüp benlik davasında bulunan o kimse nerede? (Yavuz, 2000: 473)

Dönemin metinlerinden *Dede Korkut*’ta da benzer kuruluşlar yer almaktadır. Aşağıda yer verilen bölümde Kara Göne, kardeşi Kazan’ın gördüğü rüyayı yorar. Rüyayı yorarken *ğara bulut didüğüñ, ğar ile yağmur didüğüñ* ifadeleriyle kardeşinin sözlerini yapılandırır. Böylece özne unsurunun bir parçasına gelen aktarılan cümle üretimi açığa çıkar:⁵⁴

Sermürdi örü tırdı, aydur: Bilür-misin ğarındaşum Ğara Göne düşümde ne görindi, ğara ğayğılu vākı’a gördüm, yumruğumda talbınan şahin benüm kuşumı ölür gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm ğara pusanı ordumuñ üzerine tōkilür gördüm, ğuduz ğurtlar ivümü dalar gördüm, ğara deve eñsemde ğarvar gördüm, ğarğı gibi ğara şaçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bileğümden on parmağumı ğanda gördüm, niçe kim bu düşü gördüm, şundan berü ‘aqlum uşşum dire bilmen, ğanum ğardaş menüm bu düşümü yorgıl maña didi. Ğara Göne aydur: **Ğara bulut** didüğüñ senüñ devletüñdür, **ğar ile yağmur** didüğüñ leşkerüñdür, şaç ğayğıdur, ğan ğaradır, ğa lanısın yora bilmen Allah yorsun didi. (DK D43/7-10)

Kara Göne der: Kara bulut dediğın senin devletindir, kar ile yağmur dediğın senin askerindir, şaç ğayğıdır, kan karadır, geri kalanını yoramam, Allah yorsun dedi. (Ergin, 2008: 42)

Öznenin bir parçasına karşılık gelen alıntı ya da aktarmalar XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemini temsil eden metinlerde de izlenebilmektedir.

Vüzerâ ki **feth mümteni‘u’l-husûl dimişler idi**, haseden Mahmûd Pâşâ`ya teşnî`lere başladılar. (TE 134b)

⁵⁴ İlgili örnekte açık tonlu renk ile gösterilen cümleler Kazan’ın kardeşi tarafından Kara Göne’ye bahsedilen rüyaya karşılık gelir. Kara Göne, kendisine bahsedilen rüyayı yorarken kardeşi Kazan’ın sözlerine bire bir tam söylendiği şekilde değil de aklında kaldığı şekilde atıf yapar. Böylece aktarım kesin bir tekrardan çok yeniden inşa edilen niteliğe bürünür (bk. 1.4.2.1. Aktarma türleri, *yapılandırılmış diyalog* (constructed dialogue)).

Fethi mümkün değildir diyen vezirler, kıskançlıkla Mahmud Paşa'yı yermeye başladılar. (Tulum, 2013: 186)

XVI. yüzyılın şairlerinden Bâkî ve Fuzûlî'den alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle, öznenin içindedir:

Güzeller mihri-bân olmaz demek yañlışdur ey Bâkî / Olur va'llâhi bi'llâhi hemân yalvan görsünler (BD 55/5)

Ey Bâkî! Güzeller sevgi, merhamet göstermezler demek yanlışır. Âşıklar biraz yalvarıversinler vallahi de billahi de gösterirler. (İpekten, 2011: 97)

Ey bî-vefâ ki 'âdet olupdur cefâ saña / Bi'llâh cefâdur **olma** demek **bî-vefâ** saña (FD 17/1)

Ey sözünde durmayan, vefasız sevgili, âşıkı incitmeyi âdet edinmişsin. Vallahi sana vefâsız olma demek seni incitmek, sana cefâ etmek olur. (İpekten, 2012: 118)

XVII. yüzyılın mensur eserlerinden *Hâb-nâme-i Veysi*'deki kimi aktarma cümlesi örneklerinde aktarılan cümle, öznenin içindedir.

Zamânımızda ħarâbdur didigiñiz dünya, ne vaķitde ma'mûr u âbâdân idi (H 109b/1-2)

Zamanımızda harap dediğiniz dünya ne zaman bayındır durumdaydı? (Altun, 2011: 84)

Öznenin bir parçasına karşılık gelen alıntı ya da aktarmalar XIX. yüzyılın ilk yarısını temsil eden *Şânî-zâde Târîhi*'nden de izlenebilmektedir.

Herkes hâtırına hutur eden umûr-ı hayriyyeyi söylesin. Sonunda “**Şöyle lâzım idi**” diyecek kalmasun. (ŞT M1 367)

Herkes aklına gelen hayırlı işleri söylesin. Sonunda “Şöyle gerekliydi” diyecek kalmasın.

“**Bir takım hatâ-keş ve galat-endâzların sihâm-ı tedâbîr-i nâ-sâzlarına nişâne olmağla, şehiden 'âzim-i dâr-ı bekâ oldu**” kavli, müsellemlât-ı kazâyâdandır. (ŞT M1 28)

“Birtakım hatalıların ve yanlış sözlülerin uygunsuz tedbirlerinin oklarına hedef olmakla şehitler ahiretin büyüğü oldu” sözü inkâr edilemez hususlardandır.

Tanzimat dönemi ile edebî metinlerde özne unsurunun bir parçasına karşılık gelen aktarılan cümle üretimi devam eder. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında doğrudan aktarılan iç cümleler, özne unsurunun parçasına karşılık gelmektedir:

Zira sair cariyeler ve Dürdâne'nin küçük hemşireleri kapıya kadar geldikçe Gülbeyaz Kalfa'nın “**Küçük Hanım'ı rahatsız etmeyiniz!**” demesi bunları geriye çevirmek için kifayet eder idi. (DH: 39)

Dürdâne gibi bir âşık için “**Bak berâet-i zimmetini bana ispat için ne kadar zahmetlere giriyor. Beni sevmese bana bu ehemmiyeti verir miydi? Gerçekten kabahatliyse de affettim**” demek ne kadartatlıdır. (DH: 71)

“**Dürdâne olmadıktan sonra bana cihanda bütün kadınlar bigânedir!**” sözünden başka ağızdan lakırdı çıkmaz. (DH: 97)

“Yooo, arkadaş” dedi Hacı. “**Hacı temele horoz kesmiş**” dedirtmektense “**Heç kesmemiş, sonra kesecekmiş**” dedirtmek daha iyi.” (YÖ: 45)

Aktarma cümlesi kuruluşlarında özneyi meydana getiren kelime grubunun parçası olan ibare, dolaysız olabileceği gibi dolaylı da olabilmektedir.

Hekim çağırmaya lüzum olmadığını söyleyen Ferit “ben doktor mektebinde okuyorum, dedi çocuğa bir bakayım da ondan sonra..” (MNK: 10)

Kâmil Beyin ardısıra **direnmeden yana oldukları** söylenen dokuz kişi geldi. (YS: 261)

4.2.2. Nesne Unsurunun İçinde

Bir aktarma cümlesindeki aktarılan cümle, nesne ile temsil edilebildiği gibi nesneyi meydana getiren kelime grubunun bir parçası olarak da temsil edilebilir. Bununla birlikte kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında nesne görevindeki aktarılan cümlelerin içinde ikinci bir alıntı cümlesi yer alabilir. Bu alıntı cümlesi nesne görevini üstlenebileceği gibi zarf tümleci görevini de üstlenebilir. Nesne unsurunun içindeki aktarılan cümle, başkasının sözünün alıntılanması ya da aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesinin yer alması ile ortaya çıkar. Bu tür katılma biçiminin ilk örnekleri, Tunyukuk yazıtındadır.

b(ä)n (a)nça t(e)r m(ä)n b(ä)n bilgä tuñyukuk (a)ltun yış(t)g (a)şa k(ä)lt(i)m(i)z (ä)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(ä)çä k(ä)lt(i)m(i)z k(ä)lm(i)şi (a)lp tidi tuym(a)dı t(ä)ñri um(a)y ıduk y(e)r sub b(a)s(a) b(e)rti (ä)r(i)nç n(ä)kä t(ä)z(ä)r biz üküş t(e)y(i)n n(ä)kä koorkuur biz (a)z t(e)y(i)n n(ä) b(a)s(i)n(a)l(i)m t(ä)g(ä)l(i)m tid(i)m (TY₁ B2-4)

(Ben de şöyle dedim): “Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler “**(Geliş) zor(du)!**” **dediler**, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba, Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? (Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!” dedim. (Tekin, 1994: 16-17)

Aktarılan cümlelerin nesne görevinde bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında nesneyi meydana getiren unsurlar içinde zarf tümleci görevinde ikinci bir alıntı cümlesi yer alabilir. Burada da başkasının sözünün alıntılanması ya da aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesinin yer alması söz konusudur. İlk örneği Eski Uygur Türkçesinde görülen bu tür katılma biçimi, gerek Karahanlı Türkçesi gerekse Eski Anadolu Türkçesinde de görülmeye devam eder.

Ol ödün kañı kan yarlık yarlıkadı **kim taluyka barayın tiser** kirinler oğlum tiginke iş boluñlar ne kergekin barça birgey biz kim yirçi suvçı kimiçi bar erser yime kelzün tiginig isen tükel kelürzünler. (EÖG 69)

O zaman Han babası ferman buyurdu: “**Kim ‘okyanusa gideyim’ diyorsa** (huzura) gelsin (ve) oğlum Şehzade’ye yoldaş olsun. Gereken her şeyi vereceğiz. (Aranızda) kılavuz denizci (ve) gemici var ise o da gelsin. Şehzade’yi sağ salım getirsinler.”

yumuşçı bakıp aydı *birerturur* / **sözüm bar tuşayın tiyü yol kolur**⁵⁵ (KB 5955)

Hizmetçi baktı ve dedi ki: Bir adam gelmiş, **söylenecek sözüm var diye** yanınıza girmek istiyor.

Boyu uzun Burla Hatun bunu işitti, yüregi-y-ile canına odlar düşdi. Kırk ince billü kızuñ içine girdi, öğüt virdi, aydur: *Kañkñuza yapışurlar-ise* **Kazan hatunu kañkñuzdır diyü**, kırk yirden avaz viresiz didi. (DK D51/7-10)

Boyu uzun Burla Hatun bunu işitti, yüregi ile canına ateşler düştü. Kırk ince belli kızın içine girdi, öğüt verdi. Der: Hanginize yapışurlarsa **Kazan’ın hatunu hanginizdir diye**, kırk yerden ses veresiniz, dedi. (Ergin, 2008: 47)

didi *kulumdur benüm ol nev-cüvân / şatun aldum eyâ şah-ı cihân*
oğlum olğıl diyü aña söyledüm / soñra baña hâyin oldu bilmedüm
kıyamadum ben anı öldürmedüm / şuçıyla ana zindân eyledüm (KY 26a/1002-1004)

(Aziz) o delikanlı benim kulumdur, onu satın aldım ey cihan şahı; ona **oğlum ol diye** söyledim, sonra bana hain oldu, bilmedim; kıyamadım onu öldürmedim, zindana attım dedi.

Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda verici konumundaki haberci, Ögdülmiş’e hitap eder. Hitabına Odgurmış’ın sözlerini de eklemesiyle nesne unsuru içinde ikinci bir aktarılan cümle ortaya çıkar.

bu aydı *mini ıdıtı odğurmuşa / sañga aydı kelgil manğa bir tuşa*⁵⁶
ağır boldı köñli yatur inçikın / tegip tuş añgar bir ay köñli yakın (KB 5962-5963)

Habercidedi ki: Beni buraya Odgurmış gönderdi; senin için **gelsin, onu bir göreyim**, dedi. Artık ağırlaştı, bitkin bir hâlde yatıyor; gidip onu bir gör, ey gönül yakın.

Eski Anadolu Türkçesinde de iç cümlelerin nesnenin parçasına karşılık geldiği aktarma cümlesi kuruluşları görülebilmektedir. Söz gelimi, *Dede Korkut*’taki bir aktarma cümlesinde aktarılan

⁵⁵ “Odgurmış’ın hastalandığı haberini Ögdülmiş’e götüren *yumuşçı*’nın Ögdülmiş’e naklinde küçük, önemsiz değıştirmeler görölse bile, içeriğı değıştirmeyen böyle nakiller Ögdülmiş için *yeni bilgi* değırinde olduklarından eksiksiz bir biçimde hizmetkârın kendi sözcükleriyle dolaylı olarak verilir.” (Barutcu Özönder, 2018: 207-208)

⁵⁶ Barutcu Özönder (2018: 207-208), bu tür örneklerin olay örgüsünün karakter odaklı inşasını gösterdiğini söyler. *Kutadgu Bilig*’de baş ve ikincil karakterlerin konuşmasında tarafların birbirlerinin söylediklerine veya konuşanın gıyabında yaptıkları atıflara dair örnekleri dipnotta sıralar.

cümlelerin kapsamına başkasından yapılan iktibasın da dahil edilmesiyle nesnenin içinde ikinci bir aktarılan cümle açığa çıkar.⁵⁷

Oğlan yine aydur: *Ana ağlamağıl, maña bu yaradan ölüm yokdur korhmağıl, boz atlu Hızır maña geldi, üç kerre yaramı şıgadı, bu yaradan saña ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi saña merhemdür* dedi. (DK D28/10-13)

Oğlan yine der: Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi, üç kerre yaramı sıvazladı, **bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdür** dedi. (Ergin, 2008: 32)

Nesnenin içindeki aktarılan cümle kuruluşları XVII. yüzyıl metinleri aracılığıyla da tanıklanabilir.

ol dil eydür *gerçekdür macarı kal'anun eñrafına oğratmıyürler zırā* anlar **türk ile birdür** dèrler (THG 16b/3-5)

O tutsak cevap verdi: “Doğrudur. Macarları kalenin etrafına yaklaştırmıyorlar çünkü onların Türklerle beraber olduklarını söylerler.”

Nesnenin içindeki aktarılan cümle her zaman ikinci bir aktarma cümlesi olmayabilir. Kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle, dolaysız olmakla birlikte nesneyi meydana getiren kelime grubunun bir parçasıdır. Bu kuruluşun örnekleri, Türkiye Türkçesinde görülmektedir.

Ve açar açmaz arkasında arkadaşının “**Ne güzel, ne güzel**” dediğini duydu. (T: 68)

Naim Efendi her fena habere mukabil:

— **Ne yapalım? Pekâlâ! Ne yapalım? Pekâlâ!**
demekten başka bir şey söylemiyordu. (KK: 181)

Haçça, kağındaki öteberiyi hemen yukarı çıkardı. “**Ana, ana!**” diye bağışan çocuklarını kucakladı. (YÖ: 31)

Arasıra sessizce “**Yaşa, varol âşık!**” diyen sessiz sesler işittim. (SK: 80)

Bununla birlikte nesneyi meydana getiren kelime grubunun bir parçası olan aktarılan cümlelerin dolaylı bir ibareye karşılık geldiği kuruluşlar da görülebilmektedir.

Bitişik odadan oğluna **sıcak havlunun iyi gelip gelmediğini** soran kadının yorgun sesi geliyordu. (MNK: 16)

⁵⁷ Alıntılama faaliyetinin ikna etmek, mizah yapmak, kutsiyet kazandırmak, bağ kurmak, kişisel sorumluluktan kaçınmak gibi farklı nedenlerle gerçekleştirilebileceğinden ve alıntının hangi durumlarda kullanıldığı sorusunun tek bir yanıtla açıklanamadığından söz edilmişti. Burada aktarılan cümleye dahil edilen alıntıların söylenilenin sade bir tekrarı olmaktan çok alıcıyı ikna etme işlevinde olduğu görülmektedir.

4.2.3. Yer Tamlayıcısı Unsurunun İçinde

Aktarılan cümle, yükleme bağlı unsurlardan yer tamlayıcısının bir parçası olarak görev alabilmektedir. Burada isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu ve sıfat-fiil grubu gibi yer tamlayıcısını meydana getiren kelime gruplarında açığa çıkan aktarılan cümle; sıfat-fiil gruplarında *deyene*, isim-fiil gruplarında *dimeğe* fiilimsileri ile aktarma cümlesine katılır. İsim tamlaması ve sıfat tamlamasından meydana gelen yer tamlayıcısı unsurlarında ise tamlamanın bir parçası olarak görev alır.

Yer tamlayıcısı içindeki aktarılan cümlelerin ilk örnekleri, Osmanlı Türkçesi dönemine ait eserlerde dir. *Târîh-i Ebü 'l-Feth*'ten belirlenen aşağıdaki aktarma cümlesinde yer tamlayıcısının bir parçasına karşılık gelen aktarılan cümle bulunmaktadır:

Hâsılâ, kâfir bu “**geldi**” âvâzesinden bunladı. (TE 125a)

Sözün özü, kâfir bu “Geldi” bağırtısından bunaldı. (Tulum, 2013: 173)

XVI. yüzyıl ediplerinden Fuzûlî'den alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda da alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, yer tamlayıcısının içindedir.

Mecnûndan idi cünûnı efvân / **Leylî** deyene der idi Mecnûn (LM 1242)

Divaneliği Mecnun'dan fazla idi; kendisine “Leylâ” diyene, “(hayır ben) Mecnun”um derdi. (Doğan, 2010: 247)

Yer tamlayıcısının içindeki aktarılan cümle kuruluşları, XIX. yüzyılın ilk yarısını temsil eden *Şânî-zâde Târîhi*'nden de belirlenebilmektedir.

Bu derecede galeyân ve buhrân-ı nâsa artık mukâbele kâbil olmayacağı ma'lûm olmağla, cem'iyet-i mezbûre: “**Kıralımızdan kat'î cevâb isteriz**” dimeğe başladılar. (ŞT M4 68)

Bu derecede taşkınlık ve krize karşılık vermenin artık mümkün olmayacağı anlaşılma k la sözü edilen topluluk “Kralımızdan kesin cevap isteriz” demeğe başladılar.

Tanzimat döneminden günümüz Türkiye Türkçesini içine alan devreye kadar yer tamlayıcısı içindeki aktarılan cümle kuruluşları çeşitlenmektedir.

Mergup'un “**Siyah giyse de yakışıyor**” yollu türrehatına insanın içini ürküten bir tebessümle mukabele eyledi. (DH: 119)

Nihayet iskele atıldı, çımacının “**Savulun**” diye geriye ittiği halk arasında yolcular boşanmıya başladı. (T: 64)

Yüzüne kuşkuyla bakıp “Ne var?” diye soran Yarbay Kasap Osman Beye, “Yok bir şey... Selâhattin sağlığını soruyor” deyip hayvana atladı. (YS: 426)

4.2.4. Zarf Tümleci Unsurunun İçinde

Aktarılan cümle, yükleme bağlı unsurlardan zarf tümlecinin bir parçası olarak cümleye katılabilir. Bu tür katılma biçiminin ilk örnekleri, Karahanlı Türkçesindedir. *Atebetü'l-Hakayık*'tan alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda aktarılan cümle, zarf tümlecinin içindedir.

eger kibr idîsi **aşil men** tise / ayayın men anıñ cevabın kese (AH 289-290)

Eğer kibir sahibi “Ben asilim” diyorsa ben onun kesin cevabını (hemen) vereyim.

Aktarılan cümlelerin zarf tümlecinin içinde bulunduğu kuruluşlar, XIX. yüzyılın ilk yarısını temsil eden *Şânî-zâde Târîhi*'nde de görülmektedir.

Binâ'en'aleyh Sipeh-sâlâr olan zât bu dakîkalarda sâhib-i vukuf ve âgâh olup: “**Bu sûretler hakikat midirler, yohsa hîle makûlesi midirler?**” ‘alâmâtına dikkat ederek keşf ü tahkîk birle, ana göre tedbîru hareket etmek gerekdir. (ŞT M1 278)

Bundan dolayı başkomutan olan kişi bu inceliklerde vukuf sahibi ve uyanık olup “Bu suretler gerçek midir; yoksa hîle türü müdür” belirtilerine dikkat ederek gerçek olup olmadığını araştırıp ona göre önlem almalı ve hareket etmelidir.

Kendi kâ'imesinde: “**Bundan sonra dâr-ı dünyâda çâkerlerine bir şey' lâzım değildir**” ta'bîriyle izhâr eylediği itâ'atde sâdık ise, İbrâhîm Paşa'yı kemâ fi's-sâbık makarr-ı hükûmetine ik'âd etdirir, kendüye olan hüsn-i 'akîdeme istihkâm vermiş olur. (ŞT M1 340)

Kendi yazısında “Bundan sonra yeryüzünde bendelerine herhangi bir şey lazım değildir” ifadesiyle açığa vurduğu itaatinde sadıksa İbrahim Paşa'yı eskiden olduğu gibi hükûmet merkezine getirtir, kendisine dair iyi inancımı sağlamlaştırmış olur.

Türkçenin tarihî seyrinde içinde aktarılan cümle bulunan zarf tümleçli kuruluşlar sınırlı sayıda görülse de Tanzimat dönemi itibarıyla bu kuruluşların çeşitlendiği görülmektedir.

Bir aralık Gülbeyaz bana “**Aman dolaba gir dolaba!**” işaretini vermekle ben hemen dolaba girdim. (DH: 38)

Yalnız Sakarya esnasında üç yerinden yaralanarak koltuk değneğiyle gezen yirmi bir yaşında bir mülâzım arkadaşına onu istasyonda göstererek: “**Bak Danyel... Şu herif cepheden kaçmak için kendini parmağından vurdu... Askerlik palavra ile olmadığımı anladı ama, hâlâ caka satıyor**” dediğini duyar duymaz o akşam sargıyı çıkardı. (T: 30)

Annesi hikâyeyi keserek “**saat dokuzu çeyrek geçiyor**” dedikten sonra anlatmaya devam etti (MNK: 25)

Zarf tümlecinin içindeki alıntılar genellikle ana cümle yükleminden önce gelmektedir. Ancak nadir de olsa sözü edilen alıntılar ana cümle yükleminden sonra geldiği örneklere de rastlamak mümkündür.

Fotoğraftaki Nazmi hep öyle kederle gülümsüyordu, oğlunun kendisine “**İttihatçı gâvuru**” dediğini duymuş gibi... (YS: 13)

Genellikle zarf tümlecinin içindeki alıntılar, dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarındaki bire bir aktarmalardır. Ancak zarf tümlecinin içindeki alıntılar, dolaylı bir ibareden de oluşabilmektedir.

Cemil, karargâhın kapısındaki nöbetçiye **Bekir Sami Beyin yukarıda olup olmadığını** sorarken, Teğmen Faruk merdivenleri koşarak inip yetişmişti. (YS: 383)

Emireri, **depo çavuşunu yollayacağını** söyleyerek çıktı. (YS: 196)

4.2.5. Yükleme Unsurunun İçinde

Bir aktarma cümlesi kuruluşunda aktarılan cümle, yükleme unsurunun bir bölümüne karşılık gelebilir. Bu tür katılma biçiminin ilk örneği, *Garib-nâme*’dedir.

Câhil oldur kim dimez **iş nicedür** / Şöyledür kim gündüz aña gicedür (G 1156)

Cahil, yapılanlar için, *bu hâl nedir* demeyendir, o gündüzü gece olan bir kişidir. (Yavuz, 2000: 251)

Eski Anadolu Türkçesi dışında yüklem içinde yer alan aktarılan cümlelerin örnekleri, Tanzimat dönemi ve sonrasında belirlenebilmektedir.

Sandalcı Sohbet’ten beklenen cevap ancak dördüncü hafta geldi. O cevap ise “**Bu akşam Beyoğlu’nda ... otelede bulunacağım**”dan ibaretti. (DH: 94)

Buna “**Sabahtan beri seni arıyorum**”dan başka cevap verilmezdi. (MNK: 116)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AKTARILAN CÜMLENİN NİTELİĞİ

Aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümle, cümle niteliği bakımından çeşitlilik gösterebilir. Buna göre aktarılan cümle, bağımsız bir cümle olabildiği gibi kendisinden büyük bir yapı içinde bağlı, sıralı, şartlı birleşik ve *ki*'li birleşik cümlelerin içinde yer alabilir.

Aktarılan cümle; sıralı cümle, bağlı cümle, şartlı birleşik cümle gibi birbirinden farklı cümle türlerinden biri ya da birkaçından oluşabilir. Farklı cümle türlerinin yanı sıra kendi içinde başka bir alıntıyı da taşıyabilir. Diğer bir ifadeyle bir aktarma cümlesi içinde başka bir aktarma cümlesi kuruluşu da görülebilir. Öte yandan gerek nicelik gerekse nitelik bakımından birbirinden farklı sayıda cümleden meydana gelebilen ve tek bir unsurla temsil edilebilen aktarılan cümle, bir metin özelliği de gösterebilmektedir. Bu tür kuruluşlar metin-cümle şeklinde yorumlanabilmektedir.

5.1. Bağlı Cümle

Türkçenin aktarma cümlesi üretiminde gerek aktarma cümlelerinin gerekse aktarma cümlesinin bünyesindeki aktarılan cümlelerin türlü bağlama edatlarıyla ya da bağlama edatı gibi kullanılan yapılar ile birbirine bağlandığı kuruluşlar vardır. Bu kuruluşların örnekleri Karahanlı, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde tanıklanmaktadır.

İlk örneği *Kutadgu Bilig*'den belirlenen bağlı cümle niteliğinde alıntı, ana cümle yüklemine “yine, böylece, ve, şimdi” anlamlarındaki *yana* edatı ile bağlanmaktadır. Hacıeminoğlu'nun (1984a: 211) Türkçenin bütün devrelerinde cümle başı ve bağlama edatı olarak kullanıldığından söz ettiği *yana* bağlama edatı, *Kutadgu Bilig*'den alınan aşağıdaki aktarma cümlesinde aktarılan cümleleri birbirine bağlamaktadır:

öküş sözlese **yanğşadı** tir bilig / *yana* sözlemese **ağın** tir bilig (KB 174)

Çok konuşana “gevezelik etti” der bilgi; ama söylemezse de ona “dilsiz” der.

Bağlı cümle yapısındaki aktarılan cümle kuruluşları, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde de görülmeye devam eder. Bu dönemde “ama, fakat, lakin, bununla beraber, buna mukabil” anlamındaki *amma* bağlama edatının alıntı cümleleri birbirine bağlamasıyla bağlı cümle niteliğinde aktarılan cümleler açığa çıkar.

Perri kızı geldi, aydur: **Çoban amanatun gel al, amma Oğuzun başına zaval getürdün** dedi. (DK D215-216/13-1)

Peri kızı geldi, der: Çoban emaneti gel al, amma Oğuz'un başına felâket getirdin dedi. (Ergin, 2008: 153)

Bu dönemde bağlı cümle niteliğindeki aktarılan cümleler; *hem...hem, ya... ya* gibi karşılaştırma-denkleştirme edatları olarak bilinen bağlama edatları ile de birbirine bağlanabilmektedir.

Dirse Han yirinden örü tırdı, aydur: Kalkubanı yigitlerüm yirünüzden örü tıruñ, **bu karayıb baña ya bendendür ya hatundandır** dedi. (DK D12/4-6)

Dirse Han yerinden kalktı, der: Kalkarak yiğitlerim yerinizden doğrulun, bu garâip bana ya bendendir ya hatundandır dedi. (Ergin, 2008: 22)

Eyle kim sevdi Çalap ol Ahmed'i / **Hem resûlüm hem habîbümsin** dedi (G 211)

Allahu taâla o Ahmed'i öyle sevdi ve *hem peygamberim, hem sevgilimsin* dedi. (Yavuz, 2000: 59)

Osmanlı Türkçesi dönemindeki aktarma cümlesi örneklerinde de bağlı cümle niteliğinde aktarılan cümleler belirlenebilmektedir. Burada da alıntı ya da iç cümleyi temsil eden aktarılan cümleler bazı bağlama edatları aracılığıyla birbirine bağlanmaktadır. *Târîh-i Ebü 'l-Feth*' den alınan aşağıdaki aktarma cümlesi örneğinde *ve* bağlacı ile birbirine bağlanmış aktarılan cümleler yer alır:

Hazret-i Zekeriyyâ eyitti: “**Yâ mel'un! Âdem oğlanlarının kankı fi'linden safâ sürersin, ve kankı hâlde ana zafer bulursın?**” (TE 16b-17a)

Hz. Zekeriya dedi ki: “Ey mel'un! Âdemoğullarının hangi işine sevinirsin ve hangi durumda ona sözünü geçirirsin?” (Tulum, 2013: 23)

Ehl-i keştî: “**Biz ev bark terk idüp, mahzâ gazâda cân u baş oynamağa geldük; ve nice bunun gibi garîme cevâb idegeldük. Bunların def 'i bizüm ittifâkumuz ve avnümüz ile mümkündür. Bu mahal bize gösterilmez ise gemimize girürüz, ırakdan temâşâcı oluruz**”, didiler. (TE 44b)

Gemiyle gelenler ise: “Biz ev bark terk edip salt savaşta can ve baş oynamaya, yani ölümüne vuruşmaya geldik, ve nice bunun gibi alacaklıya karşılık vergeldik. Bunların geri püskürtülmesi bizim işbirliğimiz ve yardımımızla mümkündür. Bu yer bize gösterilmezse gemimize gireriz, uzaktan seyrederez.” demişler. (Tulum, 2013: 64)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibi bu dönem eserlerinde de “ama, fakat, lakin, bununla beraber, buna mukabil” anlamlarındaki *amma* bağlama edatı ile birbirine bağlanmış aktarılan cümle üretimi sürmektedir.

Uzun Hasan cevâb virüp eyitti ki: “**Sultân Mehmed yaman garîmdür, yahşı pâdişâhtur. Anunla buluşmağa niyyetüm vardır. Belî vakti vardır; ammâ çün melik-zâdeler geldiler, ol vakt bu vakt olsun**” didi. (TE 139b)

Uzun Hasan cevap verip şöyle dedi: “Sultan Mehmed yaman alacaklıdır, yahşı padişahdır. Onunla buluşmaya niyetim vardır, ancak vakti vardır. Ama mademki melikzadeler geldiler, o vakit bu vakit olsun.” (Tulum, 2013: 193)

Bu dönemin metinlerinde birden çok bağlama edatı ile alıntıların birbirine bağlandığı aktarma cümlesi kuruluşlarından söz etmek mümkündür.

Eyitti: “**Her fesâd işlerine sevinürem; ammâ, kakıduklarında ve hışm u gazab atına bindüklerinde gâyet ferah bulup gözlerüm nurlanur. Ve ol hâlde bulduğum zaferi gayrı hinde bulmazın.**” (TE 16b-17a)

(Şeytan) Şöyle karşılık verdi: “Yaptıkları her kötü işlerine sevinirim, ama kızdıklarında ve öfke atına bindiklerinde son derece sevinip gözlerim parlar. Ve o durumda elde ettiğim başarıyı başka bir zamanda bulmam.” (Tulum, 2013: 23)

Bağlı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşlarını, XVII. yüzyıl Türkçesini temsil eden eserlerde de belirlemek mümkündür. *amma*, *ançak*⁵⁸, *bulay ki*, *ve*, *zira*⁵⁹ gibi bağlayıcı unsurların alıntıları birbirine bağladığı kuruluşlar aşağıdaki gibidir:

cümle begler hazz-êdüp dediler **bu hâl böyle olıcağ bu kal’a hâzırumuzdur āmma buyursañuz yarın bir gayri ‘askerümüz varup top altına da dursunlar görelüm bunlara dağı ne cevâb ederler** (THG 8b/1-3)

Bütün beyler bu durumdan memnun olarak “Öyleyse bu kale elimizde sayılır. Ama emrederseniz yarın başka bir grup askerimiz gidip yine top menziline girsin. Baka lım bu defa bunlara ne cevap verecekler?” dediler.

lutaran cevâb vêrdi-ki **siz türke her ne vêrürseñiz vêrûñ biz mâni‘ degül-iz ançak toparumı bağa vêrûñ** dedi (THG 53b/9-10)

Lutaran “Siz Türk’e ne verirsiniz verin! Biz buna mâni değiliz. Ancak benim toparımı bana geri verin!” diyerek cevap verdi.

andan i’timâd etdükleri bir beglerine kırâl buyurdi **siz dağı yaruñ varup kal’a altına segirdesiz göresiz bulay-ki bir şahıñ haber getüreydünñz görelüm dağı size ne cevâb ederler** (THG 8b/3-6)

Ardından güvendikleri bir beylerine kral buyurdu: “Siz de yarın gidip kale altına akın edin! Ola ki doğru bir haber getirirsiniz. Baka lım size ne cevap verecekler.”

⁵⁸ Hacıeminoğlu (1984a: 119), Batı Türkçesinde çok kullanılan bir cümle başı edatı olduğunu ve “sadece, yalnız, olsa olsa, belki, nihayet” gibi çeşitli anlamları karşıladığını belirtir.

⁵⁹ Hacıeminoğlu (1984a: 216), “çünkü, ancak, nitekim, amma, fakat, vaktâ ki” anlamlarında Batı Türkçesinin her devresinde kullanılmış Arapça kökenli bağlama edatı olduğunu söyler.

gāzī hasan paşa eyitdi **saña sorduğum budur ne yerlüsün ve ol [yol]daşuñuz ne yerlüdür** (THG 33a/6-7)

Gazi Hasan Paşa, “Sana soracağım şudur: Sen nerelisin? Yol arkadaşın nerelidir?” dedi.

[ve diğer örnekler: THG 7b/10-12, THG 33a/7-8, THG 38a/12-13, THG 53b/7-9]

ol eyitti **ķırāldan ğayriye dēmezem zīrā benüm ħaberüm çoķdur** (THG 30b/9-10)

O, “Kral’dan başkasına söylemem çünkü söyleyeceklerim teferruatlıdır.” dedi.

Bağlı cümle niteliğinde alıntılar taşıyan kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında unsur bakımından yapı tekrarı görülebilir. Burada yapı tekrarı ile aynı dizilişe sahip iç cümlelerden söz edilmektedir.

ve bağlama edatı ile birbirine bağlanan aşağıdaki aktarılan cümlelerden birincisi, özne ve yüklem üyeli iki cümleden oluşmaktadır. İkincisi ise nesne ve yüklem üyeli iki cümleden meydana gelmektedir:

Ve müteğāfilāne ħitāb idüp, **aĥvāl-i perīšan tamām oldu, ve eşkıyā te‘addīsī kemālin buldı**, diyeydim (H 108a/1-2)

İhmāl-kâr bir surette hitap ederek perişan hâller olgunlaştı, eşkiyanın zulmü haddini aştı, diyeydim. (Altun, 2011: 81-82)

andan buyurdı **buñı çıķarun ve obir dili getürün** dedi (THG 33b/13)

Ardından “Bunu çıkarın ve diğer esiri getirin!” diyerek emretti.

Bu dönemin metinlerinde de alıntıların *yohsa*⁶⁰, *meger*⁶¹, *lakin*⁶², *amma* gibi birden çok bağlama edatı ile birbirine bağlandığı aktarma cümlesi örnekleri görülmektedir.

andan ba‘zılar eyitdiler **devletlü ķırāl belki bunlaruñ gözine ķorķudan bu ħīle [bir ħayālet / bir hile / bir hayāl] görünmişdür yohsa macar gendülerin iķerüye koyup türke yardum etmezler meger ba‘zı aĥbār vērseler olur hele bu aĥvālī şaşra řāyi‘ etmeyelüm elbette bu ħaberün netīķesi varısa zuhūr ēder dēdiler** (THG 17a-17b/12-2)

Bunun üzerine orada bulunanlardan bazıları krala “Ekselansları, hile belki bunların gözüne gerçek gibi görünmüştür. Yoksa Macarlar kale içine girip de Türklere yardım etmez. Ancak belki

⁶⁰ “Bağlama edatıdır. Umumiyetle bir müsbet cümle ile bir menfi cümleyi bağlar. Yahut, bir hükmün belli bir şarta bağlı bulunduğunu bildiren cümleyi bağlar” (Hacıeminoğlu, 1984a: 214).

⁶¹ Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde “demek ki, ancak, sanki, belki, -den başka, anca, -mak şartıyla, -dığı takdirde, demek ki” anlamlarında geniş bir kullanılış sahası olduğu belirtilen edatın Türkiye Türkçesinde de yaşadığından söz edilir (Hacıeminoğlu, 1984a: 180).

⁶² Söz konusu edat için Hacıeminoğlu (1984a: 174), “Farsçadır. İslâmî Türk Edebiyatının Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında görülmektedir. Mânâ itibarıyla bir birine zıt iki cümleyi bağlar.” der.

istihbarat için girmişlerdir. Şimdilik bu haberi dışarıya yaymayalım. Bu haberin aslı varsa elbette ortaya çıkacaktır.” dediler.

andan ibrahîm paşa eyitdi **karındaşum eyü hoş tedbîr eyledüñ lâkin sa‘âdetlü pâdişâhumuzun sultân meḥmed ḥan ḥazretleri baḡa budunı sipârîş buyurmuşlardur ammâ çünki öyle oldı yaş ve yayan buduna gitmek gerekdür ki ġayri çäre yoḡdur** dedi (THG 3b/6-9)

Bunun üzerine İbrahim Paşa, “Kardeşim, bu, iyi hoş bir plan. Fakat saadetli padişahımız Sultan Mehmet Han hazretleri Budin’e gitmemi istemişlerdi. Bu durumda her hâlükârda Budin’e gitmek şarttır. Başka çare yoktur.” dedi.

Bununla birlikte XVII. yüzyıl Türkçesindeki aktarma cümlesi kuruluşlarında bağı cümle niteliğindeki aktarılan cümleler arasında şartlı birleşik cümle niteliği de görülebilir.

ferdinan kırāl ḡanija altına ve anlara ḡaḡıyup **eger siz ḡanijaya yaḡın gelmiş olṡanız elbette bir dil yâ bir şaḡîḡ ḡaber alurduñuz bârî ṡop atdururduñuz ammâ siz gözüñüz ile ırâḡ yerden baḡup durmuşsınız belki ḡal‘a‘i görmemişsınız** deyü çok ṡa‘nlar eyledi. (THG 7b/4-7)

Kral Ferdinand bunlara ve Kanije altındakilere sinirlenerek “Eğer siz Kanije’ye yaklaşmış olsaydınız kesinlikle ya bir esir ya da sağlam bir haber alırdınız. En azından bir top attırırdınız. Ancak siz uzak bir yerlerden kaleye bakıp durmuşsunuz. Belki kaleyi bile görmemişsiniz.” deyip çok saydı sövdü.

ġâziler bir bir gelüp ḡasan paşaya söylediler **meded sultānum bunun gibi ḡorlḡ ḡaberin demeyelüm zîrâ kāfirlerüñ üzerimüze gelmek hîç niyyetleri yoḡısa bu ḡaberi alduḡdan sonra üstümüze gelürler** dediler. (THG 8a/4-7)

Gaziler tek tek gelerek Hasan Paşa’ya “Aman Sultanım, böyle bir zaaf haberini söylemeyelim. Zira kâfirlerin hiç niyetleri yoksa bile artık bu haberi aldıktan sonra üzerimize gelirler.” dediler.

dil eydür **buluşdılar ve ne dediler ise bir bir söylediler** (THG 25a-25b/13-1)

Tutsak, “Buluştular ve kendilerine ne sorulduysa bir bir söylediler” dedi.

Bağı cümle niteliğindeki iç cümleler arasında aktarma cümlesi niteliği de bulunabilir. Aşağıda *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavât-nâmesi*’nden alınan aktarma cümlesi kuruluşunda hem bağı cümle hem de aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi yer almaktadır:

ol dil eydür **gerçekdür macarı ḡal‘anun eṡrâfına oḡratmıyürler zîrâ anlar türk ile birdür dërler** (THG 16b/3-5)

O tutsak cevap verdi: “Doğrudur. Macarları kalenin etrafına yaklaştırmıyorlar çünkü onların Türklerle beraber olduklarını söylerler.”

Bağı cümle yapısındaki aktarılan cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşları XIX. yüzyılın metinleri aracılığıyla da görülmeye devam eder. Burada da *ve, yohsa* gibi daha önce

örnekleri görülen bağlayıcı unsurların yanında *ya ‘nî*⁶³ gibi ilk örneği görülen edatlar ile alıntılar birbirine bağlanmaktadır.

... bî-çâre hatun feryâd ile: “**Aman ben ehl-i ‘ırzım. Bu zâlimler beni Yemiş İskeleyi’nden alup, dek ü desîse ile buraya getürdiler ve katl ile ihâfe eylediler. Aman Allah için beni kurtarın!**” deyü istimdâda başladı. (ŞT M1 350)

... çaresiz kadın feryat ederek “Aman ben ırz ehliyim. Bu zalimler beni Yemiş İskeleyi’nden alıp hile ile buraya getirdiler ve öldürmekle tehdit ettiler. Aman Allah için beni kurtarın” diye yardım istemeye başladı.

Bu sebebdendir ki Aristo Hakîm, İskender’e gönderdiği nush u pendî müştemil mektûbunun bir fıkrasında: “**Her şey’i misliyle mezc ü terkîb eyle, ya ‘nî emzice-i mütehâlifeyi bir husûsa mübâşir eyleme!**” demiştir. (ŞT, M4 155)

Bu sebepten dolayı Aristo, İskender’e gönderdiği öğüt içerikli mektubun bir bölümünde “Her şeyi benzeriyle terkip eyle, yani farklı tabiatları bir maddede değerlendirme” demiştir.

Andan cümleye hitâb ile: “**Bakın şevketlü efendimiz bizden ittifâk ister. Benimle ittifâk edecek misiz, yohsa ne diyeceksiz? Bana şimdi bir cevâb verin!**” dedikde, ehl-i meclis mütelâşî ve pür ıztırâb oldular. (ŞT M4 40)

Orada herkese hitap ederek “Bakın, şevketli efendimiz bizden ittifak ister. Benimle ittifak edecek misiniz yoksa ne diyeceksiniz? Bana şimdi bir cevap verin!” dediğinde meclis ehli telaşlı ve sıkıntılı oldu.

Şânî-zâde Târîhi’nden alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda hem aktarılan hem de aktarma cümlelerinin ve bağlama edatı ile birbirine bağlanması, dahası bağlama edatı ile birbirine bağlanan iç cümleler arasında şartlı birleşik cümle niteliğinin bulunması karma kuruluşlu bir üretimi açığa çıkarmaktadır:

Bu dekâyıka vâkıf olmayarak ve hüsn ü kubhunu bilmeyerek ba‘zı devletlüler: “**Behey cânım! Bu Katolik gâ’ilesi nedir? Biz bu gavurları câmi’e mi da’vet ederiz? Gavur değil mi, her kangı kilisayi isterse oraya gitsün ve kime tapınursa öyle itsün!**” derler ve men‘ine sa‘y edene: “**Bu ne hâletdir?**” deyü dahlederler. (ŞT M2 370)

Bu duruma vakıf olmadan iyisini kötüsünü bilmeden bazı kimseler “Behey canım, bu Katolik musibeti nedir? Biz bu gavurları camiye mi davet ediyoruz? Gavur değil mi, hangi kiliseyi isterse oraya gitsin ve kime tapınırsa öyle etsin” derler ve yasaklanmasına çaba gösterene “Bu ne iştir” diye karışırlar.

Tanzimat dönemi ile yazınsal türlerde de aktarılan cümlesi bağlı cümle olan aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder.

Zira Dürdâne Hanım diyordu ki:

⁶³ “Arapçadır. Cümle başı ve bağlama edatıdır. İzah cümlesini hüküm cümlesine bağlar.” (Hacıeminoğlu, 1984a: 212).

— Denizi ve denize akseden mehtabı temaşa edecek olduktan sonra bari lambayı söndürelim *zira* hem bizim hariçten görülmemeğimizi mucip olur hem de mehtabın letafeti oda karanlık olduğu zaman bir kat daha artar. (DH: 61)

Necdet “İşte *ben* içimdeki kıyamefi istiaba kadir değilim; ya *ben onu boğacağım*, ya o beni boğacak!” diyordu. (SG: 32)

Haçça:

“Bir daha evlenmeğe hacet yok *emme*, benden de hayır yok” dedi. (YÖ: 222)

Aktarılan cümleler bağlı cümle yapısında olabileceği gibi aktarılan cümleyi bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi de bağlı cümle yapısında bulunabilmektedir. Bu tür kuruluşun örneklerini Türkiye Türkçesinde belirlemek mümkündür.

Susuyor *fakat* içinden “bu mis gibi kokan kızarmış ekmekten acaba verirler mi? istesem mi?” diyor. (T: 150)

Ferid’i görünce “Sen misin oğlum?” dedi *ve* geri çekildi. (MNK: 95)

5.2. Sıralı Cümle

Türkçe aktarma cümlesi üretiminde aktarılan cümleler, sıralı cümle niteliği taşıyabilir. Sıralı cümleler; yapı, kullanım, bağlanış ve biçim gibi türlü başlıklarda ele alınmakta, sıralı cümleleri meydana getiren cümleler arasında bir anlam ilişkisinin varlığından söz edilmektedir. Anlam ilişkisinin de cümleler arasında öge ortaklığının bulunması ya da kip ve şahıs eklerinin benzer olması ile sağlandığı belirtilmektedir. Aktarma cümlesi üretiminde alıntının ya da aktarılan ifadenin düz kuruluşlu bir cümle ile sınırlı olmadığı birden çok cümle ile aktarmanın yapılabildiği kuruluşlar da söz konusudur. İşte bu tür kuruluşlarda aktarılan ifadeye karşılık gelen birden çok cümlelerin sıralı cümle niteliğinde bulunabilmesi, Türkçenin farklı dönem ve saha metinlerinde takip edilebilmektedir.

Sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin ilk örnekleri, Orhun Türkçesinde dir.

türük k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça tim(i)ş ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n tir (e)rm(i)ş k(a)g(a)nl(i)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(i)m k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş (KT D8-9)

Türk avam tabakası şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş. “Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş.

bunça iş(ig) küç(ü)g birtük(g)e)rü s(a)k(i)nm(a)tı türük bod(u)n ölür(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş (KT D10)

(Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim” der imiş.

b(ä)n (a)nça t(e)r m(ä)n b(ä)n bilgä tunyukuk (a)ltun yış(ı)g (a)şa k(ä)lt(i)m(i)z (ä)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(ä)çä k(ä)lt(i)m(i)z k(ä)lm(i)şi (a)lp tidi tuym(a)dı t(ä)ñri um(a)y ıduk y(e)r sub b(a)s(a) b(e)rti (ä)r(i)nç n(ä)kä t(ä)z(ä)r biz üküş t(e)y(i)n n(ä)kä koorkuur biz (a)z t(e)y(i)n nā b(a)s(i)n(a)l(i)m t(ä)g(ä)l(i)m tid(i)m (TY₁ B2-4)

(Ben de şöyle dedim): “Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler “(Geliş) zor(du)” dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba, Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyorsunuz? (Düşman) çok diye niye korkuyorsunuz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!” dedim. (Tekin, 1994: 16-17)

Eski Uygur Türkçesinde de sıralı cümle niteliğindeki alıntıların yer aldığı aktarma cümlesi kuruluşları tanıklanmaktadır.

Udçı er körüp inçe tip ayıttı **siz kişide adruk begrek er közünür siz siz neg[ül]lög inçe irinç y[a]rlı[ı]g boltuğuz.** (EÖG 171)

Sığirtmaç (Şehzade’yi) görüp şöyle diyerek söyledi: “Siz (diğer) insanlardan farklı (ve) yiğitçe görünüyorsunuz. Niçin böyle sefil, zavallı hâlê düştünüz?”

Tigin inçe tip ötünti **taştın ilinçüke önmiş erdim üküş yok çığay emgekl[i]g tınığlarag körüp ıgladım.** (EÖG 13)

Şehzade şöyle diyerek arz etti: “Dışarıya gezintiye çıkmıştım, nice yoksul ve sefil canlılar görüp ağladım.”

Udçı er **neg[ül]lög barıgsadıñaz köñlüğüzni kim birtti barmañ** tip tidi. (EÖG 180)

Sığirtmaç: “Niçin gitmek istiyorsunuz? Kalbinizi kim kırdı? Gitmeyin!” diye söyledi.

Karma kuruluşlu bir aktarma cümlesinde türce birbirinden farklı cümleler bulunabilmektedir. Bu kuruluşun örnekleri gerek Orhun Türkçesi gerekse Eski Uygur Türkçesinde görülebilmektedir. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında şartlı birleşik cümle niteliğindeki aktarılan cümle/ler art arda gelmekte, şartlı birleşik cümlelerin sıralı cümle yapısında yer aldığı bir karma kuruluş ortaya çıkmaktadır:

ır(a)k (e)rs(e)r y(a)bl(a)k (a)gı birür y(a)guk (e)rs(e)r (e)dgü (a)gı birür tip (a)nça boşgurur (e)rm(i)ş (KT G7)

“(Çinliler, bir halk) uzak(ta yaşıyor) ise, kötü hediyeler verir, yakın(da yaşıyor) ise iyi hediyeler verir” deyip öyle akıl verirler imiş.

Ol ödün kañı kan yarlık yarlıkadı **kim taluyka barayın tiser kiriñler oğlum tiginke iş bolunlar ne kergekin barça birgey biz kim yirçi suvçı kimiçi bar erser yime kelzün tiginig isen tükel kelürzünler.** (EÖG 69)

O zaman Han babası ferman buyurdu: “Kim ‘okyanusa gideyim’ diyorsa (huzura) gelsin (ve) oğlum Şehzade’ye yoldaş olsun. Gereken her şeyi vereceğiz. (Aranızda) kılavuz denizci (ve) gemici var ise o da gelsin. Şehzade’yi sağ salim getirsinler.”

Aktarılan cümlelerin sıralı cümle niteliği gösterdiği kuruluşlar, Karahanlı Türkçesinde de görülmeye devam eder.

ilig aydı **kim sen negü ol atıñ** / **ķayudın kelir sen negü ol yatıñ** (KB 583)

Hükümdar sordu: *Sen kimsin, adın nedir; nereden geliyorsun, memleketin neresidir?*

[ve diğer örnekler: KB 4756, KB 4833]

ayursen **keğim ton şerab aş kerek** / **telim mal öküş ķul ķara-baş kerek**
eger yığdıñ erse ‘ömürlük tavar/burun başķa bōrkni keğer baş kerek (AH 297-300)

Dersin ki *giyecek, yiyecek ve içecek lazımdır; çok mal, çok kul ve cariye lazımdır*; eğer ömürlük mal yığdın ise (unutma ki,) önce bōrkü giyecek baş lazımdır.

Sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümle kuruluşları, Eski Anadolu Türkçesinde gerek mensur gerekse manzum metinlerde belirlenebilmektedir.

Dirse Ħan **varuñ getürüñ öldüreyim** dedi. (DK D19/12)

Dirse Han varın getirin, öldüreyim, dedi. (Ergin, 2008: 27)

ķurt yüzi mübārekdür, ķurd-ilen bir Ħaberleşeyim dedi. (DK D45/10)

Kurt yüzü mübarektir, kurt ile bir haberleşeyim dedi. (Ergin, 2008: 43)

[ve diğer örnek: DK D36/10-13]

okıdum bildüm dime çok tâat kıldım dime / Eri Hak bilmezisen abes yere yelmekdür (YDRN 21/5)

Okudum bildim deme. Çok taat kıldım deme. Eri Hak bilmezsen abes yere yelmektir.

yūsuf eydür **siz niçün gitmediñüz** / **beni ķoyup nişe terk itmediñüz** (KY 22b/865)

Yusuf, siz niçin gitmediniz, beni bırakıp neden terk etmediniz der.

[ve diğer örnekler: KY 18a/673, KY 26a/1005]

Sıralı cümle yapısındaki aktarılan cümlelerde yapı tekrarı görülebilir. Bu kuruluşlarda unsur ya da unsurlardan birinin tekrar etmesiyle açığa çıkan yapı tekrarı Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Dirse Han aydur: **Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez** dedi. (DK D20/10-11)

Dirse Han der: Varın getirin öldüreyim, böyle oğul bana gerekmez, dedi. (Ergin, 2008: 27)

Tekür aydur: **varuñ soruñ oğlan Begilüñ nesidür** dedi. (DK D249/2)

Tekür der: Varın sorun oğlan Begil'in nesidir dedi. (Ergin, 2008: 174)

[ve diğer örnekler: DK D42/4-9, DK D48/3-6, DK D238/4-5]

Aktarılan cümle ile birlikte dahil olduğu aktarma cümlesi kuruluşu da devamındaki aktarma cümlesi kuruluşu ile sıralama ilgisi gösterebilir. Sıralama ilgisinin bulunduğu bu tür aktarma cümlesi kuruluşları bir bütün olarak sıralı cümle niteliğindedir.

Kimi aydur: Geyik tozudur, kimi aydur: yağı tozudur. (DK D127/6-7)

Kimi der: geyik tozudur, kimi der: düşman tozudur. (Ergin, 2008: 93)

Dünyadan gidenlere öldi dimeñ / Bunları küllî fenâ oldı dimeñ (G 1333)

Dünyadan gidenler için *öldüler ve bunlar için büsbütün yok oldular* demeyiniz. (Yavuz, 2000: 285)

Öte yandan bir karma kuruluşlu cümle üretimi olarak sıralı cümle yapısındaki aktarılan cümleler arasında şartlı birleşik cümle niteliğinde bir cümle bulunabilir. Aşağıdaki aktarma cümlesi bu tür kuruluş özelliği sergilemesi bakımından dikkati çeker:

Böyle diğec Dirse Han hatunına cavab virmedı, ol kırk nâmerd karşı geldi, aydur: *Oğluñ sağdur esendür, avdadur, bu gün yarın kanda ise gelür, korkma kayurma, big serhoşdur cavab viremez* didiler. (DK D25-26/11-2)

Böyle deyince Dirse Han hatununa cevap vermedi, o kırk nâmert karşı geldi, der: Oğlun sağdır esendir, avdadır, bugün yarın nerde ise gelir, korkma kayılanma, bey sarhoştur cevap veremez dediler. (Ergin, 2008: 30)

Osmanlı Türkçesine ait eserlerde de sıralı cümle yapısındaki aktarılan cümlelerin takibi yapılabilmektedir.

Bu bezm-i dil-güşâyâ mahrem olmaz Bâkıyâ herkes / De **gelsün ehl-i diller gelmesün bigâneler dönsün** (BD 391/5)

“Ey Bâkî! Bu gönül açıcı toplantıya herkes katılamaz. Söyle, gönülden anlayan âşıklar gelsin, yabancılargelmesin, dönsünler..” (İpekten, 2011: 132)

Aşağıda aktarma cümlesi örneklerinde aktarılan cümleleri meydana getiren unsurların yinelenmesi ile ortaya çıkan yapı tekrarı örnekleri görülmektedir:

Ba‘zı tavıçalar: “**Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum**” didiler. (TE 85a)

Tavıçalardan kimisi: “Önce arısını etkisiz hâle getirelim, sonra balını alalım” dediler. (Tulum, 2013: 122)

Her lahza alup eline bir mâr/ Hursend oluben der idi ol zâr
K’ol sünbül-i müşg-bûmı dutdum / Ser-rişte-i ârzûmı dutdum (LM 2245-2246)

O zavallı, her an eline bir yılan alıyor, sevinerek diyordu ki: “O misk kokulu sünbülü buldum; arzu ipinin ucunu ele geçirdim!” (Doğan, 2010: 419)

Senden etmem dâd **cevrûn var lûtfuñ yoğ** diyüp / Mest-i zevk-i şevkuñam birdür yanımda var
yoğ (FD 61/2)

Senden cefân çok, iyiliğin yok diye şikâyet etmem. Aşkının zevkinden sarhoş olmuşum, benim için var ya da yok ikisi de birdir. (İpekten, 2012: 156)

Sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşları, XVII. yüzyılın eserleri aracılığıyla da izlenmektedir.

ba‘dehû yine beglerinden birine buyurdı **siz dağı yaruğ varuğ kal’a altına segirdüğ** (THG 7b/7-8)

Ardından yine beylerinden birine, “Siz de yarın kale altına gidin akın edin!” diye emretti.

anlareyitdi **sultānum kimi eydür otuz biñ ādem vardur kimi eydür yigirmi biñ ādem vardur kimi eydür on beş biñ ādem vardur** dediler (THG 25b/8-9)

Onlar “Sultanım, kimi otuz bin, kimi yirmi bin, kimi on beş bin söyler.” dediler.

XVIII. yüzyılın manzum metinleri aracılığıyla da sıralı cümle niteliğindeki alıntılarda yapı tekrarını belirlemek mümkündür.

Ben sana **bâde içme güzel sevme mi** dedim / Benden niçün bu gûne girizânsın ey gönül (ND 75/4)

Ey gönül! Ben sana şarap içme, güzel sevme mi dedim? Benden niçin böyle kaçırıyorsun? (Macit, 2010: 124)

Gayret dedi **Aşkar’a süvâr ol / Bu kal’ada kalma râh-vâr ol** (HA 1726)

Gayret dedi ki: “Haydi bin Aşkar’a; bu kalede daha fazla kalma, çık yola!” (Doğan, 2011: 371)

Sıralı cümle yapısındaki aktarılan cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi üretimi XIX. yüzyılın metinleri aracılığıyla da görülmeye devam eder.

Ve: “**Bu usûl âyîn-i Nasârâ’dan değildir, ne lâzımdır**” derler idi. (ŞT M2 370)

Ve “Bu tarz Hristiyan ayini değildir, ne gerektir” derlerdi.

Bu dönemde de sıralı cümle niteliğindeki alıntılarda yapı tekrarı belirlenebilmektedir.

Ve İspanya Memâliki’nin her yerinde sûret-i muhâlefet ü ‘isyân şuyû’ bulup, herkes bir ağızdan: “**Millet var olsun, kânûn dâ’im olsun!**” deyü çağırışur oldular. (ŞT M4 68)

Ve İspanya Memleketinin her yerinde isyan ve muhalefet hareketi herkesçe bilinir hâle gelip herkes bir ağızdan “Millet var olsun, kanun daim olsun” diye çağırışır oldular.

Ve ba‘zı meydânlarda an-be-ân çoğalmakta olan cem‘iyyet-i nâs, Kırıl Sarayı kapusuna kadar mâ-haşerallah dolup: “**Nizâm-ı cedîd isteriz, kânûn-i cedîd isteriz**” deyü bülend âvâz ile çağırışup feryâd ederler idi. (ŞT M4 68)

Ve bazı meydanlarda gittikçe çoğalmakta olan insan kalabalığı Kral Sarayı kapısına kadar mahşerdeki gibi dolup “Yeni nizam isteriz, yeni kanun isteriz” diye yüksek sesle çağırışıp feryat ederlerdi.

Tanzimat dönemi ve sonrasında aktarılan cümlesi sıralı cümle olan aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder.

Dadım, ukala dadım muttasıl: “**Ağlama kadını... Hay Allah, gözlerin kızaracak!.. Hiç olur mu? Hiç olur mu?..**” diyordu. (HG: 222)

Evvelâ kızın nasıl bir mahrumiyet ve meşakkat içinde büyüdüğünü bilen herkes “**Varsın tazecik biraz ferahlasın, gönlünü eğlendirsın**” diyerek memnun olmuştu. (T: 25)

Türkiye Türkçesinde de sıralı cümle niteliğindeki alıntı cümlelerin benzer üyeli olma özelliği sürmektedir. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümleler, yüklemden oluşan iki cümle ile temsil edilmeleri ve art arda sıralanmaları bakımından benzerdir:

Lâle fısıldar gibi:

— **Boğuluyordu... Kurtardım**, diyor. (T: 150)

Kendi kendine “**sakınmalı, sakınmalı**” diyordu. (T: 162)

Balık verilmemiş adam kahvenin bir iskemlesine çökmüştü. Kahveci başına dikilmişti. Kahveciye:

— **Kalkacağız, kalkacağız**, dedi. (SK: 64)

Bununla birlikte aşağıdaki aktarılan cümleler, zarf tümleci ve yüklemden oluşması ve art arda sıralanması bakımından benzerdir:

“**Şimdi gider, gelirim**” dedi Feridun. (MNK: 32)

Sultanca:

“**İçeri girin oturun**” diye yer gösterdi. (YÖ: 105)

Sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerde unsurların ters çevrilmesi ile de yapı tekrarı ortaya çıkabilmektedir. Söz gelimi, aşağıdaki sıralı cümleyi meydana getiren cümlelerden birincisi yüklem ve özne; ikincisi ise özne ve yüklem dizilişinde olmaları bakımından unsurlarının ters çevrildiği yapı tekrarı karşılık gelmektedir:

Haçça, kendikendine, “**Korkmuş bu çocuk, bir iş var**” dedi. (YÖ: 20)

Öte yandan aktarılan cümleleri bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi de sıralı cümle yapısında bulunabilir. Bu kuruluşlarda hem aktarılan cümle hem de onun içinde yer aldığı aktarma cümlesi sıralı cümle yapısındadır.

Fıtnat kulaklarını tıkamış:

— **Susturun, Allah aşkına canlı çingırağı susturun..** diye bağınyordu. (T: 226)

Bir zamanlar Ârif Dino bize küçük bir resim dersi vermiş, “**resim yaparken evvelâ muhiti çizeceksiniz. Sonra dahilî teferruata geçersiniz.**” demişti. (SK: 26)

Bayram:

“**Teyze, sen otur, ben gidip bir bakayım**” dedi, kalktı. (YÖ: 35)

5.3. Şartlı Birleşik Cümle

Aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümlelerin sergileyeceği niteliklerden biri de şartlı birleşik cümledir. Tunyukuk yazıtındaki aktarma cümlesi kuruluşları arasında şartlı birleşik cümle yapısındaki aktarılan cümleler dikkati çeker.

(a)nta s(a)k(1)nt(1)m a **[ilk kırk(1)zk]a süll(ä)s|(ä)r** [y(e)g (ä)r|m(i)ş t(e)d(i)m (TY D5-6)

O zaman düşündüm işte. (Önce Kırgızlara sefer etsek iyi olur) dedim. (Tekin, 1994: 10)

(a)ḡ(a)r (a)yt(1)p bir (a)tl(1)g b(a)rm(i)ş t(e)y(i)n **ol yol(u)n yoris(a)r unç** t(e)d(i)m (TY D7)

Ona sorup “Bir atlı gitmiş olduğuna göre o yoldan yürüyebiliriz” dedim. (Tekin, 1994: 11)

köög(m(ä)n yolu bir (ä)rm(i)ş tum(i)ş t(e)y(i)n (e)ş(i)d(i)p **bu yol(u)n yoris(a)r y(a)r(a)m(a)çı** t(e)d(i)m (TY D6)

Köğmen yolu bir imiş, (o da) kapanmış diye işitip “Bu yoldan yürüsek iyi olmayacak” dedim.
(Tekin, 1994: 10)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde de şartlı birleşik cümle niteliğindeki aktarılan cümle üretimi tanıklanmaktadır.

Biri ayur **ķoy yılķı igidser yılıña aşılr bay bolur**. (EÖG 38)

Biri (şöyle) der: “Koyun ve at beslenirse yıldan yıla (hayvanların) sayıları artar, (kişi) zengin olur.”

Tigin inçe tip saķınç saķıntı **tözümün oğuşumın belgürti sözleser inim ölgey**. (EÖG 172)

Şehzade şöyle diyerek fikir yürüttü: “(Eğer) soyumu sopumu açıkça söylersem küçük kardeşim ölecek.”

taķı munda yigrek bilig sözlemiş / **tükel bolsa ni‘met tüker yaş** timiş (KB 1047)

Yine bu hususta bilginin daha iyi bir sözü vardır: *Nimet tam olursa, insanın ömrü tükenir*, der.

[ve diğer örnekler: KB 1701, KB 4104]

bilig yind usanma bilol ĥaķ resul / **bilig çinde erse siz arķaŋ** tidi (AH 103-104)

Bilgiyi ara, usanma; bil ki, o hak resûl, “*Bilgiyi, Çin’de bile olsa, arayınız*” dedi.

Eski Anadolu Türkçesinde manzum ve mensur metinlerde şartlı birleşik cümle niteliğindeki aktarılan cümle örnekleri takip edilebilir.

Dede Korkut ayıtdı: **Çalar-iseñ elün ķurısın** didi. (DK D84/10-11)

Dede Korkut dedi: Çalarsan elin kurusun dedi. (Ergin, 2008: 66)

Oğlan aydur: **Ya ‘âşi mel‘un sen putlaruña yalvarur-iseñ men ‘âlemleri yoķdan var iden Allahuma şığındum** didi. (DK D251/11-13)

Oğlan der: Yâ âşi mel‘un, sen putlarına yalvarıyorsan ben âlemleri yoktan var eden Allah’ıma sığındım dedi. (Ergin, 2008: 176)

[ve diğer örnek: DK D202/7]

Şıdırlar oķlı oķın söylediler / **Ne dir-iseñ imdi söyle** didiler (G 577)

Her ok sahibi okunu kırdıktan sonra; *ne dersin şimdi söyle* dedi. (Yavuz, 2000: 133)

Begler eytdi **maĥkumuz ne dir-iseñ / İşleyevüz niçe ĥükm ider-iseñ** (G 1510)

Beyler, *ne söylersen başımız üzerine; ne emredersen yapmaya çalışırız* dediler. (Yavuz, 2000: 321)

[ve diğer örnek: G 574]

Osmanlı Türkçesi dönemine ait metinlerde şartlı birleşik cümle niteliğinde alıntıyı ya da aktarmayı bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi kuruluşları görülmeye devam eder.

Didi Büzürcmih'r'e Husrev olmasa n'olaydı mevt / Didi ger mevt olmasa değmezdi sana saltanat (TE 172b)

Hüsrev, Büzürcmih'r'e “Ölüm ne olurdu olmasaydı” dedi, “Ölüm olmasaydı sana saltanat sırası gelmezdi” diye cevap verdi. (Tulum, 2013: 240)

[ve diğer örnekler: TE 85a, TE 125a]

**Sayyâd dedi budur ma'âşum / Açman ayagın gederse başum
Katinde bu saydun etsem ihmâl / Etfâl ü iyâlûme n'olur hâl** (LM 1170-1171)

Avcı dedi ki: “Benim geçimim bundandır. Başım bile gitse, ayağını açmam! Eğer bu avı öldürmekten vazgeçersem, çocuklarımın ve ailemin hâli nice olur?..” (Doğan, 2010: 235)

Birden çok cümleden oluşabilme özelliğiyle aktarılan cümle, şartlı birleşik cümle niteliği yanında bağlı cümle niteliği de taşıyabilir. Söz gelimi, *Târih-i Ebü'l-Feth*'ten alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda hem şartlı birleşik cümle hem de bağlı cümle niteliğinde aktarılan cümle bulunmaktadır:

Ehl-i keşîf: “**Biz ev bark terk idüp, mahzâ gazâda cân u baş oynamağa geldük; ve niçe bunun gibi garîme cevâb idegeldük.** Bunların def 'i bizüm ittifâkumuz ve avnümüz ile mümkündür. **Bu mahal bize gösterilmez ise gemimize girürüz, ırakdan temâşâcı oluruz**”, didiler. (TE 44b)

Gemiyle gelenler ise: “Biz ev bark terk edip salt savaşa can ve baş oynamaya, yani ölümüne vuruşmaya geldik, ve nice bunun gibi alacaklıya karşılık vergeldik. Bunların geri püskürtülmesi bizim işbirliğimiz ve yardımımızla mümkündür. Bu yer bize gösterilmezse gemimize gireriz, uzaktan seyrederiz.” demişler. (Tulum, 2013: 64)

İçinde şartlı birleşik cümle niteliğinde aktarılan cümlelerin bulunduğu aktarma cümlesi kuruluşları, XVII. yüzyılın eserleri aracılığıyla da belirlenebilmektedir.

ğâzî hasan paşa eydür şimdi 'askerünüzde macar ve hırvat var-mıdır onlardan bir kimse(i) kal'a altına gelmezler şimdiye dek ne-kaçar dil almış isek hep sizden alındı. (THG 16b/1-3)

Gazi Hasan Paşa, “Şimdi askeriniz arasında Macar ve Hırvat var mıdır? Onlardan kimse kale altına gelmiyor. Şimdiye kadar ne kadar esir aldysak hep sizin milletten çıktı.” der.

ol eydür *kırâldan ğayriye dëmezem eger ħaberüm olmazsa başum şart olsun dedi.* (THG 30b-31a/13-1)

Kapıcıbaşı, “Kral’dan başkasına söylemem. Eğer haberim işe yaramazsa başımı vermeye razıyım.” dedi.

Öte yandan aktarılan cümleleri bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi de şartlı birleşik cümle yapısında bulunabilir. Bu tür kuruluşun ilk örneği, Orhun yazıtlarındadır.

bir(i)ye çug(a)y yış tög(ü)lt(ü)n y(a)zı koon(a)yin tis(e)r türük bod(u)n öls(i)k(i)g (KT G6-7)

“Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Töğültün ovasına konayım” dersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!

XVII. yüzyılın ediplerinden Nabi’den alınan aşağıdaki aktarma cümlesi de şartlı birleşik cümle yapısındadır:

Naķışedür saña şeb-gerdlük disem Nâbî / ‘Aceb bu sözden o mâh-ı tamâm alınmaz mı (NBDII 869/7)

Ey Nâbî, sana gece dolaşman kusurdur desem, acaba bu sözden o dolunay (sevgili) alınmaz mı? (Bilkan, 2010: 140)

XIX. yüzyıla ait metinlerden *Şânî-zâde Târîhi*’nde de şartlı birleşik cümle yapısında aktarma cümlesi üretimi görülebilmektedir.

Sen bu usule bakmayup: “Hemân öldürdüm” deyor isen de, sebebi ne olduğu anlaşılmıyor. (ŞT M4 107)

Sen bu usulü dikkate almayıp “Hemen öldürdüm” diyorsan da sebebine olduğu anlaşılmıyor.

Modern Türkçe çağı itibarıyla da aktarılan cümlesi şartlı birleşik cümle niteliğinde olan aktarma cümlesi üretimi görülmeye devam eder.

Nihayet kendi kendine: “**Cumhuriyet olsak başımıza bu felaket gelemezdi!**” diyordu. (AG: 16)

Ana kız bir müddet birbirile çekiştikten sonra, Dürdane onun yüzüne:

— **O kadar istiyorsan sen niçin varmıyorsun anne?** diye haykırdı. (T: 141)

Bir dinsiz insan olarak dinleyemeyeceğimi, sezemeyeceğimi sandığı insanlığıma söylemiş gibi:

— **Tevrat ile, İncil ile, Zebur ile, Kur’an ile geldin ise merhaba,** dedi. (SK: 80)

Kaynayan şırınga kutusunu ateşten aldı Şakir Efendi:

“**Başka bir ilâç lüzum ederse vilâyete bir adam koşturacaksın**” dedi. (YÖ: 213)

Türkçenin başat söz dizimsel kaidelerinden ana unsurun yardımcı unsurdan sonra gelmesi şartlı birleşik cümlelerde kendini gösterir. Şartlı birleşik cümlelerde de genellikle şart cümlesinin temel

cümleden önce geldiği bilinmektedir. Ancak bu kuruluşa aykırı aktarma cümlesi kuruluşlarından da söz etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle şartlı birleşik cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerde devrik yapı görülebilir. Aşağıdaki aktarma cümlelerinde; temel cümlelerin önce, şart ifadesine dayalı yan cümlelerin sonra geldiği devrik yapıda şartlı birleşik cümleler bulunmaktadır:

Tabancasını yastığın altına sokarken sordu:

— **Mustafa Kemali öldürecek miydin? Halil Paşa elini tutmasaydı?** (YS: 110-111)

— Anzavur millete yemin ettiriyormuş, Kur’ana el bastırıp... “**Her biriniz, kalpaklı İttihatçı geberteceksiniz, cennetlik olalım dersanız**” demekteymiş... (YS: 414)

Bununla birlikte örnekleri tarihî metinlerde de tanıklanan aktarma cümlesinin şartlı birleşik cümle yapısında bulunduğu kuruluşlar, bu dönemde de görülmeye devam eder.

Şu saatte dünya yüzeyinde yaşıyan kiminle tanışmak istersin deseler, bir parça cık bile düşünmem.
(SK: 39)

Bir aktarma cümlesi kuruluşunda iç cümleye karşılık aktarılan cümleler birbirinden farklı cümle niteliği gösterebilir. Bir karma kuruluş örneği olarak aşağıdaki aktarma cümleleri; şartlı birleşik cümle, bağlı cümle ve sıralı cümle niteliğinde aktarılan cümleler barındırır.

Safa içinden: “**Ben iktidar mevkiinde olsam en evvel Salimi asarım, fakat yine en evvel ben mezarına çiçek atar, şapkamı çıkarır, diz çöker ağlarım**” diyor. (T: 119)

Babası tekrar sordu:

“Tamam mı, bu kadarda kalacak mısın artık?”

Mınıldandı:

“**Kalmıyacağım... Kalmıyacağım emme, çizmelerim olursa birez kalırım...**” (YÖ: 12)

Benzer şekilde bazı aktarma cümlesi kuruluşlarındaki aktarılan cümleler şartlı birleşik cümle ve *ki*’li birleşik cümle özelliği gösterebilir. Aşağıdaki aktarma cümlesi, şart ifadesine dayalı yan cümle ile *ki*’li birleşik cümle niteliğinde temel cümleden oluşan aktarılan cümle taşıması bakımından karma kuruluş özelliği sergilemektedir:

Bir hayli sükuttan sonra “**dünyada benim için bir kadın sevmek mümkün ve müyesser olsaydı emin olunuz ki sizi severdim**” dedi. (DH: 47)

5.4. *ki*’li Birleşik Cümle

Yapı bakımından cümle tasniflerinde birleşik cümle adı altında değerlendirilen *ki*’li birleşik cümle, bir ana cümle ile ona *ki* ile bağlanmış ikinci bir cümleden meydana gelen birleşik cümledir (Tulum, 1978: 1). Aktarma cümlesinde aktarılan cümle/ler farklı cümle türleri sergileyebilmekteydi. Bunlardan biri de *ki*’li birleşik cümledir. Burada *ki*’li birleşik cümlelere ilişkin eski Türkçe devresi

itibarıyla Farsça *ki* yerine Türkçe *kim* soru zamirinin kullanıldığını ve *ki*'nin çeşitli değişik işlevlerini yüklediğini ancak zamanla *kim*'in yerini *ki*'nin aldığını belirtmek gerekmektedir (Tulum, 1978: 1-2; Özkan, 2004: 244; Tiken, 2004: 83). Dolayısıyla aktarma cümlesi kuruluşlarında *kim* bağlacının aktarılan cümleleri birbirine bağladığı örnekler de *ki*'li birleşik cümle niteliğinde aktarılan cümle kabul edilecektir.

Aktarılan cümlelerin ana cümleyüklemine *kim* ya da *ki* bağlacı ile bağlandığı *ki*'li birleşik cümle niteliğindeki aktarma cümlelerinin ilk örnekleri, Eski Anadolu Türkçesi dönemindedir. Ana cümle yüklemi, *ki* ve *ki*'yi takip eden aktarılan cümlelerin bulunduğu bu tür kuruluşlarda *ki*, sözü sahibine bırakma aracı olmakla birlikte (:) işlevini üstlenmektedir (Özkan, 2004: 254; Coşar, 2006: 49; Deny, 2012: 616; Ergin, 2013: 362). Aktarılan cümle ise *ki*'li birleşik cümlelerin yardımcı cümlesidir.

Ger vuḥūṣ u ger tıyūr ger ins ü cān / Didiler *kim sen resūlsın bī-gümān* (G 169)

Dağda gezen hayvanlar, kuşlar, insanlar ve cinler; şüphesiz sen peygambersin dediler. (Yavuz, 2000: 49)

didiler *kim söylegil iy pādīšāh / ḳamunuñ sırrın bilürsin yüzi māh* (KY 22a/847)

Ey padişah, ey yüzü mah, her şeyin sırrını sen bilirsin, söyle dediler.

[ve diğer örnekler: DK D252/1-2; G 587, G 874, G 1143]

Ayrıca aktarılan cümlelerin kendi içinde *ki*'li birleşik cümle niteliği gösterdiği örnekler de söz konusudur. Bu kuruluşlarda ana cümle yüklemine herhangi bir bağlayıcı unsur olmadan bağlanan aktarılan cümleler, *ki*'li birleşik cümle yapısındadır.

Ayıtdılar: **Ḥanum bu gün Bayındır Ḥandan buyruk şöyledür *kim* oğlı kıızı olmayanı Tañrı Ta'ala ḳarğayupdur biz daḫı ḳarğaruz dimişdür** didiler (DK D12/2-4)

Dediler: Hanım, bugün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir ki oğlu kıızı olmayana Tanrı Taâla bedduâ etmiştir, biz de beddua ederiz demiştir dediler. (Ergin, 2008: 22)

Karma kuruluşlu bir cümle üretimi olarak türce farklı cümlelerden meydana gelen aktarılan cümleler arasında da *ki*'li birleşik cümle niteliği görülebilmektedir. *Dede Korkut*'tan alınan aşağıdaki aktarma cümlesinde sıralı cümle niteliğindeki alıntılar arasında *ki*'li birleşik cümle niteliği taşıyan aktarılan cümle bulunmaktadır:

Dirse Ḥan aydur: *Bayındır Ḥan benüm ne eksikligüm gördi, ḳılıcumdan-mı gördi, şıframdan-mı gördi. Benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa ḳondurdi, benüm şuçum ne oldı-kim ḳara otağa ḳondurdi* didi. (DK D11-12/11-2)

Dirse Han der: Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü, benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu ki kara otağa kondurdu dedi. (Ergin, 2008: 22)

XV-XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerinde de alıntılar ana cümle yüklemine *ki* ile bağlandığı aktarma cümleleri belirlenebilmektedir. Bu kuruluşlarda aktarma cümlesi, bütünüyle *ki*'li birleşik cümledir. Aktarılan cümle ise *ki*'li birleşik cümlenin yardımcı cümlesidir.

Ve dimişlerdür *ki*, **temâmet-i tavâ-yif-i muhtelife adle muhtâcdur**. (TE 14a)

Ve demişlerdir *ki*, muhtelif toplulukların tümü ada lete muhtaçtır. (Tulum, 2013: 19)

Deme *ki* **bulup kesâdı bâzâr / Bulmaz bu metâımız hırîdâr** (LM 452)

Sakın, pazarın değeri düştüğü için bu malımız alıcı bulmaz deme! (Doğan, 2010: 111)

[ve diğer örnekler: TE 112a; LM 1557-1559, LM 2341-2343]

XVII. yüzyıl döneminin eserlerinden belirlenen aktarma cümlesi kuruluşlarında ana cümle yüklemine hem *kim* hem de *ki* ile bağlanan alıntılar ikili bir görünüm sergiler.

ol da hı çıkup dedi-*ki* **haberün baña söyle ben kırâla dëyeyim** dedi. (THG 30b/8-9)

O da çıkıp “Haberini bana söyle! Ben Kral’a iletelim.” dedi.

dedi-*kim* **sultânım yoğaruda yanık altında olan ‘askerümüzden kâğıdlar ile âdemler gelüp haber verdiler ol cânibde bir memleket var imiş ebkân [kırışgan / firengistân] ta’ifesinün ka‘beleri imiş anı şimdi türkten almışlardur şenligün aşlı oldur** dedi (THG 16a/10-13)

Esir dedi ki: “Sultanım, yukarıda Yanık Kalesi altında olan askerimizden adamlar mektup getirip haber verdiler. O taraflarda bir memleket varmış; Hristiyan taifesinin Kâbe’si gibi imiş. Şimdi onu Türklerden almışlar. Şenliğin sebebi, odur.”

XVII. yüzyıl döneminin eserlerinden tanıklanan *ki*'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlelerinde karma kuruluş göze çarpar. Söz gelimi, *ki*'li birleşik cümle yapısında açığa çıkan aktarma cümlesinde aktarılan cümle, şartlı birleşik cümledir. Aşağıdaki aktarma cümlesi, şartlı birleşik cümle niteliğindeki alıntının *ki*'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesine bağlandığı bir karma kuruluş örneğidir:

dedi-*ki* **sultânım eger tağrı te‘âlâ hâzretleri ‘inâyet edüp sultânımdan himmet olursa ben kuluğ ol başlara bir top atayım** dedi (THG 19b/1-3)

Bunun üzerine çeribaşı Peçuylu Behram öne çıktı ve dedi ki “Sultanım, Tanrı Teala’nın inayeti ve Sultanımın himmeti olursa bu kulun kesik başlara doğru bir top atsın!”

ki'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesinde aktarılan cümle, bağlı cümle ve şartlı birleşik cümle niteliği sergileyebilir. Aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşunda; aktarılan cümlelerden biri şartlı birleşik cümle, aktarılan cümlelerin tamamı bağlı cümle, aktarma cümlesinin bütünü ise *ki*'li birleşik cümledir:

luțaran cevāb vērđi-*ki* **siz türke her ne vērürseñiz vērũğ biz māni‘ degül-iz ançaķ ıtoplarımı baņa vērũğ** dēdi (THG 53b/9-10)

Lutaran “Siz Türk’e ne vererseniz verin! Biz buna mâni değiliz. Ancak benim toparımı bana geri verin!” diyerek cevap verdi.

Aktarılan cümlelerin ana cümle yüklemine *ki* bağlacı ile bağlandığı *ki*'li birleşik cümle niteliğindeki aktarma cümlesi kuruluşu, XIX. yüzyıl metinlerinde de görülmeye devam eder. Burada da aktarılan cümleler, *ki*'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesinin bir parçasıdır.

Lâkin derler *ki* **bu Ehrâmlar’ın birkaç büyüklerini hazret-i Lût ve hazret-i Şu‘ayb ve hazret-i İdris ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhimü’s-selâm binâ buyurmuşlardır.** (ŞT M1 10)

Lakin derler ki bu piramitlerin birkaçını Hz. Lût, Hz. Şuayb ve Hz. İdris -Allah’ın selâmı nebimize ve onların üzerine olsun- bina etmişlerdir.

Bu sebebdendir *ki* Aristo Hakîm, İskender’e gönderdiği nush u pendî müştemil mektûbunun bir fıkrasında: “**Her şey’i misliyle mezc ü terkîb eyle, ya’nî emzice-i mütehâlifeyi bir husûsa mübâşir eyleme!**” demiştir. (ŞT M4 155)

Bu sebepten dolayı Aristo, İskender’e gönderdiği öğüt içerikli mektubun bir bölümünde “Her şeyi benzeriyle terkip eyle, yani farklı tabiatları bir maddede değerlendirme” demiştir.

ki'li birleşik cümle yapısındaki bir aktarma cümlesinde şartlı birleşik cümle niteliğinde bir alıntı cümlesinin bulunabileceğine değinilmişti. Dönemin tarihî olaylarını ihtiva eden *Şânî-zâde Târîhi*’de bu tür karma kuruluşlu aktarma cümlesi tanıklanabilmektedir.

Ağa-yı mûmâ ileyhin ez-kadîm kâtibi Hasan Efendi’den mervîdir *ki*: “**Eğer mühimmât ve zahîremiz olaydı, yalnız cengden nâşî hasma mecbûr olmayup, mukâbele vü müdâfa‘ada pâ-y-dâr olarak, düşmen altı ay cenge isrâr eylese, kal’a teslimine nâ-çâr olmaz idik**” deyü half billâh eylemiştir. (ŞT M1 293-294)

“Eğer cephaneye ve erzakımız olsaydı yalnız savaştan dolayı düşmana mecbur olmayıp kalenin muhafazasına devam ederek düşman altı ay savaşa ısrar etse de kalenin teslimi için çaresiz olmazdık” diye yemin ettiği sözü edilen Ağa’nın eski kâtibi Hasan Efendi’den rivayettir.

Modern Türkçe çağı itibarıyla da *ki*'li birleşik cümle niteliğindeki aktarma cümlesi örnekleri, görülmeye devam eder. Aktarma cümlesinin bir bütün olarak *ki*'li birleşik cümle yapısında bulunduğu cümlelerde aktarılan cümle, yardımcı cümle görevini üstlenmektedir.

Dürdâne diyordu *ki*:

— Seni artık benden usanmış gibi görüyorum. (DH: 57)

Hasan Tuna, diyor *ki*:

“Hadi ulan, çık gayri!”

Ben diyorum *ki*:

“Ulan dur birez.” (YÖ: 16)

ki’li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesinde türce birbirinden farklı cümlelerden meydana gelen karma kuruluş üretimi de sürdürülebilir bir özelliktir. Aşağıdaki *ki*’li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesinde aktarılan cümleler, sıralı cümle ve şartlı birleşik cümle niteliği sergilemektedir. Dolayısıyla *ki*’li birleşik cümle yapısında hem sıralı cümle hem de şartlı birleşik cümlelerin yer aldığı bir karma kuruluş açığa çıkmaktadır:

İyi tanınmış bir süvari zabiti olan erkek kardeşi derdi *ki*: “**Safınazın iyi hoca, benim iyi süvari olmam sırf bir psikoloji meselesidir. Çocuk ve at, bunlar pek birbirine benzer. İkisine de iyi bakmalı. İkisinin de istediğini yapmamalı. Yalnız beklemedikleri zamanda ikisinin de ağzına bir parça şeker vererseniz kuzu gibi arkanızdan gelir.**” (T: 137)

Aşağıdaki karma kuruluşlu aktarma cümlesi örneği de *ki*’li birleşik cümle yapısındadır. Aktarma cümlesindeki aktarılan cümleler; sıralı cümle, şartlı birleşik cümle ve aktarma cümlesi niteliği sergilemektedir:

Derhal çehresi münfailane bir suret alarak dedi *ki*:

— Siz yaşamayı ne zannediyorsunuz? İstanbul’un bir köşesine tıkl. Memuriyet mi? Sanat mı? Her nereye devam ediyor isen sabah git akşam gel. Kazandığın akçayı hanende her kimin var ise onlarla ye! Her günün, her saatin birbirinin aynı olsun. Sonra da şu hâle yaşamak namını ver. Fransızların bir sözü vardır “Eğer teferrüt ister isen umumdan başka türlü yaşa” derler. (Ş: 111)

Öte yandan bu dönemde aktarılan cümlelerin *ki*’li birleşik cümle yapısında bulunduğu örnekler de görülmeye devam eder. Bu kuruluşlardaki *ki*’li birleşik cümle, aktarılan cümlelerin tamamına ya da onu meydana getiren cümlelerden birine karşılık gelmektedir.

“**Âlemin ağzı torba değil ki büzesin!**” derler. Ne kadar doğru bir sözdür! (DH: 49)

Bir hayli sükuttan sonra “dünyada benim için bir kadın sevmek mümkün ve müyesser olsaydı **emin olunuz ki sizi severdim**” dedi. (DH: 47)

Aşağıdaki örnek, *ki*’li birleşik cümle yapısındaki aktarılan cümlelerin yüklem ve özne ile bölünmesi bakımından ayrıca dikkati çekmektedir:

“**Kendirin kokusu öyle hoşuma gidiyor ki**” dedi Haçça. “Evin içinde, yaz kış, dört kök kendir olsa da koklasam diye hevesleniyorum.” (YÖ: 23)

5.5. Aktarma Cümlesi

Bir aktarma cümlesi kuruluşunda alıntıyı ya da aktarılan cümleyi temsil eden cümle birlikleri kendi içinde aktarma cümlesi niteliği sergileyebilir. Aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesinin bulunduğu bu tür kuruluşların ilk örneği, Tunyukuk yazıtındadır.

b(ā)n (a)nça t(e)r m(ā)n b(ā)n bilgā tunyukuk (a)ltun yış(ı)g (a)şa k(ā)lt(i)m(i)z (ā)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g
k(ā)çā k(ā)lt(i)m(i)z k(ā)lm(i)şi **(a)lp tidi** tuym(a)dı t(ā)ñri um(a)y ıduk y(e)r sub b(a)s(a) b(e)rti
(ā)r(i)nç n(ā)kā t(ā)z(ā)r biz üküş t(e)y(i)n n(ā)kā koorkuur biz (a)z t(e)y(i)n nā b(a)s(i)n(a)l(i)m
t(ā)g(ā)l(i)m tid(i)m (TY₁ B2-4)

(Ben de şöyle dedim): “Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler **“(Geliş) zor(du)!” dediler**, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba, Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? (Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!” dedim. (Tekin, 1994: 16-17)

Aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi özelliği gösteren kuruluşlar Eski Uygar Türkçesinde de izlenebilmektedir.

Ol ödün kañı kan yarlık yarlıkadı **kim taluyka barayın tiser** kirinler oğlum tiginke iş bolunlar ne kergekin barça birgey biz kim yirçi suvçı kimiçi bar erser yime kelzün tiginig isen tükel kelürzünler. (EÖG 69)

O zaman Han babası ferman buyurdu: “Kim ‘okyanusa gideyim’ diyorsa (huzura) gelsin (ve) oğlum Şehzade’ye yoldaş olsun. Gereken her şeyi vereceğiz. (Aranızda) kılavuz denizci (ve) gemici var ise o da gelsin. Şehzade’yi sağ salım getirsinler.”

Aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi özelliği gösteren kuruluşlar, Karahanlı Türkçesinde de görülmeye devam etmektedir. *Kutadgu Bilig*’de bir başkasının sözlerinin alıntılanmasıyla aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi ortaya çıkar. “Odgurmuş’ın Hastalanarak, Ögdülmüş’i Çağırdığını Söyler” [5953-5992] adlı bölümde ‘Habercinin Ögdülmüş’e Cevabı [5962-5963] bu özellikte bir aktarma cümlesi içerir. Hitap eden haberci, muhatap ise Ögdülmüş’tir. Haberci konuşmasında Odgurmuş’ın sözlerine yer verir.

bu aydı mini ıdtı odgurmuşa / sañga **aydı kelgil manğa bir tuşa**
ağır boldı köñli yaturıncıñın / tegip tuş añgar bir ay köñli yakın (KB 5962-5963)

Habercidedi ki: Beni buraya Odgurmuş gönderdi; senin için **gelsin, onu bir göreyim**, dedi. Artık ağırlaştı, bitkin bir hâlde yatıyor; gidip onu bir gör, ey gönlü yakın.

“Hükümdar Kün-Toğdı Ay-Toldı’ya Adâlet Vasfının Nasıl Olduğunu Söyler” [792-954] adlı bölümdeki ‘Hükümdarın Ay-Toldı’ya Cevabı’na [792-822] karşılık gelen aşağıdaki aktarma cümlesinde hükümdar Kün-Toğdı, hitap edendir. Kün-Toğdı’nın konuşmasında Ay-Toldı’nın söylediklerine atıf yaptığı bölüm aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesidir.

sen aydın maḡa **ḡut men bilgil mini** / saḡa uḡturu ḡıldım uḡıl munı (KB 796)

Sen bana dedin ki: Ben mutluluḡum, beni tanı; sana anlatmak için böyle yaptım, bunu anla.

Aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi bulunan kuruluşlar, Karahanlı Türkçesinin ardından Eski Anadolu Türkçesi döneminde de tanıklanır.

Vardı bu kırḡ yigidüñ yigirmisi bir yaña yigirmisi daḡı bir yaña oldı. Evvel yigirmisi vardı, Dirse Ḥana bu ḡaberi getürdi, aydur: Görür-misin Dirse Ḥan neler oldı, yarımasun yarḡımasun, senüñ oḡluñ kür ḡopdı, erḡel ḡopdı, kırḡ yigidin boyına aldı, ḡalın Oḡuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel ḡopdı-y-ise ḡeküp aldı, aḡ ḡaḡallu ḡocanuñ aḡzın söḡdi, aḡ pürḡekli ḡarınüñ südin tırtıdı, aḡan tırı şulardan ḡaber ḡiḡe, arḡurı yatan Ala Taḡdan teber aḡa, ḡanlar ḡanı Bayındıra ḡaber vara, **Dirse Ḥanun oḡlı böyle bid‘at işlemiş diyeler**, gezdüḡüñden öldüḡüñ yig ola, Bayındır Ḥan seni ḡaḡıra, saña ḡatı ḡazab eyleye, böyle oḡul senüñ neñe gerek, böyle oḡul olma ḡdan olmamak yigdür öldürseñe didiler. (DK D18-19/13-12)

Vardı bu kırḡ yigidin yirmisi bir yana, yirmisi de bir yana oldu. Önce yirmisi vardı, Dirse Han’a şu haberi getirdi, **der**: Görüyor musun Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oḡlun kötü çıktı hayırsız çıktı, kırḡ yigidini yanına aldı, kudretli Oḡuz’un üstüne yürüyüş etti, nerede güzel ortaya çıktı ise ḡekip aldı, ak sakallı ihtiyarın aḡzına sövdü, ak bürḡekli kadının sütünü ḡekti, akan duru sulardan haber geḡer, ḡapraz yatan Ala Daḡ’dan haber aḡar, hanlar ḡanı Bayındır’a haber varır, **Dirse Han’ın oḡlu böyle görülmemiş şey yapmış derler**, gezdüḡünden öldüḡün daha iyi olur. Bayındır Han seni ḡaḡırır, sana müthiş gazap eyler, böyle oḡul senin nene gerek, böyle oḡul olmaktan olmamak daha iyidir, öldürsene **dediler**. (Ergin, 2008: 27)

Böyle diḡeḡ ḡanum ol nâmerdlerüñ yigirmisi daḡı ḡıḡa geldi ve bir ḡov anlar daḡı getürdiler. Aydur: Ḳalkubanı Dirse Ḥan senüñ oḡluñ yirinden örü tırdı, göksi gözel ḡaba taḡa ava ḡıḡdı, sen var iken av avladı ḡuş ḡuşladı anasınıñ yanına alıp geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi, anası-y-ile soḡbet eyledi, atasına ḡaşd eyledi, senüñ oḡluñ kür ḡopdı erḡel ḡopdı, arḡurı yatan ala taḡdan ḡaber ḡiḡe, ḡanlar ḡanı Bayındıra ḡaber vara, **Dirse Ḥanuñ oḡlı böyle bid‘at eylemiş diyeler**, seni ḡaḡırdalar, Bayındır Ḥanuñ ḡatında saña ḡazab ola, böyle oḡul neñe gerek, öldürseñe didiler (DK D19-20/13-10)

Böyle deyince ḡanım, o nâmertlerin yirmisi daha ḡıḡa geldi ve bir dedikodu onlar da getirdiler. **Der**: Kalkarak Dirse Han senin oḡlun yerinden doḡruldu, göḡsü güzel koca daḡa ava ḡıḡtı, sen var iken av avladı ḡuş ḡuşladı, anasının yanına alıp geldi, al şarabın keskininden aldı içti, anası ile soḡbet eyledi, babasına kast eyledi, senin oḡlun kötü çıktı hayırsız çıktı, ḡapraz yatan Ala Daḡ’dan haber geḡer, hanlar ḡanı Bayındır’a haber varır, **Dirse Han’ın oḡlu böyle görülmemiş şey yapmış derler**, seni ḡaḡırtırlar. Bayındır Han’ın katında sana gazap olur, böyle oḡul nene gerek, öldürsene **dediler**. (Ergin, 2008: 27)

Dede Korkut’tan alınan aşağıdaki aktarma cümlesinde de Buḡaḡ’ın annesine söyledikleri aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi taşır. “Dirse Han Oḡlu Buḡaḡ Han Destanı”nda bir ḡukurda kanlar içinde bulunan Buḡaḡ; annesine korkmamasını, yaralandıḡında Hızır’ın gelerek yarasını sıvazladığını ve “sana bu yaradan ölüm yoktur, ananın sütü ile daḡ ḡiḡeḡi sana merhemdir” dediğini söyler. Böylelikle Buḡaḡ’ın kendi sözleri ve Buḡaḡ’ın Hızır’dan iktibas ettiḡi sözler ile aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi açığa ḡıkar:

Oğlan yine aydur: *Ana ağlamağıl, maña bu yaradan ölüm yokdur kor hmağıl, boz atlu Hızır maña geldi, üç kerre yaramı şığadı, bu yaradan saña ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi saña merhemdür* dedi. (DK D28/10-13)

Oğlan yine der: Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi, üç kerre yaramı sıvazladı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir dedi. (Ergin, 2008: 32)

“Aktarma Cümlesinin Yüklemini Oluşturan Fiiller” bahsinde *ay-* ve *ti-> di-* fiilleri arasında bulunan aktarılan cümlelerden söz edilmişti (bk. 3.4.). Aşağıda *Dede Korkut*’tan alınan örnekte aktarılan cümlelerin kendi içinde barındırdığı aktarma cümlesi de *ay-* ve *di-* fiilleri arasında bulunmaktadır. Bu cümle özelinde *ay-* ve *di-* fiilleri etrafında iç içe geçmiş aktarma cümlesi yapısı görülmektedir:

Kazanuñ karadaşı Kara Göne **aydur**: Kılbaş var **ayıt** ağam kazan gelsün çıksun, bir yiğit senüñ uçundan aramızdan eksildi, hem vaşiyet eylemiş, menüm kanum kıomayasın alasin **dimiş**, varalum düşmeni haqlayalum **di didi**. (DK D300-301/12-2)

Kazan’ın kardeşi Kara Göne der: Kılbaş var söyle ağam Kazan gelsin çıksın, bir yiğit senin yüzünden aramızdan eksildi, hem vasiyet eylemiş, benim kanımı koymayasın, alasin demiş, varalım düşmanı haklayalım de, dedi. (Ergin, 2008: 210)

Osmanlı Türkçesi dönemini temsil eden metinlerde aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi özelliği gösteren türlü kuruluşlar vardır. *Leylâ ve Mecnun*’un kimi bölümlerinde Fuzulî, karakterlerini karşılıklı konuştururken iktibaslara da yer vererek aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi üretimini açığa çıkartır. “Mecnun’un Öğüt Kabul Etmemesi ve Babasının Derdine Derman Bulamaması” (979-1014) adlı bölümde 980-1014. beyitler arasında konuşur Mecnun, muhatapları ise anne ve babasıdır. Mecnun, konuşmasında annesinin “Mecnûn’a Anasının Öğüt Vermesi ve Kınama Bahçesinden Pişmanlık Dikeni Dermesi” (944-971) adlı bir önceki bölümde söylediklerini “*Vardur bu haşemde min kabîle / Her tâife içre min cemîle, Bir bir kılalum kamu sana arz / Yetsün yerüne biz olan farz*” (965-966) iktibas eder.

Mecnûn ki eşitdi ol hitâbı / Verdi bu tarik ile cevâbı (LM 979) [Konuşur Bilgisi, Başlangıç]
K’ey rûh-ı revânım ata ane / Kâm-i dil ü cânım **ata ane** (LM 980) [Muhatap Bilgisi]

...

Dersüz mana var dil-rübâlar / Leylî kimi çoh perî-likâlar (LM 1010) [Aktarma içinde Aktarma]

...

Özrini beyân edüp hem ol dem / Takrîre getürdi bir gazel hem (LM 1015) [Bitiş]

Mecnun bu hitabı işittiğinde şöyle cevap verdi: “Ey benim ruhum olan anam babam! Ey benim gönlümün ve canımın arzusu olan anam babam! ... **Bana diyorsunuz ki; daha birçok güzeller, Leylâ gibi nice ay yüzlüler var...**” Böylece özrünü ortaya koyarak, ardından bir gazel dile getirdi. (Doğan, 2010: 201, 207)

XVII. yüzyıl Türkçesinde de benzer aktarma özelliğini belirlemek mümkündür. Dönemin mensur eserlerinden *Hâb-nâme-i Veysi*’de Sultan I. Ahmed ile İskender-i Zülkarneyn, Veysi’nin

rüyasında karşılıklı konuşmaktadır.⁶⁴ I. Ahmed, konuşmasında döneminin siyasi ve toplumsal sorunlarına değinir (H 108b-109a/12-13). Saltanat daha huzurlu bir dönemde kendisine verilmiş olsa saltanatının daha rahat olacağını ifade eder (H 109a/10-12). Ardından İskender-i Zülkarneyn sözü alır. Hz. Adem'den I. Ahmed dönemine kadar yaşanan kötülükleri türlü hikâyelerle anlatır (H 109a-121a/15-14). İskender-i Zülkarneyn, hikâyeleri anlatırken bir önceki konuşmacı I. Ahmed'den alıntılar yapar. İskender-i Zülkarneyn tarafından özetlenerek anlatılan ve birbirine *veyahut / yahud* ile bağlanan her bölüm, I. Ahmed'den alıntılanan “*ma ‘mûr u âbâdân idi*” sözü ile bitirilir. Ancak burada bire bir ya da doğrudan aktarmadan farklı olarak yapılandırılmış yeni bir yaratım açığa çıkar. Diğer bir ifadeyle I. Ahmed'den alıntılanan sözler, tam söylenildiği gibi değil de İskender-i Zülkarneyn'in bakış açısı ile yinelenir. Böylece İskender-i Zülkarneyn'in konuşmasında görülen aktarma içinde aktarma, kesin bir tekrardan çok yeniden inşa niteliğine bürünür.

...Ey şâhib-kırân! Eger Hâzret-i sultân-ı ğayb-dân “celle celâlihu” serî-i saltanatı-ı ‘Osmânîyeyi baña böyle ‘âlem harâb iken âmâde itmeyüp, ma ‘mûr u âbâdân iken müyesser ideydi; zabt u rabt-ı memleket ve hâll u ‘ağd-ı umûr-ı ra’iyyet nice olur, görüleydi...(H 109a/10-12) [I. Ahmed]

“...Ey talihli! Herşeyi hakkıyla bilen Allâhu te‘âlâ hazretleri Osmanlı saltanatının tahtını bana böyle âlem harap iken hazırlamayıp, bayındır iken teslim etseydi, memleketin düzeni ve raiyyet işlerinin görülüp, neticelenmesi nasıl olur, görülürdü...” (Altun, 2011: 84)

Zamânımızda harâbdur didiğîñiz dünya, ne vaķitde ma ‘mûr u âbâdân idi (H 109b/1-2) [İskender-i Zülkarneyn]

Zamanımızda harap dediğiniz dünya ne zaman bayındır durumdaydı? (Altun, 2011: 84)

...meded-kârî-i ‘inâyet-i rabbü’l- ‘âlemîn ile dâmen-i ‘Arafât’da buluşup ve bilişüp, baḥḥâ-yı ğayr-ı zî-zer’de küşenişin-i ḫârem-i tavaḫḫum olunca mı ‘âlem ma ‘mûr u âbâdân idi? (H 109b/3-5) [İskender-i Zülkarneyn]

...Allah’ın ihsan yardımını ile Arafat’ın eteğinde buluşup, konuşup, çorak derede yeryüzü kubbesinin bir köşesine oturduğu zaman mı âlem bayındır idi? (Altun, 2011: 84)

...nice yüz biñ üftâde-i ḫâk ü helâk olan Âdem kanından pehîn-deşt-i ‘âlem, taşt-ı fuşşâda döndükde mi **dünyâ ma ‘mûr u âbâdân idi**? (H 109b/9-11) [İskender-i Zülkameyn]

...toprağa düşen ve helâk olan nice yüz bin insanın kanından yeryüzünün geniş sahrası bozguncuların leğenine döndüğü zaman mı dünya bayındır idi? (Altun, 2011: 84)

[ve diğer örnekler: H 109b/17-18, H 110a/2, H 110a/11, H 110b/14, H 111a/6, H 111a/20, H 111b/16, H 112a/8-9, H 112b/4, H 112b/11, H 112b/21, H 113a/6, H 113a/20, H 113b/8, H 113b/15, H 114a/6-7, H 114a/19-20, H 114b/6, H 114b/20, H 115a/7, H 115b/3, H 115b/13, H

⁶⁴ İlgili eserin incelemesini yapan Altun (2011:31-32), Veysi’nin ki’li birleşik yapılar aracılığıyla alıntılara yer verdiğinden söz etmektedir. Ancak bu kuruluşlar da zarf-fiillerle birbirine bağlanarak iç içe geçtiğinden ilgili alıntı cümlelerinin unsur dizilişine yer verilmemiştir. Dolayısıyla *Hâb-nâme* özelinde H 109b/1-2, H 116a/3, H 108a/1-2, H 113a/15-16, H 120b/12-14 haricindeki aktarma cümlesi kuruluşlarının unsur dizilişlerine yer verilmemiş, aktarılan cümlelerin niteliği bahsinde ele alınmak üzere daha çok aktarmanın nasıl yapıldığına odaklanılmaya çalışılmıştır.

115b/20, H 116a/7, H 116a/15, H 116b/15, H 117a/12, H 117b/4-5, H 119a/16, H 119b/18, H 120a/14, H 120b/20]

Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi'den alınan aşağıdaki aktarma cümlelerinde alıntıya karşılık gelen cümleler, aktarma cümlesi niteliğindedir.

anlareyitdi **sultānum kimi eydür otuz biñ ādem vardur kimi eydür yigirmi biñ ādem vardur kimi eydür on beş biñ ādem vardur** dēdiler (THG 25b/8-9)

Onlar “Sultanım, kimi otuz bin, kimi yirmi bin, kimi on beş bin söyler.” dediler.

gāzî ḥasan paşa eyitdi saña sorduğum budur **ne yerlūsin ve ol [yol]daşuğuz ne yerlūdūr** (THG 33a/6-7)

Gazi Hasan Paşa, “Sana soracağım şudur: Sen nerelisin? Yol arkadaşın nerelidir?” dedi.

Modern Türkçe çağı itibarıyla da aktarılan cümleler arasında aktarma cümlesi niteliği taşıyan kuruluşlar görülmeye devam eder.

Kendisini nerdüban başında istikbaleden Şöhret'e beşuş bir çehre ile der ki:

— Şöhretciğim biraz geç kaldığım için beni affedersiniz. Pek çok yerleri dolaştım. Köpek çok. Fakat hiçbir matluba muvafık değil! Hanelerine gittiğim dostlarımın her biri “**ala bizim köpeği al, başka yerden alma**” deyip ibram ettiler. Hatırlarını kırmamak için her birine bir yakın söyleyerek savuştum. Hiç ben öyle adı hayvanları peşime takıp da sokağa çıkar mıyım..? Aman Şöhret! En sonra zengin bir İngiliz dostumdan bir köpek buldum. Lakin bu hayvan köpek değil âdeti bir antika! Bu köpek “karlen” cinsinden imiş elli seneden beridir ki bu cinsin nesli munkanz olmuş! Şimdi nadirattan olarak yalnız “Balear” Adalarında bulunabilir imiş! Bilirsin ya! Bir şey nedret peyda ettikçe kıymeti artar. Bazı ehl-i merak yüz yüz elli liralık alâ cins atlar ile bu köpeği trampa ederler imiş! Bu kıymettar hayvanı bize şimdi gönderecekler. Köpek cinsinden anlayan kimselerin bu gece mutlak bu hayvanda gözleri kalacaktır. (Ş: 21-22)

Cemil birdenbire:

— Ha! dedi. Şimdi ben de hatırlıyorum. Bir gün Ferdiye Hanım'ın evinde Madam Kraft'la baş başa konuşuyorlardı. Kulağıma ara sıra bazı vapur ve şehir isimleri çarpıyordu. İki defa Madam Kraft'ın “**Niçin? Ne mani var? Benimle beraber evvela Viyana'ya kadar gelirsiniz**” dediğini işittim. Seniha gözünün ucuyla beni işaret etti ve ona parmağıyla “**Sus!**” işareti yaptı idi. (KK: 165-166)

Bayram:

“Ben çok dedim buna “**Seyrek açalım**” diye emme, bu senin gelinin dinlemedi ki” dedi. (YÖ: 32)

Ömer Bey içerden seslendi:

— Güle güle Gelin Hanım!.. Selimanım Teyzeye çok çok selâm... “**Ömer Abi, ebemkuşağının altından geçmiş de başına ne işler gelmiş**” dersin, “**Bundan böyle artık o benim Ömer Abim değil, Ömer ablam**” dersin... (YS: 87)

Kimi aktarma cümlesi niteliğindeki alıntı cümleler, tarihî metinlerdeki örnekleriyle kuruluşça benzerlik gösterebilir. Söz gelimi, aşağıdaki aktarma cümlesinin *Dede Korkut*'ta ay- ve di- fiilli

yüklemler etrafında iç içe geçmiş aktarma cümlesi yapısına benzer şekilde üretildiğini söylemek mümkündür:

Çazanun kardaşı Kara Göne aydur: **Çılbaş var ayıt ağam çazan gelsün çıkşun, bir yigit senün uçundan aramızdan eksildi, hem vaşiyet eylemiş, menüm çanum çomayasın alasin dimiş, varalum düşmeni haçlayalum di didi.** (DK D300-301/12-2)

“Get ulan o düzüye söyle” dedi İrazca. “De ki: “**Ulan Haceli emmi**” de. “**Ninem, buraya temel kazarken eyi düşünsün diyor**” de.” (YÖ: 47)

Bir aktarma cümlesi kuruluşunda başkasının sözlerinin alıntılanması ya da o sözlerin küçük değişikliklerle yapılandırılarak aktarılmasıyla aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi kuruluşunun ortaya çıktığı örnekler Türkiye Türkçesinde de mevcuttur. Söz gelimi, *Yılanların Öcü* adlı romandan alınan aşağıdaki aktarma cümlesi kuruluşlarında İrazca ile Haceli arasındaki geçen diyalogun, Haceli ile muhtar arasındaki konuşmada aktarıldığı görülmektedir. Birinci aktarma cümlesinde İrazca, ev inşaatına başlayan Haceli’ye karşı çıkar. Bu durum için Haceli’ye söylediği sözler, ikinci aktarma cümlesinde Haceli tarafından küçük değişikliklerle yapılandırılarak muhtara aktarılır. Muhtara nakledilen sözlerde İrazca’nın sözleri Haceli’nin bakış açısından aktarılmakta, böylelikle aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi kuruluşu ortaya çıkmaktadır:

İşçilere seslendi **İrazca**:

“Bırakın kazmayı küreği hepiniz” dedi. “Kazmayın!” **Haceli**’ye döndü: “Sana demin de anlattım: **Benim üç senelik ömrüm kaldı şurda. Seninse var daha epeyce. Öldür beni. Ben mezere, sen mapusa. O zaman benim oğlum ıprât oturur evinde.** Canı isterse senin kokar Fatma’yı da koynuna alır bir güzel yatar. Eğer benim oğlum almazsa kendi öz kardaşlarından biri alır. Koca ovaya rezil kepaze olursunuz sülâlecek...” (YÖ: 50)

...

“Oooo, Haceli, misin?” dedi **muhtar**. “Gel bakalım.” Yatakta doğruldu. “İki üç gün sonra kaymakam geliyor Haceli. Fena haberlarım var. Ev yerinin parasını hemen istiyeciz senden.”

“Benim de sana fena haberlarım var” dedi **Haceli**. “Senin Sağır Ali’nin dertli **İraz**, gelip kazmamın önüne yatıyor. Bir türlü temel kazamıyorum. “**Vur öldür beni, evini ondan sonra yap**” diyor. “**Koyun yaşı kadar bir yaşım var benim, beni öldür, mapusa gir, oğlum bari serbes yaşasın**” diyor. Bir belâ iş ki heç sorma muhtar.” (YÖ: 52)

Benzer aktarma cümlesi kuruluşu, *Yorgun Savaşçı* adlı romanda da tanıklanmaktadır. Söz konusu eserden alınan aşağıdaki diyalogda Cemil ile Neriman konuşur. Cemil, Arap Maksut tarafından gönderilen bir teğmen aracılığıyla karakola çağrılır. Neriman, köşkten dışarıya çıkmak için biriken aylıklarını alacağını ileri süren Cemil’e inanmaz ve tehlikeli bir durum olduğunu dile getirir. Cemil’e tehlikeli bir haberin getirildiğinden söz eder. Cemil ise cevabında tehlikeli bir durum olmadığını söyler. Cemil’in cevabı, Neriman tarafından yapılandırılarak tekrar inşa edilir. Böylelikle aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi ortaya çıkar:

— Maksut Bey selâm söyledi. Mümkünse uğrayacaksınız bugün karakola... Daha doğrusu uğrayacaksınız mutlaka... “Sivil giyinsin mümkünse...” dedi. — Oda kapısına bakarak sesini alçattı: — Tabancanızı da alacaksınız yanınıza... (YS: 25)

...

— “Bu gün yetişebilirse, biriken aylıkları belki alabilir” demişler.
— Böyle giyinmeyince vermezler miymiş?
— Bana gizliden verecekler. Yattı mı aklın?
— Hayır! Yalan söylüyorsunuz!
— Höst terbiyesiz! Yüzüme karşı...
— Dönün biraz... Aylığa gidiyorsanız tabancanızı neden aldınız?.. Hayır. Siz Harbiye Nezaretine gitmiyorsunuz. O *teğmen* size bir haber getirdi, *Tehlikeli bir haber*...
— *Tehlikeli bir haber getirdiği metirdiği yok*... Sivil giyindim ki orada aylık kovalayanlar beni başıbozuk sansınlar...
...
— Nereye gidiyorsunuz? Haydi söyleyin... Aylık almağa değil... Gözlerinizi kırıştırdınız bir... Bir de “*getirdiği metirdiği*” dediniz. Siz yalan söylerken böyle duraklırsınız... (YS: 33)

5.6. Metin-Cümle

Türkçenin aktarma cümlesi üretiminde aktarılan cümlenin metin-cümle olarak yorumlanabileceği kuruluşlara da dikkat çekilmiştir. Nitelik bakımından birbirinden farklı çok sayıda cümlenin tek bir cümle gibi okunabildiği bu kuruluşlarda aktarılan cümle, metin-cümle niteliğindedir. Metin-cümle kavramı gramerlerde yer almamakla birlikte daha çok sözce, metin, cümleden büyük birlik, tümce ötesi birim gibi farklı terimlerle karşılanmaktadır. Coşar (2018; 2020), “Kül Tigin Abidesini Bir ‘Metin-Cümle’ Olarak Okumak”⁶⁵ adlı bildirisiyle metin cümle örneklerinin Orhun Abideleri’nden itibaren görülebildiğini, “Kutadgu Bilig’de Kurucu Yapı Olarak Metin-Cümleler”⁶⁶ adlı bildirisiyle de *Kutadgu Bilig* özelinde metin cümle örneklerinin takip edilebilir olduğunu ileri sürmüştür. Burada bir metin, bir cümle; bir cümle bir metin olduğu kabulünün yanı sıra alıntılar aracılığı ile bir metnin “metin içinde metin”⁶⁷ olacak şekilde metin cümlelerden oluşabileceği düşüncesi söz konusudur. Bu yöndeki yaklaşım bu dizilerin metin-cümle olarak değerlendirilmesinde esas kabul edilmiştir. Coşar’ın (2018; 2020) sınırlarını belirlediği metin-cümle örneklerini Türkçenin farklı saha ve dönem metinlerinde izlerini sürmek mümkündür.

Metin-cümle niteliği gösteren aktarılan cümle kuruluşlarının ilk örnekleri, Orhun yazıtlarındadır. Bilge Kağan yazıtının doğu yüzünde, başlangıç cümlesinde yer alan *sabım* “sözüm” ifadesini takiben bir (:) varlığı sezilmekte, *sabım*’dan sonra gelen cümlelerin *sab*’ın içeriğine açıklık getiren bir işleyişte olduğu görülmektedir. Buna göre iki üyeli bir isim cümlesi ile *sabım*’a kadar olan ifadenin özne, ardından gelen cümlelerin ise yüklem işleyişinde bir metin-cümle örneği olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu metin-cümle örneği içinde konuşucunun işaret ettiği kendi cümlesi bir blok aktarma şeklinde verilmektedir. O da kendi başına bir metindir.

⁶⁵ Coşar (2018: 527), Kül Tigin abidesinin güney yüzünü üç cümlelik bir metin kabul ederken asıl metnin de bir nesne ile temsil olunan tek bir cümle olduğu sonucuna varır. Buna göre birinci cümle ile konuşucunun kendini takdim etmesi, ikinci cümle ile çağrısını yapması ve son olarak üçüncü cümle ile çağrısını yenilemesi ve asıl söylemek istediklerini anlatması şeklinde metnin kapsamını belirler.

⁶⁶ Coşar (2020), bu çalışmada daha önce Orhun Abideleri’nde izini sürdüğü metin cümle örneklerinin *Kutadgu Bilig*’de tekrarlandığını göstererek Türkçenin sözdizimi yapısındaki devamlılığına işaret eder.

⁶⁷ “Metin içinde metin” ile iç içe birleşik cümle olarak değerlendirilen yapıdaki cümlelerde diğer bir ifadeyle aktarma cümlelerinde iç cümlenin bir metin olması durumunda metin cümle adını alması kastedilir (Coşar, 2020).

t(e)ñri t(e)g t(e)ñri y(a)r(a)t(m)ı₁ş türük bilge k(a)g(a)n **s(a)b(i)m** k(a)ñ(i)m türük bilge k(a)g(a)n... (a)ltı sir tok(u)z og(u)z (e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g b(e)gl(e)ri bod(u)nı türük t(e)ñri üze k(a)g(a)n ol(u)r(t)u(m)₁ ol(u)rtuk(u)ma ölt(e)çiçe s(a)k(i)n(i)gma türük b(e)gl(e)r bod(u)n ög(i)r(i)p s(e)b(i)n(i)p toñ(i)t(m)iş közi yüğ(e)rü körti₂ bödke öz(ü)m ol(u)r(u)p bunça (a)g(i)r törüg tört bul(u)ñd(a)k₁ ...dim₃ üze kök t(e)ñri (a)sra y(a)g(i)z y(e)r kıl(i)ntukda (e)kin (a)ra kişi oğlu kıl(i)nm(i)ş₄ kişi oğlnta üze (e)çüm (a)pam bum(i)n k(a)g(a)n (i)şt(e)m₅ k(a)g(a)n ol(u)rm(i)ş₅ ol(u)r(u)p(a)n türük bod(u)n(i)ñ ilin törüsün tuta birm(i)ş itı birm(i)ş₆ tört bul(u)ñ koop y(a)gı (e)rm(i)ş₇ sü sül(e)pen tört bul(u)nd(a)k₁ bod(u)n(u)g kop (a)lm(i)ş kop b(a)z kıl(m)iş₈ b(a)ş(l)g(i)g yük(ü)nt(ü)rm(i)ş tizl(i)g(i)g sök(ü)rm(i)ş₉ ilg(e)rü k(a)d(i)rk(a)n yışka t(e)gi kirü t(e)m(i)r k(a)p(i)gka t(e)gi koont(u)rm(i)ş₁₀ (e)kin (a)ra idi oks(u)z kök türük itı (a)nça ol(u)rur (e)rm(i)ş₁₁ bilge k(a)g(a)n (e)rm(i)ş (a)lp k(a)g(a)n (e)rm(i)ş buyrukı y(e)me bilge (e)rm(i)ş (e)r(i)ñç (a)lp (e)rm(i)ş (e)r(i)ñç₁₂ b(e)gl(e)ri y(e)me bod(u)nı y(e)me tüz (e)rm(i)ş₁₃ (a)nı üçün il(i)g (a)nça tutm(i)ş (e)r(i)ñç il(i)g tut(u)p törüg itm(i)ş₁₄ özi (a)nça k(e)rg(e)k bolm(i)ş₁₅ yogçı sıg(i)tçı öñre kün tugs(i)kd(a)k₁ bükli çöl(lü)g il t(a)bg(a)ç tüpüt (a)p(a)r pur(u)m kırık(i)z üç kuurık(a)n ot(u)z t(a)t(a)r küt(a)ñ t(a)t(a)bı bunça bod(u)n k(e)l(i)p(e)n sıgtam(i)ş yoglam(i)ş₁₆ (a)nt(a)g kül(ü)g k(a)g(a)n (e)rm(i)ş₁₇ (a)nta kisre in(i)si k(a)g(a)n bolm(i)ş (e)r(i)ñç oğlı k(a)g(a)n bolm(i)ş (e)r(i)ñç₁₈ (a)nta kisre inisi (e)çisin t(e)g kıl(i)nm(a)duk (e)r(i)ñç oğlu k(a)ñin t(e)g kıl(i)nm(a)duk (e)r(i)ñç₁₉ bil(i)gs(i)z k(a)g(a)n ol(u)rm(i)ş (e)r(i)ñç y(a)bl(a)k k(a)g(a)n ol(u)rm(i)ş (e)r(i)ñç₂₀ buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş (e)r(i)ñç y(a)bl(a)k (e)rm(i)ş (e)r(i)ñç₂₁ b(e)gl(e)ri bod(u)nı tüzs(ü)z üç(ü)n t(a)bg(a)ç bod(u)n t(e)bl(i)g(i)n kürl(ü)gin üç(ü)n (a)rm(a)kçisin üç(ü)n in(i)li (e)çili kıkşırt(ü)kin üçün b(e)gli bod(u)nılg yoñ(a)şurtukin üç(ü)n türük bod(u)n il(le)duk ilin içg(i)nu idm(i)ş k(a)g(a)n(l)duk k(a)g(a)nın yit(ü)rü idm(i)ş₂₂ t(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(i)lin kuul kılı (e)ş(i)l(i)k kız og(i)lin küñ kılı₂₃ türük b(e)gl(e)r türük (a)tın it(tı t(a)bg(a)çgı b(e)gl(e)r t(a)bg(a)ç (a)tın tut(u)p(a)n t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka körm(i)ş₂₄ (e)l(i)g yıl iş(i)g küç(ü)g birm(i)ş₂₅ ilg(e)rü kün tugs(i)k(k)a bükli k(a)g(a)nka t(e)gi sül(e)yü birm(i)ş kuur(i)g(a)ru t(e)m(i)r k(a)p(i)gka t(e)gi sül(e)yü birm(i)ş t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka ilin tör(ü)sin (a)l birm(i)ş₂₆ türük k(a)ra k(a)m(a)g bod(u)n (a)nça tım(i)ş ill(i)g bod(u)n (e)rt(i)m il(i)m (a)mtı k(a)nı k(e)mke il(i)g k(a)zg(a)nur m(e)n tir (e)rm(i)ş₂₇ k(a)g(a)n(l)g bod(u)n (e)rt(i)m k(a)g(a)n(i)m k(a)nı ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş₂₈ (a)nça tip t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka y(a)gı bolm(i)ş₂₉ y(a)gı bol(u)p it(i)nü y(a)r(a)t(i)nu um(a)duk y(a)na iç(i)km(i)ş₃₀ bunça iş(i)g küç(ü)g birtük(ke)rü s(a)k(i)nm(a)tı türük bod(u)n(u)g öl(ü)r(e)yin ur(u)gs(i)r(a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş₃₁ üze türük t(e)ñrısı türük iduk yirü subı (a)nça (e)tm(i)ş (e)r(i)ñç türük bod(u)n yok bolm(a)zun tiy(i)n bod(u)n bolçun tiy(i)n k(a)ñ(i)m ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(i)g ög(ü)m ilb(i)lge k(a)tun(u)g t(e)ñri töp(i)sinte tut(u)p yüğ(e)rü kört(ü)rtı (e)r(i)ñç₃₂ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n y(e)ti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n t(a)ş(i)km(i)ş₃₃ t(a)şra yoriyur tiy(i)n kü (e)ş(i)d(i)p b(a)lıkd(a)k₁ t(a)şık(m)iş t(a)gd(a)k₁ inm(i)ş tir(i)l(i)p y(e)tm(i)ş (e)r bolm(i)ş₃₄ t(e)ñri küç birtük üç(ü)n k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n süsi böri t(e)g (e)rm(i)ş y(a)g(i)si kooñ t(e)g (e)rm(i)ş₃₅ ilg(e)rü kuurıg(a)ru sül(e)p tırm(i)ş kubr(a)t(m)iş₃₆ k(a)m(a)gı y(e)ti yüz (e)r bolm(i)ş₃₇ y(e)ti yüz (e)r bol(u)p (e)ls(i)r(e)m(i)ş k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş bod(u)n(u)g küñ(e)dm(i)ş kuul(a)dm(i)ş bod(u)n(u)g türük törüsün içg(i)nm(i)ş bod(u)n(u)g (e)çüm (a)pam törüsünce y(a)r(a)t(m)iş boşg(u)rm(i)ş₃₈ töl(i)s t(a)rduş bod(u)n(u)g (a)nta itm(i)ş y(a)bgug ş(a)d(i)g (a)nta birm(i)ş₃₉ bir(i)ye t(a)bg(a)ç bod(u)n y(a)gı (e)rm(i)ş yır(i)ya b(a)z k(a)g(a)n tokuz og(u)z bod(u)n y(a)gı (e)rm(i)ş₄₀ kırık(i)z kuurık(a)n ot(u)z t(a)t(a)r küt(a)ñ t(a)t(a)bı koop y(a)gı (e)rm(i)ş₄₁ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n bunça ...bod(u)n(u)g... kırık(a)rtukı yiti yolu sül(e)m(i)ş y(e)g(i)rmi sün(ü)ş sün(ü)şm(i)ş₄₂ t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n ill(i)g(i)g ils(i)r(e)tm(i)ş k(a)g(a)n(l)g(i)g k(a)g(a)ns(i)r(a)t(m)iş y(a)gıg b(a)z kıl(m)iş tizl(i)g(i)g sök(ü)rm(i)ş b(a)ş(l)g(i)g yük(ü)nt(ü)rm(i)ş₄₃ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n il(i)g törüg k(a)zg(a)n(i)p uça b(a)rm(i)ş₄₄ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)nka b(a)ş(a)yu b(a)z k(a)g(a)n(i)g b(a)lb(a)l tikm(i)ş₄₅ k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n uçdukda öz(ü)m s(e)k(i)z y(a)şda k(a)lt(i)m₄₆ ol tör(ü)de üze (e)ç(i)m k(a)g(a)n ol(u)rtu₄₇ ol(u)r(u)p(a)n türük bod(u)n(u)g yiçe itdi yiçe ig(i)t(t)i₄₈ çig(a)ñ(ig) b(a)y kılı t(a)z(i)g ük(ü)ş kılı₄₉ (e)çim k(a)g(a)n ol(u)rtuk(k)a öz(ü)m tig(i)n (e)rk ... iy...₅₀ t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üçün tört y(e)g(i)rmi y(a)ş(i)mka t(a)rduş bod(u)n üze ş(a)d ol(u)rt(u)m₅₁ (e)ç(i)m k(a)g(a)n birle ilg(e)rü y(a)ş(i)l üg(ü)z ş(a)ntuñ y(a)zıka t(e)gi sül(e)d(i)m(i)z kuurıg(a)ru t(e)m(i)r k(a)p(i)gka t(e)gi sül(e)d(i)m(i)z kögm(e)n (a)şa kırık(i)z yer(i)ñe t(e)gi sül(e)d(i)m(i)z ₅₂ k(a)m(a)gı biş ot(u)z sül(e)d(i)m(i)z üç y(e)g(i)rmi sün(ü)şd(ü)m(i)z₅₃ ill(i)g(i)g ils(i)r(e)td(i)m(i)z k(a)g(a)n(l)g(i)g k(a)g(a)ns(i)r(a)td(i)m(i)z₅₄ tizl(i)g(i)g sök(ü)rt(ü)m(i)z b(a)ş(l)g(i)g yük(ü)nt(ü)rt(ü)m(i)z₅₅ turg(i)ş k(a)g(a)n türük(ü)m bod(u)n(u)m (e)rti₅₆ bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(i)ltukin y(a)z(i)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti buyrukı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti onok bod(u)n (e)mg(e)k körti₅₇ (e)çüm(i)z (a)pam(i)z tutm(i)ş yir sub id(i)s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z bod(u)n(u)g it(i)p y(a)r(a)t(i)p ...b(a)rs b(e)g (e)rti₅₈ k(a)g(a)n (a)t(i)g bunta biz birt(i)m(i)z₅₉ siñ(i)l(i)m kuunç(u)y(u)g birt(i)m(i)z₆₀ özi y(a)z(i)ntu ₆₁ k(a)g(a)nı ölti bod(u)nı küñ boltu₆₂ kögm(e)n yir sub id(i)s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z kırık(i)z bod(u)n(u)g it(i)p y(a)r(a)t(i)p k(e)lt(i)m(i)z sün(ü)şd(ü)m(i)z ...y(a)na birt(i)m(i)z₆₃ ilg(e)rü k(a)dırk(a)n yış(i)g (a)şa bod(u)n(u)g (a)nça koont(u)rt(u)m(i)z (a)nça itd(i)m(i)z₆₄ kuur(i)g(a)ru k(e)ñü t(a)rb(a)nka t(e)gi türük bod(u)n(u)g (a)nça koont(u)rt(u)m(i)z (a)nça itd(i)m(i)z₆₅ ol ödke kuul kuull(u)g küñ küñ(ü)g bolm(i)ş (e)rti₆₆ in(i)si (e)çisin bilm(e)z (e)rti oğlu k(a)ñin bilm(e)z (e)rti₆₇ (a)nça k(a)zg(a)nm(i)ş (a)nça itm(i)ş il(i)m(i)z törüm(i)z (e)rti₆₈ türük og(u)z b(e)gl(e)ri bod(u)n (e)ş(i)d₆₉ üze t(e)ñri b(a)sm(a)s(a)r (a)sra y(e)r t(e)l(i)nm(e)s(e)r türük bod(u)n il(i)ñ(i)n tör(ü)g(i)n k(e)m (a)rt(a)tı ud(a)çı (e)rti₇₀ türük bod(u)n (e)rt(i)n ökün₇₁ kür(e)güñ(i)n üç(ü)n ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ña (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgu (e)l(i)ñe k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g y(a)bl(a)k kigürt(ü)g₇₂ y(a)r(a)kl(i)g k(a)nt(a)n k(e)l(i)p y(a)ña ilti₇₃ sün(ü)gl(ü)g k(a)nt(a)n k(e)l(i)p süre ilti ₇₄ iduk ötü(k)e)n yış bod(u)n b(a)rd(i)g₇₅ ilg(e)rü b(a)r(i)gma b(a)rd(i)g kuur(i)g(a)ru b(a)r(i)gma b(a)rd(i)g₇₆ b(a)rduş y(e)rde (e)dguğ ol

(e)r(i)nç k(a)n(i)ñ üg(ü)zçe yüg(ü)rti süñük(ü)g t(a)gça y(a)tdı b(e)gl(i)k urı ogl(u)ñ(i)n kuul kıl(t)ıg (e)ş(i)l(i)k kız ogl(u)ñ(i)n küñ kıl(t)ıg⁷⁷ ol bilm(e)dük(ü)g(i)n üç(ü)n y(a)bl(a)k(i)ñ(i)n üç(ü)n (e)ç(i)m k(a)g(a)n uça b(a)rdı⁷⁸ b(a)şl(a)yu kırk(i)z k(a)g(a)n(i)g b(a)lb(a)l tıkd(i)m⁷⁹ türük bod(u)n (a)tı küsi yok bolm(a)zun tiy(i)n k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n(i)g ög(ü)m k(a)tun(u)g köt(ü)r(ü)gme t(e)ñri il b(e)r(i)gme t(e)ñri türük bod(u)n (a)tı küsi yok bolm(a)zun tiy(i)n öz(ü)m(i)n ol t(e)ñri k(a)g(a)n ol(u)rtı⁸⁰ n(e)ñ yıls(i)g bod(u)nta üze ol(u)rm(a)d(i)m⁸¹ içre (a)şs(i)z t(a)şra tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k bod(u)nta üze ol(u)rtı(u)m⁸² tig(i)n (e)ki ş(a)d in(i)m küül tig(i)n birle sözl(e)şd(i)m(i)z⁸³ k(a)ñ(i)m(i)z (e)ç(i)m(i)z kazg(a)nm(i)ş bod(u)n (a)tı küsi yok bolm(a)zun tiy(i)n türük bod(u)n üç(ü)n ün udm(a)d(i)m künt(ü)z ol(u)rm(a)d(i)m in(i)m küül tig(i)n birle (e)ki ş(a)d birle ölü yitü k(a)zg(a)nt(i)m⁸⁴ (a)nça k(a)zg(a)n(i)p bir(i)ki bod(u)n(u)g ot sub kıl(m)a(d(i)m⁸⁵ m(e)n öz(ü)m k(a)g(a)n ol(u)rtuk(u)ma yir s(a)yu b(a)rm(i)ş bod(u)n y(a)d(a)g(i)n y(a)l(a)ñ(i)n ölü yitü y(a)na k(e)lti⁸⁶ bod(u)n(u)g ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n yır(i)g(a)ru og(u)z bod(u)n t(a)pa ilg(e)rü knt(a)ñ t(a)t(a)bı bod(u)n t(a)pa bir(i)g(e)rü t(a)bg(a)ç t(a)pa (e)ki y(e)g(i)rmi sül(e)d(i)m süñ(ü)şd(ü)m⁸⁷ (a)nta kisre t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n kuut(u)m ül(ü)g(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g tırg(ü)rü ig(i)t(i)m⁸⁸ y(a)l(a)ñ bod(u)n(u)g tonl(u)g kıl(t)i m cıg(a)ñ bod(u)n(u)g b(a)y kıl(t)i m⁸⁹ (a)z bod(u)n(u)g ük(ü)ş kıl(t)i m ig(a)r (e)ll(i)gde ig(a)r k(a)g(a)n(i)gda y(e)g kıl(t)i m⁹⁰ tört bul(u)ñd(a)kı bod(u)n(u)g koop b(a)z kıl(t)i m y(a)g(i)s(i)z kıl(t)i m⁹¹ koop m(a)ña körti⁹² y(e)ti y(e)g(i)rmi y(a)ş(i)ma t(a)ñut t(a)pa sül(e)d(i)m⁹³ t(a)ñut bod(u)n(u)g buzd(u)m⁹⁴ og(i)lin yut(u)zin yılıksın b(a)r(i)min (a)nta (a)lt(i)m⁹⁵ s(e)k(i)z y(e)g(i)rmi y(a)ş(i)ma (a)ltı çub sogd(a)k t(a)pa sül(e)d(i)m⁹⁶ bod(u)n(u)g (a)nta buzd(u)m⁹⁷ t(a)bg(a)ç oñ totok b(e)ş tüm(e)n sü k(e)lti⁹⁸ iduk b(a)şda süñ(ü)şd(ü)m ol süg (a)nta yook kışd(i)m⁹⁹ y(e)g(i)rmi y(a)ş(i)ma b(a)sm(i)l iduk(ku)t ug(u)ş(u)m bod(u)n (e)rti (a)rk(i)ş idm(a)z tiy(i)n sül(e)d(i)m k...t içg(e)rt(i)m k(a)l(i)ñ...(e)b(i)rü k(e)lirt(ü)m¹⁰⁰ (e)ki ot(u)z y(a)ş(i)ma t(a)bg(a)ç t(a)pa sül(e)d(i)m¹⁰¹ ç(a)ç(a) s(e)ñün s(e)k(i)z tüm(e)n sü birle süñ(ü)şd(ü)m süsin (a)nta ölü(r)t(ü)m¹⁰² (a)ltı ot(u)z y(a)ş(i)ma çik bod(u)n kırk(i)z birle y(a)gı bolu¹⁰³ kem k(e)çe çik t(a)pa sül(e)d(i)m¹⁰⁴ örp(e)nte süñ(ü)şd(ü)m¹⁰⁵ süsin s(a)nçd(i)m (a)z bod(u)n(u)g (a)lt(i)m ... içg(e)rt(i)m¹⁰⁶ y(e)ti ot(u)z y(a)ş(i)ma kırk(i)z t(a)pa sül(e)d(i)m¹⁰⁷ süñ(ü)g b(a)t(i)mı k(a)r(i)g sök(ü)p(e)n kögm(e)n yış(i)g toga yorıp kırk(i)z bod(u)n(u)g uda b(a)şd(i)m¹⁰⁸ k(a)g(a)nın birle soña yışda süñ(ü)şd(ü)m¹⁰⁹ k(a)g(a)nın öl(ü)rt(ü)m il(i)n (a)nta (a)lt(i)m¹¹⁰ ol yılla tırg(i)ş t(a)pa (a)ltun yış(i)g (a)ş(a) (e)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(e)çe yorid(i)m¹¹¹ tırg(i)ş bod(u)n(u)g uda b(a)şd(i)m¹¹² tırg(i)ş k(a)g(a)n süsi otça borça k(e)lti¹¹³ bolçuda süñ(ü)şd(ü)m(i)z k(a)g(a)nın y(a)bgusın ş(a)dın (a)nta öl(ü)rt(ü)m il(i)n (a)nta (a)lt(i)m¹¹⁴ ot(u)z y(a)ş(i)ma b(e)ş b(a)lık t(a)pa sül(e)d(i)m¹¹⁵ (a)ltı yolu süñ(ü)şd(ü)m ... süsin koop öl(ü)rt(ü)m¹¹⁶ (a)nta içr(e)ki ne kişi tin...i yok bolt(a)çı (e)rti...a ok(i)g(a)lı k(e)lti¹¹⁷ b(e)ş b(a)lık (a)mı üç(ü)n ozdı¹¹⁸ ot(u)z (a)rtukı bir y(a)ş(i)ma k(a)rluk bod(u)n buñs(u)z (e)rür b(a)rur (e)rkli y(a)gı bolu¹¹⁹ t(a)m(a)g iduk b(a)şda süñ(ü)şd(ü)m(i)z¹²⁰ k(a)rluk bod(u)n(u)g öl(ü)rt(ü)m (a)nta (a)lt(i)m¹²¹ ...d(i)m b(a)sm(i)l k(a)ra ... k(a)rluk bod(u)n tır(i)l(ip) k(e)lti...m öl(ü)rt(ü)m¹²² tok(u)z og(u)z m(e)n(i)ñ bod(u)n(u)m (e)rti¹²³ t(e)ñri y(e)r bulg(a)kin üç(ü)n ödiñe küni t(e)gdük üç(ü)n y(a)gı bolu¹²⁴ bir yılla tört yolu süñ(ü)şd(ü)m¹²⁵ (e)ñ ilki togu b(a)lıkda süñ(ü)şd(ü)m¹²⁶ togla üg(ü)z(ü)g yüz(ü)ti k(e)ç(i)p süsi ...²⁷ (e)kinti (a)nt(a)rguda süñ(ü)şd(ü)m¹²⁸ süsin s(a)nçd(i)m¹²⁹ ...üç(ü)nç çuş b(a)şınta süñ(ü)şd(ü)m¹³⁰ türük bod(u)n (a)d(a)k k(a)mş(a)t(tı) y(a)bl(a)k bolt(a)çı (e)rti¹³¹ oza y(a)ña k(e)l(i)gme süsin (a)g(i)t(tu)m¹³² ük(ü)ş ölt(e)çi (a)nta tır(i)lti¹³³ (a)nta toñra yılp(a)gutı bir ug(u)ş(u)g toña tig(i)n yogınta (e)g(i)re tokıd(i)m¹³⁴ tört(ü)nç (e)zg(e)nti k(a)d(i)zda süñ(ü)şd(ü)m¹³⁵ süsin (a)nta s(a)nçd(i)m y(a)brıd(i)m ...¹³⁶ ot(u)z (a)rtukı (e)ki y(a)ş(i)ma (a)mgi korg(a)n kışl(a)dukda yut bolu¹³⁷ y(a)z(i)ña og(u)z t(a)pa sül(e)d(i)m¹³⁸ ilki sü t(a)şık(m)iş (e)rti (e)kin sü (e)bde (e)rti¹³⁹ üç og(u)z süsi b(a)sa k(e)lti¹⁴⁰ y(a)d(a)k y(a)gı bolu¹⁴¹ tip (a)lg(a)lı k(e)lti¹⁴² süñ(a)r süsi (e)b(i)g b(a)rk(i)g yulgl(a)lı b(a)rdı süñ(a)r süsi süñ(ü)şg(e)li k(e)lti¹⁴³ biz (a)z (e)rt(i)m(i)z y(a)b(i)z (e)rt(i)m(i)z¹⁴⁴ og(u)z ...t y(a)g ...t(e)ñri küç birtük üç(ü)n (a)nta s(a)nçd(i)m y(a)ñd(i)m¹⁴⁵ t(e)ñri y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n m(e)n k(a)zg(a)ntuk üç(ü)n türük bod(u)n (a)nça k(a)zg(a)nm(i)ş (e)rinç¹⁴⁶ m(e)n in(i)l(i)gü bunça b(a)şl(a)yu k(a)zg(a)nm(a)s(a)r türük bod(u)n ölt(e)çi (e)rti yok bolt(a)çı (e)rti¹⁴⁷ türük b(e)gl(e)r bod(u)n (a)nça s(a)k(i)n(i)ñ (a)nça bil(i)ñ og(u)z bod(u)n...d idm(a)yin tiy(i)n sül(e)d(i)m¹⁴⁸ (e)bin b(a)rkın buzd(u)m¹⁴⁹ og(u)z bod(u)n tok(u)z t(a)t(a)r birle tır(i)l(ip) k(e)lti¹⁵⁰ (a)guda (e)ki ul(u)g süñ(ü)ş süñ(ü)şd(ü)m¹⁵¹ süsin buzd(u)m (e)lin (a)nta (a)lt(i)m¹⁵² (a)nça k(a)zg(a)n(i)p... y(a)rl(i)k(a)duk üç(ü)n m(e)n ot(u)z (a)rtukı üç y(a)ş(i)ma ...yok (e)rti¹⁵³ üds(i)g ötül(ü)g kişi ig(i)dm(i)ş (a)lp k(a)g(a)nıña y(a)ñ(i)lti¹⁵⁴ üze t(e)ñri iduk y(e)r sub (e)çim k(a)g(a)n kuutı t(a)plam(a)dı (e)r(i)nç¹⁵⁵ tokuz og(u)z bod(u)n y(e)r(i)n subın id(i)p t(a)bg(a)çg(a)ru b(a)rdı¹⁵⁶ t(a)bg(a)ç ... bu y(e)rde k(e)lti¹⁵⁷ ig(i)d(e)y(i)n tiy(i)n s(a)k(i)nt(i)m... bod(u)n ... y(a)zukl(a) ...bir(i)ye t(a)bg(a)çda (a)tı küsi yok bolu¹⁵⁸ bu y(e)rde m(a)ña kul bolu¹⁵⁹ m(e)n öz(ü)m k(a)g(a)n ol(u)rtuk(u)m üç(ü)n türük bod(u)n(u)g ...i kıl(m)a(d(i)m¹⁶⁰ il(i)g törüg y(e)gdi k(a)zg(a)nt(i)m¹⁶¹ iduk... tır(i)l(ip) y... (a)nta süñ(ü)şd(ü)m süsin s(a)nçd(i)m¹⁶² iç(i)k(i)gme iç(i)kdi bod(u)n bolu öl(ü)gme ölti¹⁶³ s(e)l(e)ñe koodı yorıp(a)n k(a)r(a)g(a)n kus(i)lta (e)bin b(a)rkın (a)nta buzd(u)m ...y(i)şka (a)gdı¹⁶⁴ uyg(u)r (e)lt(e)b(e)r yüzçe (e)r(i)n ilg(e)rü t(e)z(i)p b(a)rdı...¹⁶⁵ ...ti türük bod(u)n aç (e)rti¹⁶⁶ ol yılıkig (a)l(i)p ig(i)t(i)m¹⁶⁷ ot(u)z (a)rtukı tört y(a)ş(i)ma og(u)z t(e)z(i)p t(a)bg(a)çka kirti¹⁶⁸ ök(ü)n(ü)p sül(e)d(i)m¹⁶⁹ suk(u)n ...og(i)lin yut(u)zin (a)nta (a)lt(i)m¹⁷⁰ (e)ki (e)lt(e)b(e)rl(i)g bod(u)n... t(a)t(a)bı bod(u)n t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka körti¹⁷¹ y(a)l(a)b(a)çı (e)dgü s(a)bı öt(ü)gi k(e)lm(e)z tiy(i)n y(a)yn sül(e)d(i)m¹⁷² bod(u)n(u)g (a)nta buzd(u)m yılıksın b(a)r(i)min (a)nta (a)lt(i)m¹⁷³ süsi tır(i)l(ip) k(e)lti¹⁷⁴ k(a)d(i)rk(a)n yış koon ...turg(a)k(i)ña y(e)r(i)ñ(e)rü subıñ(a)ru koontı¹⁷⁵ bir(i)ye k(a)rluk bod(u)n t(a)pa süle tip tud(u)n y(a)mt(a)r(i)g it(u)m b(a)rdı¹⁷⁶ ...k(a)rluk ilt(e)b(e)r yok bolm(i)ş¹⁷⁷ in(i)si bir koorg(a)nka t(e)z(i)p b(a)rm(i)ş...¹⁷⁸ (a)rk(i)şı k(e)lm(e)di¹⁷⁹ (a)nı (a)ñ(i)t(a)y(i)n tip sül(e)d(i)m¹⁸⁰ koor(i)gu (e)ki üç kiş(i)l(i)gü t(e)z(i)p b(a)rdı¹⁸¹ k(a)ra bod(u)n k(a)g(a)n(i)m k(e)lti tip ög(i)r(i)p s(e)b(i)nti¹⁸² ... (a)ts(i)z...ka at birt(i)m kiç(i)g (a)tl(i)g(i)g ulg(a)rtıd(i)m...¹⁸³](BK D 1-41)

Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış, Türk Bilge Hakan, sözüm: Babam Türk Bilge (Hakan) Altı Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırılı beyleri ve halkı...(Türk) Tanrı... üzerine hakan oturdum. (Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı. Bu devirde kendim (tahta) oturup bunca değerli yasayı dört bucaktaki... Üstte mavi gök(yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. İnsan oğullarının üzerinde (de) atalarım dedelerim Bumin Hakan, İştemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş (ve) düzenleyivermişler. Dört bucak hep düşman imiş. Ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları (hep almış, hep kendilerine bağımlı kılmışlar). Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. Doğuda Kindan dağlarına kadar, batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. (Bu) iki (sınır) arasında, pek örgütsüz (ve) düzensiz yaşayan) Gök Türkleri düzene sokarak öylece hükmederler imiş. (Onlar) akıllı hakanlar imiş, yiğit hakanlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları (da) akıllı imişler şüphesiz, yiğit imişler şüphesiz. Beyleri de (halkları da barış ve uyum içinde imişler. Onun) için devleti öylece yönetmişler şüphesiz; devleti yönetip yasaları düzenlemişler. (Sonra) kendileri öylece vefat etmişler. (Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar....bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar. (Onlar) onca ünlü hakanlar imiş. Ondan sonra kardeşleri hakan olmuşlar şüphesiz, oğulları hakan olmuşlar şüphesiz. Ondan (sonra) kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz, akılsız hakanlar (tahta) oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar (tahta) oturmuş şüphesiz. (Onların) kumandanları da akılsız imişler şüphesiz, kötü imişler şüphesiz. Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, (aldatıcı ve kandırıcı) olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş, tahta oturttuğu hakanını kaybedivermiş. (Bu yüzden, Türk halkı) Çin halkına bey olmağa lâıyk erkek evlâdını kul yaptı, hanım olmağa lâıyk kız evlâdını (da) cariyeye yaptı. Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki Türk beyleri Çin (unvanlarını alarak) Çin hakanına tabi olmuşlar, elli yıl) hizmet etmişler. Doğuda, gün doğusunda, Bükli hakanına kadar sefer edivermişler, batıda Demir Kapı'ya kadar sefer edivermişler; Çin hakanı için (böylece) fetihler yapmış, ülkeler almışlar. Türk avam halkı şöyle demiş: "Devlet sahibi (bir) halk (idim; devletim şimdi nerde? Kimin için ülkeler fethediyorum?" der imiş). "Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum" der imiş. Böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş. Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş. (Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden "Türk halkını öldür(eyim, neslini yok edeyim)" der imiş. Yukarıda(ki) Türk Tanrısı (ve) kutsal yer (ve) su (ruhları) şöyle yapmışlar şüphesiz ki: Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinde tutup (daha) yukarı kaldırdılar şüphesiz. Babam Hakan on yedi erle baş kaldırmış. "(İlteriş) baş kaldırıyor" diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehre) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam Hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (ise) koyun gibi imiş. Doğuya ve batıya sefer edip (adam) derlemiş toplamış. (Sonunda) hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devlet(siz) (ve) hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş. Töls (ve) Tarduş halklarını o vakit düzenlemiş, Yabgu'yu (ve) Şad'ı o vakit (onlara) vermiş. Güneyde Çin halkı düşman imiş, kuzeyde bağımlı Hakan, Dokuz Oğuz halkı, düşman imiş. Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar (ve) Tatabılar hep (bize) düşman imiş. (Babam Hakan bunca ...halkı ...kırk) yedi kez sefer etmiş, yirmi (kez) savaşmış. Tanrı (öyle) buyurduğu için, devletliyi devletsiz bırakmış, hakanlıyı hakansız bırakmış, düşmanları bağımlı kılmış, dizlilere diz çöktürmüş, başlılara baş eğdirmiş. Babam hakan, öylece devleti (kurup) yasaları koyup vefat etmiş. Babam hakan için (amcam hakan) önce bağımlı hakanı balbal (olarak) dikmiş. Babam hakan vefat ettiğinde ben sekiz yaş(ım)da kaldım. O (zamanki) töreye göre amcam hakan (olarak tahta) oturdu. (Tahta) oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve) yeniden besleyip doyurdu. Yoksulu zengin kıldı, azı çok kıldı. Amcam hakan (tahta) oturduğunda ben prens güc(ünde idim?... Tanrı (öyle) buyurduğu için on dört yaşında Tarduş halkı üzerine Şad oturdum. Amcam hakan ile doğuda Sarı ırmak (ve) Şantung ovasına kadar sefer ettik, batıda Demir Kapı'ya kadar sefer ettik, Köğmen (dağlarının) ötesinde Kırgız ülkesine kadar sefer ettik. Toplam yirmi beş (kez) sefer ettik, on üç (kez) savaşık. Devletliyi devletsiz bıraktık, hakanlıyı hakansız bıraktık. Dizlilere diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdik. Türgiş hakanı (kendi) Türküm, (kendi) halkım idi. Bilgisizliği yüzünden, bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü, On-Ok halkı ıstırap gördü. Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği topraklar ve sular sahipsiz kalmasın diye (Az halkını düzene sokup örgütleyerek...Bars bey) idi. Hakan unvanını burada (ona) biz verdik. (Eş olarak da) kız kardeşim prensesi verdik. (Buna rağmen) kendisi hata işledi. (Sonuç olarak Azların) hakanları öldü, halkı (da) kul köle oldu. Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını nizamla düzene sokup geldik (ve) savaşık...yeniden verdik. Doğuda Kingan dağlarının ötesine (kadar) halkları öylece yerleştirdik, öylece örgütledik. Batıda Kengü Tarban'a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece örgütledik. O devirde köleler (bile) köleli olmuş idi, cariyeler (bile) cariyeli olmuş idi. Kardeşler ağabeylerini bilmez idi, oğullar babalarını bilmez idi. Onca zengin, onca gelişmiş devletimiz vardı. (Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (e)jy Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilir idi? Türk halkı, (bu huyundan) vazgeç (ve) nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanına (ve) bağımsız müreffeh devletine kendin ihanet ettin (ve) nifak soktun. Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve)

dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip (de seni yerinden yurdundan) sürüp kaçırttı? Kutsal Ötüken dağları halkı, (sen kendin yerini yurduunu bırakıp) gittin. Doğuya gidenler(iniz) gittiniz, batıya gidenler(iniz) gittiniz. Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu: kanınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı; bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız, hanım olacak kız evladınızı cariyeye yaptınız. O cehaletiniz yüzünden, kötü tavır ve hareketleriniz yüzünden, amcam Hakan vefat etti. (Amcam Hakan için) önce Kırgız hakanını balbal (olarak) diktim. Türk halkının adı sanı yok olmasın diye babam Hakani, annem Hatunu yücelten Tanrı, (onlara) devlet veren Tanrı, Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak) tahta oturttu. (Ben) hiç de zengin ve müreffeh (bir) halk üzerine hükümdar olmadım. (Tam tersine), karnı aç sırtı çıplak yoksul (ve) sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum. Prens iki şad (ve) kardeşim Kül Tigin ile konuşup anlaştık: Babamızın (ve) amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmam; kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile (birlikte) ölesiyeye yitesiyeye çalıştım, çabaladım. Öylece çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş (ile) su (gibi birbirlerine düşman) etmedim. Ben kendim hakan (olarak) tahta oturduğumda, her yere gitmiş olan halk (yayan yapıldak) ve öle yite dönüp geldi. Halkı besleyip doyurayım diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kıtay (ve) Tatabı halklarına doğru güneyde de Çin'e doğru on iki (kez) sefer ettim, ...savaştım. Ondan sonra Tanrı (öyle) buyurduğu için, bahtım (ve) talihim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak halkı giyimli kıldım, fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım, güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım. Dört bucaktaki halkları hep (kendime) tabi kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım. (Bu halkların) hepsi bana tabi oldular. On yedi yaşında Tangutlara doğru sefer ettim. Tangut halkını hezimeye uğrattım. Çocuklarını, kadınlarını, at sürülerini (ve tüm) varlıklarını o zaman aldım. On sekiz yaşında Altı bölge (Soğdaklarına) doğru sefer ettim. Halkı orada bozguna uğrattım. Çinli Ong Totok elli bin (kişilik) ordu (ile) geldi. İduk Baş'ta savaştım, o orduyu orada yok ettim. Yirmi yaşında, Basmlı *Iduk Kut'u* akraba kavmim idi, 'Kervan göndermiyor' diye sefer ettim ... bağımlı kıldım, bacını haracım ... çevirip getirdim. Yirmi iki yaşında Çin'e doğru sefer ettim. (Orada) General Şa-ça (kumandasında) seksen bin (kişilik bir) ordu ile savaştım, askerlerini orada öldürdüm. Yirmi altı yaşında Çik halkı, Kırgızlarla birlikte (bize) düşman oldu. Yenisey (nehri)ni geçerek Çiklere doğru sefer ettim. (Onlarla) Örpene'de savaştım. Askerlerini mızrakladım, Az halkını zaptettim... bağımlı kıldım. Yirmi yedi yaşında Kırgızlara doğru sefer ettim. Mızrak batımı karı sökerek Köğmen dağlarını aşır Kırgız halkını uykuda iken bastım. (Kırgız) hakanı ile Songa dağlarında savaştım. Hakanlarını öldürdüm, devletini orada zaptettim. O yıl Türgişlere doğru Altay dağlarını aşarak (ve) İrtiş ırmağını geçerek yürüdüm. Türgiş halkını uykuda bastım. Türgiş hakanının ordusu ateş (ve) bora gibi (üzerimize) geldi. Bolçu'da savaştık. (Türgişlerin) hakanını, *Yagbu'sunu* (ve) *şad'ını* orada öldürdüm, devletini orada zaptettim. Otuz yaşında Beşbalık'a doğru sefer ettim. Altı kez savaştım... Askerlerini hep öldürdüm. Onun içindeki insanlar... yok olacak idi ...davet etmek için geldiler. Beşbalık onun için kurtuldu. Otuz bir yaşında Karluk halkı bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu. (Onlarla) Tamag İduk Baş'ta savaştık. Karluk halkını öldürdüm, orada zaptettim... Basmlı avam...Karluk halkı toparlanıp geldi ... öldürdüm. Dokuz Oğuzlar benim halkım idi. Gök (ile) yer (arasındaki) karışıklık nedeniyle, ödlerine haset girdiği için, (bize) düşman oldular. Bir yılda dört kez savaştım. İlk önce Toğu Balık'ta savaştım. Tola ırmağını (askerleri) yüzdürerek geçip ordusu ... İkinci olarak Antargu'da savaştım. Askerlerini mızrakladım... Üçüncü olarak Çuş (ırmağı) başında savaştım. Türk halkının ayağı sendeledi, fena olacak idi. (Saflarımızı) yarıp dağıtarak gelen ordusunu (geri) püskürttüm. (Bu sayede) pek çok ölecek (kişi) hayatta kaldı. Orada Tongra (boyu) alplerinden bir grubu Tonga Tigin'in cenaze töreninde çevirip kuşatarak dövdüm. Dördüncü olarak Ezgenti Kadız'da savaştım. Askerlerini orada mızrakladım, hezimeye uğrattım... Otuz iki yaşında Amgı kalesinde kışladığımızda kıtlık oldu. (O yılın) ilkbaharında Oğuzlara doğru sefer ettim. Birinci ordu (sefere) çıkmış idi, ikinci ordu yurttan idi. Üç Oğuz ordusu baskın yaptı. "(Türklerin) piyadesi bozuldu" diyerek (bizi) zaptetmek üzere (üzerimize) geldi. Yarı ordusu evimizi barkımızı yağmalamak için gitti, yarı ordusu da savaşmak için geldi. Biz az idik, kötü (durumda) idik. Oğuz...düşman ...Tanrı güç verdiği için orada mızrakladım, dağıttım. Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı (da) öylece kazanmış (oldu) şüphesiz. Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmaya ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. Türk beyleri (ve) halkı şöylece düşünün (ve) şöylece bilin: Oğuz halkı...göndermiyeyim diye sefer ettim. Evini barkını bozdu. Oğuz halkı, Dokuz Tatar'larla birlikte toparlanıp geldi. Ağu'da iki büyük savaş verdim. Askerlerini bozdu, devletini orada zaptettim. Öylece kazanıp...(Tanrı) buyurduğu için, ben otuz üç yaşında... yok idi...kişi besleyip doyurmuş yiğit hakanına ihanet etti. (Bu hareketi) yukarıdaki Tanrı, (aşağıdaki) kutsal Yer (ve) Su (ruhları ile) amcam hakanın ruhu tasvip etmedi hiç şüphesiz. Dokuz Oğuz halkı yerini yurduunu bırakıp Çin'e doğru gitti. Çin... buraya geldi. "Besleyip doyurayım" diye düşündüm ...halk günah ...güneyde Çin'de adı sanı yok oldu. Burada bana kul oldu. Ben kendim hakan (olarak) tahta oturduğum için Türk halkını ...kılmadım. Devleti (ve) yasaları kazandım, elde ettim. Kutsal ...toplanıp ... orada savaştım, askerlerini mızrakladım. Tabi olanlar tabi oldu, halk oldu; ölenler öldü. Selenga (nehri boyunca) aşağıya yürüyüp Karağan geçidinde, evini barkını orada bozdu ... dağa tırmandılar. Uygur'ların Elteberi yüz kadar adamla doğuya doğru kaçıp gitti... Türk halkı, aç idi. O at sürüsünü alıp (onları) doyurdum. Otuz dört yaşında Oğuzlar kaçıp Çin'e gittiler. (Buna) üzüлüp sefer ettim. Kıskaçlıkla ...çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim. İki Elteberli halk ...Tatabı halkı Çin hakanına tabi oldu. Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim. Halkı orada bozguna uğrattım; at sürülerini (ve tüm) varlıklarını orada gasp ettim. Ordusu toparlanıp geldi. Kadırkan dağlarına yerleş...meskenine, yerine yurduna yerleşti. Güneyde Karluk halkına doğru sefer et **diye** Tudun Yamtar'ı gönderdim, gitti...Karluk Elteberi yok olmuş. Kardeşi bir kaleye kaçıp gitmiş ... kervanı gelmedi. Onları

korkutayım diye sefer ettim. (Kale) muhafızı iki üç kişi ile kaçıp gitti. Avam halkı (ise) “Hakanım geldi” diye kıvanıp sevindi (...unvansıza) unvan verdim. Küçük unvanlıyı terfi ettirdim... (Tekin, 2014: 51-65).

Karahanlı Türkçesinde de aktarılan cümlelerin metin-cümle niteliği taşıdığı kuruluşları belirlemek mümkündür. *Kutadgu Bilig*’de “Hükümdar Kün-Toğdı Ay-Toldı’ya Adâlet Vassmın Nasıl Olduğunu Söyler” [792-954] adlı bölümdeki ‘Hükümdarın Ay-Toldı’ya Cevabı’na [792-822] karşılık gelen aşağıdaki aktarma cümlesi örneğinde hükümdarın toplamda 30 beyit ile sıralanan sözleri *ay-* fiilli yüklem nesnesidir. Burada sıralanan aktarılan cümlelerin blok hâlinde metin içinde bir metin-cümle olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

ilig **aydı** uktum sözüñ belgülep / açayın sözümnı sañga ülgülep
sini men okıdım enğ aşnuķı kün / ağırlık bile birdim ol kün orun
bu tañ tañsuk işler mañga körkitip / buşurduñ mini sen işiñ berkitip
körüp buştum erse ilendi özüñ / serildim sañga men tügüldi yüzüñ
sen aydıñ mañga kut men bilgil mini / sañga ukturu kıldım uķıl mını
negü kılmışiñni sen ađra seçe / yora birdiñ uktum kamuğni aç
keçürdüm men anda seniñ ‘üzrüñi / ağırladım ötrü ol erdem teñgi
bu kün me meniñ bu özüm kılkların / sañga körkitür barça erdemlerin
munu men me körgil könilik törü / törü kılkların bu baķa turkörü
bu kürsi özele öz oldurduķı / ađaķı üç ol kör ay köñlüm toķı
kamuğ üç ađaķlıg emitmez bolur / üçegü turur tüz kamıtmaz bolur
ķalı üç ađaķta emitse biri / ikisi kamıtaruçar ol eri
kamuğ üç ađaķlıg köni tüz turur / ķalı bolsa tört kör bir egri bolur
ķayu neñ tüz erse kamuğ uz ol / kamuğuz körü barsa kılķı tüz ol
ķayu neñ emitse kör egri bolur / kamuğ egriler isiz urģı bulur
ķayu tüz emitse turumaz tüşer / ķayu neñ köni bolsa tüşmez serer
meniñ kılķım ol kör emitmez köni / köni egri bolsa könilik kuni
könilik özele keser men işig / ağırmaz men begsig ya ķulsıg ķişiğ
bu böğde biçek kim eligde turur / bıçığlı kesigli turur ay unur
biçek teg bıçar men keser men işig / uzatmaz men da ‘viķılığlı ķişiğ
şeker ol ķişi bir añgarküç tegip / törü bulsa mindin ķapuğķa kelip
şeker teg süciyü barır ol ķişi / sevinçlig bolur anda yazılur ķaşı
urağun yime ol ķişiler iķer / özi küçkey erse könidin ķaçar
mañga kelse tütüşü törü birse men / urağun iķer teg açırkörse men
bu ķaşım tügüki bu körksüzlüküm / küçemçi kelirke bu yüzüzlüküm
kereķ oğlum erse yaķın ya yağuk / kereķ barķın erse keçiğli ķonuķ
törüde ikiğü mañga bir sanı / keserde ağın bulmağay ol mini
bu beglik ulu kör könilik turur / köni bolsa begler tiriglik bolur
muñgar menğzetü sözler öglüg ķişi / kim öglüg sözün tutsa itlür işi
könilik öze boldı beglik ulı / bu beglik köki ol könilik yolu
törü kılsa ilke köni bolsa beg / tilek arzu bulğay bu ķolsa ķalı (KB 792-822)

Hükümdar dedi ki: Ne demek istediğini anladım; bunların ne demek olduğunu sana anlatayım.
Geçen gün seni çağırđım, sana itibar gösterdim ve yer verdim.
O acayip işleri bana göstererek beni hiddetlendirdin; fakat kendini iyi savundun.
Sana hiddetlenince, beni azarladın; buna katlandım, fakat yüzünü buruşturdun.
Sen bana dedin ki: Ben mutluluğum, beni tanı; sana anlatmak için böyle yaptım, bunu anla.
Niçin yaptığını birer birer açıkladın; ben de her şeyini açıkça anladım.
O zaman senin kusurunu affettim ve sana erdemlerin oranında saygı gösterdim.
Bugün de ben sana kendi doğamı ve bütün erdemlerimi gösteriyorum.
İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun nitelikleri bunlardır, dikkat et.
Bak, üzerine oturduğum bu tahtın üç ayağı vardır, ey gönlümü doyuran.
Üç ayak üzerinde olan hiçbir şey yana meyletmez; her üçü de düz durdukça taht sallanmaz.
Eğer üç ayaktan bir yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üstünde oturan yuvarlanır.

Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur, eğer dört ayaklı olursa biri eğri olabilir.
Düz olan bir şeyin her tarafı iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düz olur.
Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu bulunur.
Düz olan yana yatarsa, eğri olur; hangi şey doğru ise düşmez, yerinde durur.
Bak, benim doğam da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru olan eğrilirse, kıyamet kopar.
Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları bey veya kul olarak ayırmam.
Elimde tuttuğum bu bıçak, biçen ve kesen bir alettir, ey becerikli.
Ben işleri bıçak gibi keser atarım; hak arayan kişinin işini uzatmam.
Şekere gelince, o zulüme uğrayarak kapıma gelen ve adaleti bende bu lan kişi içindir.
O kişi benden şeker gibi tatlı tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler.
Zehir gibi acı olan bu Hind otunuysa, zorbalı ve doğruluktan kaçan kişiler içer.
Bunlar kavga edip bana gelirler ve ben hüküm verince, bakarsın, acı Hind ilacı içmiş gibi yüzlerini ekşitirler.
Benim bu sertliğim, kaşlarımın bu çatıklığı, bu asık suratım bana gelen zalimler içindir.
Gerek oğlum, yakınım veya hısımlım olsun; gerek yolcu, geçici veya konuk olsun;
Kanun karşısında benim için hepsi birdir; hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz.
Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa dünya huzura kavuşur.
Akıllı kişi, buna benzer bir söz söylemiştir; kim akıllının sözünü tutarsa işi yoluna girer.
Beyliğin temeli doğruluk üstüne kurulmuştur; doğruluğun yolu beyliğin esasıdır.
Bey doğru olur ve ülkeye böyle hükmederse, bütün dileklerine kavuşur. (KB 792-822)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de metin-cümle niteliğindeki kuruluşlar belirlenebilmektedir.

Dede Korkut söylemiş: Allah Allah dimeyince işler oñmaz, kâdir Tañrı vermeyince er bayımaz. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel va'de ırmeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıñan can girü gelmez. Bir yigidüñ kara tağ yumrısınca malı olsa yığar direr taleb eyler, naşibinden artuğın yiye bilmez. Urulaşuban şular taşa deñiz tölmez. Tekebbürlik eyleyeni Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz. Yad oğulı şaklamağ-ile oğul olmaz, böyüyende şalur gider, gördüm dimez. Kül depeçük olmaz, güyegü oğul olmaz. Kara eşek başına uyan ursañ katır olmaz, karavaşa töngeyürseñ kadın olmaz. Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapağulu gökçe çemen güze kalmaz. Eski panbuğ biz olmaz, karı düşmen dost olmaz. Kızağuçı kaymayınca yol alınmaz, kara polad öz kılıcı çalmayınca karım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince şufra çekmez. Oğul atanuñ yetüridür, iki gözünüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınuñ közidür. Oğul dağı neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ'ide başda devlet olmasa. Devletsüz şerrinden Allah şaklasun hanum sizi. (DK D2-4)

Dede Korkut söylemiş: Allah Allah demeyince işler düzelmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ırmeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez. Bir yigidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, toplar, talep eyler, naşibinden fazlasını yiyemez. Gürüldeyip sular taşa deniz dolmaz. Kibirlik eyleyeni Tanrı sevmez, gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz. El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez. Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz. Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydiren hanım olmaz. Lapa lapa karlar yağsa yaza kalmaz yapağılı yeşil çimen güze kalmaz. Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz. Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz, kara çelik öz kılıcı çalmayınca hasım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofra çekmez. Oğul babanın yerine yetişenidir, iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa ocağının korudur. Oğul da neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. Devletsiz şerrinden Allah saklasın hanım sizi! (Ergin, 2008: 15-16)

Osmanlı Türkçesinde de metin-cümle niteliğindeki aktarılan cümleler takip edilebilir. Bu dönemde gerek manzum gerekse mensur eserlerden metin-cümle niteliğindeki aktarılan cümleler tanıklanabilmektedir.

Fuzulî'nin kaleme aldığı XVI. yüzyıl Türkçesinin eserlerinden *Leylâ ve Mecnun*'da metin-cümle niteliğindeki aktarılan cümle kuruluşu aşağıdaki gibidir:

Olmışdı zebân-ı hâli gûyâ / Söylerdi ki ey cefâcî dünyâ
Bildüm gamunı senün ki çohdur / Gam çekmeğe bir harîf yohdur
Geldüm ki olam gamun harîfi / Gel tecrîbe kıl men-i zaîfi
Her handa gam olsa kılma ihmâl / Cem' eyle dil-i hazînüme sal
Hem ver mana gam yemek kemâli / Hem âlemi gamdan eyle hâlî
Peyveste meni esîr-i gam kıl / Kem kılma nasibümi kerem kıl
Zevk ile geçürme rûzgârım / Fânî olana yoh i'tibârım
Ey aşk garîb-i âlem oldum / Âvâre-i vâdi-i gam oldum
Tedbîr-i gam etmek olmaz oldı / Geldüm gerü getmek olmaz oldı
Senden dilerem meded ki dâim / Temkînüm ola senünle kâim
Bir bezimde kim şarâbı kandur / Sâkî cellâd-ı bî-emândur
Bir mey mana sun ki mest ü medhûş / Dâim özümü kılam ferâmûş
Ne geldüğümü bilem cihâna / Ne anı ki nişedür zemâne
Âlem gözüme görünmeye hiç / Bu riştede bulmayam ham u pîç (LM 512-525)

Hâl dili konuşur olmuştu... Diyordu ki: "Ey cefacı dünya! Anladım ki senin gamın çoktur ve bu gamları çekmek için bir usta yoktur. Geldim ki, gam çekmenin ustası olayım. Gel, ben zayıfın görgüsünü artır! Her nerede gam bulunursa; ihmaletme, topla, hepsini benim dertli gönlüme sal! Hem bana gam çekme olgunluğunu bağışla, hem de (böylece) âlemi gamdan kurtar! Beni daima gam esiri kıl! Kerem eyle, (gamdan) nasibimi az eyleme! Zamanımı zevk ile geçirtme; (çünkü) geçici olana değer vermem. Ey aşk! Âlemin garibi, gam vadisinin avaresi oldum. Gama çare bulmanın imkânı kalmadı; (bu dünyaya) geldim; artık geri dönmek mümkün değil. Senden daima bana yardım etmeni istiyorum ki, rahatım ve huzurum hep seninle birlikte olsun. Şarabı kan ve sakisi amansız cellat olan bu mecliste bir şarap sun ki, başı hoş ve şaşkın bir hâlde daima kendimi unutayım. Ne cihana geldiğimi bileyim, ne de zamanın ne olduğunu anlayayım! Âlem hiç gözüme görünmesin ve bu (hayat) ipinde hiç kıvrım ve düğüm bulmayayım!" (Doğan, 2010: 121-123)

XVII. yüzyılın mensur eserlerinden *Tiryâki Hasan Paşa Gazavâtname*'nde de iç cümlelerin metin-cümle niteliği taşıdığı aktarma cümlesi kuruluşu görülmeye devam eder.

ol mel'ün eyitdi sigetvârun dış kal'a[sı] âsândur ve alması kâbildür lâkin iç kal'ası vardur her kulesine kırk top gerekdür ve etrâfda olan göli doldurmağa sultân süleymân han iki yüz biñ yük kapağ [yapağı] getürdi ol göli doldurdu ve bir ulu tığ gibi toprağ [toprağı] ol şuyun aşurı sürüp kal'aya berâber havâle eyledi cân baş ele alup 'askerin yürütdi darb ile ve kılıç ile feth eyledi eger sizün dağı ol-kadar kudretünüz varısa ve türkün 'askeri üstünüzze gelmezse belki bu meşâlihi görürsüz ammâ bizüm bildüğümüz budur eger bu yıl kanija alursañuz nârnür[a] bundan büyük hizmet olmaz zîrâ kanija içinde bir câzû kapanmışdur anuñ câzûlığı 'aqla şıgımaz acepdür ki topları sizden şimdi gizlemişdür bir aşı vardur anuñ hîlesine idrâkümüz érmez yigirmi yıldur ki biz anuñ tās tās zehrin içmiş-iz her bār ki anuñ hastalığı ve yâhûd fevt haberi olmuş ise der-'ağab firengistân vilâyetinde zühûr éderdi niçe diyâr vilâyeti harâb etmişdür bu âna gelinçe kimse öñine durmuş degüldür câzûlığıla ve hîle ile cümleye gâlibdür deyü hāmûş oldılar (THG 9b-10a/11-12)

O melun şöyle dedi: Sigetvar'ın dış kalesi kolaydır, alınması mümkündür. Fakat bir de iç kalesi vardır ki her kulesine kırk top gerekir. Sultan Süleyman Han kalenin etrafında olan gölü doldurmak için yüz bin yük yapağı getirmişti. O gölü doldurdu. Koca bir dağ kadar toprağı suyun ötesine sürüp kalenin etrafını çevirtti. Canla başla çalışıp askerini yürüttü. Kaleyi vuruşma ve kılıç gücüyle fethetti. Eğer sizin de o kadar kudretiniz varsa ve bu arada Türk askeri üzerinize gelmezse bu işi görürsünüz. Bizim bildiğimiz bundan ibarettir. Eğer bu yıl Kanije'yi alabilirsenez Hristiyanlık dinine bundan büyük hizmet olmaz. Zira Kanije'yi bir fettan kişi müdafaa etmektedir. Onun

fettanlığı akla sığmaz. Acaba topları sizden gizlemiş midir? Bir sebebi, bir bildiği mi vardır? Onun hilesine bizim aklımız ermez. Biz burada yirmi yıldan beri tas tas onun zehrini içtik. Ne zaman onun hakkında hastalandığına ya da öldüğüne dair bir haber çıksa akabinde derhal bir Frenk ülkesinde ortaya çıkardı. Nice diyarları, ülkeleri harap etmiştir. Şimdiye kadar kimse ona karşı koyabilmiş değildir. Fettanlık ve hile ile herkese galip gelir.” dedi ve suskunluğa gark oldular.

Osmanlı Türkçesinin ardından modern Türkçe çağı itibarıyla da metin-cümle niteliğindeki aktarma cümlesi kuruluşları sürdürülebilirdir.

Haçça dinliyordu.

“Anam anlatır bunları sık sık” dedi Bayram. “Duymadın mı heç?”

“Bunu duymadımdı.”

“Duy işte. O günden beri Güroluk çamlığının tek mil yılanları bizim takıma düşman kesilmişler. Malımıza, canımıza ne zarar verebilirlerse kâr sayarlar. Üç dört yılda bir saldırırlar. Aşşa köyde benim adını aldığım bir Bayram emmim vardı. Onun bir de biricik kızı, Hanife. Sekiz yaşındayken, çavdar biçtikleri tarlada, ahlatın dibinde uyurken yılanlar sokup öldürmüş bu Hanife’yi. Anam anlatır, gene bir halam varmış, Ortaköy’e gelin gitmiş, bir gece onun da boğazına bir ince yılan akmış, çıkaramamışlar, ölmüş gitmiş halam. Daha neler neler... On on beş yıl kadar oluyor, bir tosunumuz vardı. Ekin aralarında otлата otлата beslemiştik. Elimizde büyötmüştüük. San bir tosondu. Kendi ineğimizin buzâsıydı. Karşılardan bakıldığı zaman kemiği sırtmayan, şöyle ellerinki gibi acar bir öküz olsun diyorduk. Dört yaşına girdi, tam boyunduruğa koşacağımız zaman onu da yılanlar aldı elimizden. Yılanlar bunu böyle yaptıkça, bize de onları bir bir öldürmek düşüyor. Biz onlara, onlar bize. Birbirimize ne kadar zarar verebilirsek... Yılanlar, göya, toplanıp karar vermişler aralarında. Bizim kökümüzü yeryüzünden temelli kazmadıkça içleri rahat etmiyecekmiş...” (YÖ: 22)

Davullar çalınca, yediden yetmişe herkes askerlik şubesine koştu. Ali Fuat, Mısırı almaya giderlerken istasyonlara toplananların geçirdiği histeri nöbetlerini anlatırken dehşete kapıldım. Size karşı çıkan bizler de, kumara karşı değildik. Biraz da oynamak istiyorduk. Kızgınlığımız zarları vermediğinzdendi. Aslında bunlar benim düşüncelerim değil, 1914 de İstanbula gelen bir İngiliz yazarı yazmış... Bak bizi nasıl görüyor herif!

“1914 de İstanbul, bana çok büyük çapta kumar oynanan bir batakhane gibi geldi. Hem de kapanma saatine yakın...Para destelerinin taşıdıkları rakamlar bütün değerlerini kaybetmişlerdi. Oyun kâğıtları, zarlar da öyle... Kupa kızı maça dokuzlusu yerine kullanılıyor. Dört atıp altı oynanıyordu.

Buna hile yapmak bile denmez. Oyunda kural kalmamıştı. Yalnız Osmanlılarda bu böyle, demiyorum. Buradaki bütün elçiler, bütün ateşler de merkezlerinin kontrollerinden çıkmışlardı. Dilediklerini yapmak sorumsuzluğunu akıl almaz bir umursamazlıkla kullanıyorlardı. Hiç kimse, para destelerini saymıyor, banknotların sahte olup olmadığını araştırmıyor, çeklerin karşılığı var mı yok mu, sormuyordu. Oysa, bu kadar usta diplomatın bir araya geldiği bir başka başkent görmedim. İngiliz Fransız, Rus, Alman elçileri biraz kibirliler, biraz eski okula bağlıdır ama, hepsi de kendi Dışişleri Bakanlıklarının en gözde, en bilgili kişileri...Onlar da bu batakcı kumara kapılmışlar. Genç Türkleri hem bilgisiz, hem tecrübesiz buluyorlar, yakında yıkılıp gideceklerine inanıyorlar. Onların gözünde Enver Paşa boğuntuya getirilmiş, bir körpe mirasyedi...Yakışıklı delikanlıların çoğunluğu gibi kendini beğenmiş.. En umulmaz sıralarda birkaç iyi zar atıp kazandığı için, bahtına çok güveniyor. Utangaçlığı, alçak gönüllüğü arkasına kolayca saklayabildiği sınırsız kibrini bu güven artırıyor. Korkmazlığı, gerçekten, eşsiz... Daha tehlikesi, bu korkmazlığı da, kibiri gibi, sarsılmaz bir soğukkanlılığın, bir çeşit yarı uykulu dalgınlığın ardında saklı...Bu tipleri hiçbir yanlış hesap şaşırtmaz. Böyleleri en korkunç kararları, hiç duraklamadan verirler. Hiçbir yükseklik başlarını döndürmez. Duyduğum doğruysa, önceleri pek ön saflarda bulunmuyormuş... Bilmem ki arkasından itenler, bunu şimdiden sonra, nasıl frenliyecekler? Osmanlı imparatorluğu için en büyük bahtsızlık, dünyanın çok büyük bir savaşa hazırlandığı çağda, böyle bir adamın eline düşmek... Savaş patlarsa, Enver Almanlarla beraber olacak. Çünkü onlara yatkın... Daha doğrusu Enver Paşanın büyüklük kuruntusuyla ruhundaki yırtıcılık, Alman elçisinin kişiliğine tıpatıp uyuyor. Alman da kibirlidir, her çeşit güçsüzlükten, her çeşit duraksamadan iğrenir. Envere benzemiyen yönü, birkaç dil bilmesi, çok bilgili olmasıdır. Ama, bilgisini, alay ederek insanları alçaltmakta kullanır. Prusyalı değildir ama, iki metreye yakın boyu, eski topların taş güllerine benzeyen dazlak kafasıyla, karikatürlerin Prusyalı subaylarına Prusyalı subaylardan daha çok benzer. Osmanlı arabasına bunlar koşulu... Savaş bunların götürdüğü yoldan girecek bu imparatorluk dolu dizgin...Türkler istemese de Almanlar onları uçuruma itverecekler apansız... Oysa, yaklaşan fırtına, Osmanlı İmparatorluğu gibi durduğu yerde sallanan, kağsamış toplumların üstesinden geleceği cinsten değil... bu kıyamette, Osmanlıların, Balkan’da da yenilmiş küçücük, cırlıçıplak ordusuyla becerecek hiçbir işi yok... Birtakım hesaplar yapacak Türkler de elbet... Ya da başkaları onların yerine hesaplar yapmış

görünecek de Osmanlı bunları kabullenecek kendinden geliyor sanarak... Bedavadan en büyük kâra konabileceğini umup sevinecek... İnsanlar, faydası olmasa da, kurnazlıklarını kullanmamazlık edemezler. İslâmlıkla Hindistana, Turancılıkla Sibirya'ya, Osmanlılıkla, hadi Viyana önüne demiyeyim, hiç olmazsa. Balkan savaşından önceki Rumeline doğru yola çıkacak Osmanlılar... İki taraf, bunlarla ancak savaş patlayınca kadar ilgilenecek. Beraber olduğu tarafı bilmem ama, karşısına geçtikleri taraf Osmanlıları çoktan unutmuş bulunacak savaş patlar patlamaz... Savaşa girdiklerini fark bile etmeyecek..." **diyor** herif... —Başını kederle salladı:— Nasıl görünüyormuşuz yabancılara 1914'lerde...(YS: 126-128)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Aktarma, denilmiş sözün -makûl-i kavı- ya da birtakım alıntılarını dile getirilmesidir. Aktarma cümlesi de yapıca iç içe birleşik cümle olmakla birlikte bünyesinde alıntılanan ya da aktarılan cümle/ibare taşıyan karma kuruluşlu cümledir. Aktaranın bakış açısı ve konuşurun tutumu esasında şekillenen dolaysız aktarma cümlesi ve dolaylı aktarma cümlesi de aktarma cümlesinin iki türüdür.

“Bir Karma Kuruluşlu Cümle Türü Olarak Türkçede Aktarma Cümleleri” başlıklı tez çalışmasında Türkçenin cümle üretimine aktarma cümlesi sınırlılığında odaklanılmıştır. Çalışmada; aktarma cümlelerinin hangi dizilişlerde açığa çıktığı, aktarma cümlelerinde yüklemnin hangi fiillerden meydana geldiği, aktarılan cümlelerin hangi söz dizimsel görevlerde bulunduğu ve aktarma cümlesi kuruluşunda hangi cümle niteliklerinin görüldüğü araştırmaya yön veren sorular olmuştur. Bu sorulara art zamanlı ve sentaktik temelli yaklaşımla yanıt aranarak belli sonuçlara varılmıştır.

Ögelerinin dizilişi bakımından aktarma cümleleri *iki unsurlu, üç unsurlu, dört unsurlu, beş unsurlu, altı unsurlu, yedi unsurlu; iki cümleli, üç cümleli, dört cümleli, karşılıklı konuşma cümleleri ve blok alıntılı cümleler* olmak üzere 11 farklı başlıkta gruplandırılmıştır (bk. Grafik 1).

Çalışmanın örneklemini dahilinde 714 aktarma cümlesi ögelerinin dizilişi bakımından incelenmiş, bu 714 aktarma cümlesinin üretiminde 617 cümle kalıbının kullanıldığı görülmüştür.

Karşılıklı konuşma cümleleri hariç tutulduğunda geri kalan on başlıktaki 687 aktarma cümlesinin 642’si dolaysız, 45’i dolaylı aktarma cümlesidir. Bu cümlelerde ana cümle yüklemine göre 302 kurallı, 385 devrik dizilim söz konusudur (bk. Grafik 2 ve Grafik 3).

İncelenen 687 aktarma cümlesinden 385’i yüklemnin yerine göre devriktir. Yüklemnin yeri bakımından devrik olan aktarma cümlesi kuruluşlarında ana cümle yüklemi, aktarılan cümleden önce gelmekte yahut aktarılan cümle, ana cümle yüklemi ile bölünmektedir. Birincisinde söyleme ediminin (yüklem), söylenilen sözden (nesne) önce gelmesi ile aktarılan ifadenin içeriğinden çok aktarma ediminin ön planda tutulması söz konusudur. Bu durum aktarılan söze nispetle aktarma ediminin ön planda tutulması ile ilişkilendirilebileceği gibi aktarılan sözün arka plan bilgisi olarak cümleye eklenmesi şeklinde açıklanabileceği de düşünülmektedir. İkincisinde ise aktarılan her cümlelerin sonunda yüklem tekrarıyla tasarruf edilmesi söz konusudur.

Türkçenin en eski metinlerinden günümüze cümle unsurlarının dizilişi, çoklukla yüklem in son da yer aldığı dizim düzenini yansıtır. Ancak bu düzenin konuşma ve şiir dilinde olduğu gibi aktarma cümlesi kuruluşları ile de esnediği görülebilmektedir. Türkçe sözdiziminde asıl unsurun son da, yardımcı unsurun baş ta gelmesi kuralına aykırı görünse de devrik cümle nin bir ifade şekli ve üslup özelliği olarak Türkçede varlığı çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir (Duman, 2003; Özmen, 2004; 2016; Coşar, 2020). Nitekim Eski Uygur Türkçesi dışında çeviri ya da çeviri ile ilişkili eserlere çalışmanın örnekleminde yer verilmediği göz önüne alındığında bu tür cümlelerin yabancı dillerden gelen bir etkiye bağlanamayacağı, Türkçede sözdiziminin kıvraklığı ile ilgili olduğu söylenebilir.

İncelenen 687 aktarma cümlesinden 642'sinin dolaysız, 45'inin dolaylı aktarma cümlesinden meydana gelmesi, dolaylı aktarma cümlesinin aktaran kişinin yorumunu, kaynak ifadenin farklı sözlerle üretimini içermesi gibi farklı sebeplerle açıklanabilir. Bununla birlikte doğrudan alıntı ile okurun ikna edilmesi, metne kutsiyet kazandırılması -özellikle dinî mahiyeti bulunan eserler-, aktarılan bilgiye dair kişisel sorumluluktan kaçınılması gibi işlevler göz önüne alındığında dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarının bu denli tercih edilmesine açıklık getirebileceği düşünülmektedir.

Aktarma cümlelerinde yüklem ler *anlat-, arz eyle-, ata-, ay-, bağır-, bilig bir-, buyur-, çakır-, duy-, düşün-, eşit-, fisilda-, haber ver-, haykır-, konuş-, mırıldan-, ökün-, ötüğ bir-, ötün-, sakın-, seslen-, sor-, sözle-, tavsiye et-, ti-, uktur-, yalvar- ve yarlıka-* fiillerinden meydana gelmiştir.

Türkçenin tarihsel seyri göz önünde alındığında *ay-, eşit-, ötün-, sakın-* ve *ti-* fiillerinin türevleri Orhun Türkçesinde; *ata-, ay-, ötüğ bir-, ötün-, sakın-, ti-* ve *yarlıka-* fiillerinin türevleri Eski Uygur Türkçesinde; *ata-, ay-, bilig bir-, eşit-, ökün-, ötün-, sözle-, ti-* ve *uktur-* fiillerinin türevleri Karahanlı Türkçesinde; *ay-, sözle-* ve *ti-* fiillerinin türevleri Harezmi Türkçesinde; *ay-, buyur-, çakır-, eşit-, haber ver-, sor-, sözle-* ve *ti-* fiillerinin türevleri Eski Anadolu Türkçesinde; *arz eyle-, ay-, buyur-, çakır-, eşit-, haber ver-, sor-, sözle-, ti-* ve *yalvar-* fiillerinin türevleri Osmanlı Türkçesinde; *anlat-, bağır-, buyur-, duy-, düşün-, eşit-, fisilda-, haberver-, haykır-, konuş-, mırıldan-, seslen-, sor-, sözle-, tavsiye et-, ti-* ve *yalvar-* fiillerinin türevleri Türkiye Türkçesinde aktarma cümlesi kuruluşlarında yüklem olduğu belirlenmiştir (bk. Tablo 5).

İlk örneklerinden günümüze dek aktarma cümlelerinde süreklilik gösteren tek fiil, *ti-* fiilidir. Dolayısıyla yüklemi *ti-* fiillinden meydana gelen aktarma cümlesi kuruluşları sayıca çok ve çeşitlidir. *ti-* fiilli yüklem ler, Harezmi Türkçesi ile *te- > tē-*, Eski Anadolu Türkçesi ile *te- > de-* türevleri ile çeşitlenmektedir.

Yüklemi *ti-* fiili ile kurulu aktarma cümleleri aktarımın doğrudan yapıldığı aktarma cümlelerine karşılık gelir. Ancak *di-* fiilinin *söyle-* fiili anlamında kullanıldığı bazı aktarma cümlesi kuruluşları dolaylı aktarma cümlesi özelliği gösterir. Bu tür kuruluşları içermesi bakımından *Dede Korkut* ayırt edici niteliktedir.

ay- fiili, Orhun yazıtlarından XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesine kadar aktarma cümlesi kuruluşlarında görev almaktadır. Buna göre *ay-* fiilli yüklem; Orhun, Eski Uygur, Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesinde *ay-*, Harezmi Türkçesinde *ayt-*, Eski Anadolu Türkçesi kapsamındaki *Garib-nâme*, *Kıssa-i Yusuf*; Osmanlı Türkçesi kapsamındaki *Târîh-i Ebü 'l-Feth*, *Tiryâki Hasan Paşa Gazavât-nâmesi* adlı eserlerde *eyit-* türevleri ile çeşitlenmektedir.

Yüklemi *ay-* fiili ile kurulu aktarma cümleleri aktarımın doğrudan yapıldığı aktarma cümleleridir. Ancak *ay-* fiilinin *söyle-* fiili anlamında kullanıldığı bazı aktarma cümlesi kuruluşları dolaylı aktarma cümlesi özelliği gösterir. Bu noktada *ay-* fiili ile kurulu dolaylı aktarma cümlesi kuruluşları sergilemesi bakımından *Dede Korkut* dikkat çekicidir.

Eski Uygur Türkçesi ve Harezmi Türkçesi hariç tutulduğunda Orhun yazıtlarından günümüze aktarma cümlelerinde görülen *eşit-* fiili, Tunyukuk yazıtında tek örnekte aktarma cümlesinin yüklemi iken Karahanlı Türkçesinde aktarmalardan önce *negü tir eşit-*, *negü tir eşitgil*, *eşitgil negü tir* şeklinde tekrarlanan kalıplarda yer alır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde dolaylı aktarma cümlesi kuruluşlarının yüklemidir. Modern Türkçe çağı ile dolaysız aktarma cümlesinin de yüklemi olarak görülebilmektedir.

Türkçede aktarma cümlelerinde geniş kapsamlı kullanılan fiillerden biri de *sözle-* fiilidir. Örnekleri, Karahanlı Türkçesi döneminden günümüz Türkçesine kadar uzanmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi itibarıyla *söyle-* türevi ile aktarma cümlesi kuruluşlarının yüklemidir. Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadar olan evrede *söyle-* fiilinin *de-* fiili ile birlikte kullanıldığı ya da *de-* fiilinin anlamında kullanıldığı örneklerde aktarılan cümle doğrudan aktarılır. Tek başına kullanıldığında ise dolaylı aktarma cümlesinin yüklemidir. Öte yandan *söyle-* fiilinin türevlerinden *söylen-* fiilinin dolaysız aktarma cümlesine yüklem olduğu örnekler, Türkiye Türkçesinde görülmektedir.

Yüklemi *buyur-*, *haber ver-* ve *sor-* fiillerinden oluşan aktarma cümleleri, Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine sürdürülebilir niteliktedir. Öte yandan Türkçenin tarihsel dönemlerinden yalnız birini temsil etmesi açısından öne çıkan fiiller vardır. Buna göre *ötüg bir-* ve *yarlıka-* fiilleri Eski Uygur Türkçesinde; *bilig bir-*, *ökün-* ve *uktur-* fiilleri Karahanlı Türkçesinde; *arz eyle-* fiili Osmanlı Türkçesinde; *anlat-*, *bağır-*, *duy-*, *düşün-*, *fısılda-*, *haykır-*, *konus-*, *mırıldan-*, *seslen-* ve *tavsiye et-* fiilleri Türkiye Türkçesinde görülmeleri bakımından dikkati çeker.

Aktarılan cümle, yükleme bağlı bir unsur ya da yükleme bağlı bir unsurun parçası olarak aktarma cümlesi kuruluşlarına katılmaktadır. Yükleme bağlı bir unsur olarak nesne ve zarf tümleci görevlerini üstlenmektedir (bk. Tablo 6).

Aktarılan cümlelerin yükleme bağı unsurlardan nesne görevini üstlenmesi, Orhun yazıtlarından günümüze çeşitli saha ve dönem metinlerinden takip edilebilir. Bu bakımından bu tür katılma biçiminin kapsamı geniştir. Özellikle Tunyukuk yazıtından belirlenen aktarma cümlesi kuruluşlarının büyük çoğunluğunda aktarılan cümle, nesne unsuru ile temsil edilmektedir. Buna karşın Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin*’de nesne görevindeki aktarılan cümleler sınırlı sayıdadır.

Aktarılan cümlelerin ana cümle yüklemine nesnesi olduğu aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan cümle, genellikle doğrudan aktarılmaktadır. Bununla birlikte aktarılan cümlelerin dolaylı bir ibareye karşılık geldiği örneklerden de söz etmek mümkündür. Bu kuruluşların ilk örnekleri *Kutadgu Bilig*’dedir. Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde de nesne görevini üstlenen ibareler, dolaylı aktarma cümlelerinde bulunabilmektedir.

Nesne görevindeki aktarılan cümlelerin yüklemden sonra geldiği ve yükleme ilişkili bir diğer unsurun açıkladığı kuruluşlar hem Karahanlı Türkçesi hem de Türkiye Türkçesinde görülmesi bakımından dikkati çekmiştir.

Bununla birlikte nesne temsilindeki aktarılan cümleyi meydana getiren kelime gruplarının arasına başka bir cümle unsuru ya da unsurlarının girmesiyle alıntının bölündüğü aktarma cümlesi örneklerinden de söz etmek mümkündür (bk. Tablo 7). Bu kuruluşlarda alıntıyı; özne, yüklem, yüklem ve özne, yüklem ve yer tamlayıcısı gibi unsur ya da unsurlar bölmektedir. Özellikle yüklem unsuru ile bölünen aktarılan cümle örneklerinin diğerlerine göre sayıca çok ve çeşitli olduğu görülmektedir. Tek örneği Karahanlı Türkçesinde görülen özne ile aktarılan cümlelerin bölünmesi ve tek örneği Türkiye Türkçesinde görülen yüklem ve yer tamlayıcısı unsurları ile aktarılan cümlelerin bölünmesi ise sınırlı sayıdadır.

Aktarılan cümlelerin yükleme bağı unsurlardan zarf tümleci görevini üstlenmesi, Harezmi Türkçesi hariç tutulduğunda Orhun yazıtlarından günümüze çeşitli saha ve dönemlerde sürdürülebilir. Bu yönüyle nesne görevindeki aktarılan cümlelerden sonra geniş kapsamlı aktarma cümlesi üretimi sergileyen katılma biçimidir. Özellikle Eski Uygur Türkçesinin eserlerinden *Edgü Ögli Tigin – Anyıg Ögli Tigin*’den belirlenen aktarma cümlesi örneklerinin büyük çoğunluğunda aktarılan cümle, zarf tümleci ile temsil edilmektedir.

Aktarılan cümlelerin ana cümle yüklemine zarf tümleci olduğu aktarma cümlesi örneklerinde aktarılan cümle, genellikle doğrudan aktarılmaktadır. Bununla birlikte aktarılan cümlelerin dolaylı bir ibareye karşılık geldiği kuruluşlardan da söz etmek mümkündür. Bu kuruluşların ilk örnekleri, Tunyukuk yazıtındadır. Eski Uygur, Karahanlı ve Türkiye Türkçesinde de zarf tümleci görevini üstlenen ibareler, dolaylı aktarma cümlesi kuruluşlarında yer alabilmektedir.

Türkçenin tarihsel seyri göz önüne alındığında zarf tümleci görevindeki alıntılar, *de-* fiilinin farklı türevlerinden meydana gelen fiilimsiler aracılığıyla ana cümle yüklemine katılmaktadır (bk. Tablo 8).

Zarf tümleci görevindeki aktarılan cümleler, yüklem dışındaki cümle unsurlarıyla da ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle zarf tümleci görevindeki alıntı, kendisinden önce bir zarf ile temsil edilebilir. Bu tür kuruluşun örnekleri Orhun, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde görülebilmektedir. Aktarılan cümle Orhun Türkçesinde *ança*; Eski Uygur Türkçesinde *inçe*, *inçe tip*; Karahanlı Türkçesinde *mundag* zarflarından sonra gelerek söz konusu zarfların içeriğini açıklamaktadır.

Aktarılan cümlelerin bölündüğü aktarma cümlesi kuruluşları, nesne görevindeki alıntılarda olduğu gibi zarf tümleci görevindeki aktarılan cümlelerde de görülebilmektedir. Burada Osmanlı Türkçesinde yüklem, Türkiye Türkçesinde ise yüklem ve özne unsurları ile zarf tümleci görevindeki alıntı bölünmektedir.

Öte yandan bir aktarma cümlesi kuruluşunda ana cümle yüklemine hem zarf tümleci hem de nesne unsurları ile katılan birden çok aktarılan cümle yer alabilmektedir. İlk örneği, Tunyukuk yazıtında görülen bu tür katılma biçiminin Türkiye Türkçesinde de belirlenebilir oluşu Türkçe söz dizimi yapısının sürdürülebilirliği ile ilişkilidir.

Aktarılan cümle, yükleme bağlı bir unsurun parçası olarak özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem unsurlarının içinde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle söz konusu unsurları meydana getiren kelime gruplarının bir parçasını teşkil etmektedir.

Özneyi meydana getiren isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu ve sıfat-fiil grubu gibi kelime gruplarının bir parçasına karşılık gelen aktarılan cümleler; Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir (bk. Tablo 6). Bulundukları aktarma cümlesi kuruluşları dolaysız aktarma cümlesi niteliğindedir. Dolaylı aktarma kuruluşlarında öznenin bir parçasına karşılık gelen ibareler ise Türkiye Türkçesi itibarıyla belirlenmektedir.

Nesnenin içindeki alıntılar, biri nesneyi meydana getiren kelime grubunun parçası diğeri ikinci bir alıntı cümlesi olmak üzere iki şekilde ana cümleye katılmaktadır. İkinci bir alıntı cümlesi şeklinde görülen cümleler, aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi niteliğindedir. Örneklerine Orhun, Eski Uygur, Karahanlı, Eski Anadolu, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde rastlanmaktadır (bk. Tablo 6). Genellikle dolaysız aktarma cümlesi kuruluşlarında görülen bu tür katılma biçiminin dolaylı aktarma cümlesindeki tek örneği Türkiye Türkçesinde yer almaktadır.

Aktarma cümlesi kuruluşlarında yer tamlayıcısı görevindeki unsuru meydana getiren isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu ve sıfat-fiil grubu gibi kelime gruplarının bir parçasına karşılık gelen aktarılan cümleler, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde görülmektedir (bk. Tablo 6).

Zarf tümleci unsurunun içinde bulunan aktarılan cümlelerin ilk örnekleri Karahanlı Türkçesinde. Bu tür katılma biçiminin örneklerine Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde rastlanmaktadır (bk. Tablo 6).

Yükleme bağlı bir unsurun parçası olarak katılma biçimlerinden yüklemen içindeki alıntılar ise Eski Anadolu ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde görülmesi bakımından dar kapsamlıdır.

Karma kuruluşlu cümle türü olarak Türkçede aktarma cümleleri, yapıcı çeşitli cümle türlerinden oluşabilmektedir. Aktarma cümlesi kuruluşlarında bağlı cümle, sıralı cümle, şartlı birleşik cümle, *ki*'li birleşik cümle, aktarma cümlesi ve metin-cümle niteliklerinde alıntı cümleler yer almaktadır (bk. Tablo 9).

Bağlı cümle niteliğindeki aktarılan cümleler; Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde de metinlerle tespit edilebilmektedir. Bağlı cümle kuruluşları; Karahanlı Türkçesinde *yana*, Eski Anadolu Türkçesinde *amma*, *hem...hem*, *ya...ya*, Osmanlı Türkçesinde *amma*, *ançak*, *bulayki*, *lakin*, *meger*, *ve*, *yani*, *yohsa*, *zira*, Türkiye Türkçesinde *ama* (*ama* > *emme*), *fakat*, *ve*, *ya...ya*, *zira* bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmaktadır. Bir karma kuruluş özelliği olarak bağlı cümle yapısındaki aktarılan cümlelerin yer aldığı aktarma cümlelerinde şartlı birleşik cümle veya aktarma cümlesi gibi türce birbirinden farklı cümleler de bulunmaktadır. Öte yandan bağlı cümle niteliği aktarılan cümle ile sınırlı değildir. Aktarılan cümleyi bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi de bağlı cümle olabilmektedir.

Sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin ilk örnekleri, Orhun Türkçesinde. Harezmi Türkçesi dışında Orhun Türkçesinden Türkiye Türkçesine sıralı cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin yer aldığı aktarma cümlesi üretimi devam eder. Bununla birlikte bağlı ve sıralı cümle kuruluşlarında birbirine bağlanan ya da art arda sıralanan aktarılan cümlelerde görülen yapı tekrarı, dikkat çeken benzer özelliktir.

Aktarılan cümlelerin şartlı birleşik cümle niteliği gösterdiği kuruluşlar Harezmi Türkçesi dışında Orhun Türkçesinden Türkiye Türkçesine uzanan süreçte metinlerle takip edilebilir. Aktarılan cümlelerin şartlı birleşik cümle niteliği yanında aktarılan cümleyi bünyesinde taşıyan aktarma cümlesi de şartlı birleşik cümle yapısında bulunabilmektedir. Bununla birlikte bir karma kuruluş örneği olarak şartlı birleşik cümle niteliğindeki aktarılan cümlelerin yanında bağlı cümle, sıralı cümle ve *ki*'li birleşik cümle niteliklerinde kuruluşlar da görülebilmektedir.

ki'li birleşik cümle niteliğindeki aktarma cümlesi kuruluşları; Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Bu bakımdan diğer cümle niteliklerine göre dar kapsamlıdır. Burada biri aktarılan cümle, diğeri aktarma cümlesi olmak üzere iki farklı *ki*'li birleşik cümle niteliği söz konusudur. Aktarılan cümlelerin *ki*'li birleşik cümle niteliği sergilediği kuruluşlarda, ana cümle yüklemi ile aktarılan cümle arasında herhangi bir bağlayıcı unsur yoktur. Aktarma cümlesinin *ki*'li birleşik cümle yapısında bulunduğu kuruluşlarda ise aktarılan cümle ana cümle yüklemine *ki* bağlama edatı ile bağlanır. Bu kuruluşlarda aktarılan cümleler, yardımcı cümle görevindedir. Ayrıca *ki*'li birleşik cümle yapısındaki aktarma cümlesi kuruluşlarında bir karma kuruluş özelliği olarak sıralı cümle, şartlı birleşik cümle ve aktarma cümlesi niteliğinde aktarılan cümleler de görülebilmektedir.

Aktarma cümlesi özelliği gösteren aktarılan cümlelerin Harezmi Türkçesi dışında Orhun Türkçesinden Türkiye Türkçesine uzanan süreçte metinlerle takibi yapılabilmektedir. Aktarma cümlesi içinde aktarma cümlesi olarak adlandırılacak bu kuruluşlar, bir başkasının sözünün alıntılanması ya da o sözün yapılandırılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Son olarak aktarılan cümlelerin metin-cümle niteliğinde yer aldığı kuruluşlar; Orhun Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Türce birbirinden farklı çok sayıdaki cümlelerin tek bir cümle gibi okunabildiği blok alıntılı bu kuruluşlar, âdetâ metin içinde metin görünümündedir.

Özetle, Harezmi Türkçesi dışındaki tarihsel dönemlerde aktarılan cümlelerin sıralı cümle, şartlı birleşik cümle ve aktarma cümlesi niteliğinde olduğu kuruluşlar metinlerle ortaya konabilmektedir. Bu noktada daha önce altı çizildiği üzere çeviri ya da tercüme ile doğrudan bağlantılı eserlerin çalışmanın örneklemini dışında tutulması ile Harezmi Türkçesi dönemi için tek bir eser taranmıştır. Çeviri faaliyetlerinin sıklıkla görüldüğü Eski Uygur Türkçesi dönemi, aktarma cümlesinin Türkçenin tarihsel aşamalarındaki yerini gösterme çabası adına ayrı bir yer işgal etmiştir. Çalışmada tablo ve grafikler aracılığıyla ortaya konan veriler bu durum esasında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Türkçenin karma kuruluşlu cümle üretiminin başlangıçtan günümüze geniş kapsamlı ve sürdürülebilir özellikte olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Belirlenen dolaylı aktarma cümleleri arasında kimi örneklerin üçüncü bir tür olarak değerlendirilebileceği bu çalışmanın getireceği öneriler arasındadır. DK D237/7-9; G 234; LM 818; THG 20a/1-2; THG 26b/1-2 gibi aktarma cümlesi örneklerinde aktarımlardan özet niteliğinde temsilen söz edilmesi bu tür aktarımların temsili aktarım olarak adlandırılabilirliğini düşündürmektedir. Bununla birlikte aktarılan cümlelerin aktarma cümlesi niteliği gösterdiği H 109b/1-2, H 109b/9-11, YÖ: 52, YS: 33 gibi aktarma cümlesi örnekleri de bire bir nakilden farklı olarak

aktarımın yapılandırılması, aktarımın kesin bir tekrardan ziyade yeniden inşa edilmesi özelliklerini taşıdıklarından yapılandırılmış diyalog olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Türkçenin karma kuruluşlu yapı üretiminde izlediği yollardan biri olan aktarma cümlesi üretimine dair ortaya çıkan bulguların bilgisayar destekli cümle çalışmalarına katkı sunması bu tezin nihai beklentisidir. Bu sebeple gerek cümle çözümleme gerekse çözümlenen sentaktik birimlerin kodlanması aşamalarında verilerin kullanılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

a. Taranan Kaynaklar

Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] (1317/1901), **Hâristan ve Gülistan**, Âlem Matbaası, İstanbul.

_____ (1338/1922), **Çağlayanlar**, Kitabhane-i Sudi, Orhaniye Matbaası, İstanbul.

Ahmet Mithat (1299/1882), **Dürdâne Hanım**, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, İstanbul.

Akyüz, Kenan vd. (1958), **Fuzûlî, Türkçe Divan**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Altun, Mustafa (2011), **Hâb-nâme-i Veysî**, MVT Yayıncılık, İstanbul.

Arat, Reşid Rahmeti (1959), **Kutadgu Bilig II: Tercüme**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

_____ (2006a), **Atebetü'l-Hakayık**, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

_____ (2006b), **Kutadgu Bilig**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Barutcu Özönder, F. Sema (1998), **Üç İtigsizler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Baykurt, Fakir (1959), **Yılanların Öcü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Bilkan, Ali Fuat (2010), **Nâbî, Hayatı Sanatı Eserleri**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Bilkan, Ali Fuat (2011a), **Nabi Divanı I**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

_____ (2011b), **Nabi Divanı II**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Doğan, Muhammet Nur (2010), **Fuzulî, Leylâ ve Mecnun: Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar**, Yelkenli Yayınları, İstanbul.

_____ (2011), **Şeyh Galib: Hüsn ü Aşk, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar**, 7. Baskı, Yelkenli Yayınları, İstanbul.

Ergin, Muharrem (2008), **Dede Korkut Kitabı**, 41. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

_____ (2014), **Dede Korkut Kitabı-1**, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ersoylu, İ. Halil (2013), **Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı**, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Esental, Memduh Şevket (1985), **Otlakçı**, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1951), **Nedim Divanı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

_____ (2010), **Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye**, Derin Yayınları, İstanbul.

Halide Edib [Adıvar] (1339/1922), **Ateşten Gömlek**, Teşebbüs Matbaası, İstanbul.

_____ (1939), **Tatarcık**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.

Hüseyin Rahmi [Gürpınar] (1305/1889), **Şık (Âyine)**, Kırkanbar Matbaası, İstanbul.

_____ (1327/1911), **Şipsevdi**, Mihran Matbaası, İstanbul.

İpekten, Halûk (2011), **Bâkî, Hayatı Sanatı Eserleri**, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

_____ (2012), **Fuzûlî, Hayatı Sanatı Eserleri**, 9. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karahan, Leylâ (1994), **Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ) İnceleme-Metin-Dizin**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Küçük, Sabahattin (2011), **Bâkî Dîvânı**, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Macit, Muhsin (2010), **Nedîm, Hayatı, Eserleri ve Sanatı**, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Müfide Ferit (1334/1918), **Aydemir**, Hukuk Matbaası, İstanbul.

Ömer Seyfettin (1918), **Ashab-ı Kehfimiz**, Kanaat Matbaası, İstanbul.

Özçelik, Mustafa (2012), **Yûnus Emre, Risâlet'ün Nushiyye -Nasihat Risalesi-**, Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesi, Karaman.

Pamuk, Orhan (1999), **Kara Kitap**, 27. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2014), **Kafamda Bir Tuhaflık**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Safa, Peyami (1949), **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

Sait Faik (1952), **Son Kuşlar**, Varlık Yayınları, İstanbul.

Samipaşazade Sezai (1308/1891), **Küçük Şeyler**, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniyye [İstanbul].

Şenlik, Ahmet Şefik (2017), **Tiryâkî Hasan Paşa Gazavât-nâmesi ve Bazı Filolojik Notlar**, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Tahir, Kemal (1965), **Yorgun Savaşçı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Taş, İbrahim (2019), **Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zelîhâ (Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tekin, Talat (1994), **Tunyukuk Yazıtı**, Simurg Yayınları, Ankara.

_____ (2014), **Orhon Yazıtları**, 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Toparlı, Recep ve Argunşah, Mustafa (2014), **İslâm, Mu'înü'l-Mürîd, İnceleme-Netin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım**, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mehmet Mahur ve Azılı, Kenan (2015), **Eski Uygurca Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade – Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eser -Çözümlemişinin 101. Yılında Yeni Bir Tahlil Denemesi- (Giriş-Rekonstrüksiyon-Çeviri-Sözlük-Faksimile)**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Tulum, Mertol (1977), **Tursun Bey, Târîh-i Ebü'l-Feth**, Baha Matbaası, İstanbul.
- _____ (2013), **Tursun Bey, Fetih Babası Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebü'l-feth)**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] (1338/1922), **Kiralık Konak**, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul.
- _____ (1928), **Sodom ve Gomore**, Hamid Matbaası, İstanbul.
- Yavuz, Kemal (2000), **Âşık Paşa, Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ziya (2008), **Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, Şânî-zâde Târîhi [Osmanlı Tarihi (1223-1237 / 1808-1821)]**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

b. Diğer Kaynaklar

- Akbayır, Sıddık (2003), **Cümle ve Metin Bilgisi**, Deniz Kültür Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (2015), **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aktan, Bilal (2016), **Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi**, 2. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Alyılmaz, Cengiz (1994), **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, Semra (2017), **Türkçede Nesne Tekrarlı Fiiller**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig III: İndeks**, (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya ve Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Arslantaş, Hatice (2002), "Türkçede Dolaylı Anlatım", **Ana Dili (Dil ve Eğitim Dergisi)**, (27), 46-55.
- Atabay, Neşe vd. (2003), **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, 2. Baskı, Papatya Yayınları, İstanbul.
- Austin, J. L. (2017), **Söylemek ve Yapmak**, 2. Baskı, (Çev. R. Levent Aysever), Metis Yayınları, İstanbul.

- Ay, Özgür (2020), “Tümce Türleri II”, Erdoğan Boz (Ed.), **Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi**, içinde (139-165), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Banfield, Ann (2015), **Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction**, Routledge, New York.
- Banguoğlu, Tahsin (2015), **Türkçenin Grameri**, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Barutcu Özönder, F. Sema (2018) “Kutadgu Bilig II Kutadgu Bilig’in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji için Değeri”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD)**, 3(2), 179-253.
- Beserek, Ahmet (1991), **Türkçede Cümle Yapısı**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Bilgegil, M. Kaya (2014), **Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- Buttny, Richard ve Williams, Princess L. (2000), “Demanding respect: the uses of reported speech in discursive constructions of interracial contact”, **Discourse and Society**, 11(1), 109-133.
- Clark, Herbert H. ve Gerrig, Richard J. (1990), “Quotations as Demonstrations”, **Language**, 66(4), 764-805.
- Clauson, Sir Gerard (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Clarendon Press, Oxford.
- Clift, Rebecca ve Holt, Elizabeth (2006), “Introduction”, Elizabeth Holt ve Rebecca Clift (Eds.), **Reporting Talk: Reported Speech in Interaction**, içinde (1-15), Cambridge University Press, Cambridge.
- Coşar, Asiye Mevhibe (1997), **Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir Adlı Eserindeki Cümlelerde Unsur Dizilişi ve Kuruluş İlişkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2006), **Üç Çay Risalesi İnceleme-Metin-Tıpkıbasım**, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2018), “Kül Tigin Abidesini Bir ‘Metin-Cümle’ Olarak Okumak”, Şaban Doğan ve Melis Sezen Güneş (Ed.), **Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı (I. Cilt)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 523-533.
- _____ (2019), “Türkçede Cümle Türlerine İlişkin Adlandırmalara Dair: Değerlendirme ve Sınıflandırma”, Serkan Şen ve Mediha Mangır (Ed.), **XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Ekim 2019)**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 218-227.

- _____ (2020), “Kutadgu Bilig’de Kurucu Yapı Olarak Metin-Cümleler”, İrem Işıl Altun ve Ekrem Beyaz (Haz.), **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı (26-28 Eylül 2019)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1604-1616.
- Coulmas, Florian (1986), “Reported speech: Some general issues”, Florian Coulmas (Ed.), **Direct and Indirect Speech**, içinde (1-28), Mouton de Gruyter, Berlin.
- Çotuksöken, Yusuf (2012), **Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Papatya Yayınları, İstanbul.
- Daşdemir, Muharrem (2000), **Dedem Korkut Kitabı’nın Söz Dizimi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015), **Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi**, Fenomen Yayıncılık, Erzurum.
- de Vries, Mark (2006), “Reported direct speech in Dutch”, **Linguistics in the Netherlands**, 23(1), 212-223.
- Delice, H. İbrahim (1998), “Türkçe Sözdiziminde Özne”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (6), 191-208, Dilek Matbaası, Sivas.
- _____ (2003), **Türkçe Sözdizimi**, 2. Baskı, Kitabevi, İstanbul.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2014), **Türk Dili El Kitabı**, 7. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Demir, Tufan (2013), **Türkçe Dilbilgisi**, 3. Baskı, Kurmay, Ankara.
- Deny, Jean (2012), **Türk Dil Bilgisi**, (Çev. Ali Ulvi Elöve; Haz. Ahmet Benzer), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2016), **Anlatıbilime Giriş**, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Develi, Hayati (1995), “-sA Eki Nedir? Kip mi, Zarf-fiil Eki mi?”, **İlmî Araştırmalar**, (1), 91-94, İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976), **Tümcebilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Doğan, Enfel (2011), “Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerindeki ‘Karmaşık Cümle’ Örnekleri Üzerine”, **Turkish Studies**, 6(1), 961-974.
- Duman, Musa (2003), “Devrik Cümle ve Vasiyetname’deki Örnekleri Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 30, 209-223.
- Ediskun, Haydar (1999), **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Emre, Ahmet Cevat (1945), **Türk Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (2012), **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erdal, Marcel (2004), **A Grammar of Old Turkic**, Brill, Leiden-Boston.

- Eren, Hasan (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Basım Evi. Ankara.
- Ergin, Muharrem (2009), **Dede Korkut Kitabı-II (İndeks-Gramer)**, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak, İstanbul.
- Erkul, Rasih (2007), **Cümle Metin Bilgisi**, 2. Baskı, Anı Yayınları, Ankara.
- Ertürk, Halil İbrahim (2020), “Türk Gramerciliğinde Cümle Tasnifleri Üzerine Bir İnceleme”, **Journal of Turkish Language and Literature**, 6(3), 404-417.
- Finnegan, Ruth (2011), **Why Do We Quote? The Culture and History of Quotation**, Open Book Publishers, Cambridge.
- Gencan, Tahir Nejat (2007), **Dilbilgisi**, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat vd. (1974), **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Genette, Gérard (2020), **Anlatının Söylemi**, (Çev. Ferit Burak Aydar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gökay, Orhan Şaik (1973), **Dedem Korkudun Kitabı**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Götz, Manfred (2011), “Orhan Pamuk’un Romanlarındaki Dolaylı ve Dolaysız Anlatım Türleri”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) II. Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 663-666.
- Gül, Münteha (2006), **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde Başkasına Ait Söz ve Düşünce Aktarımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güldemann, Tom vd. (2002), “A comprehensive bibliography of reported discourse”, Tom Güldemann ve Manfred von Roncador (Eds.), **Reported Discourse: A Meeting Ground for Different Linguistic Domains**, içinde (363-416), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Gülensoy, Tuncer (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, Gürer (1990), “Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine”, **Türk Dili**, (467), 276-279.
- Gülsevin, Sema (2020), “Tümce Türleri I”, Erdoğan Boz (Ed.), **Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi**, içinde (121-137), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1984a), **Türk Dilinde Edatlar**, 3. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- _____ (1984b), **Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller**, Cönk Yayınları, İstanbul.
- Hatiboğlu, Vecihe (1972), **Türkçenin Sözdizimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Hengirmen, Mehmet (2007), **Türkçe Dilbilgisi**, 9. Baskı, Engin Yayınları, Ankara.
- _____ (2009), **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı, Engin Yayınları, Ankara.
- Hodges, Adam (2015), “Intertextuality in Discourse”, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton ve Deborah Schiffrin (Eds.), **The Handbook of Discourse Analysis**, 2. Baskı içinde (42-60), John Wiley & Sons, Chichester.
- Holt, Elizabeth (2009), “Reported Speech”, Sigurd D’hondt, Jan-Ola Östman ve Jef Verschueren (Eds.), **The Pragmatics of Interaction**, içinde (190-205), John Benjamins, Amsterdam.
- Hunutlu, Ümit (2015), **Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- _____ (2017), **Cümle Nitelikleri Yönüyle Türkçe Atasözleri**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- İmer, Kamile vd. (2019), **Dilbilim Sözlüğü**, 3. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Jahn, Manfred (2015), **Anlatıbilim Anlatı Teorisi El Kitabı**, 2. Baskı, (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Janssen, Theo A.J.M. ve Wurff, Wim Van Der (Eds.) (1996), **Reported Speech Forms and Functions of The Verb**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Johansen, Marianne (2011), “Agency and responsibility in reported speech”, **Journal of Pragmatics**, (43), 2845-2860.
- Karaağaç, Günay (2009), **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karahan, Leylâ (1994), “-sa/-se Eki Hakkında”, **Türk Dili**, 516, 471-474.
- _____ (2011), “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, **Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler**, 1. Baskı içinde (36-42), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2015), **Türkçede Söz Dizimi**, 22. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaörs, Metin (2011), “Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği”, **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993) Bildiriler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 21-35.
- Karasoy, Yavuz ve Yavuz, Osman (2004), “Dede Korkut’ta ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it- ve aşıt / işit Kelimeleri Üzerine”, **Bilig**, (28), 101-115.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2001), “Tonyukuk Yazıtının Kelime Dünyası”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1(1), 106-116.
- Kerimoğlu, Caner (2007), “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Öğeleri)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, (20), 119-129.

- _____ (2014), **Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2016a), **Genel Dilbilime Giriş**, 3. Baskı, Pegem Yayınları, Ankara
- _____ (2016b), “Sözcük Öbeği Olarak Cümle ve Bir Öbek Önerisi”, **Türkiyat Mecmuası**, 26(2), 241-245.
- _____ (2016c), **Sorularla Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimindeki Tartışmalar Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Kıran, Ayşe (Eziler) (2003), “Dilde Çokselslilik”, **Günümüz Dilbilim Çalışmaları**, içinde (175-192), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Koç, Mustafa (1999), “Ana Cümle Yüklemleri ‘Sanmak’ Fiilli Birleşik Cümleler”, **İlmî Araştırmalar**, (8), 177-187.
- Korkmaz, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2000), “Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri”, **TDAY-Belleten** 1997, 49-54, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Kornfilt, Jaklin (1997), **Turkish**, Routledge, London.
- Kükey, Mazhar (1975), **Uygulamalı Örneklerle Türkçe’nin Sözdizimi**, Kardeş Matbaası, Ankara.
- Larson, Mildred Lucille (1978), **The Functions of Reported Speech in Discourse**, Summer Institute of Linguistics and The University of Texas at Arlington, Dallas.
- Leech, G. N. ve Short, M. H. (1981), **Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose**, Longman, London.
- Li, Charles N. (1986), “Direct speech and indirect speech: A functional study”, Florian Coulmas (Ed.), **Direct and Indirect Speech**, içinde (29-45), Mouton de Gruyter, Berlin.
- Mathis, Terrie Dawn (1991), **The Form and Function of Constructed Dialogue in Reported Discourse**, Louisiana State University Historical Dissertations and Theses.
- McHale, Brian (1978), “Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts”, **PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature** 3, 249-287.
- Özkan, Abdurrahman vd. (2016), **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, Palet Yayınları, Konya.
- Özkan, Mustafa (2004), “Eski Türkiye Türkçesinde *ki / kim* Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 31, 243-255.
- Özkan, Mustafa ve Sevinçli, Veysi (2013), **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, 6. Baskı, Akademik Kitaplar, İstanbul.

- Özmen, Mehmet (2004), “Divanü Lügati’t-Türk’te ve Kutadgu Bilig’de ‘aymak’ Fiiliyle Kurulan Dolaysız Anlatım Cümleleri Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, (14), 67-77.
- _____ (2008), “Türkçede Dolaysız Anlatım”, Yusuf Çotuksöken ve Nafi Yalçın (Haz.), **20. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri (12-13 Mayıs 2006)**, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 265-275.
- _____ (2016), **Türkçenin Sözdizimi**, 2. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana.
- Özünlü, Ünsal (1983), “Yazınsal Metinlerde Konuşma ve Düşünce Aktarımı”, **Türk Dili**, (373), 16-30.
- _____ (2001), **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Partee, Barbara H. (1973), “The Syntax and Semantics of Quotation”, Stephen R. Anderson ve Paul Kiparsky (Eds.), **A Festschrift for Morris Halle**, içinde (410-418), Holt, Rinehart ve Winston, New York.
- Sarıca, Bedri (2015), **Türkçe Cümle Bilgisi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Sağlam, Sıtkı (1977), **Türkçenin Sözdizimi Örneklerle Tümce Çözümlemeleri**, Güneydoğu Modern Matbaa, Diyarbakır.
- Savran, Hülya (1999), “Birleşik Cümle Üzerine”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Nisan, 1(568), 325-330.
- Sertkaya, Osman Fikri (2017), “Köl Tigin (K-10)’da Geçen Öd Tenri ‘Zaman Tanrısı’ ile İlgili Fiili Yaşamak ‘Yaşamak’ mı, Yaşamak ‘Tanzim Etmek, Düzenlemek’ mi, Yoksa Aymak ‘Demek, Söylemek’ mi Okumalıyız?”, **JOTS**, 1(2), 55-63.
- Sözer, Zeki (2004), **Türkçe’de Dolaylı Anlatım ve Kimi Yan Cümleler**, Dilmer Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Rasim (1987), **Örneklerle Türkçe Söz Dizimi**, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., Trabzon.
- Tannen, Deborah (2007), **Talking Voices. Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse**, 2nd Ed., Cambridge University Press, New York.
- Tekin, Şinasi (2014), **İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tietze, Andreas (2002), **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Tiken, Kamil (2004), **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tolkun, Selahittin (2009), **Özbekçede Fiilimsiler**, Dijital Sanat Yayınları, İstanbul.

- Tulum, Mertol (1978), **Sinan Paşa, Ma'ârif-nâme (Metin ve Ki'li Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme)**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.
- _____ (1994), “Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri”, **TDAY-Belleten 1990**, 193-205, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2009), **Tarama Sözlüğü**, (Haz. Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin), 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), **Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Usta, Çiğdem (2014), “Özne Türlerinin Tasnifine Dair Bir Öneri”, **Karadeniz Araştırmaları**, (40), 159-160.
- Üstünel, Özen Yaylagül (2016), “Kutadgu Bilig’de Düşünce Aktarımı”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 13(4), 166-178.
- Üstünova, Kerime (1998), **Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Voloşinov, V. N. (2001), **Marksizm ve Dil Felsefesi**, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Wierzbicka, Anna (1974), “The semantics of direct and indirect discourse”, **Papers in Linguistics**, 7(3-4), 267-307.
- Wurff, Wim Van Der (2002), “Direct, Indirect and Other Discourse in Bengali Newspapers”, Tom Güldemann and Manfred von Roncador (Eds.), **Reported Discourse: A Meeting Ground for Different Linguistic Domains**, içinde (121-139), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Yaylagül, Özen (2005), “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 17-51.
- Yılmaz, Ebru Özlem (2018), **Kurmaca Anlatıda Sözün ve Düşüncenin Temsili**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörük, Yaşar (1985), **Örnekli Uygulamalı Tümce Bilgisi “Sözdizimi”**, Eğitim Yayınları, Ankara.
- Yüksel, Semahat (2006), **Türkçe’de Biçim ve Cümle Dersleri**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Zülfikar, Hamza (1995), “Girişik Cümle Sorunu”, **Türk Dili**, 522, 643-648.
- Zwicky, Arnold M. (1974), “Bibliography IV: direct and indirect discourse”, **Ohio State University Working Papers in Linguistics 17**, 198-205.

EKLER

Ek 1: Tablolar

Tablo 1: Y+N Dizilişindeki Aktarma Cümleleri

Sıra	Y+N Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
1	$Y+N*[(\ddot{O}+Y)+(Y)+(ZT+Y)]$	1
2	$Y+N*[Y+YT+\ddot{O}]$	1
3	$Y+N*[ZT[\ddot{O}+Y]+Y+\ddot{O}]$	1
4	$Y+N*[(ZT+Y)+(ZT+YT+Y)]$	1
5	$Y+kim+N*[(N+Y+YT)+(\ddot{O}+Y+YT)]$	1
6	$Y+kim+N*[\ddot{O}+Y]$	1
7	$Y+N*[(cdu+ZT+\ddot{O}+Y)+(Y)+(Y+YT)+(ZT+YT+N+Y+ZT)+(YT+Y+N+ZT)+(ZT+Y)+(YT+N+Y+ZT+\ddot{O})+(ZT+Y+YT+\ddot{O})]$	1
8	$Y+N*[(cdu+Y+\ddot{O})+(ZT+Y)+(Y+\ddot{O})]$	1
9	$Y+N*[(cdu+Y)+(Y)+(Y)+[(YT+Y+N)+kim+ZT(\ddot{O}+ZT+Y+N)]]$	1
10	$Y+N*[(N+\ddot{O}+Y)+(YT+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y+ZT)]$	1
11	$Y+N*[(\ddot{O}+N+Y)+(Y)]+(ZT+YT+Y)]$	1
12	$Y+N*[(\ddot{O}+Y+ZT)+(Y+\ddot{O}+ZT)]$	1
13	$Y+N*[(\ddot{O}+ZT+Y)+(YT+ZT+Y)]$	1
14	$Y+N*[(Y+cdu+YT)]$	1
15	$Y+N*[(Y)+(Y+N)+(Y+YT+N)]$	1
16	$Y+N*[(Y+Y+N+ZT)+[(YT+Y+ZT+N)+kim+ZT((YT+N+Y+ZT)+(Y+N+ZT))]]$	1
17	$Y+N*[(Y)+(Y+YT)+(N+Y)+(N+ZT+Y)+(ZT+\ddot{O}+YT+Y)+(ZT+Y)]$	1
18	$Y+N*[(YT+Y)+(Y)]$	1
19	$Y+N*[(ZT+ZT+Y)+(Y)+(ZT+N+Y)]$	1
20	$Y+kim+N*[(Y+cdu)+(N+Y+cdu)]$	1
21	$Y+N*[(N+Y+YT)+(ZT+Y+N+\ddot{O}+YT)]$	1
22	$Y+N*[\ddot{O}+Y]$	1
23	$Y+N*[(\ddot{O}+Y+YT)+(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+YT+Y)]$	1
24	$Y+N*[\ddot{O}+YT+Y]$	1
25	$Y+N*[(Y+cdu)+(\ddot{O}+N+Y+ZT)]$	1
26	$Y+N*[(Y+\ddot{O})+(Y+cdu)]+[(ZT*[\ddot{O}+Y]+YT+Y)+(ZT+YT+Y)]+[(Y)+(Y)+(\ddot{O}+N+Y)]+(ZT+YT+Y)]$	1
27	$Y+N*[cdu+Y+N]$	1
28	$Y+N*[(cdu+YT+Y)+(YT+N+Y)]$	1
29	$Y+N*[(N+Y+cdu)+(N+Y+cdu)+(ZT+\ddot{O}+Y)+(ZT+\ddot{O}+Y)+(Y+cdu)+(Y)+(Y)+(Y)+(Y)+(YT+Y)+[(Y)+(Y)]+(ZT+Y)]$	1
30	$Y+ki+N*[(\ddot{O}+ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(Y)+(ZT+Y)]$	1
31	$Y+N*[(YT+Y)+amma+(ZT+ZT+\ddot{O}+Y)+ve+(N+YT+Y)]$	1
32	$Y+ki+N*[(cdu+YT+Y)+[(\ddot{O}+Y+ZT)+(Y+\ddot{O})]+[(\ddot{O}+Y+N)+(\ddot{O}+YT+Y+N)]]$	1
33	$Y+ki+N*[(Y+\ddot{O})+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+[(Y)+ki+(Y)]]$	1
34	$Y+ki+N*[ZT+Y+\ddot{O}+N]$	1
35	$Y+N*[(Y+N)+(\ddot{O}\{Y\})]$	1
36	$Y+N*[(Y+\ddot{O}+cdu)+[(\ddot{O}+Y)+(\ddot{O}+Y)]]$	1
37	$Y+N*[(Y+\ddot{O})+(N+Y)+(Y+YT)]$	1
38	$Y+N*[(Y+YT+\ddot{O})+kim+(ZT+ZT+Y+ZT)]$	1
39	$Y+N*[(Y+\ddot{O})+(Y+\ddot{O})+(Y)]$	1

Tablo 1: (Devamı)

Sıra	Y+N Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
40	Y+ki+N* [cdu+ZT+Ö+YT+N+Y]+Y	1
41	Y+kim+N* [(cdu+ZT+Y)+(YT+Ö+Y)+(Y)+(N+ZT+YT+Y)+(Ö+Y)]+Y	1
42	Y+N* [(cdu+N+YT+Y)+(Ö+Y)]	1
43	Y+N* [Y]	2
44	Y+ki+N* [(Y+Ö)+[(Y)+(Y+Ö)]]	1
45	Y+N* [(Y)+(ZT+Y)+(Y)]	1
46	Y+N*	1
Toplam		47

Tablo 2: Unsur Sayısı Bakımından Aktarma Cümleleri

Unsur Sayısı Bakımından Aktarma Cümleleri	TÜRKÇENİN TARİHİ DÖNEMLERİ						
	Orhun Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Harezm Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
2 unsurlu	+	+	+	-	+	+	+
3 unsurlu	+	+	+	+	+	+	+
4 unsurlu	+	+	+	-	+	+	+
5 unsurlu	+	+	+	-	+	+	+
6 unsurlu	-	+	+	-	+	+	+
7 unsurlu	-	-	-	-	-	+	-

Tablo 3: Ö+Y+N Dizilişindeki Aktarma Cümleleri

Sıra	Ö+Y+N Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
1	Ö+Y+N* [(ZT+Ö+Y)+(ZT+ZT+Y)]	1
2	Ö+Y+N* [ZT+Y]	1
3	Ö+Y+N* [(ZT+ZT+Y)+(Y)]	1
4	Ö+Y+N* [(N+Y+Ö)+(YT+Y+N*[(Y+YT)+(Y)])+(Y+Ö)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT+ZT+cdu)]	1
5	Ö+Y+N* [(Ö+Y)+(ZT+Ö)+(Ö+YT+Y)+(N+Ö+ZT*[Y]+Y)]	1
6	Ö+Y+N* [(Y+N)+(N+Y)]	1
7	Ö+Y+N* [(Y)+(Y+Ö)+(YT+Y)+(Y+Ö)]	1
8	Ö+Y+N* [(ZT+YT+Y)+(Y+N+Ö)+(N+Y)+(ZT+Y+YT+N+N*)]	1
9	Ö+Y+N* [YT+Y+ZT]	1
10	Ö+Y+kim+N* [Ö+Y]	1
11	Ö+Y+kim+N* [Ö+Y+ZT]	1
12	Ö+Y+N* [(cdu+Y)+(Y+YT)+(Y+N[(Y)+(Y)+(Ö+YT+Y)+(Y)+(Y+ZT)+(ZT+Y+YT)])+(Ö+Y)+(Ö+Y+N)+(Y)+(Ö+Y)+(Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+[(Y)+(Ö+Y)]]	1
13	Ö+Y+N* [(N+Y)+(ZT+Y)]	1
14	Ö+Y+N* [(Y+Ö)+(YT+Y+Ö+N)+(Ö+ZT+N+Y)+(YT+N+Y)+(Ö+Y)+(Ö+Y)+(Ö{Y})+(Ö+Y)]	1
15	Ö+Y+N* [(Y+Ö+ZT)+((N+Y)+kim+(Y+ZT))]	1

Tablo 3: (Devamı)

Sıra	Ö+Y+N Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
16	Ö+Y+N*[((Y+N)+kim+(Ö+Y+N))]	1
17	Ö+Y+N*[(Y+ZT)+(Y+ZT)]	1
18	Ö+Y+N*[cdu+Y+YT+cdu]	1
19	Ö+Y+N*[cdu+Ö{Y}+ZT]	1
20	Ö+Y+N*[cdu+Ö+Y)+(ZT+Y)]	3
21	Ö+Y+N*[N+Y+Ö]	1
22	Ö+Y+N*[(N+Y+YT)+[(Y+N)+(ZT+Y+YT)]]	1
23	Ö+Y+N*[(N+Y)+(ZT+Ö+YT+Y)]	1
24	Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)+(ZT+YT+Y)]	1
25	Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y+YT)+(ZT+Y)+(Ö+Y+YT)]	1
26	Ö+Y+N*[(Ö+ZT+Y)+(ZT+ZT+Y)]	1
27	Ö+Y+N*[(Y+N+YT)+(Ö+Y+YT)]	1
28	Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]	1
29	Ö+Y+N*[(ZT+Y+cdu)+(N+YT+Ö+Y)]	1
30	Ö+Y+N*[cdu+Y]	1
31	Ö+Y+N*[cdu+YT+Y]	1
32	Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Ö+Y)]	1
33	Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y)]	1
34	Ö+Y+N*[Y+Ö]	1
35	Ö+Y+N*[(ZT+Ö+ZT+YT+Y)+(Ö+Y+ZT)]	1
36	Ö+Y+N*ki*[(Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+Ö+Y)]	1
37	Ö+Y+N*[(cdu+YT+Y)+ve+(ZT+YT+Y)]	1
38	Ö+Y+N*[(cdu+Y+YT+Ö)+[(Ö+Y)+(Ö+YT+Y)]+(Ö+ZT+Y)+(Ö{YT+Y})+[(Ö+N+Y)+(Y)]+(YT+Y)+(Ö+Y)+(Y+ZT)]	1
39	Ö+Y+N*[(cdu+ZT+Y+N)+(Ö{Y})+(ZT+ZT+Y+N)]	1
40	Ö+Y+N*[(Ö+Y)+(Y+Ö)]	1
41	Ö+Y+N*[(Y+Ö)+(Y+N+ZT)+(ZT+ZT+Y)]	1
42	Ö+Y+N*[cdu+Ö+Y]	1
43	Ö+Y+N*[(N+Y)+(Y)+(ZT+Y)]	1
44	Ö+Y+N*[N+YT+Y]	1
45	Ö+Y+N*[Ö+Y]	1
46	Ö+Y+N*[(Ö+Y)+[(Y)+ve+(Ö+Y)]]	1
47	Ö+Y+N*[(Y)+(Y)]	1
48	Ö+Y+N*[(Y)+(N+Y)+(Y)]	1
49	Ö+Y+N*[(Y)+(N+YT+Y)+zira+(N*[Ö+Y]+Y)]	1
50	Ö+Y+N*[(Y)+(ZT+Y)]	1
51	Ö+Y+N*[(Y)+ve+(ZT+ZT+Y)]	1
52	Ö+Y+N*[(YT+Y)+zira+(Ö+Y)]	1
53	Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]	1
54	Ö+Y+N*[(ZT+YT+Ö+Y)+(Ö+YT+Y)+(ZT+ZT+YT+Y)]	1
55	Ö+Y+N*[(Y)+[(YT+Y)+(Y)]]	1
56	Ö+Y+N*ki*[N+ZT+Y]	1
57	Ö+Y+N*[(N+ZT+Y)+(ZT+Y)]	1

Tablo 3: (Devamı)

Sıra	Ö+Y+N Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
58	Ö+Y+ki+N*[(Ö+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(YT+ZT+Y)+(N+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)]	1
59	Ö+Y+N*[(Y)+(YT+Y)]	1
Toplam		61

Tablo 4: Ö+Y+N+Y Dizilişindeki Aktarma Cümleleri

Sıra	Ö+Y+N+Y Dizilişindeki Kalıplar	Cümle Sayısı
1	Ö+Y+N*[(cdu+N+YT+Y)+(YT+Y)]+Y	1
2	Ö+Y+N*[(cdu+Y+N)+(YT+N+Y)+(YT+Y)+(ZT+ZT+N+Y)+(ZT+Ö+N+Y)]+Y	1
3	Ö+Y+N*[(cdu+Y+Y)+N*[(Ö+Y+Y)+(Ö+ZT+YT+Y)+(cdu+Y+N*[(N+Y)+(Y)] ₃ +Y)+(Y+N+Y)] ₂ +Y)] ₁ +Y	1
4	Ö+Y+N*[(cdu+Y+YT+Y)+(Y)]+Y	1
5	Ö+Y+N*[(cdu+YT+Y)+(N+Y)]+Y	1
6	Ö+Y+N*[cdu+ZT+Ö+YT+Y]+Y	1
7	Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)+(Ö+ZT+Y)]+Y	1
8	Ö+Y+N*[(Ö+N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+((Ö+Y)+kim+(YT+Y))]+Y	1
9	Ö+Y+N*[(Ö+N+ZT+Y)+(Ö+N+Y)+(ZT+Y)+(ZT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+ZT+ZT+Y)+(ZT+Y)]+Y	1
10	Ö+Y+N*[Ö+Y]+Y	2
11	Ö+Y+N*[(Ö+Y+cdu)+(Ö+Y+cdu)+(ZT+ZT+Y)+(YT+Y)+(YT+Y)+(N+YT+Y)+(YT+N+Y)+(N+YT+Y)+(Ö+Y)+(cdu+YT+Y)+(ZT+Y)+(Y+N+cdu+YT+Y)+(Y+YT+Y)+(N+Y)+(YT+Y)+(ZT+Ö+ZT+Y)+(N+Ö+Y)+(ZT+YT+Y)+(N+Y)+(N+Y+cdu)]+Y	1
12	Ö+Y+N*[(Ö+YT+Y)]+Y	1
13	Ö+Y+N*[(Y)+(Y)+(Ö+Y)]+Y	1
14	Ö+Y+N*[(Y)+(Y)+(Y))+(N+YT+Y)]+Y	1
15	Ö+Y+N*[ZT+Ö+Y]+Y	1
16	Ö+Y+N*[(ZT+N+Y)+(YT+Y)]+Y	1
17	Ö+Y+ki+N*[(Y)+(ZT+Y)+(YT+Y)]+Y	1
18	Ö+Y+ki+N*[(Ö+YT+N+Y)+(Ö+Y)+ancak+(N+YT+Y)]+Y	1
19	Ö+Y+N*[cdu+N+ZT+Y]+Y	1
20	Ö+Y+N*[cdu+[(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])+(Ö+Y+N*[Ö+Y])]]+Y	1
21	Ö+Y+N*[cdu+(Ö+Y)+ve+(Ö+Y)]+Y	1
22	Ö+Y+N*[cdu+YT+N+Y]+Y	1
23	Ö+Y+N*[(N+Ö+Y)+ve+(N+Y)]+Y	1
24	Ö+Y+N*[N+Y]+Y	1
25	Ö+Y+N*[Ö+N+Y]+Y	1
26	Ö+Y+N*[(Ö+ZT+ZT+Y)+(Ö+Y)+ve+(N+Y)]+Y	1
27	Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+N+Y)]+Y	1
28	Ö+Y+N*[(Y)+(Ö+Y)]+Y	1
29	Ö+Y+N*[(Y+YT+Y+N*[(YT+Ö+Y)+(ZT+ZT+ZT+N+ZT+Y)]+Y]+Y	1
30	Ö+Y+N*[(YT+Y)+(ZT+Ö+Y)]+Y	1
31	Ö+Y+ki+N*[(Ö+N+YT+ZT+Y)+(N+Y)+(N[Y]+Y)]+Y	1
Toplam		32

Tablo 5: Dönemlere Göre Aktarma Cümlesinin Yüklemini Oluşturan Füller

Aktarma cümlesinin yüklemini oluşturan fiiller	TÜRKÇENİN TARİHÎ DÖNEMLERİ						
	Orhun Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Harezmi Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>anlat-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>arz eyle-</i>	-	-	-	-	-	+	-
<i>ata-</i>	-	+	+	-	-	-	-
<i>ay-</i>	+	+	+	+	+	+	-
<i>bağır-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>bilig bir-</i>	-	-	+	-	-	-	-
<i>buyur-</i>	-	-	-	-	+	+	+
<i>çakır-</i>	-	-	-	-	+	+	-
<i>duy-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>düşün-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>eşit-</i>	+	-	+	-	+	+	+
<i>fısılda-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>haberver-</i>	-	-	-	-	+	+	+
<i>haykır-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>konus-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>murıldan-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>ökün-</i>	-	-	+	-	-	-	-
<i>ötüg bir-</i>	-	+	-	-	-	-	-
<i>ötün-</i>	+	+	+	-	-	-	-
<i>sakın-</i>	+	+	-	-	-	-	-
<i>seslen-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>sor-</i>	-	-	-	-	+	+	+
<i>sözle-</i>	-	-	+	+	+	+	+
<i>tavsiye et-</i>	-	-	-	-	-	-	+
<i>ti-</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>uktur-</i>	-	-	+	-	-	-	-
<i>yalvar-</i>	-	-	-	-	-	+	+
<i>yarlıka-</i>	-	+	-	-	-	-	-

Tablo 6: Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Aktarma Cümlesine Katılma Biçimi

Aktarılan cümlelerin aktarma cümlesine katılma biçimi		TÜRKÇENİN TARİHÎ DÖNEMLERİ						
		Orhun Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Harezmi Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Yükleme bağlı bir unsur olarak	<i>Nesne</i>	+	+	+	+	+	+	+
	<i>Zarf Tümleci</i>	+	+	+	-	+	+	+
Yükleme bağlı bir unsurun parçası olarak	<i>Özne</i>	-	-	+	-	+	+	+
	<i>Nesne</i>	+	+	+	-	+	+	+
	<i>Yer Tamlayıcısı</i>	-	-	-	-	-	+	+
	<i>Zarf Tümleci</i>	-	-	+	-	-	+	+
	<i>Yüklem</i>	-	-	-	-	+	-	+

Tablo 7: Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Bölünmesi

Aktarılan Cümle		TÜRKÇENİN TARİHÎ DÖNEMLERİ						
		Orhun Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Harezmi Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Katılma Biçimi	Bölündüğü Unsur ya da Unsurlar							
Nesne	<i>Özne</i>			+				
	<i>Yüklem</i>	+		+		+	+	+
	<i>Yüklem ve Özne</i>					+		+
	<i>Yüklem ve Yer Tamlayıcısı</i>							+

Tablo 8: Zarf Tümleci Görevindeki Aktarılan Cümlelerde Kullanılan Fiilimsiler

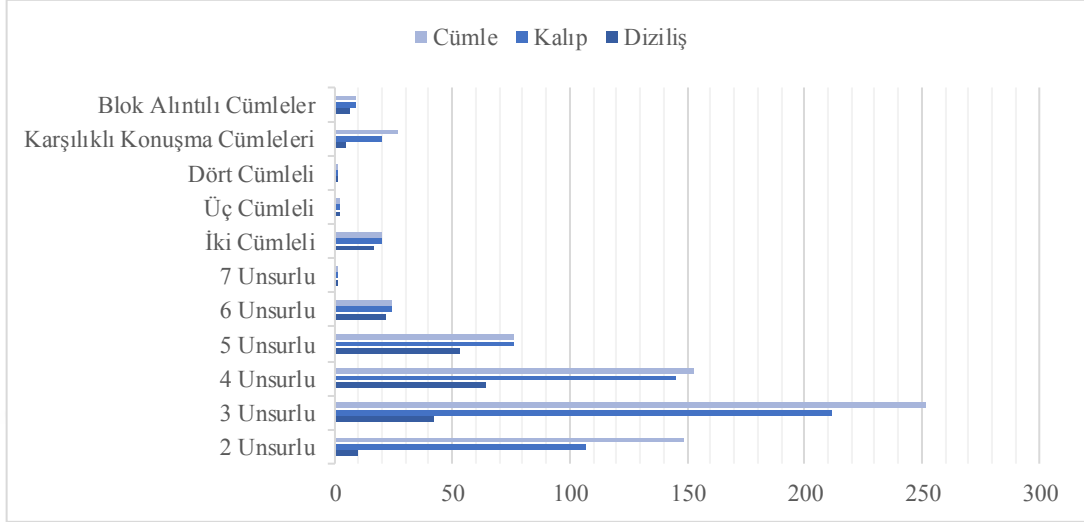
Türkçenin Tarihî Dönemleri	Fiilimsiler
<i>Orhun Türkçesi</i>	tip tiser teyin / tiyin
<i>Eski Uygur Türkçesi</i>	tip
<i>Karahanlı Türkçesi</i>	tip tise tiyü
<i>Harezmi Türkçesi</i>	-
<i>Eski Anadolu Türkçesi</i>	dir-ise dip diyü diyüben diyüp
<i>Osmanlı Türkçesi</i>	dedikde derken deyor isen de deyü deyüben deyüp / diyüp dise diyü/diye
<i>Türkiye Türkçesi</i>	dedikten sonra der demez der gibi derken dese deyip / diyip diye diyerek

Tablo 9: Dönemlere Göre Aktarılan Cümlelerin Niteliği

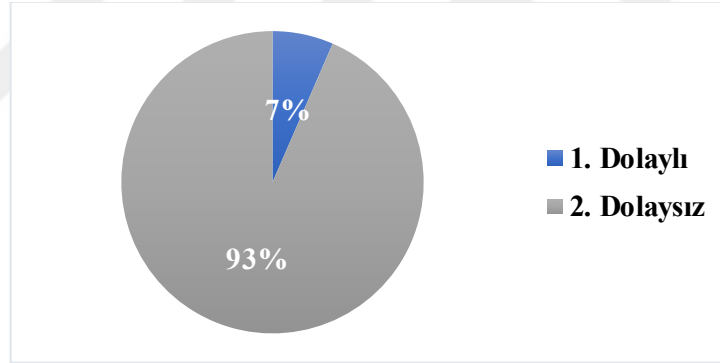
Aktarılan cümlelerin niteliği	TÜRKÇENİN TARİHİ DÖNEMLERİ						
	Orhun Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Harezm Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>Bağlı cümle</i>	-	-	+	-	+	+	+
<i>Sıralı cümle</i>	+	+	+	-	+	+	+
<i>Şartlı birleşik cümle</i>	+	+	+	-	+	+	+
<i>ki'li birleşik cümle</i>	-	-	-	-	+	+	+
<i>Aktarma cümlesi</i>	+	+	+	-	+	+	+
<i>Metin-cümle</i>	+	-	+	-	+	+	+

Ek 2: Grafikler

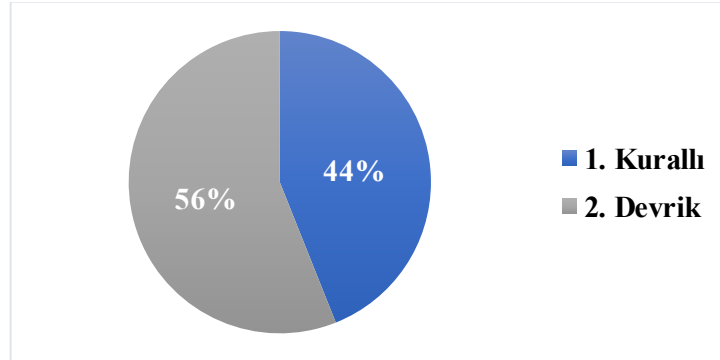
Grafik 1: Ögelerinin Dizilişi Bakımından Aktarma Cümleleri

Grafik 2: Aktarmanın Türüne Göre Aktarma Cümleleri

Grafik 3: Yüklemin Yerine Göre Aktarma Cümleleri

ÖZGEÇMİŞ

Emre TÜRKMEN, 2002 yılında Fatih İlköğretim Okulunu; 2005 yılında Yunus Emre Lisesini; 2013 yılında Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Aynı yıl Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. *Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller* adlı tezi ile 2015 yılında yüksek lisansını tamamladı. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak işe başladı. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı.

TÜRKMEN, evli ve bir kız babası olup İngilizce bilmektedir.